KUR'AN-I KERİM VE HADİS-İ ŞERİF'LER IŞIĞINDA

KADER

Tema resimleri resim sevdalısı Michael Elkan tarafından tasarlanmıştır.

Bu e-kitap Yazar Celal Çatak tarafından publitory com'da "2015" yılında ve yazarın kendisi tarafından Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs CC BY-NC-ND lisansıyla (http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode) yayınlanmıştır. Tüm hakları saklıdır.

Bu e-kitap dosyasında, yazara atıfta bulunulabilir. İçeriğinde herhangi bir değişiklik yapmadan ve ticari amaçla kullanmamak kaydıyla ücretsiz indirilebilir, yayınlanabilir, bastırılabilir ve paylaşılabilir.

Bu e-kitab (UUIDsi 8d4a703e-accc-11e5-8a65-3f0f8825bcb).

Yazar; Konya'nın Akören ilçesinde doğdu. İlk ve orta tahsilini burada tamamladı. 1973 yılında Konya Sanat Enstitüsü, 1975 yılında da İzmir Hava Teknik Okulunu bitirdi. 1995 yılında Türk Silahlı Kuvvetlerinden emekli oldu. Konya'da Rampalı Çarşıda Sahaflık yapmış olup, Konya merkezde ikamet etmektedir.

.

ÖNSÖZ

Değerli okuyucu! “Çalma kapıyı çalarlar kapını” ve “Ava giden avlanır” “Eden bulur” gibi; bu anlamlara gelen atasözlerimiz mevcuttur. Âcizane bu atasözlerine muhatap olduğum kanaatindeyim. Pek tabi ki; bu kanaate nerden vardınız diyeceksiniz? Yaşamım boyunca ilme karşı bir zafiyetim vardı. Sanki kitap kurdu gibi; çok çeşitli kitapları okumakla kalmayıp, bazılarını da Kur’an-ı Kerim’i hatmeder gibi defalarca okumuşumdur. Genellikle çok kitap okuyanlarda da şöyle bir hastalık olur. Kafaları birçok meselelere takıldığı için, çok da soru sorarlar. İşte o çok soru soranlardan biriside herhalde bu fakirdir.

Otuz beş yıl sonra değişik bir mekânda, ilminden istifade ettiğim büyüklerimden birisiyle karşılaştım. Dünyalık yönlerimden bahsettim, bir türlü çıkaramadı. Bana aynen şunu söyledi: “Devamlı soru soran genç bir kardeşimiz vardı, o sen misin?” dedi. Bende evet efendim o garip benim dedim. Bu şekilde marifetimiz de ortaya çıkmış oldu.

Kendileri ile yüz yüze görüşmediğim, ama ilminden istifade ettiğim bir başka büyüğüm vardı. Bu âlim zatın gazetenin birinde soru cevap köşesi vardı. Köşesine sorular gönderdiğim olurdu. Hatta sorduğum sorulardan bazıları, kitap haline getirilen eserinde yayınlanmıştır.

Yine ilminden istifade ettiğim çok değerli bir hoca efendi vardı. Evi sanki bir hastane gibi¸ gece

yarılarına kadar ruhsal problemleri olanlara şifa dağıtmaya çalışırdı. İşte soru sorduklarımdan biriside bu hoca efendiydi. Kafama şöyle bir soru takılmıştı. Hocam dedim: Padişahlar fakir miydi? Hoca efendi: Padişah; hiç fakir olur mu? Tabi ki zenginlerdi, dedi. Madem zenginlerdi; hacca gitmek zenginlere farz oluğuna göre, hacca niye gitmemişler? Dedim. Şöyle bir düşündü: Böyle sorular nerden aklına gelir, nerden bulursun dedi. Düşünüp araştırıyayım sonra cevabını veriyim dedi.

Pek tabi ki; bilenlere fazla soru tevcih etmekte kolay bir şey değil, sıkılıyorsunuz utanıyorsunuz, her akla gelen soruyu sorma imkânınız da olmuyor. Bundan dolayı meseleleri derinlemesine araştırmak daha uygun oluyor. Yetmişli seksenli yıllarda kitap bulmak, kitap almak öyle kolay bir şey değildi. Şimdiki nesil değerlendirebilirse bilgiye ulaşması çok kolay, fazla soru sormasına da gerek kalmıyor.

Başlangıçta atasözlerinden bahsetmiştik. Siz soru sorarsanız elbette size de soru soranlar çok olur. İşte insana soru soruldukça, bu seferde soru cevap listesi aynı oranda artıyor. Sorulan sorulara sadece cevap vermekle kalmayıp, muhakkak kaynağa da dayanması gerekmektedir. Genellikle araştırmalar kaynağa dayandığı için, bu sefer de kâğıda yazılma zarureti oluyor.

Bu fakirde de; bu cevaplar bir gün lazım olur diye, atmama hastalığı vardı. Hal böyle olunca bu soruları ve cevapları kitaplaştırmak hâsıl oldu. Bu soru cevapların içerisinde kader mesesiyle ilgili sorular öne çıkmaktaydı. Bu şartlar gereği, kader

mesesiyle ilgili kitaplar yazmaya karar verdim. Mevlam mahcup etmesin.

Bu kitaplardan birinci kitap olan “ALLAH’IN SIRRI KADER” kitabı; Allah Teâlâ’yı tanıma, yaratılan mahlûkatı tanıma, insana takılan cihazlarla insanı tanıma, kadere işaret eden deliller, kaderi iyi yaşamanın yolları nelerdir? Bu soruları cevaplamaya çalıştık.

İkinci kitap olan ”KADER” kitabı; Kur’an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler Işığında kaderden bahsetmekle birlikte, detaylı olarak kaza, kader, Cenab-ı Hakk’ın emirleri, irade çeşitleri, kudret, fiiller, rızık, ecel ve kaderle ilgili sorulara cevaplar bulabilirsiniz.

Üçüncü kitap olan “GÖMLEKTEKİ ESRAR” kitabı; rüyalarla kaderden bahsetmekle birlikte, rüyaların kaderle ilişkisi, rüya çeşitleri, Hz. Yusuf’un rüyası, bazı rüyalardan kesitler sunulmaktadır.

Dördüncü kitap olan “ANNE KALBİ” kitabı; rahmet merhamet ve şefkatteki kaderden bahsederek, Allah’la mahlûkat arasında ve mahlûkatın kendi aralarındaki kader kanunlarından bahsetmektedir.

Beşinci kitap olan “SORULARLA KADER” kitabı; kader nedir? Kaderimizi yaşarken nelere dikkat etmeliyiz? Kaderimizi güzel yaşamak için ne yapmalıyız? Nasıl hareket etmeliyiz? Kaderle ilgili daha nice akla gelen sorulara cevaplar bulabilirsiniz.

Altıncı kitap olan “KADER ADALET EDER” kitabı da; kaderin adalet etmesinden dolayı kaderin gerekli olduğunu, insanları doğrulara ulaştırdığını, kötü yollardan alıkoyduğunu anlatmaktadır.

Yedinci kitap olan “KEDERİN İLACI KADER” kitabı ise, kadere inanmanın insanı kederden kurtaracağı, insanın bilmediği kaderinden dolayı kederlenmesine gerek olmadığını, gelecekten ümitli olması gerektiğini anlatır.

Araştırmacı Yazar: Celal Çatak

İÇİNDEKİLER

KAZA VE KADER MES’ELESİNE GİRİŞ----------11

KADER HAKKINDA KONUŞULMAZ MI?----------12

KAZA VE KADERE İMAN----------20

KAZA VE KADERİN TANIMI ----------22

KADER----------24

KAZA----------
27

LEVH-İ
MAHFUZ----------29

İMAM-I MÜBÎN,
----------33

KİTAB-I MÜBÎN----------
34

LEVH-İ MAHV-
İSBAT----------36

MAHLÛKAT İKİ KADER TECELLİSİYLE
OLUŞUR---------42

KADER İLM-İ EZELİDEN OLDUĞUNA GÖRE EZEL
NE DEMEKTİR?----
----------43

ÂLEM-İ EMİR YÂDA EMİR
ÂLEMİ----------47

CENAB-I HAKKIN
EMİRLERİ----------47

ŞERİAT
NEDİR?----------48

FITRİ ŞERİAT DENİLEN TEKVİNİ
EMİRLER----------53

İHTİYARİ ŞERİAT DENİLEN ŞER-İ
EMİRLER----------62

ŞER-İ EMRİN CEBR-İ EMRE
DÖNÜŞMESİ----------64

GEÇMİŞTEKİ BAZI KAVİMLER ŞER-İ EMİRLERİN CEBR-İ EMRE DÖNÜŞMESİYLE HELAK OLMUŞLARDIR---------67

GEÇMİŞTE ŞER-İ EMİRLERİN CEBR-İ EMRE

DÖNÜŞMESİYLE HELAK OLUP GİTMİŞ KAVİMLER------70

NUH KAVMİNİN HELAK OLMASI----------70

AD KAVMİNİN HELAK OLMASI----------71

SEMUD KAVMİNİN HELAK OLMASI----------71

LÛT KAVMİNİN HELAK OLMASI----------72

FİRAVUN VE ORDUSUNUN HELAK OLMASI----------73

EMR-İ İTİBARİ YA DA İTİBARİ EMİRLER ----------75

A'YAN-I SABİTE----------81

HAKAİK-İ NİSBİYE VEYA NİSBİ HAKİKATLAR----------83

EMR-İ NİSBİ VEYA NİSBİ EMİRLER----------84

HAKAİK-İ SÂBİTE VEYA SABİT HAKİKATLAR----------86

EMR-İ SABİT VEYA HAKAİK-İ SÂBİTE----------87

ALLAH TEÂLÂ'NIN KANUNLARI----------88

TEKVİNÎ KANUNLAR----------88

TEŞRİÎ KANUNLAR----------90

İRADE ----------93

ALLAH TEÂLA'NIN İRADESİ----------100

İRADE ÇEŞİTLERİ----------101

TEKVİNÎ İRADE----------101

TEŞRİÎ İRADE----------102

İNSANIN İRADESİ VEYA İHTİYARI----------103

EŞ'ARÎ VE MÂTÜRÎDÎNİN CÜZ-İ İRADE GÖRÜŞLERİ---108

İNSAN CÜZ-İ İRADESİNİN FONKSİYONU----------120

MEŞİET----------123

CENAB-I HAKK'IN İRADESİ OLMASINA RAĞMEN RAZI OLMADIĞI AMELLER ----------127

İKTİRAN İLLET
SEBEP----------128

KESB----------
133

EŞ'ARÎLERİN KESB
GÖRÜŞÜ----------135

MATURÎDÎLERİN KESB
GÖRÜŞÜ----------142

KUDRET VEYA İSTİTÂA ----------
147

ALLAH TEÂLA'NIN KUDRETİ----------
148

İNSANIN KUDRETİ VEYA İSTİTÂASI (GÜÇ)
----------149

MÂTÜRİDÎLERDE KUDRET (İSTITÂA)
MESELESİ--------153

EŞ'ARÎLERDE KUDRET (İSTITÂA)
MESELESİ----------155

İNSAN FİİLLERİ----------
163

EHL-İ SÜNNET'E GÖRE İNSAN
FİİLLERİ----------165

CEBRİYYEYE GÖRE İNSAN
FİİLİ----------167

MU'TEZİLEYE GÖRE İNSAN
FİİLİ----------172

EŞ'ARÎLERE GÖRE İNSAN
FİİLİ----------175

MÂTÜRİDÎLERE GÖRE İNSAN FİİLİ----------180

İNSAN İRADESİ, KUDRETİ VE FİİLLERİ HAKKINDA

MEZHEPLERİN TEMEL GÖRÜŞLERİ----------183

MÂTÜRÎDÎLİLER VE EŞ'ARİLİLERİN KAZA VE KADERE BAKIŞ AÇILARI----------185

MÂTÜRÎDÎ VE EŞ'ARİ GÖRÜŞ FARKLILIKLARI----------187

RÜCHANİYET----------188

TERCiH BİLÂ MÜRECCİH----------191

SABİT EMİRLERDE TERCİH YAPILABILIR Mİ?----------192

HUDUS VE İMKÂN DELİLİNİN MAHİYETİ----------206

İLİM MALÛMA TABİDİR----------210

SEBEP VE SONUÇ----------216

RIZK MESELESİ----------217

BAŞKASININ RIZKI YENİLEBİLİR Mİ?----------220

RIZK, AZALIP ÇOĞALABİLİR Mİ?----------220

İNSANIN RIZKI AYAĞINA GELİR Mİ?----------221

RIZK ARARKEN NELERE DİKKAT ETMELİ----------222

HELÂL VE HARAM RIZK----------223

ECEL MESELESİ----------225

ECEL-İ KAZA VE ECEL-İ MÜSEMMA----------229

DEĞİŞEN ECEL VAR MIDIR?----------235

ÖLDÜRÜLEN KİŞİNİN ECELİ----------242

KADERİN SEBEP İLE MÜSEBBEBE TAALLUKU----------245

MEZHEBLERİN SEBEP İLE MÜSEBBEBE BAKIŞLARI---247

KAZA, KADER VE ATÂ KANUNLARININ BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ----------248

TEVEKKÜL----------250

KADERDE MEŞİET-İ İLAHİ ASILDIR----------255

GÜNAHLAR KÂİNATIN HİDDETİNİ CELB EDER---------260

HİDAYET----------265

CENAB-I HAKK'IN İRADESİ OLMASINA RAĞMEN RAZI OLMADIĞI AMELLER----------268

İNSANLAR; ALLAH'IN TAKDİR ETTİĞİ KADERİ KENDİ İRADELERİYLE YAŞARLAR----------269

KADER DEĞİŞİR Mİ?----------273

İNSAN KADERİNİ KENDİ ÇİZEBİLİR Mİ?----------276

İNSAN KADERİNİN SONUCUNU BİLEMEZ----------282

TEDBİR TAKDİRİ BOZAR MI?----------288

İNSANIN KADERİNİ BİLMEMESİ RAHMETTİR----------293

KADERİ GÜZEL YAŞAMANIN YOLLARI NELERDİR?---299

İMAN EDİP SÂLİH AMEL İŞLEYEREK KADERİ GÜZEL YAŞAYABİLİRMİYİZ?----------299

DOĞRU HAREKET EDEREK KADERİMİZİ GÜZEL YAŞAYABİLİRMİYİZ?----------304

KADERİMİZDE CENNETE VEYA CEHENNEME GİDECEĞİMİZ BELLİ. O HALDE BU DÜNYAYA NİÇİN GÖNDERİLDİK? ÇALIŞMAMIZA NE GEREK VAR!-------308

KADER ADALET EDER----------314

KADER İNSANI KEDERDEN KURTARIR ----------330

BAŞIMIZA GELEN KAZA BELA HASTALIK VE MUSİBETLER KADER MİDİR?----------331

İNSAN KADER MAHKÛMU MUDUR? YOKSA KADERİN MAHKÛMU MUDUR?----------337

KISA BİR ÖMÜRDE, BELİRLİ GÜNAHLARA KARŞILIK, SINIRSIZ BİR CEZA VE SOSUZ BİR CEHENNEM AZABI NASIL ADALET OLUR?----------342

SONUÇ----------344

KAYNAKLAR----------347

KAZA VE KADER MESELESİNE GİRİŞ

Kaza ve kader meselesi, insanların zihinlerinde en çok sorgulanan iman hakikatlerinden birisidir. Kaza ve kader hakkında, Selef Âlimlerinin fazla bir

şey söyleyip fikir yürüttüklerine tanık olmuyoruz. Selef Âlimleri, kaza ve kader hususunda, Kur'an'ı Kerim'in işaret ettiği anlamla yetinerek, pek de bu hususta sorulara muhatap olmadıkları için, bu meseleye girmemişlerdir.

Allah'ın varlığı ve birliği, haşir meselesi ilmi delillerle ispatlanması kolaydır. Fakat kader meselesi böyle değildir. Hali ve vicdani bir mesele olmasından dolayı, ilmi delillerle ispatlanmasında biraz zorluklar bulunmaktadırSelef-i Salih'in, Ehl-i Sünnet ve Cemaati'n ilk rehberleri, Ashab-ı Kiram ile Ashab-ı Kiramı görüp onlardan feyz almış olan tabiindir. İtikatça Ehl-i Sünnet ve Cemaat mezhebi üzerine olan, sahabe ve tabiinin gittikleri yola Selefiyye denir.

Selef Âlimleri için önemli olan: Neden? Niçin? Nasıl? Sorularına cevap aramadan ziyade, Allah ve resulünden gelen bütün emirlere, sorgusuz inanıyorlar ve yapıyorlardı. Selefiyye yolunda giden fakihler ve muhaddisler, Cenabı-ı Hakk'ın varlığı birliği hakkında ve diğer emirleri hususlarda ne varsa, Kur'an-ı Kerim'de ne buyrulmuşsa aynen kabul etmişlerdir.

Selef-i Salih'inden sonraki dönemlerde bazı âlimler, materyalist düşünceye sahip filozofların felsefesi etkisi altında kalmışlardır. Bu âlimler; kaza ve kader meselesini Kur'an ve sünnet ışığında analiz ederlerken, bu etkilenmeden dolayı değişik görüşler ortaya sürmüşlerdir. İşte; kaza ve kader meselesi iyi anlaşılamadığı için de, Ehl-i Sünnet ve Cemaatin dışında değişik mezheplerin türemesine yol açmıştır. Böyle mezhepler türeyince, insanların

aklına; Neden? Niçin? Nasıl? Soruları takılmaya başlamıştır. Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerif'ler ışığında insanların aklına takılan bu sorulara cevap bulmaya çalışalım.

KADER HAKKINDA KONUŞULMAZ MI?

Kader meselesi hakkında konuşurken, dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan birisi, Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in şu hadis-i şerif'lerini göz önünde bulundurarak konuşulmalıdır. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyuruyor: "Kader hususunda konuşmayın. Zîra kader, Allah'ın sırrıdır. Allah'ın sırrını faş etmeye kalkmayın." [1]

Yine başka bir hadis-i şerif'te de şöyle buyurmuştur. "Kader hakkında fazla konuşmayın, çünkü sizden evvelkilerin çoğu ondan kaybetmiştir." [2]

Âlimler; şunları da belirtmekte yarar görmüşlerdir. Yukarıda belirtildiği gibi, kader meselesinin anlatılmasında ve anlaşılmasında zorluklar bulunmasından dolayı, insanların anlamakta zorlandığı kısımlarda fikir yürütmekten ziyade, sükût etmelerinin daha iyi olacağını belirtmişlerdir. İlim sahibi kişiler bu mevzuda dikkatli çalışma yapmalarını ve insanların anlayacağı şekilde de kader meselesine izahat getirmesinin yararlı olacağını söylemişlerdir.

Bu hadis-i şerif'ler bizi kader meselesini konuşmaktan ve bu meseleyi anlamaya çalışmaktan men etmemektedir. Zira bu hadis-i şerif'lerde

---

[1] Ali el-Müttakî; Kenzü'l Ummâl, c-1, s-132.
[2] Tirmizî; Kader, s-1.

anlatılmak istenen farklı bir şeydir. Şöyle ki: Genelde Âlimler; insanla ilgili kaderi ikiye ayırırlar.

Birincisi: İhtiyari kaderdir. İnsanın kendi iradesine bağlı olan kısımla ilgili olan kaderdir. İnanıp inanmamak, sevap veya günah işlemek bu kısma girer. Bu hususlardaki tercihler insanın iradesine bırakıldığından, bunların neticelerinden insan sorumludur ve Ahirette de hesabını verecektir. وَلَتُسْئَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ "Yaptıklarınızdan mutlaka sorumlu tutulacaksınız." (Nahl, 16/93). وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ "Hem önceden işlediklerini (amellerini) ve (geride bıraktıkları) eserlerini yazarız. (Yâsîn, 36/12).

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ "Her nefis kazandığına karşılık bir rehindir." Müddessir: 74/38). كُلُّ امْرِىءٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ "Her kişi kendi kazandığına karşılık rehindir." (Tûr: 52/21), ayetlerinde de belirtildiği gibi insan iradesiyle işlediği amellerden sorumludur.

Bunlar gibi birçok âyet de bunu ifade etmektedir. Bizim kararlarımızla ilgili olduğu için, bu tür kaderle ilgili konuşmamızda ve fikir yürütmemizde bir mahsur görülmemiştir.

İkincisi: Cebrî kader de denilen ıztırarı kaderdir. İnsanın kendi iradesinin karışmadığı, insan irade ve kudreti dışında meydana gelen hadiselerdir. Bunlara kendimiz karar veremeyiz. Bu nevi kaderimizden dolayı herhangi bir mesuliyetimiz de yoktur. Bir insanın erkek veya dişi olması, dünyaya geldiği asır ve belde, anne ve babasının kim olacağı gibi hususları, bu ikinci kısım kadere

misal verebiliriz. Bunları beğenmeyip tenkit etmek, keşke şöyle olsaydı, keşke böyle olsaydı demekle kaderi tenkit etmiş oluruz. Bu şekil tenkitler dinimizce de hoş karşılanmamıştır. Cebrî kaderle ilgili hususlar ne övünme ne yerinme konusu olabilir. Bu çeşit kaderinden dolayı hesap gününde hiç kimse; ırkından, erkek veya dişi olmasından, anne ve babasından dolayı sorulara muhatap olmayacaktır.

“Bu ve benzeri meselelerdeki ilahi takdirin sırrını anlamaya zorlanmak insanı helakete götürür. Bu sırlar ahirette, adalet gününde bütün incelikleri ile görünecektir. İşte Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in “Kader hususunda konuşmayın. Zîra kader, Allah'ın sırrıdır. Allah'ın sırrını faş etmeye kalkmayın.” Hadis-i şerif’iyle bizi uğraşmaktan menettiği kader; insan iradesinin karışmadığı bu cebrî kaderdir. Yoksa kaderin birinci kısmı üzerinde ehil olanların düşünce ve fikirleri hem güzeldir hem de tefekkürü bir ibadettir. Akait ve kelam âlimleri de kaderin bu kısmına büyük bir gayret sarf etmişler ve eserler yazmışlardır.” [3]

İnsan, akıl sahibi düşünebilen bir varlık olmasından dolayı, kader konusunda aklına takılan soruları sorması da normaldir. Bu durum, kaderi inkâr veya tenkit ediyor anlamına taşımaz. İnsan aklına takılan soruları soracak ki, kalbi mutmain olacak. Böyle sorulara Kur'an'da söyle misaller bulunmaktadır.

---

[3] Canan; Hadis Ansiklopedisi; Kader, c-13, s,350.

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اَرِنِى كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰى قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِى قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَاْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Hani İbrahim, “Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster” demişti. (Allah ona) “İnanmıyor musun?” deyince, “Hayır (inandım) ancak kalbimin mutmain olması için” demişti. “Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Bakara, 2/260). İbrahim (a.s) ölülerin nasıl diriltileceğini sormuş, sonra da “Allah'ım inanmadığımdan değil, kalbim mutmain olsun diye soruyorum” demiştir.

Yine benzer bir hadise Îsâ (a.s) ve Havarilerinde yaşandığını görmekteyiz.

اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ اَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ{١١٢} قَالُوا نُرِيدُ اَنْ نَاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشّٰهِدِينَ{١١٣} قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰزِقِينَ{١١٤} قَالَ اللّٰهُ اِنِّى مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنِّى اُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا اُعَذِّبُهُ اَحَدًا مِنَ الْعٰلَمِينَ

Bir vakit Havârîler: “Ey Meryemoğlu Îsâ! Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?” demişlerdi. (O da:) “Eğer (gerçekten) mü’min kimseler iseniz, Allah'tan sakının!” demişti.

(Onlar:) “İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz mutmain olsun, gerçekten bize doğru söylediğini (iyice) bilelim ve buna şahitlik edenlerden olalım” demişlerdi.

Meryemoğlu Îsâ: “Ey Rabbimiz olan Allah! Bize gökten bir mâide (bir sofra) indir ki, (o iniş günü) bizim için, hem evvelimiz, hem âhirimiz (sonra gelenlerimiz) için bir bayram ve senden bir mu'cize olsun! Bizi rızıklandır; Çünki sen, rızık verenlerin en hayırlısısın” demişti.

Allah: “Şübhesiz ki ben, onu size indirecek olanım. Fakat ondan sonra içinizden kim inkâr ederse, artık muhakkak ki ben, onu âlemlerden hiçbir kimseye etmeyeceğim bir azâb ile cezalandırırım!” buyurmuştu. (Maide, 5/112-115).

Kader tarif edilirken, “Allah’ın; olmuş ve olacak her şeyi bilmesi ve takdir etmesi” diye tarif edilir. Bu tarif etraflıca düşünüldüğü zaman, kader insan iradesini yok saymıyor. Bilmek ayrı şeydir, yapmak ayrı şeydir. Bilen Allah’tır, irade edip isteyen kul, kulun irade ettiği isteklere cevap veren ve yaratan yine Allah’tır. Allah’ın; açık olsun gizli olsun, olmuş ve olacak her şeyi bilip takdir etmesi akıl ve mantığa uygundur. Hatta Allah; olmuş olacak şeyleri kendisi bildiği gibi, olmuş olacak bazı gizli şeyleri de bazı kullarına bildirmiştir.

Allah’ın; olmuş ve olacak her şeyi bilip takdir ettiğini şu ayetlerin işaretiyle anlatmaya çalışalım.

اَلَّذي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا

“O Allah ki, göklerin ve yerin tasarrufu hep O'nun. Hiç bir çocuk edinmemiştir, mülkünde de O'nun hiç bir ortağı yok. Her şeyi yarattı da ona bir nizam verdi; onun mukadderatını tayin etmiştir.” (Furkân, 25/2).

لاَيَعْلَمُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَٱلاَرْضِ الْغَيْبَ اِلاَّ اللّٰهُ
“Göklerde ve yerde Allah’tan başka kimse gaybı bilmez” (Neml, 27/65).

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لاَ يَعْلَمُهَا اِلاَّ هُ وَ وَيَعْلَمُ مَا فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلاَّ يَعْلَمُهَا وَلاَ حَبَّةٍفى ظُلُمَاتِ ٱلاَرْضِ وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ اِلاَّ فى كِتَابٍ مُبين

Ve gaybın anahtarları O'nun katındadır; onları ancak O bilir. Hem karada ve denizde ne varsa bilir. Hiçbir yaprak da düşmez ki onu bilmesin; hem ne yerin karanlıklarında bir dâne, ne yaş ne de kuru yoktur ki, apaçık bir Kitap’ta bulunmasın. (En'âm, 6/59).

مَا اَصَابَ مِنْمصُيبَةٍ فِى ٱلاَرْضِ وَلاَ فى اَنْفُسِكُمْ اِلاَّ فى كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا

“Yeryüzünde ve nefislerinizde başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, mutlaka Biz onu uygulamaya koymadan önce bir Kitapta yazılı olmasın.” (Hadîd, 57/22). وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِى السَّمَاءِ وَٱلاَرْضِ اِلاَّ فى كِتَابٍ مُبين Gökte ve yerde gâib (gizli) hiçbir şey yoktur ki apaçık bir Kitap’ta olmasın. (Neml, 27/75).

اِنَّا كُلَّ شَىْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ “Şüphesiz ki biz, herşeyi bir kadere göre yarattık.” (Kamer, 54/49).

Aşağıdaki ayetlerde Peygamberler ve bazı kimselerin ğaybi bilmelerinin, Allah’ın bildirmesiyle bildiklerini söylemektedir.

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلاَ يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖٓ اَحَدًا{٢٦} اِلاَّ مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖ رَصَدًا{٢٧}

“O bütün gaybı bilir. Fakat gaybını hiç kimseye açmaz. Ancak seçtiği elçiye açar. Çünkü onun önünden ve ardından gözetleyiciler salar.” (Cin, 72/26-27).

Îsâ (a.s); Cenab-ı Hakk’ın kendisine verdiği mucizeleri anlatırken şöyle söylemiştir. وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَاْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فى بُيُوتِكُمْ

“Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri size haber veririm” (Al-i İmran, 3/49) buyrulmaktadır.

Yusuf (a.s)’a gelecekte yaşanacak olayın müjdesi verilmiştir.

“ وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ Sen kardeşlerine bir gün, bu yaptıklarını haber vereceksin” diye vahyettik. (Yusuf, 12/15).

Nihayetinde Mısır’da kıtlık baş gösterince yıllar sonra birçok sıkıntı sonrası bu müjdeye nail oluyor.

وَجَاءَ اِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ Bir gün Yusuf’un kardeşleri de çıkıp geldiler. Yusuf’un yanına girdiler, onları tanıdı, onlar ise Yusuf’u tanıyamadılar. (Yusuf, 12/58).

قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَاَخِيهِ اِذْ اَنْتُمْ جَاهِلُون قَالُوا ءَاِنَّكَ لاَنْتَ يُوسُفُ قَالَ اَنَا يُوسُفُ وَهٰذَا اَخ

Yusuf: “Siz cahillik zamanınızda Yusuf ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?” dedi. “Yoksa sen gerçekten Yusuf musun?” dediler. Aziz’de: “Evet” dedi. “Ben Yusuf’um, bu da kardeşim. (Yusuf, 12/89-90). Yusuf(a.s)’ın kuyuya atıldığı zamanki müjdeye nail olduğunu görüyoruz.

Yine bir başka ayette Yusuf (a.s); melikin ve iki zindan arkadaşının hadise olmazdan önce rüyalarının te'vilini yapmıştır. قَالَ لاَ يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهَآ اِلاَّ نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ اَنْيَأْتِيَكُمَا (Yusuf) dedi: Rabbimin bana öğrettiği ilim ile daha yiyeceğiniz yemek gelmezden evvel onun te'vilini size haber veririm." (Yusuf, 12/37). Ayeti rüyalarının te'vili ilmi verildiğinden bahsetmektedir.

Peygamberler ve bazı kimseler ğaybi ancak Allah'ın bildirmesiyle bilebilirler demiştik. Bu konuyu birkaç misalle izah etmeye çalışalım: Hz. Ömer (r.a) buyuruyor ki: "Bedir'de bulunuyorduk. Allah Resulü, muharebe adına stratejisini tam tespit etmiş ve savaşın yapılacağı meydanı dolaşıyordu. Bir ara gözlerine ğaybi perdeler açıldı ve gelecekten haber vererek eliyle bazı yerleri işaret etti: Burası Ebu Cehil'in öldürüleceği yer; şurası Utbe'nin, şurası Şeybe'nin ve şurası da Velid'in sırtının yere geleceği yer. Ve daha birçok isim saydı." Savaştan sonra Hz. Ömer (r.a) kasem ile diyor ki; "Allah Resulü nereyi ve kim için işaret etmiş ise, hepsini o yerlerde ölü olarak bulduk" [4]

Hz. Enes (r.a) şöyle anlatır: Bir gün insanlar, Allah Resulü'ne çok soru sordular ve onu kızdırdılar. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) minbere çıkarak şöyle buyurdu:

"Şimdi bana sorun, ne sorarsanız cevap vereceğim!" dedi. Bunun üzerine adamın biri kalkarak: "Ey Allah'ın Resulü! Babam kimdir?" diye

[4] Müslim; Cennet, s-76.

sordu. Peygamber Efendimiz (s.a.v): “Baban Huzeyfe’dir” buyurdu.

İki genç kardeş kalkarak: “Ey Allah’ın Resulü! Bizim babamız kimdir?” diye sordu. Peygamber (s.a.v): “Babanız, kendisine nispet edilerek çağrıldığınız kimsedir” buyurdu.

Sonra biri kalkarak: “Ey Allah’ın Resulü! Ben cennetlik miyim, cehennemlik miyim?” diye sordu. Resul-i Ekrem (s.a.v): “Cehennemliksin” buyurdu.

İnsanlar; Allah Resulünün kızdığını görünce sustular. Hz. Ömer (r.a) ayağa kalkarak: “Biz, rab olarak Allah’a, din olarak İslam’a, peygamber olarak Muhammed’e razıyız” dedi.

Bunun üzerine Allah Resulü: “Otur ey Ömer. Allah sana rahmet etsin. Senin söylediğin hakikatin ta kendisidir” [5] buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v); İstanbul'un fethini ve komutanını yıllar önceden müjdelemiş ve haber vermiştir. “Konstantin’iyle, bir gün fetholunacaktır. Onu fetheden asker ne güzel asker, onu fetheden komutan ne güzel komutandır.” [6]

Peygamber efendimiz (s.a.v)’in müjdelediği gibi, İstanbul 857 yıl sonra fethedilmiştir. Acaba, İstanbul Peygamber efendimiz (s.a.v) müjdelediği için mi fethedildi, yoksa fethedileceğini bildiği için mi müjdeledi? Muhakkak ki; fethedileceğini bildiği için müjdeledi. İslam’ın kuvvetlenip bir gün İstanbul’un fethedileceğini, Allah Teâla Peygamber

[5] Müslim; Fezail, s-134.
[6] Hâkim; Müstedrek, c-4, s-468; Ahmed b. Hanbe; Müsned, c-4, s-335.

efendimiz (s.a.v)'e bildirilmiştir, sonra da efendimiz müslümanlara müjdelemiştir.

Zaten bizim yaptığımız ve yapacağımız bütün işleri Allah biliyor ve kaderimize de yazmış. Halen de melekler vasıtasıyla yaptığımız bütün fiilleri kayıt altına aldırıyor ki; hesap günü itiraza mahal kalmasın. Ama Allah'ın kaderimizi ne şekilde bilip yazdığını biz bilmiyoruz. Allah'ın kaderimizi bilip yazması bizim irademizi ne zorlar nede engeller. Allah'ın geleceği bilmemesi düşünülebilir mi? Hâlik'ın mahlûkattan farkı; yoktan var, var olanı yok etmesidir. Aynı zamanda da geçmiş ve geleceği bilmesidir. Çünkü: Geçmişi ve geleceği bilemeyen İlah olamaz.

وَهُوَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَفِى ٱلاَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُون

"Hâlbuki O göklerde de yerde de Allah'tır. İçinizi de dışınızı da bilir. Daha ne yapıp kazanacağınızı da bilir." (En'âm, 6/3).

قُلْ سيرُوا فِى ٱلاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَاَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِىءُ النَّشْاَةَ ٱلاٰخِرَةَ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ

De ki: "Yeryüzünde dolaşın da (Allah) yaratmaya nasıl başlamış bakın; sonra Allah, âhiret hayatını yaratacaktır. Muhakkak ki Allah, herşeye gücü yetendir." (Ankebut, 29/14).

Her gün gözümüzün önünde şahit olduğumuz gibi; var yok olmakta, yok da var olmaktadır. Yeryüzüne baktığımız zaman, mevsimler boyunca yokken varlık sahasına çıkarılan birçok nebatat ve hayvanat görüyoruz. Bunlar bize yoktan var olmayı

ispatlamaktadır. Bir gün de geliyor, bunlar yok oluyorlar. Bunların yok olması, bize varın nasıl yok olduğunu ispatlıyor. كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ “Yeryüzündeki herşey fânidir (yok olacaktır).” Rahman, 55/26). İşte hiç şüphesiz Allah, varı yok; yoku da var etmeye muktedirdir.

Demek ki: Dünyaya gelen her insan, bir kader programına tabidir. İnsanların ne yapacaklarını, başlarına neler geleceğini Yüce Allah ezeli ilmiyle bilip yazıyor. Ancak Allah’ın bilmiş olması, insanın o işi yapmasını ne zorlar nede engeller. Çünkü: Allah; insana hür irade vermiş ve o hür iradesini kullanacak birçok tercihler koymuştur. İnsan o kendi hür iradesiyle hangi tercihine yönelmişse, Allah’ın meşietine de uygunsa yaratır. Dolayısıyla insan hür iradesiyle yaptığı tercihlerden sorumlu olur. Zaten insan; Allah’ın ilmiyle bilerek yazıp takdir ettiği kaderi bilmiyor. Bahaneler aramasına da gerekte yok.

KAZA VE KADERE İMAN

Kader; İslam itikadının esaslarından biridir. Kader; hayır ve şerrin Allah’ın bilgisi ve takdiri dâhilinde cereyan ettiğini ve tesadüfün olmadığını ifade etmesine rağmen, mezheplerin ve ilim adamlarının ittifakla kabul ettikleri bir meselede olmamıştır.

Bundan dolayıdır ki; kaza ve kader meselesinin iyi anlaşılabilmesi için, öncelikle kaza ve kader inancında geçen kavramları anlamaya çalışalım.

Kaza ve kader meselesi, karmaşık bir mesele olması, dolayısıyla akılla izahında zorluk çekildiğini

baş tarafta zikretmiştik. Mademki: İman hakikatleri akıl, şuur ve irade sahiplerini kapsamakla birlikte, onların geçmişini ve geleceğini yakinen ilgilendirmektedir.

Kaza ve kadere iman da iman hakikatlerinden birisidir. İman hakikatlerinden biri olmasına rağmen, insanlar arasında en çok sorgulanan meseleler arasına görülmektedir. İnanan insanlar arasında dahi, aynı konu değişik şekillerde tarif edilip değerlendirilmektedir.

Sorulara istenilen cevaplar alınamadığı için; kader meselesinin tenkidine, hatta inkârına kadar gidildiğine şahit olmaktayız. İşte bu tenkitlerin ve inkârların bertaraf edilmesi zorunlu görülmektedir.

İslam âlimleri ve ilim adamlarının bu konudaki görüşlerini detaylarıyla birlikte sunarak, Allah'ın inayeti ve yardımıyla da Kaza ve kader meselesini anlamaya çalışalım.

Üstat Bediüzzaman; kadere imanın, imanın erkânından olduğunu söyleyerek, herşeyin Cenab-ı Hakk'ın takdiriyle olduğunu kat'i birçok delillerle ispatlamaktadır.

“Basit ve zahir bir tarz ile şu rükn-ü imanîyi, ne derece kuvvetli ve geniş olduğunu, herşey vücudundan evvel ve vücudundan sonra yazılı olduğuna delil: وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ اِلاَّ فى كِتَابٍ مُبِي “Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki; kitab-ı mubin’de (apaçık bir kitapta) olmasın.” (En’âm, 6/59) ayetidir.

Bütün tohum ve çekirdekler; başlangıçtaki kökler ve suretler, birer şahittir. Zira her bir tohum

ve çekirdekler, "Kâf-Nun"(kün) tezgâhından çıkan birer latif sandukçadır. Kaderle resmedilen bir fihristecik, tohum ve çekirdeklere tevdi edilmiştir ki; kudret, o kaderin hendesesine göre zerratı istihdam edip, o tohumcuklar üstünde koca kudret mucizelerini bina ediyor. Demek bütün ağacın başına gelecek bütün hadiseleriyle çekirdeğinde yazılı hükmündedir. Zira tohumlar maddeten basittir, birbirinin aynıdır, maddeten aralarında önemli bir fark yoktur.

Hem her şeyin mükemmel ve muntazam bir şekilde ölçülü olması, açıkça kaderi gösterir. Hangi canlıya bakılsa; gayet hikmetli ve san'atlı bir kalıbdan çıkmış gibi, bir miktar, bir şekil var. O miktarı, o sureti, o şekli almak için; ya hârika veya nihayet derecede eğri büğrü maddî bir kalıp bulunmalı, böyle bir kalıbı görmediğimize göre, yâda kaderden gelen mevzun, ilmî bir manevî kalıb ile ezeli kudretiyle o sureti, o şekli biçip giydirdiğini görüyoruz.

Meselâ: Sen şu ağaca, şu hayvana dikkat ile bak; camid, sağır, kör, şuursuz, birbirinin misli olan zerreler, onun neşv ü neması için hareket eder. Bazı eğri büğrü hududlarda meyve ve faidelerin yerini tanır görür, bilir gibi durur, tevakkuf eder. Sonra başka bir yerde, büyük bir gayeyi takib eder gibi yolunu değiştirir.

Demek kaderden gelen mikdar-ı manevînin ve o mikdarın emr-i manevîsiyle zerreler hareket ederler. Madem maddî ve görünecek eşyada bu derece kaderin tecelliyatı var. Elbette eşyanın mürur-u zamanla giydikleri suretler ve ettikleri

harekât ile hâsıl olan vaziyetler dahi, bir kader intizamına tâbidir.” [7]

KAZA VE KADERİN TANIMI

Kaza ve kader islam inancının temel kavramlarından olup, islam âlimlerince ikisi birlikte tek bir kavram gibi kullanılmakla beraber, halk arasında ise kader kavramı daha yaygın kullanılmaktadır. Yine islam âlimlerince; tek bir kavram olarak kullanılan bu iki kelime, kelime manalarından başka, kelâm ilminde ıstılâhî bir mânâ kazanmıştır.

Mâturîdîlere göre: “Allah’ın iradesi ve yaratmasıyla meydana gelen her şey Allah’ın kaza ve kaderine bağlıdır. Kader: Allah Teâlâ'nın, ezelden ebede kadar olmuş ve olacak şeylerin zamanını, mekânını, sıfatlarını ve her türlü özelliklerini bilmesi, ezelde o mahiyyet ve o şekilde takdir ve tahdid etmesidir. Kaza ise: Allah Teâlâ'nın ezelde irade ve takdir etmiş olduğu şeyleri, zamanı gelince, ilim, irade ve ezeldeki takdirlerine uygun olarak yaratmasıdır.” [8]

Eş'arî; kaza ve kaderi şöyle tarif etmektedir: “Kaza: Hüküm manasına olup, Allah’u Teâlâ'nın; bu kâinatta meydana gelecek şeylerin hepsini nasıl, ne zaman, hangi şekil ve özelliklerde olacaklarsa, ezelde öylece bilmiş ve ezeli ilmine uygun olarak dilemiş olmasıdır. Kader ise: Allah-u Teâlâ'nın; her

[7] Bediüzzaman; Sözler, Yirmi Altıncı Söz, s-631.
[8] Mâturîdî; Kitâb el-Tevhîd, s-306; Sâbûnî, Bidâye, s-77.

şeyi vakti gelince ezelî ilmine uygun olarak irade ettiği şekil ve vasıfta yaratmasıdır.” [9]

Cürcânî ise; bu ıstılâhî mânâyı şu şekilde tarif etmektedir: "Kaza; mahlûkat için ezelden ebede kadar cârî olacak durumlar hakkında, Allah'ın küllî hükmünden ibarettir. Kader ise; kazaya uygun olarak mümkün varlıkların, birer birer yokluktan varlık sahasına çıkmasıdır." [10]

Bütün mümkün varlıklar; yokluk âleminden varlık âlemine çıkmaları için, yaratılışları iki safhadan oluşmaktadır.

Birincisi: Allah'ın mahlûkat hakkındaki hüküm ve takdirinin plan ve proğramıdır.

İkincisi: Bu plan ve programdaki hüküm ve takdire uygun olarak eşya ve hâdiselerin zaman içinde yaratılmasıdır.

Mâturîdîler; kaza ve kader kavramının Kur'ân'ı Kerim’de, şu iki temel mânâda kullanıldığını söylemişlerdir.

“Kaderi: Zaman-mekân, iyi-kötü, güzel-çirkin gibi özelliklerle varlıkların varoluş biçimi olarak değerlendirmişler.

Kazayı: Zaman ve mekânda hak-bâtıl cinsinden olacak her şeyin ve bunlara verilen karşılıkların beyanı olarak değerlendirmişler." [11]

Mâturîdîden sonra gelen ve Mâturîdî kelâmcılarından olan Nureddin es-Sâbûnî; kaderin

---

[9] Eş’arî; Kitâbu’l-Lümâ, s-46.
[10] Cürcânî; Ta’rîfât, s-174.
[11] Mâturîdî; Kitâb el-Tevhid, s-306.

ıstılâhî tarifi olarak: “Her mahlûkun meydana geleceği, güzel-çirkin, fayda-zarar gibi sıfatlarını, zaman-mekân gibi ortamını ve ona terettüp eden sevap-ikap gibi neticelerini belirlemesi” olarak tarif etmiş ve bunu esas almıştır. Kazanın ıstılâhî tarifi olarak da; “sağlam bir şekilde yapmak mânâsınadır” [12] demiştir.

Beycûrî; Eş'arî’nin kazayı: “Allah'ın eşyayı ileride olacağı şekil üzere ezelde irade etmesi, kaderi ise: Allah'ın eşyayı dilediği muayyen bir cihet, hususi bir takdir ve ölçüyle yaratması” [13] olarak tarif etmektedir.

Yine bir Eş'arî kelâmcısı olan Taftâzânî; “Eş'arî’nin kaza ve kader meselesini Mâturîdîler gibi izah etmiştir” [14] demiştir.

KADER

Yeni Lügat’ta kader: Cenâb-ı Hakk'ın kâinatta olmuş ve olacak her şeyin evsafını, havassını (keyfiyetini) ve sâir geleceğini ve geçmişini ezelden bilip, Levh-i Mahfuzunda takdir edip yazmasıdır. Takdiri İlâhî. Ezelî kısmet. Talih. Baht anlamlarında kullanılmaktadır.

Lisânü'l-Arap'ta ise; ölçü, bir şeyi ölçüye göre tayin ve tespit etmek manalarında kullanılmıştır. [15]

Kader, kelime olarak, ölçme, takdir etme, biçime koyma ve şekillendirme gibi mânâlara gelir. Arapçada (Ka-de-ra), takdir etti, hisselere ayırdı ve

---

[12] Sâbûnî; Kitab el-Bidâye fi usûli'd-din; s-77.
[13] Beycûrî; Şerhu Cevhereti't-tevhid, s-239.
[14] Taftâzânî; Şerh el-Akâid, s-112.
[15] İbn Manzur; Lisânü'l–Arab, c-6, s-382

herkese payını bölüştürdü mânâsına gelirken bir de aynı kelimenin, “güç yetirdi, muktedir oldu” gibi mânâları vardır. Kelime “Tef’il” babına nakledilince (Kad-de-ra) olur ki o zaman mânâsı “hükmetti, hükmünü geçirdi ve kazada bulundu” şeklinde olur.

Üstat Bediüzzaman ise; Kader ve cüz-i ihtiyarî: “İslâmiyetin ve imanın nihayet hududunu gösteren, hâli ve vicdanî bir imanın cüz'lerindendir. Yoksa ilmî ve nazarî değillerdir. Yani mü'min herşeyi, hattâ fiilini, nefsini Cenab-ı Hakk'a vere vere, tâ nihayette teklif ve mes'uliyetten kurtulmamak için "Cüz-i ihtiyarî" önüne çıkıyor. Ona "Mes'ul ve mükellefsin" der. Sonra, ondan sudûr eden iyilikler ve kemalât ile mağrur olmamak için, "Kader" karşısına geliyor. Der: "Haddini bil, yapan sen değilsin."

Evet, kader, cüz-i ihtiyarî; iman ve İslâmiyetin nihayet meratibinde. Kader, nefsi gururdan ve cüz-i ihtiyarî, ademi mes'uliyetten kurtarmak içindir ki, mesail-i imaniyeye girmişler. Yoksa mütemerrid nüfus-u emmarenin işledikleri seyyiatının mes'uliyetinden kendilerini kurtarmak için kadere yapışmak ve onlara in'am olunan mehasinle iftihar etmek, gururlanmak, cüz-i ihtiyarîye istinad etmek; bütün bütün sırr-ı kadere ve hikmet-i cüz-i ihtiyariyeye zıd bir harekete sebebiyet veren ilmî mes'eleler değildir.” [16]

Kaderin kitaplardaki istilahi mânâlarına gelince genelde şöyle tarif edilmiştir: “Kader, Allah’ın kaza olarak takdir ve hükmettiği şeydir.” Aşağıda ki âyet-

[16] Bediüzzaman; Sözler, Yirmi Altıncı Söz, s-623.

i kerimeler bu tarifi teyit etmektedir, وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ اِلاَّفِى كِتَابٍ مُبِي “Yaş kuru ne varsa hepsi Kitab-ı Mübîndedir.” (En’âm, 6/59).

وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِى السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اِلاَّفِى كِتَابٍ مُبِين “Gökte ve yerde gâib (gizli) hiçbir şey yoktur ki apaçık bir Kitap’ta olmasın.” (Neml, 27/75).

وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ وَكُلَّ شَىْءٍ اَحْصَيْنَاهُ فِى اِمَامٍ مُبِينٍ “Hem önceden işlediklerini (amellerini) ve (geride bıraktıkları) eserlerini yazarız. Ve (olmuş, olacak) herşeyi apaçık beyân eden bir “İmam-ı Mübin” de kaydetmişizdir.” (Yâsîn, 36/12).

Aşağıdaki ayeti kerimelerde kader kelimesi; fiil olarak kullanıldığı gibi, isim olarakda kullanılmakta olup, şu manalarda kullanılmıştır.

اِنَّا كُلَّ شَىْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ "Şüphesiz ki; Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık " (Kamer, 54/49) âyetindeki قَدَر "kader" kelimesine "ölçü" mânâsında kullanmıştır.” [17]

Yine; وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلاَّ عِنْدَنَا خَزَآئِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ اِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُوم “Hiçbir şey yoktur ki, onun hazineleri bizim yanımızda olmasın Biz onu ancak bilinen bir ölçüyle indiririz.” (Hicr, 15/21) âyetindeki قَدَر "kader" kelimesine hem "ölçü" hem de "önceden takdir" mânâsında kullanmıştır.” [18]

وَالَّذِى قَدَّرَ فَهَدٰى “Takdir edip yol gösteren.” (A'lâ, 87/3) âyetindeki " قَدَّرَ kaddera" kelimesi bir ölçüye göre yapmak ve yaratmak anlamındadır. Bu

[17] Matüridi; Tevhid, s-307.
[18] Matüridi; Tevilat, c-8, s-22.

ölçü "eşyayı cins, nevi, fert, sıfat, fiil ve ecel açısından kendine mahsus ölçüsüne göre yapmak" olarak tefsir edilmiştir. [19]

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ "Allah dilediğine rızkı bollaştırır ve daraltır." (Ra'd, 13/26) âyetindeki يَقْدِرَ "yakdiru" kelimesi, daraltma mânâsında kullanmıştır." [20]

Yine; لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا اٰتٰيهُ اللّٰهُ "Rızkı daraltılmış bulunan da Allah'ın kendine verdiği kadarından nafaka ödesin." (Talâk, 65/7) âyetindeki قُدِرَ "kudira" kelimeside daraltılmış mânâsında kullanmıştır.

لاَ يَقْدِرُونَ عَلٰى شَىْءٍ مِمَّا كَسَبُوا "Onlar kazandıklarından hiçbir şeye güç yetiremezler " (Bakara, 2/264) âyetindeki يَقْدِرُونَ "yakdirûne" kelimesi, güç yetirmek mânâsında kullanmıştır.

فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُ اِلاَّ امْرَاَتَهُ قَدَّرْنَاهَا مِنَ الْغَابِرِينَ "Yalnız karısının, geride azaba uğrayanların içinde kalmasını takdir ettik "(Hicr, 15/60), ve (Neml, 27/57). Ve وَقَدَّرْنَافيهَا السَّيْرَ "Biz orada seyahat etmelerini takdir ettik". (Sebe, 34/18) âyetlerindeki قَدَّرْنَا "kaddernâ" fiiline, takdir etmek ve yazmak mânâsında kullanmıştır." [21]

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ "Allah'ın kadrini hakkıyla bilemediler." (En'âm, 6/91; Hac, 22/77; Zümer,

[19] Âlûsî; Tefsir, c-30, s-104.
[20] Matüridi; Tevilât, c-7, s-424; İsfahânî; Müfredat, s-396..
[21] Matüridi; Tevilât, c-8,s-45. Matüridi; Kitâb el-Tevhid, s-307.

39/67)âyetlerindeki مَا قَدَرُوا "mâ kaderû" ifâdesi "bilemediler" mânâsında kullanmıştır.” [22]

“Kaderin kapsam alanı sadece insanlarla sınırlı olmayıp, en küçük alemden tut, ta; en büyük âleme kadar, bütün kâinatı kuşatmaktadır. Şöyleki: Kâinatta, kader, plân, program, ölçü ve denge hâkimdir. Nitekim ayet-i kerimede: وَكُلُّ شَىْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ “O’nun katında herşey bir miktar iledir.” (Ra’d, 13/8) âyetindeki مِقْدَار “mikdar" kelimesine "takdir" anlamı vermiştir.” [23]

KAZÂ

Kâmûsu’l Muhit’te: “Kâza; hükmetmek, yapmak, tamamlamak, ölmek, öldürmek, beyân etmek, yerine getirmek, mecbur etmek ve borcunu ödemek gibi çeşitli mânâlara gelmektedir ” [24]

Yeni Lügat’ta: “Kâza; kader takdir olup, kaza ise tafsil ve kat’ eylemektir. Allah'ın takdirinin ve emrinin yerine gelmesi. Hâkimlik. Hâkimin hükmü. İstemeden yapılan zarar. Birdenbire olan musibet. Beklenmedik bela. Ahdini yerine getirmek. Ödemek. İcab. Ölüm anlamında kullanılmaktadır.” [25]

“Kur'ân-ı Kerîm'de kazâ kelimesi genelde fiil olarak geçmekte olup;

فَاقْضِ مَا اَنْتَ قَاضٍ اِنَّمَا تَقْضِي هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا “Artık ne yapabilirsen yap, sen ancak dünya hayatına hükmünü geçirebilirsin " (Tâhâ, 20/72)

---

[22] Matüridi; Tevilât, c-5,s-138.
[23] Matüridi; Tevilât, c-7,s-394..
[24] El-Fîruzâbâdî, Kâmûsu'l–muhit, s-1708.
[25] Yeğin; Yeni Lügat, s-325.

âyetinde اقْضِ "ıkdı" kelimesi, yapmak, تَقْضِي "takdî" kelimesi ise, hükmetmek mânâsında kullanmıştır.” [26]

فَلَمَّا قَضٰى مُوسَى الْاَجَلَ “Musa süreyi tamamladığında” (Kasas, 28/29) ve

فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ “Hac ibadetinizi bitirdiğinizde Allah'ı zikrediniz " (Bakara, 2/200) âyetlerindeki قَضَى "kadâ" kelimeleri, tamamlamak ve bitirmek mânâsında kullanmıştır.” [27]

فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ "Onlardan kimisi sözünü yerine getirip o yolda şehit olarak öldü, onlardan kimisi de sözünü yerine getirmek için o yolda şehit olmayı bekliyor " (Ahzâb, 33/23)

âyetindeki قَضٰى نَحْبَهُ "kadâ nahbehü" terimini, adağını ödedi mânâsında kullanmıştır.” [28]

فَوَكَزَهُ مُوسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِ "Musa ona bir yumruk vurdu ve onu öldürdü ” (Kasas, 28/15)

âyetindeki فَقَضٰى عَلَيْهِ "kadâ aleyhi" terimini, öldürmek mânâsında kullanmıştır.” [29]

“Ayrıca; فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ في يَوْمَيْنِ "Onları yedi gök olarak iki günde yarattı " (Fussilet, 41/12) âyetinde geçen قضا "kadâ" kelimesi, yaratmak mânâsında kullanmıştır.

---

[26] Mâturîdî; Kitâb el-Tevhid, s-306; İbn-i Kesir; Tefsir, c-3, s-490.
[27] Mâturîdî; Kitâb el-Tevhid, s-306;
[28] İsfahânî; El-Müfredat, s-827; Zemahşerî; El-Keşşaf, c-3, s-232
[29] Âlûsî; Ruhu’l-Meani fi Tefsiri’l-Kur’an, c-30, s-104

وَقَضَيْنَا اِلٰى بَنِي اِسْرَٓاءِيلَ فِي الْكِتَابِ “Biz kitapta İsrail oğullarına bildirdik " (İsrâ, 17/4) âyetindeki قَضَيْنَا "kadaynâ" bildirmek, haber vermek, yazmak mânâsında kullanmıştır.

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا "Rab bin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve ana babanıza iyi davranmanızı kesin olarak emretti " (İsrâ, 17/23) âyetinde قضي “kadâ” kelimesi, emretti ve vacip kıldı mânâsında kullanmıştır.” [30]

Tehânevî ise kazayı izah ederken; “kazâ-i mübrem” ve “kazâ-i muallak” olmak üzere ikiye ayırmış ve şöyle izah etmiştir. “Birincisi: Herhangi bir şart ve sebebe bağlı olmayan, kesinleşmiş, değişmesi ve kaçınılması imkânsız olan kazâ’ya kazâ-i mübrem denir. İkincisi: Şart ve sebebe bağlı kılınan, askıda olup, değişmesi mümkün olan kazâ’ya kazâ-i muallak denir. Falan şöyle olsun tarzında kesin olarak verilmiş bir hükmü ifade eden kazâ-i mübrem değişmez. Ancak şart ve sebebe bağlanan kazâ-i muallak değişebilir” [31] demiştir.

LEVH-İ MAHFUZ

Levh: Bütün mevcudatla alakalı ne varsa, a’dan z’ye her şeyin kayıt altına alındığı levha demektir. Levh-i Mahfuz; arapça'da korunmuş levha anlamına gelir. "Allah’u âlem" bütün mevcudatın kaza ve kaderiyle ilgili başlarına gelmiş ve gelecek şeyleri ihtiva etmesinden dolayı korunmuş levha denmiştir. Levh-i Mahfuz'un; korunmuş levha olarak nitelenmesinin bir hikmeti de, burada yazılı olan

[30] Mâturîdî; Kitâb el-Tevhid, s-306; Bâkıllânî; et-Temhid, s-367.
[31] Tehânevî, Keşşâfu Istılahatı Fünun ve ulûm, c-2, s-1325.

şeylerde herhangi bir değişikliğe uğramaktan, silinmekten ve bozulmaktan uzak olmasıdır.

Âlimler, Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerde geçen; İmam-i Mübin, Kitab-i Mübin, Ümmü'l-Kitap, Kitab-ı Hafız, Kitab-ı Meknun gibi ifadelerin Levh-i Mahfuz'a işaret ettiğini belirtmişlerdir. Bu ayetleri söyle sıralayabiliriz:

"Ve gaybın anahtarları O'nun katındadır; onları ancak O bilir. Hem karada ve denizde ne varsa bilir. Hiçbir yaprak da düşmez ki; onu bilmesin, hem ne yerin karanlıklarında bir dâne, ne yaş ne de kuru yoktur ki, apaçık bir Kitap'ta bulunmasın." (En'âm, 6/59).

"Gökte ve yerde gâib (gizli) hiçbir şey yoktur ki apaçık bir Kitap'ta olmasın." (Neml, 27/75).

"(Ey Muhammed!) Sen hangi işte bulunursan bulun, ona dair Kur'an'dan ne okursan oku ve (ey insanlar, sizler de) hangi şeyi yaparsanız yapın, siz ona daldığınızda Biz sizi mutlaka görürüz. Ne yerde, ne de gökte zerre ağırlığınca, zerreden de daha küçük veya daha büyük olsun, hiçbir şey Rabbinden uzak-gizli olmaz; hepsi muhakkak apaçık bir kitaptadır." (Yunus, 10/61).

Bu ayetler; gökte ve yerde, karada ve denizde ister gaybi olsun ister gaybi omasın hepsini Allah'ın bildiğinden bahsetmekle beraber, hiçbir şeyden habersiz olmadığını, karanlıkta ve aydınlıkta yaş ve kuru ne varsa, hepsi apaçık bir Kitap'ta (Levh-i Mahfuz'da) bulunduğuna işaret etmektedir.

“Biz yerin onlardan neyi eksilteceğini biliriz ve yanımızda içinde herşeyi muhafaza eden bir kitap vardır.” (Kâf; 50/4).

“Yeryüzünde ve kendilerinizde meydana gelen bir musibet yoktur ki, Biz onu uygulamaya koymadan önce bir kitapta yazılı olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır!” (Hadîd, 57/22).

“Gerçekten biz ölüleri diriltiriz, onların önceden yapıp gönderdiklerini ve bıraktıkları eserlerini yazarız. Zaten biz her şeyi açık bir kütükte, bir "imamı Mübin'de sayıp tesbit etmişizdir.” (Yâsîn, 36/12).

Katımızda işlenen bütün amellerin ve bıraktıkları eserlerin kayda geçirildiğinden ve içinde herşeyin muhafaza edilen bir kitabın (Levh-i Mahfuz’un), varlığına işaret etmektedir.

"Şüphesiz ki biz, her şeyi bir kadere göre yarattık." (Kamer, 54/49).

"Allah(o yazıdan) dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Ana kitap ise O’nun katındadır." (Ra’d, 13/39).

“Hiçbir memleket yoktur ki, Biz onu kıyamet gününden önce helak edicileri veya şiddetli bir azap ile cezalandırmaları bu, kitab' da (Levh-i Mahfuz’da) yazılıdır.” (İsrâ, 17/58).

Allah’ın; her şeyi bir kadere göre yarattığını, dilediğini sildiği, dilediğini de sabit bıraktığını söylüyor ve ana kitab’ın (Levh-i Mahfuz’un) O’nun katında olduğu, kâinatta meydana gelen bütün

hadiselerin daha önceden bu, Kitap'ta yazılı olduğundan bahsetmektedir.

Abdulvahid Bin Süleym (r.a)'dan rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir.

Mekke'ye geldim, Atâ b. Ebî Rebah (r.a)'la karşılaştığım da kendisine: "Ey Ebû Muhammed! Basralılar kader konusunda dengesiz şeyler söylüyorlar ne dersin?" dedim.

Dedi ki: "Evladım Kur'ân okuyor musun?" Ben de "evet" dedim, "Zuhruf sûresini oku" dedi.

Bende: "Ha mîm, düşün gerçekleri ortaya koyan bu kitabı, onu düşünüp kavrayabilesiniz diye arabça olarak indirdik. O Kur'ân, katımızda bulunan ana kitapta mevcut olup şan, büyüklük ve hikmetlerle doludur" diye okudum.

Ben Resulullah (s.a.v)'in şöyle söylediğini işittim: Allah önce kalemi yarattı yaz buyurdu. Kalem: Ne yazayım? Dedi. Allah'ta "kaderi ve ebediyete kadar olup bitecek her şeyi yaz" [32] buyurdu.

Âlimler; ayette geçen ana kitabın, Levh-i Mahfuz olduğunu söylemişlerdir. İşte yukarıda geçen ayetlerde ve hadis-i şerif'te de belirtildiği gibi: Levh-i Mahfuz; bütün mevcudatın sonsuza kadar başından gelip geçeceklerin yazılı olduğu levhadır.

Bir başka açıdan da, insanların başlarına gelmiş ve gelecek şeyleri ihtiva etmesinden dolayı

[32] Tirmizi; kader, s-17 Hadis No: 2162. İbn Hanbel; c-5, s-317.

Levh-i Mahfuz'a; kaza ve kader kitabı da denilmektedir. Çünkü: İmam-ı Mübin, ilm-i İlahînin kader defteridir. Kitab-ı Mübîn, kudret-i İlahînin kaza defteridir. Levh-i Mahfuz ise, İmam-ı Mübîn ve Kitab-ı Mübin'in divanıdır.

Levh-i Mahfuz; bütün varlıkların her an kameraya alındığı merkez olup, aynı zamanda bütün varlıkların geçmişte başlarından ne geçmişse ve gelecekte başlarına ne gelip geçecekse herşeylerin kayıt altına alındığı ana arşivdir. Herbir varlığın kaza ve kader kitabı, bu ezeli arşivde koruma altında tutulmaktadır.

İşte Kur'an-ı Kerim'in aslı da bu korunmuş arşivinde bulunmaktadır. Ayeti kerimede: فى لَوْحٍ مَحْفُوظ بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَجِيْدٌ{٢} "O şanlı Kur'ân'ın da bulunduğu, Levh-i Mahfuz dur." (Burûc, 86/21-22), buyuruyor.

Yine Levh-i Mahfuz: Kâinatta yaratılmış veya yaratılmamış ne varsa, hepsinin yaşadığı ve yaşayacağı bütün hâdiselerin kayıt altına alındığı ana kitaptır. Bütün mevcudat, daha kâinat meydanına çıkmazdan önce, Levh-i Mahfuz'da belirtilen şekilde, zamanı gelince oradaki programa uygunluk içerisinde meydana çıkar, o programa göre varlıklarını devam ettirirler ve o programa göre de göçüp giderler.

Üstat Bediüzzaman, Levh-i Mahfuz'u şöyle izah ediyor: Birer şâhid ve emare olarak insandaki hâfızanın, Levh-i Mahfuz'dan haber verdiğini ve Levh-i Mahfuz'a işaret ettiğini belirtmiştir. Nasıl insanlar hâfızalarında işleyecekleri amellerin

planını yapar ve bu plana göre amellerini işler ve yine insanın başından geçen bütün hadiseler, hafızasında kayıt altında tutuluyorsa, aynen kâinatta da ne kadar olmuş ve olacak hadiseler varsa, hepsi Levh-i Mahfuz da kayıt altında tutulmaktadır.

Çünkü: Levh-i Mahfuz ve hafıza levhasında, rabbimizin “hafız” isminin tecelli etmekte olduğunu söylüyor. İnsanların hâfızaları, ağaçların ve bitkilerin tohumları ve meyveleri, meyvelerin çekirdekleri, bir hâfıza-i kübrayı, bir defter-i ekberi, bir Levh-i Mahfuz’u isbat etmektedir.

İnsanların başlarından geçen olaylar, gördükleri yerler, duydukları sesler ve yiyip içtikleri şeyler, hâfızalarında kayda geçirilir. Hayatı boyunca başından ne geçmişse, neler öğrenmişse bütün bilgileri içine almasına rağmen yine hafıza dolmaz. Bundan dolayı, insan ruhuna takılan en önemli cihazlardan biri hafızadır. Hafızasız bir zekâ hiçbir işe yaramaz. İnsanlar daha önce öğrendiklerine dayanarak düşünür, karar verir ve ona göre hareket ederler. Çünkü hafıza; insanın geçmişteki hayatı, zekânın hazinesi, tefekkürün sermayesidir.

Hafızanın bir de ebedi hayatımıza bakan yönü vardır. Aynı zamanda hafıza, bir senet, bir vesika, bir belgedir. Ahirette hesaba çekilme vaktinde, dünyada işlediğimiz sevapları ve günahları önümüze koyarak bize şahitlik edecektir.

İMAM-I MÜBÎN

İmam-ı Mübin'in, Levh-i Mahfuz olduğunu söyleyen âlimler bulunmakla birlikte; İmam-ı Mübîn;

ilim ve emr-i İlahînin bir nev'ine unvan olup, ilmi ezelisiyle tasarlandığı plan ve projedir. Nüfus dairelerindeki nüfus kütüğü dediğimiz, nüfus kaydının yazılı olduğu ana deftere benzetebiliriz.

Üstat Bediüzzaman; İmam-ı Mübîn ve Kitab-ı Mübin hakkında şöyle bir izahat getirmiştir. “Kur'an-ı Hakîm'de İmam-ı Mübin ve Kitab-ı Mübin, mükerrer yerlerde zikredilmiştir. Ehl-i tefsir, İkisi birdir; bir kısmı, ayrı ayrıdır demişler. Hakikatlarına dair beyanatları muhteliftir. Hülâsa: İlm-i İlahînin ünvanlarıdır demişler.

Fakat Kur'an'ın feyziyle şöyle kanaatım gelmiş ki: "Allah’u âlem" İmam-ı Mübin, ilim ve emr-i İlahînin bir nev'ine bir ünvandır ki; âlem-i şehadetten ziyade âlem-i gayba bakıyor. Yani zaman-ı hâlden ziyade, mazi ve müstakbele nazar eder. Yani, herşeyin vücud-u zahirîsinden ziyade aslına, nesline ve köklerine ve tohumlarına bakar. Kader-i İlahînin bir defteridir. Evet, şu İmam-ı Mübin, bir nevi ilim ve emr-i İlahînin bir ünvanıdır. Yani, eşyanın mebadileri ve kökleri ve asılları, kemal-i intizamla eşyanın vücutlarını gayet sanatkârane intaç etmesi cihetiyle elbette desatir-i ilm-i İlahînin bir defteri ile tanzim edildiğini gösteriyorlar. Ve eşyanın neticeleri, nesilleri, tohumları; ileride gelecek mevcudatın programlarını, fihristelerini tazammun ettiklerinden elbette evamir-i İlahiyenin bir küçük mecmuasıdır.

Meselâ: Bir çekirdek bütün ağacın teşkilâtını tanzim edecek olan programları ve fihristeleri ve o fihriste ve programları tayin eden o evamir-i

tekviniyenin küçücük bir mücessemi hükmünde denilebilir.

Elhasıl: Madem "İmam-ı Mübin", mazi ve müstakbelin ve âlem-i gaybın etrafında dal-budak salan şecere-i hilkatin bir programı, bir fihristesi hükmündedir. Şu manadaki İmam-ı Mübin, kader-i İlahînin bir defteri, bir mecmua-i desatiridir. O desatirin imlâsı ile ve hükmü ile zerrat, vücud-u eşyadaki hidematına ve harekâtına sevk edilir.” [33]

KİTAB-I MÜBÎN

Kitab-ı Mübin’i de; Üstat Bediüzzaman şöyle izah etmektedir. "Allah’u âlem; Kitab-ı Mübin: Âlem-i gaybdan ziyade, âlem-i şehadete bakar. Yani, mazi ve müstakbelden ziyade, zaman-ı hazıra nazar eder ve ilim ve emirden ziyade, Cenab-ı Hakk’ın kudret, emr-i tekviniyesinin ve irade-i İlahiyenin bir ünvanı, bir defteri, bir kitabıdır. Yani; Kitab-ı Mübin, kudret defteridir.

Herşey 'in vücudunda, mahiyetinde ve sıfât ve şuunatında kemal-i san'at ve intizamları gösteriyor ki; bir kudret-i kâmilenin desatiri ile ve bir irade-i nafizenin kavanini ile vücud giydiriliyor. Suretleri tayin, teşhis edilip; birer miktar-ı muayyen, birer şekl-i mahsus veriliyor. Demek o kudret ve iradenin, küllî ve umumî bir mecmua-i kavanini, bir defter-i ekberi vardır ki; herbir şey'in hususî vücutları ve mahsus suretleri ona göre biçilir, dikilir, giydirilir.” [34]

---

[33] Bediüzzaman; Mektubat, Onuncu Mektup, s-64..
[34] Bediüzzaman; Mektubat, Onuncu Mektup, s-65.

Buradan da anlaşıldığı gibi Kitab-ı Mübin; şehadet âlemine bakar. Kudret-i İlahiye ve İrade-i İlahiyenin bir namı, bir defteri ve bir kitabı olmakla beraber; Cenâb-ı Hakk'ın kudret kalemiyle yazdığı kaza defteridir. Bir noktada da yanımızda taşıdığımız nüfus cüzdanı diyebiliriz.

Kitab-ı Mübin; aynı zamanda birşey daha meydana gelme aşamasında, durumuna göre yazılıp silinen, Allah'ın ilmi dâhilinde meleklerinin yazdıkları, her şeyi en ince teferruatına kadar apaçık beyan eden amel defteridir.

İnşallah teşbihte hata olmaz. Bir binanın plan ve projesini mühendis çizer ve tayin eder. Mühendisin çizdiği plan ve projeye göre, binayı usta ve işçiler yapar. Mühendisin çizdiği plan ve proje, ilim sıfatıyla olmaktadır. Usta ve işçilerin bu plan ve projeye göre binayı yapmaları, kudret sıfatı ile olmaktadır. Burada da belirtildiği gibi; İmam-ı Mübîn; mahlûkatın ilim ile tayin ve tespit edilmiş plan ve programları olup, yani kader denilen mukadderatlarının yol haritasıdır.

Kitab-ı Mübîn ise; İmam-ı Mübîn kader defterinde tayin ve tespit edilmiş mukadderatların mahlûkat üzerinde ameli olarak uygulanmasından ibarettir. Yani; İmam-ı Mübîn kader defteri olup, ilim sıfatıyla yazılmaktadır. Kitab-ı Mübîn ise kaza defteri olup kudret sıfatı ile oluşmaktadır.

Yine Üstat Bediüzzaman söyle söylüyor: "Allah'u âlem; bir kavle göre Kitab-ı Mübin: Kur'an-ı Hâkim'den ibarettir. Kâinatta yaş ve kuru, herşey içinde bulunduğunu, şu âyet-i kerime beyan ediyor.

“Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde ne varsa yine O bilir. Bir yaprak düşmez ve yerin karanlıklarına bir tane gitmez ki O bilmesin. Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, Kitab-ı Mübin’de bulunmasın.” (En’âm, 6/59) öyle mi?

Evet, herşey Kur'an-ı Kerim içinde bulunur. Fakat herkes herşeyi içinde göremez. Zira muhtelif derecelerde bulunur. Bazan çekirdekleri, bazan nüveleri, bazan icmalleri, bazan düsturları, bazan alâmetleri; ya sarahaten, ya işareten, ya remzen ya ihtar tarzında bulunurlar.” [35]

Demek ki; Kitab-ı Mübin’in Kur’an-ı Kerim’den ibaret olması demek, mahlûkatın bütün hal ve hareketlerinin Kur’an-ı Kerim’de mevcut olması demektir.

LEVH-İ MAHV-İSBAT

Âlimler; Levh-i Mahfuz'un yanı sıra, Levh-i Mahv-İsbat’ın varlığından bahsetmektedirler. “Allah dilediği şeyi mahveder, dilediğini sabit kılar. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O’nun katındadır.” (Ra’d, 13/39) ayetinin işaretiyle, Allah’ın dilediği şeyi mahvetmesi; yani, yaratıp yaratmaması ile ilgili değişiklikler bu Levh-i Mahv-İsbat kader levhasında olmaktadır. Demek bu ayet bize değişen bir kaderden ziyade; değişen bir kader levhasından bahsetmektedir. Yani, şarta bağlı olarak meydana gelen kader levhasındaki değişiklik, muhakkak kaderde de bu değişikliğin olacağı belirtilmiştir. Bundan dolayı kader de herhangi bir değişiklik söz

[35] Bediüzzaman; Sözler, Yirminci Söz, s-342..

konusu olamaz. Zaten kaderin bu levhasında her an değişiklik olmaktadır, değişiklik olmaz ise kader nasıl yaşanabilir? Bütün bu değişiklikler kaderde de mevcuttur. Şehadet âleminde yazıların meydana gelmesi bazı şartlara bağlı olduğu için buna bağlı olarak değişiklik olmaktadır. Ama kaderin diğer defteri olan Levh-i Mahfuz'daki kader defterinde ise hiçbir değişiklik olmaz.

Levh: Bütün mevcudatla ilgili ne varsa, her şeyiyle içinde barındıran levhadır diye bahsetmiştik. Yazılıp çizilip silinebilen, aynı zamanda görüntülerin ibretle temaşa edildiği levha anlamına da gelmektedir.

Mahv: Levhaya yazılıp çizilen şeylerin birden ortadan kalkması, mahvolmasını ifade eder. Gökyüzüne baktığınız zaman bulutlarla kaplı olduğunu görürüz. Şimşeğin çaktığını ve yağmurun yağdığına şahit oluruz. Böyle bir levhaya şahit olurken, bir de bakarız ki; bir müddet sonra hava açılır, gökyüzü pırıl pırıl olur. Hiç bir şey yokmuş gibi, eski manzaranın kaybolduğunu görürüz. İşte her şeyin kaybolmuş haline ve bu değişikliğe "mahv" denir.

İsbât ise: Kudret-i İlâhî ile eski manzaranın tekrar aynı şekilde meydana gelmesi, havanın bulutlu, şimşekli, yağmurlu manzarasına dönmesi haline de isbât diyoruz.

Şehadet âlemi denilen şu dünya; insanlar için yaşamlarını sürdürdükleri bir mekân olmamakla beraber, aynı zamanda ahiretin tarlası olması hasebiyle insanların çalışıp çabaladığı, ömrünü

geçirdiği ve amelini işlediği bir levhadır. Cenâb-ı Hakk insanların ruhunu kabzetmesine ise mahv denir. Cenâb-ı Hakk'ın insanları mahşerde tekrar diriltmesine de “İsbat” denir.

Bir açıdan da Levha; üzerinde işin yapıldığı şeydir. Levha esas olan değil, esas olan üzerindeki yapılan iştir. Bunlardan dolayı levha; yoktan yaratma yâda yok etmeye yarayan şeyin ismidir. Sebepler dünyasında yoğu var etmek, varı yok etmek Allah’a mahsustur. Yokken var edip yaratan, var olanı tekrar yokluğa mahkûm eden yine yüce Allah’tır.

Meselâ, bahar ayrı bir yazar bozar tahtası, kış ise ayrı bir yazar bozar levhasıdır. Nasılki bilgisayarın ekranına ilmimizle istediğimiz her şeyi yazıp çizebiliriz. İşimiz bittiği zaman bilgisayarı kapatırız. Bilgisayar kapanınca ekrandaki yazıp çizdiğimiz şeyler de yok olur, yani mahvolur. İleride bu yazıp çizdiklerimiz lazım olduğunda tekrar bilgisayarın ekranına taşıyarak gösterebiliriz. İşte aynen bilgisayardaki gibi, bilgisayarın ekranına yazı yazmak ilimdir. Bilgisayarın ekranı yazı tahtası dediğimiz levhadır. Bilgisayarın ekranından yazıp çizdiklerimizi kaldırmakla mahv etmiş oluruz. Bu yazıp çizdiklerimizi tekrar bilgisarayın ekranına taşıyarak göstermeklede ispat etmiş oluruz.

Gökyüzüne baktığımız zaman, yıldızlar ve gezegenler görevlerini yapmak için ortaya çıktıklarını, görevlerini yapıp işleri bittikten sonra, tekrar yokluğa gömüldüklerini görürüz. Aynı şekilde atmosfer bir levhadır. Üzerinde bulut, yağmur ve şimşek çakmaları meydana gelmektedir. Bir anda

ortaya çıktıklarını ve bir anda yok olduklarına şahit oluruz. Yeryüzü de bir levhadır; orada ise bitkiler, hayvanlar ve tüm canlılar vücuda gelmekte, görevini ifa etmekte ve sonra görevleri bittikten sonra yok olmaktadır. İşte biz bu hallere zaman tüneli içerisinde “doğma, büyüme ve ölme” diye nitelemekteyiz.

Mevcudatın hal ve hareketlerinin Levh-i Mahv-İspata kaydedilmesine, meleklerin kaydetmesi de denilmektedir. Bu sayfada duruma göre değişikliğin olması, Levh-i Mahfuz da oluyor anlamı taşımaz. Değişiklik meleklerin kaydettiği bu Levh-i Mahv-İspat ta olmaktadır. Zaten yapılan bu değişiklik, muhakkak Levh-i Mahfuz’daki kader defterinde yazılıdır, sadece bunu biz bilmiyoruz.

Allah Teâla bu dünyayı bir Levh-i Mahv-İspat halinde yaratmıştır. Her gün bir âlem gelir biri gider kaybolur. Aynı şekilde her ay, her sene ve her asır bir Levh-i Mahv-İspat levhasıdır. Bu dünyada teşhir edilen ve şuurluların nazarlarına gösterilen levhalar, daha sonra ebedî âlemde ebedî manzaralar olarak bekaya kalbolmak için gayb âlemine gönderilmektedir.

Kelime-i Tevhit; Levh-i Mahv-İsbat'ı tarif etmektedir. “Lâ İlâhe” denildiğinde; Allah’tan başka, bütün varlıkları ve şirki mahvetmektedir. “İllallah” dendiği zaman; illa Allah var diyerek Tevhidi ispat etmektedir. Keza aynı şekilde dünya hayatı; mahv levhası olarak fani olurken, ahiret âlemi de; ispat levhası olarak ebediyen daimi kalacaktır.

Levh-i Mahv-İsbat bir tabir olmakla beraber, aynı zamanda, Levh-i Mahfûz'un aksi, gölgesi hükmünde olan ve devamlı değişen bir defter, bir zaman sayfasıdır. O halde zaman sayfası, bir nev'i yazar bozar tahtası hükmüne geçer.

Levh-i Mahv-İsbât; temsilde hata olmasın, yüce Allah'ın sonsuz ilmiyle, mevcudatın hallerini zaman sayfalarına yazıp çizip silmesi, sonrada tekrar göstermesi demektir. Allah'ın ilminde olan mevcudat için zaman söz konusu değildir. Ama bu mevcudatın, vücud sayfasında yazılmaları, belli bir tertip ve sıra iledir.

İşte bundan dolayı mevcudatın vücud sahasına çıkmaları, zaman sayfasıyla olmaktadır. Aynı zamanda Levh-i Mahv-İsbat; sabit ve daim olan Levh-i Mahfuz'un, şu şehadet âleminde değişen bir defteridir. Yani; Levh-i Mahv-İsbat sayfasına akseden, kader ve kudret kitabının sahifeleri ve mürekkebi devamlı değiştiği gibi; sürekli olarak akıp giden zaman sayfaları ile birlikte, Levh-i Mahv-İsbat sayfaları da değişmektedir.

Yine Üstat Bediüzzaman: Levh-i Mahv-İspat için şöyle bir izah getirmiştir. "Allah'u âlem, ehl-i gaflet ve dalalet; kudret-i Fâtıranın o Levh-i Mahfuzunu, hikmet ve irade-i Rabbaniyenin o basîrane kitabının eşyadaki cilvesini, aksini, misalini hissetmişler; hâşâ "Tabiat" namıyla tesmiye etmişler, körletmişler.

İşte İmam-ı Mübin'in imlâsı ile yani kaderin hükmüyle ve düsturuyla kudret-i İlahiye, icad-ı eşyada herbiri birer âyet olan silsile-i mevcudatı,

Levh-i Mahv-İsbat denilen zamanın sahife-i misaliyesinde yazıyor, icad ediyor, zerratı tahrik ediyor. Demek harekât-ı zerrat o kitabetten, o istinsahtan; bir ihtizazdır, bir harekâttır. Yani; mevcudat, âlem-i gaybdan âlem-i şehadete ve ilimden kudrete geçmelerinde bir ihtizazdır, bir harekâttır.

Amma Levh-i Mahv-İsbat ise, sabit ve daim olan Levh-i Mahfuz-u A'zam'ın daire-i mümkinat tâ, yani mevt ve hayata, vücud ve fenaya daima mazhar olan eşyada mütebeddil bir defteri ve yazar bozar bir tahtasıdır ki, hakikat-ı zaman odur. Evet, her şey'in bir hakikatı olduğu gibi, zaman dediğimiz, kâinatta cereyan eden bir nehr-i azîmin hakikatı dahi, Levh-i Mahv-İsbat'taki kitabet-i kudretin sahifesi ve mürekkebi hükmündedir." [36]

Yukarıdaki bilgiler ışığında Levh-i Mahfuz, İmam-ı Mübîn, Kitab-ı Mübin ve Levh-i Mahv-İsbat'ı, Allah'u âlem şöyle tanımlayarak toparlayabiliriz:

İmam-ı Mübin, bir nevi ilim ve emr-i İlahînin bir unvanıdır. Nasıl bir çekirdek; bir ağacın bütün teşkilatını tanzim edecek programları ve bu programların fihristesini bünyesinde taşımaktadır. Bütün mevcudatın fihriste ve programlarını tayin eden de tekvini emirlerdir. Bundan dolayı, bütün çekirdeklere tekvini emirlerin küçük bir numunesi diyebiliz.

İşte, İmam-ı Mübin de; geçmiş ve geleceğin, yani gayb âleminde meydana gelen ve meydana

[36] Bediüzzaman; Mektubat, Onuncu Mektub, s-66. .

gelecek ne kadar mevcudat varsa, bütün mevcudatın bir programı, bir fihristesi hükmündedir. O halde İmam-ı Mübin'e, kader-i İlahînin bir defteri, bir düsturlar mecmuasıdır diyebiliriz. İşte birşey meydana geleceği zaman, bütün zerreler, o İmam-ı Mübin'deki düsturların kaidesi ve hükmü ile o eşyanın hizmetlerine ve hareketlerine sevk edilir.

Kitab-ı Mübin ise; âlem-i gaybdan ziyade, âlem-i şehadete bakar. Yani, geçmiş ve gelecek zamandan ziyade, şimdiki zamana bakar. Kitab-ı Mübin, kudret ve irade-i İlahiyenin bir ünvanı, bir defteri, bir kitabıdır. İmam-ı Mübin, kader defteri ise; Kitab-ı Mübin ise, kudret defteri dediğimiz kaza defteridir.

Kâinata baktığımız zaman, herşeyin vücudunda ve mahiyetinde birçok sıfât ve fiillerin bulunduğunu görürüz. İşte herşeyin vücudunda bulunan bu sıfât ve fiiller, pek muktedir bir kudret sahibinin düsturları ve her yere ve her şeye irade eden kanunları ile en mükemmel sanat ve intizamla vücud elbisesi giydirildiğini görüyoruz. Suretleri tayin ve teşhis edilip, muayyen bir miktar ile hususi bir şekil veriliyor.

Demek o kudret ve irade-i İlahiyenin, küllî ve umumî bir kanunlar mecmuası ve büyük bir husisi defteri var ki; herbir şeyin hususî vücutları ve herbir şeye mahsus suretleri ona göre biçilir, dikilir, giydirilir. İşte bu husisi biçilip, dikilip, giydirilmeler, Kitab-ı Mübin'in kudret defterindeki küllî ve umumî kanunlara göre vücud elbisesisi giydirilerek kaza edilmektedir.

Levh-i Mahv-İsbat ise şudur: Cenâb-ı Hakk'ın; Hikmet ve irade-i Rabbanisiyle, Levh-i Mahfuz'un cilvesini, aksini ve misalini kâinat kitabında gösteren bir yazar bozar tahtasıdır.

Kudret-i İlahiye, İmam-ı Mübin kader defterindeki kaderin hükmüyle ve kaderin düsturlarıyla, ne kadar mevcudat varsa ve bu mevcudatın hepsi icad edilerek Kitab-ı Mübin kudret defterine yazılmaktadır.

İşte bu icadedilme ise Levh-i Mahv-İsbat denilen zaman gerçeğinin misal sahifesinde, zerreler harekete geçirilerek yazılıyor ve icad ediliyor.

İşte bu zerrelerin harekete geçirilip yazıp icad etmeleri; hem mevcudat ilimden kudrete geçmeleri içindir. Yani gayb âleminden şehadet âlemine geçmelerine sebeptir. Hem de İmam-ı Mübin'de yazılı olan kader defterinin çoğaltılmasına bir hazırlıktır, bir harekâttır.

Bir başka açıdan Levh-i Mahv-İsbat şudur: İmam-ı Mübin kader defterinde yazılı olan plan ve programların, Kitab-ı Mübin kaza ve kudret defterine yazılıp, çizilip, silinme ameliyesi yapılması demek; yazılıp, çizilip, silinip ve çoğaltılan sayfalar demektir.

Bir nevi Levh-i Mahv-İsbat; sabit ve daim olan Levh-i Mahfuz-u A'zam'ın, mevt ve hayata, vücud ve fenaya mazhar olan mevcudatın mümkinat dairesinde, devamlı değişen bir defteri ve yazar ve bozar tahtasıdır ki, hakikat nazarındaki işte hakiki zaman da budur.

Herşeyin bir hakikatı olduğu gibi, kâinatta cereyan eden en büyük zaman hakikatı ise, su gibi akıp giden Levh-i Mahv-İsbat zaman hakikatidir. İşte bu zaman hakikatı geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanı kapsamaktadır.

Aynı zamanda, bu su gibi devamlı akıp giden, Levh-i Mahv-İsbat zaman sayfasına, Allah Teâla'nın kudret mürekkebi ile yazılan sahifeler olduğunu söyleyebiliriz.

İşte bunlardan Levh-i Mahv-İsbat'a, İmam-ı Mübîn ve Kitab-ı Mübin'in divanı olan Levh-i Mahfuz'un, yazar ve bozar tahtasıdır diyebiliriz.

MAHLÛKAT İKİ KADER TECELLİSİYLE OLUŞUR

Mahlûkat içerisinden çekirdekleri misal olarak verecek olursak bütün çekirdekler iki kader tecellisi ile meydana gelmektedir.

Birincisi: Nazari kader tecellisi ki; bir çekirdeğin tarihçe-i hayatı namıyla da tabir edilen manevi plan ve program ve o çekirdekten halk olunacak ağacın hayatı boyunca geçireceği tavırlar, vaziyetler, şekiller, hareketler ve tesbihatlar, nazarî kader tecellisiyle olmaktadır. Çekirdeklerdeki nazarî kader tecellisi de, emr ve ilm-i İlah-î'nin bir ünvanı olan İmam-ı Mübin'den haber vermektedir.

İkincisi: Bedihî (ameli) kader tecellisi ki; bir çekirdekten halk olan ağacın, hayatı boyunca göz ile gördüğümüz maddî keyfiyeti, geçirdiği tavırları, vaziyetleri, şekilleri, hareketleri, tesbihatları, bir çekirdekteki maddi intizam bedihî kader tecellisiyle olmaktadır. Çekirdeklerdeki bedihî kader tecellisi

de Cenab-ı Hakk'ın irade ve emr-i tekviniyesinin bir ünvanı olan Kitab-ı Mübin'den haber vermektedir.

KADER İLM-İ EZELİDEN OLDUĞUNA GÖRE EZEL NE DEMEKTİR?

Ezel; başlangıcı olmayan ve her zaman var olan demektir. Cenab-ı Hakk; her şey'i vücudundan evvel sonsuz ezeli ilmiyle bilip, takdir etmiş ve kaderi yazmıştır. İşte önceden yazılan bu kaderin iyi anlaşılabilmesi için, ezelin iyi tanımlanması gerekir.

Zaten kader meselesinin anlaşılamamasının en önemli sebeplerinden birisi de; ezel ve ebed kavramlarının zaman içerisinde beraber kullanılmasından ileri gelmektedir. Genellikle ezel; başlangıcı olmayan, ebed ise; sonsuz ve sonu olamayan olarak tarif edilmektedir. İnsanlar yaşamlarını zaman ve mekân içerisinde yaşadıkları için, her şeyi zaman ölçülerine göre değerlendirmişlerdir. İşte insanlar; ezeli zamanın başlangıcı olarak düşünmeleri hataya düşürmektedir.

Zaman ise; kâinatın yaratılmasıyla başlayan ve geçmiş, hâl ve gelecek olarak içerisinde hadiselerin cereyan ettiği soyut bir kavramdır. Bu taksimat, mahlûkata göre yapılmıştır. Yani; yaratılmışları kapsar, "dün" "bugün" "yarın" "gün" "ay" "sene" gibi bütün kavramlar, ancak yaratılmışlar için söz konusudur. Ezel ise; zamanın başlangıcının evveli demek değildir. Ezelde; geçmiş, hâl ve gelecek diye bir mevhum yoktur. Ezel; bütün bu zamanların aynı anda görüldüğü ve aynı anda yaşandığı bir durumdur. Yani; ezel zaman çerçevesi içerisinde

değerlendirilen bir durum değil, zaman üstü bir durumudur.

Dünya kanunlarına göre; hal olarak nitelediğimiz ve bu zaman çizgisinin ortası olan şu içinde bulunduğumuz an ki, buna şimdiki zaman diyoruz. Sol taraf geçmiş zamanı, sağ taraf ise gelecek zamanı kapsar. Şimdi bu çizginin orta noktası olan şimdiki zamandan ta sol taraf olan geçmiş zamanda; önce kâinat yaratıldı, sonra ilk insan Hz. Âdem yaratıldı, daha sonra bugüne kadar meydana gelen her şey yaratıldı. Bunlar; hâl dediğimiz şimdiki zaman ile geçmiş zaman arasında yaratılmıştır.

Şimdi de; bu çizginin orta noktası olan şimdiki zamanın sağ tarafı olan gelecek zamanda ise; kıyamet, ötesinde cennet ve cehennem hayatını içine alan sonsuzluk hayatı bulunmaktadır. Hatta şu andan itibaren torunlarımız, onların torunları ve kıyamete kadar yaratılacak her şey, bunun da ötesinde öldükten sonra dirilme, hesaba çekilme, amellerin tartılması ve sırattan geçme gibi hadiseler bulunmaktadır.

İşte ezel; bu zaman çizgimizin orta noktası olan şimdiki zamandan, sol taraf olan geçmiş zaman değildir. İşte; ezelin burası olduğunu zannetmemiz ve ezeli zaman çizgisi üzerinde bir yere oturtmamız, kader meselesinin anlaşılmamasına sebep olmaktadır. Çünkü: Ezeli böyle kabul ettiğimizde, Allah'ın yarını bilmesi için yarının gelmesi gerekir ki! Yarını bilebilsin. Ama mesele böyle değildir. Bilakis Allah; geleceği de önceden bilmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi ezel; zaman çizgimizin sol tarafı olan geçmiş zaman olmadığını, bir zamansızlık olduğunu, geçmiş, hâl ve geleceği aynı anda tutan ve gören bir durum olduğunu söyledik. İşte “Allah ezelidir” dediğimizde de; Allah’ın bütün zaman ve mekânları aynı anda bilmesi ve görmesi demek olduğunu bilmemiz lazım.

İşte Allah’ın bütün zaman ve mekânları aynı anda bilip görmesi de, zaman kaydından münezzeh olduğunu göstermektedir. Allah için; geçmiş, hâl ve gelecek gibi zaman kavramlar yoktur. Bu kavramlar zaman ile kayıtlı olan bizler içindir. Dolayısıyla Allah, şu anı gördüğü ve bildiği gibi, yarını da, öbür günü de ve cennet ve cehennemde yaşanacak olan sonsuzluk hayatına kadar, her ne varsa, hepsini aynı anda görür ve bilir.

Ezeliyet kavramını bir misalle açıklamaya çalışalım. Erzurum’dan İzmir’e doğru üç vasıtanın yolculuk yapacağını düşünelim. Bu vasıtalardan birinci vasıta İzmir’e varmış, ikinci vasıta Ankara’da, üçüncü vasıtamız daha henüz Erzurum’dan çıkmamış. Vasıtaların takibini Ankara’daki merkezden yaptığımızı düşünelim.

Bize göre bu üç vasıtanın durumunlarında şunları görürüz. Birinci vasıta olan İzmir’e varan vasıta, Ankara merkeze göre geçmiş zamandadır. Çünkü: Ankara’dan geçeli saatler oldu. İkinci vasıtamız olan Ankara’daki vasıta, şimdiki zamandadır. Çünkü: karşılarında durduğunu görüyorlar. Üçüncü vasıta olan Erzurum’dan çıkmamış vasıta ise, gelecek zamandadır. Çünkü: Daha Ankara’ya gelmemiş.

Şimdi de bu üç vasıtanın takibini uydudan yapalım, uydudan üçünü de bir anda ekranda görebiliriz, üçü de her an kontrolümüzde, mekân farklılığı olmakla beraber herhangi bir zaman farkı yoktur. Zaman farkı Ankara'da merkezden kontrol edenlere göredir.

İşte Allah'ın ezeli ilmi dediğimiz kader; aynen uydudan vasıtaların aynı anda kontrol edildiği gibi, geçmiş zamanda yapılmış bir plan olmayıp, zaman dışı bir plandır. Bütün geçmiş, hal ve gelecek zamanları aynı anda kapsayan zaman üstü bir ilimdir.

Yeri gelmişken zaman kavramını biraz daha açarak anlatmaya çalışalım. Zaman kavramının anlaşılabilmesi için rüyalar oldukça önemlidir. Uykularımızda günlerce hatta yıllarca sürdüğünü düşündüğümüz olayları yaşarken, esasında sadece bir dakika belkide birkaç saniye süren bir rüya gördüğümüz, ilim ehlince ispatlanmıştır.

Âyeti Kerimede "Melâike ve Rûh (Cebrail), oraya, miktarı (dünya senesi ile) elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar." (Meâric, 70/4).

"Gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün bu işler, sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir günde O'na yükselir." (Secde, 32/5).

"İçlerinden bir sözcü dedi ki: Ne kadar kaldınız?" Dediler ki: "Bir gün veya günün bir (kaç saatlik) kısmı kadar kaldık." "Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar ve dokuz (yıl) daha kattılar" (Kehf, 18/19-25) buyrularak, Kur'an-ı Kerim'de,

Cenâb-ı Hakk'ın indinde çeşitli zaman kavramlarına dikkat çekilmektedir.

Meseleyi başka bir örnek ile anlatmaya çalışacak olursak. Bir apartman bodrumunda güneşin doğup ve battığı bilinmeyen daima karanlık iki oda düşünelim. Bu odalara birbirleriyle irtibatı olmayan ve bütün ihtiyaçları karşılanan iki kişi yerleştirelim. Bu kişilerin eline birer adet, günü zamanı bilmeleri için suni saat verilsin.

Bu saatlerden birisi hızlı devirle çalıştığı için, otuz altı saatte bir günü geçiriyor. Diğerine verilen saat ise yavaş devirle çalıştığı için, on iki saatte bir günü geçiriyor. Saatlerin böyle ayarlandığını bilmeyen bu iki kişi, normal saate göre on gün sonra odadan çıkarılsalar.

Bu iki kişiye apartman bodrumunda kaç gün kaldıkları sorulsa, muhakkak her biri kendi saatine göre cevap verecektir. Normal saate göre on gün kalmalarına rağmen, birisi saati hızlı devirle çalıştığı için on beş gün, diğerinin saati yavaş devirle çalıştığı için beş gün kaldık diyecektir.

Demek ki; zaman kavramı bizlere göredir, kâinattaki duruma göre zaman kavramı değişmektedir. Allah'a göre ise zaman kavramı diye bir mevhum yoktur.

Allah ezeli olduğu için; bütün mahlûkatın kaderini ilm-i ezelîsiyle bilip yazmıştır İşte kader, ilm-i ezelîden olduğu için; en yüksek makam olan ilm-i ezelî makamından, olmuş, olan ve olacak, herşeyi bir anda görüp, bilip ve ihata edip takdir etmesidir.

ÂLEM-İ EMİR YÂDA EMİR ÂLEMİ

Cenab-ı Hakk'ın irade sıfatının tecelli ettiği ve irade sıfatının daha hâkim olduğu âlem olup, bir nevi irade sıfatının arşı hükmündedir. Bu âlemde bütün kâinatta olacak bitecek şeylerin emri ve emrin uygulama komutu mevcuttur. Yani; bir nevi şu görünen âlemin arkasında ki; emrin uygulama komutunun bulunduğu âlemdir.

İşte kâinattaki bütün kanunlar ve emirler uygulama komutunu irade sıfatının hükümran olduğu bu emir âleminden alır. Yani; irade sıfatından gelen emir âlemi, her şeyin görünmeyen yüzü olup, kâinat da bu programın görünen yüzüdür.

CENAB-I HAKKIN EMİRLERİ

Kur'an'da, Allah'ın emri şöyle tarif edilir:

إِنَّمَا اَمْرُهٗ اِذَا اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُولَ لَهٗ كُنْ فَيَكُونُ "Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri, ona sâdece "Ol!" demektir, (o da) hemen oluverir" (Yâsin, 36/82).

إِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهٗ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهٖ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

"Gerçekte Rabbiniz gökleri ve yeri altı gün içinde yaratan sonra Arş üzerinde hükümran olan Allah'tır. Geceyi gündüze bürür ve birbirini takip eder. Güneş, ay ve yıldızlar O'nun emrine baş eğmiştir. İyi bilin ki, yaratmak da emretmek de O'na aittir. O âlemlerin Rabbi olan Allah, ne uludur." (Araf, 7/54).

Demek ki emir, dilemenin yani irade sıfatının neticesidir. Allah bir şeyin olmasını irade edince, kelâm sıfatıyla ol der, o şey de kudret sıfatıyla meydana gelir. İşte bu ol emri de, kelâm sıfatının tecellisidir.

Allah Teâlâ'nın emirlerinin detayına girmeden, Allah'ın kâinatta vaz ettiği gerçekte şeriat nedir? Hakiki şeriatın iyi anlatılıp anlaşılması gerekir.

ŞERİAT NEDİR?

Kâinat kitabı ve Kur'an-ı Kerim tam araştırılmadığı için, Kâinat kitabı ve Kur'an-ı Kerim'in vermek istediği mesaj hakkıyla alınamamış. Kişilerin çıkarlarını din kisvesi altında yapmaları ve bu yanlış uygulamalarını da şeriata yüklemeleri, bir türlü hakikatte şeriat nedir anlaşılamamış.

Şeriat; sadece namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmekten ibaret değildir. Şeriat; hırsızlık yapanın kolunun kesilmesi, dört kadınla evlenilmesi, zina yapanın recmedilmesinden de ibaret değildir.

Hakikatte şeriat; kâinatta bulunan bütün mahlûkatın oluşumundan ölümüne kadar bütün safhalarını kapsayan, hal, hareket ve tavırlarını belirleyen, varlıkların bazılarında mecbur olduğu, bazılarında ise iradesiyle hareket edebildiği emir ve kanunlar topluluğu olup varlıkların takip etmesi gereken yoldur.

Şeriatı kısaca izah etmeye çalışalım.

“Şeriat; kelimesinin lügat ve ıstılahı manası şöyledir. Arapça olan şeriat kelimesi, (الشريعة) "Şe-re-a" fiil kökünden gelir. Lügat manası, "insanı bir ırmağa, bir su kaynağına götüren yol" demektir. Bu fiilin mastarı olan şeriat, "geniş suyolu" manasında kullanılmıştır.” [37]

“Elbette her suyun aktığı bir yolu olduğu gibi, çıktığı bir kaynağı da vardır. Arapça'da suyun çıktığı yere "Minhac", takip ettiği yola da "Şeriat" denilmiştir. Istılahı açıdan, bir toplumun bütün fertlerini bağlayan kanunlara şeriat denilir.” [38]

Ömer Nasuhi Bilmen ise şeriat; Cenab-ı Hakk’ın, kulları için vazetmiş olduğu dinî, dünyevî ahkâmının hey’et-i mecmuasıdır. Bu itibarla şeriat: Din ile müradif (eş veya aynı) olup, hem ahkâm-ı asliye denilen itikadiyatı, hem ahkâm-ı fer’iye denilen ameliyeden ibaret olan ibadet, ahlâk ve muamelatı ihtiva eder. Şeriat, umumi manasına nazaran bir Peygamber-i Zişan tarafından tebliğ edilmiş kanun-u İlahî demektir. Ahkâm-ı Şer’iye denilince bundan kanun-u İlahî hükümleri manasını anlamak lâzımdır. Ve bununla asıl Kur’an’a, Hadis’e, İcma’a sarahaten müstenid olan hükümler kastedilmiş olur. [39]

Yeni lügat’a göre ise: “Doğru yol. Hak din yolu. Büyük ve geniş cadde. Allah (c.c.) tarafından Peygamber Aleyhisselam vasıtasıyla vaz' ve tebliğ olunan hükümleri havi İlâhî kanunların hey'et-i

---

[37] Ragıp El Isfahanı; El Müfredat fi Garibi'l Kur'an; s-379.
[38] Soyyiğit, Osman Zeki; Şeriat Kavgası, s-19..
[39] Bilmen; Hukuk-u İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c-1,s-20..

mecmuası. Şeriat, aynı zamanda din mânâsına müstameldir ki, ahkâm-ı asliye denen itikadiyatı ve ahkâm-ı fer'iye denen ibadet, ahlâk ve muamelat yâni, İslâm Hukukunu ihtiva etmektedir.”

Şemseddin Sami Efendinin Kamus-ı Türkî’sin de şeriatı; evâmir ve nevahi-yi İlahiyye ve âyet ve hadis ve icma-ı ümmet esasları üzerine müesses kanun-u İlahi” diye tarif etmiştir.

Elmalılı; “Mâide suresi kırk sekizinci ayetin tefsirinde ise şeriatı şöyle tanımlamıştır: Şir’a, Şeria, Meşrea, bir ırmak veya herhangi bir su membaından su içmek veya almak için girilen yol demektir. Bunda, insanların hayat-ı ebediyeye ve saadet-i hakikiye ye ulaşması için Allah Teâla‘nın vaz’ u teklif ettiği ahkâm-ı mahsusaysa ve mezheb-i müstakime bil’istiare ıtlak edilmiştir ki, din demektir.

Ya kapalı bir şeyi yarıp açmak ve beyan etmek manasına (şer'i) mastarından veya bir şeye duhul manasına şuru’dan alınmıştır. “Biz Azimüşşan bu kitabı, yani Kur’ân-ı Kerimi önündeki kitapları tasdik edici ve onlara şahit olsun diye sana hak üzere inzal buyurduk. Sen de onların aralarında Allah'ın indirdiği şeyle hükmet. Size hak ve adaletle hükmetmen için Allah'ın ayetleri geldikten sonra heva ve hevese kapılarak onların arzularının arkasından gitme. Biz her biriniz için bir kanun ve şeriat tayin ettik.

Allah dileseydi sizi bir ümmet yapardı. Ancak Allah diledi ki her birinizi verdiği şeyle imtihan etmeyi murat etti. O halde durmayın, hayırda

yarışın. Sonunda hepiniz Allah'ın huzuruna döneceksiniz. Allah da sizin ihtilafa ve ayrılığa düştüğünüz hususlardaki gerçeği size haber verecektir.” (Mâide, 5/48). [40]

Elmalılı; yine Câsiye suresi on sekizinci ayetin tefsirinde ise şeriatı şöyle tanımlamış: “Sonra da (Ey Muhammed) seni din konusunda bir şeriat sahibi kıldık. Sen ona uy; bilmeyenlerin isteklerine uyma.” Bahir de der ki: Arapça'da şeriat, insanların ırmaklardan ve benzeri şeylerden su almaya vardıkları yerdir. Din şeriatı da bu mânâdandır. Çünkü insanlar ondan Allah'ın emirlerine ve rahmetine ve yakınına ererler.

Rağıb da demiştir ki: Şer’i aslında mastardır. Sonra açık ve geniş yola isim yapılmış şer’i, şir'a ve şeriat denilmiştir. Bu da dinde Allah'ın yolu anlamına istiâre (benzetme, yakıştırma) yoluyla kullanılmıştır. Bazıları şeriata; su içmek için kullanılan yola benzetilme yönüyle şeriat demişlerdir:

Çünkü hakikat ve doğruluk üzere onda yürüyen hem kanar, hem temizlenir. Kanmaktan maksat, bazı âlimlerin dediği şu sözdür: İçerdim kanmazdım, Allah'ı tanıdığımda içmeden kandım. Temizlenmekten maksat da; “Ey ehl-i beyt! Allah ancak sizden şan ve şerefi kirletebilecek günahları uzaklaştırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” (Ahzâb, 33/33) ayetinin mânâsıdır. Burada شَرِيعَةٍ de tenvin yüceltme içindir.

---

[40] Elmalılı; Hak Dini Kur’an Dili, c-3, s254.

Bilmeyenlerin isteklerine uyma emri ise: Din işi veya Allah'ın emri demektir. Yani; Kur’an’da açıklandığı üzere, Allah'ın sana vahyettiği emir ve yasaktan bir büyük ve geniş yol, koskoca bir şeriat üzere seni görevlendirdik.

Onun için o şeriata uy, kendini ona uydur da bilmeyenlerin hevâ ve heveslerine uyma. İlmi olmayan veya ilmin gereğine uymayan kimseler Allah'ın hükümlerine uymazlar. Onlar yalnız kendi zevk ve heveslerinin arkasında koşarlar. Hevâ ve hevesler ise kişiye göre değişir. İsrail oğullarında olduğu gibi insanları ihtilâfa düşürür ve Allah'ın gazabına götürür.

Şeriat ise toplar, tevhidi sağlar, Allah'ın rızasına götürür. Şeriata uy da cahillerin nefsani arzularına uyma. “Biz onlara delillerle beraber emrimizi vermişiz, göndermişizdir. Ne ki, onlara ilimle beraber delillere dayanan emrimiz geldiği halde ihtiraslarınızdan dolayı aralarında ihtilafa düştüler.

Şurası muhakkak ki Allah aralarında ihtilafa düştükleri hususlardaki hükmünü ahirette verecektir. Sonra biz seni emrimizi ifa ve şeriatımızı icra için memur kıldık, görevlendirdik. Öyle ise, o şeriata ilk önce sen uy ve uygula, bilgisizlerin ve cahillerin heva ve isteklerine uyma.” (Câsiye, 45/18). [41]

Kur’ân-ı Kerim’de “şeriat” kavramı Şura süresinde şöyle geçmektedir. “Allah sizin için de Nuh’a, İbrahim’e, Musa’ya ve İsa’ya vahiy ve tavsiye

[41] Elmalılı; Hak Dini Kur’an Dili, c-7, s-88.

ettiği dini teşrî buyurdu. Dinde dosdoğru olun ve dinde, şeriatta tefrikaya düşmeyin diye vahyetti. Ne ki bu davetin müşriklere ağır geldi. Ama ne var ki Allah dilediklerini seçecek ve onları hidayete erdirecektir.” شَرَعَ “şerea” olarak kullanılmıştır. (Şura, 42/13).

“Yoksa onların dinde Allah'ın yasakladığı ve meşru kılmadığı şeyleri onlara meşru kılan şerikleri mi vardır? Şayet Allah'ın kendilerine verdiği kıyamete kadar mühlet ve fasıl olmasaydı aralarında hemen hüküm verilir ve onların işleri bitirilirdi. Gerçekten zalimler için elim bir azap vardır.” شَرَعُوا “şereû” olarak kullanılmıştır. (Şura, 42/21).

Bu izahatlardan sonra Üstat Bediüzzaman ise şeriata söyle bir açıklık getirmiştir.

“Şeriat; insanlardan sudûr eden ef'al-i ihtiyariyeyi bir nizam ve bir intizam altına alıp tahdid eden kaidelerin hülâsasıdır veya devletin işlerini tanzim eden nizamların, düsturların, kanunların mecmuasıdır.” [42]

Diyerek şeriat-ı İlahiyeyi ikiye ayırmış olup, dolayısıyla Allah’ın emirlerini de iki kategoride değerlendirmiştir.

“Birincisi: Sıfat-ı kelâmdan gelen bir şeriattır ki, beşerin ef'al-i ihtiyariyesini ve ahvalini tanzim eden kavanin-i akliyeden ibaret olan şeriattır. İhtiyari şeriatta denilen, şer’i emirlerdir. İnsanlar da mükerrem bir varlık oldukları için, "Kelâm"

[42] Bediüzzaman; İşarat-ül İ'caz, s-203..

sıfatından gelen Şeriat-ı İlahiyenin hameleleri, mümessilleri ve mütemessilleri olmuştur.

İkincisi: Âlemin harekât ve sekenatını tanzim eden, sıfat-ı iradeden gelen ve evamir-i tekviniye tesmiye edilen şeriat-ı fıtriyedir ki, bütün kâinatta cari olan kavanin-i âdâtullahın muhassalasından ibarettir. Fıtri şeriat yada fıtri emir de denilen tekvini emirlerdir. Bir noktadan da tekvini emirlerin dışına çıkılamadığı için bu emirlere cebr-i emirler de denilir.

Melaike bir ümmet-i azîmedir ki, "irade" sıfatından gelen ve şeriat-ı fıtriye denilen evamir-i tekviniyesinin hamelesi, mümessili ve mütemessilleridirler. Bazan yanlış olarak bu fıtrı şeriata, tabiat tesmiye edilir. Sıfat-ı kudretin hâssası olan tesir ve icada mâlik olmayan ve tabiat dedikleri ise, mecmu-u kavanin-i itibariyeden ibarettir. Tekvini emirler denilen şeriat-ı fıtriye; kâinatta yaratılmış olan bütün varlıkların hal ve hareketlerini tanzim eden kanunlar topluluğudur." [43]

FITRİ ŞERİAT DENİLEN TEKVİNİ EMİRLER

Fıtri şeriat yâda fıtri kanunlar; âdâtullahın tazammun ettiği emirlerdir. Yani; kâinatın ve kâinattaki varlıkların meydana gelişleri, Allah'ın kendi izni ile devam ettirip adet ettiği emirler ile olmaktadır. Varlıkların programlarını ve fihristlerini tazammun etmelerinden dolayı, İlah-i emirlerin küçük bir mecmuasıdır.

Bazan bu fıtrı şeriatı; yanlış olarak tabiat olarak nitelendiriyorlar. Tabiatta iki kısımdan

[43] Bediüzzaman; Mesnevi-i Nuriye, 324.

oluşmaktadır. Bir kısmı gözümüzle görüp şahit olduğumuz yaratılmış olan mahlûkattır. Diğer kısım ise: Yaratılmış olan mahlûkatın kendilerini, kısımlarını ve zerrelerinin fiillerini nizam intizam altına alan itibari kanunlar topluluğu olan fıtri kanunlardır.

İşte bu ikinci tabiat dedikleri şey, Cenab-ı Hakk'ın fıtri şeriatının önünde bir perdedir. Tabiat bir matbaadır, kitabı yazan değildir. Kitabı yazan ise, Allah'ın ilim sıfatıyla koyduğu kanunlar çerçevesinde, kudretidir. Kitabı yazan tabiattaki kuvvet değildir. Çünkü tabiattaki kuvvet; Allah'ın kudretine bağlıdır.

Tabiat; Allah'ın bir san'atı olup, Allah'ın fıtri şeriatıdır. Fıtri şeriat ise; kanunlar ve namuslardan oluşmaktadır. Kanunlar ve namuslar; kâinattaki mevcudat arasındaki ilişkilerin nizam ve intizamını sağlamaktadır. Kâinattaki kuvvetler ve güçler ise o fiillerin hükümleridir. Bunlardan dolayı tabiat; nakıştır, nakkaş değildir. Fâilin yaptığı iştir, fâil değildir. Ölçü aletidir, ölçen değildir. Nizamdır, nizam koyan değildir. Kanundur, kanun koyan değildir.

Esasında Allah'ın tekvini emirleri olmasına rağmen, tabiat kanunları olarak niteledikleri bölünemeyen en küçük zerreden tut, en büyük galaksilere kadar hepsi çekim gücü ve itme gücü gibi birçok emirlerle hareketini idame ettirmektedir. Allah'ın bu emirlere; doğma, büyüme, gelişme, ölme, kendi ekseni etrafında dönme ve bir başkasının etrafında dönmeyle ilgili emirlerini ekleyebiliriz.

Allah’ın bu tekvini emirleri, kâinatta koyduğu kanunlarına birer isimdir. Yer çekimi gücü dünyaya isnat edildiğinde dünyanın çekim gücü olarak isimlendirilir. Kaldırma gücünü suya isnat ettiğimizde, suyun kaldırma gücü olarak değerlendiririz. Suyun cisimleri kaldırma işini kudret yaptığı gibi; güneşin cisimleri çekme ve itme işlerini yapan ve yerin cisimleri çekme işini yapan yine kudrettir. Kudret nerede tecelli ederse, o tecelli ettiği işin adı ile anılır. Hepsinin gerçek faili kudrettir. İşte bu kanunlar kâinatta düzeni sağlamaya yarayan kaideler olup, kâinatın düzenini bunlar sağlamazlar. Bu kanunları itibari olup harici vücutları yoktur, bir alet gibi olup işi yapan fail değildirler.

Fıtri şeriat yâda fıtri kanunlar; kâinattaki mevcudat arasındaki nizam, intizam, hal ve hareketler olup, itibarî emirdir. Bu nizam ve intizamın haricî vücudunun olduğunu düşünmek, askerlerin bir nizam ve intizamla yaptıkları talimi, aralarında birbirine bağlayan bir iple yapıyormuş gibi düşünmektir. Böyle düşünmek ise o itibarî emirlerden olan nizam ve intizama haricî bir vücud giydirmek demektir. Bu ise gerçeğe aykırıdır, gerçeklerin görülememesidir.

Yukarıda bahsi geçen Cenab-ı Hakk’ın azametli bir ümmeti olan melaike; irade sıfatından gelen ve fıtri şeriat ta denilen tekvini emirlerin hamelesi, mümessili ve mütemessilleri olmaları nedendir?

Meleklerin; fıtri şeriat denilen tekvini emirlerin hamelesi olmasına Kur'an-ı Kerim şöyle ışık tutmaktadır.

اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا

“Arşı taşıyan ve onun etrafında bulunan (melek)ler, Rablerine hamd ile (O'nu) tesbih ederler ve O'na îmân ederler ve (kendileri gibi) îmân edenler için mağfiret dilerler.” (Mü'min, 40/7).

وَالْمَلَكُ عَلٰى اَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ

“Melek(ler) onun (göğün) etrafındadır. Ve o gün Rabbinin arşını, onların üstünde olan sekiz (melek) taşır.” (Hakka, 69/17).

Melaikenin mümessilliği ise:

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لاَ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ اِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

“Yedi semavat, yeryüzü ve içindekiler Allah’ı tesbih etmektedirler. Hiçbir varlık yoktur ki Allah’ı hamd ile tesbih etmesin. Lakin siz onların tesbihlerini anlayamazsınız. Şüphesiz ki: O Halimdir, Rahimdir.” (İsra, 17/44). Ayeti kerimede de belirtildiği gibi, bütün mahlûkat Allah’a hamd edip tesbih etmektedir. İşte melaike; o mahlûku temsilen veya vekâleten, o mahlûkun hamd ve tesbihini Allah’a takdim etmek için mümessillik yapmaktadır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v): “Her bir yağmur damlasına bir melek nezaret eder.” [44] Buyurarak;

[44] El-Muttakî; Alaaddin Ali, Muntahabu Kenzu’l-Ummal, h. no: 4679.

kâinattaki bütün mahlûkların temsilcisi veya vekili melaikenin olduğuna işaret etmiştir. İhtiyar sahibi insanın bedenindeki ruh, nasıl o insanı temsil ediyor yâda o insana vekâlet ediyorsa, öylede; ihtiyar sahibi olmayan diğer mahlûkların ruhu ise, o mahlûku temsil eden yâda mahlûka vekâlet eden melektir. Her bir mahlûku temsil eden yâda vekâlet eden melek, o mahlûkun ibadet ve tesbihini, o mahlûku temsilen veya mahlûka vekâleten Allah'a takdim etmektedir. Hatta ihtiyar sahibi insanların meyelan veya tasarruflarını yapacağında, nasıl şeytan insana kötü olanı yapması için vesvese veriyorsa, melekte insana iyi olanı yapması için ilham eder.

Melaikenin mütemessilliği ise: Mütemessil; bir şeyin misli, misali, benzeri olmak veya suretine girip görünmektir. Her mevcudu temsil eden veya nezaret eden meleğin, temsil veya nezaret ettiği mevcudun mahiyeti ile vasıflanması demektir. Allah'ın rahmeti, yağmur olarak tecessüm ettiği gibi; melekler de, temsil veya nezaret ettiği şeylerin suretine girerler ve onların suretinde görünürler. Her ne kadar melaikeyi kendi suretleriyle göremüyorsak da, yağmur tanelerinde olduğu gibi bazı suretlere girerek göründükleri vakidir. Melaikenin bu şekilde temessül ettiğine şahit olunmuştur.

فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَاَرْسَلْنَا اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا

"Melek, (Hz. Meryem'e) tastamam bir insan şeklinde temessül etti." (Meryem, 19/17) buyrulmaktadır. Yine Cebrail (a.s); sahabelerin

huzurunda Dıhye (r.a) suretinde tecessüm edip, Resûlallah Efendimiz (s.a.v)'e soru sormuş ve cevabını almıştır. Bu misallerde de anlaşılacağı gibi, güneşi temsil veya güneşe nezaret eden meleğin, güneş suretinde görünmesi mümkündür demektir.

"Ve şu hakikatin sureti ise şudur ki: Bazı büyük mevcudat-ı cismaniye vardır ki, kırk bin baş, kırk bin tarzla vezâif-i ubudiyeti yapar. Meselâ, semâ güneşlerle, yıldızlarla tesbihat yapar. Zemin, tek bir mahlûk iken, yüz bin baş ile her başta yüz binler ağız ile her ağızda yüz binler lisan ile vazife-i ubudiyeti ve tesbihat-ı Rabbaniyeyi yapıyor. İşte, küre-i arza müekkel melek dahi, âlem-i melekûtta şu mânâyı göstermek için öyle görülmek lâzımdır.

Hattâ ben mutavassıt bir badem ağacı gördüm ki, kırka yakın baş hükmünde büyük dalları var. Sonra bir dalına baktım; kırka yakın dili hükmünde küçük dalları var. Sonra o küçük dalının bir diline baktım; kırk çiçek açmıştır. O çiçeklere nazar-ı hikmetle dikkat ettim. Herbir çiçek içinde kırka yakın incecik, muntazam püskülleri, renkleri ve san'atları gördüm ki, herbiri Sâni-i Zülcelâlin ayrı ayrı birer cilve-i esmâsını ve birer ismini okutturuyor. "İşte, hiç mümkün müdür ki, şu badem ağacının Sâni-i Zülcelâli ve Hakîm-i Zülcemâli, bu câmid ağaca bu kadar vazifeleri yükletsin; onun mânâsını bilen, ifade eden, kâinata ilân eden, dergâh-ı İlâhiyeye takdim eden, ona münasip ve ruhu hükmünde bir melek-i müekkeli ona bindirmesin?" [45]

[45] Bediüzzaman; Sözler, s-693.

“Hem meselâ küre-i arz, küre-i arzın nevileri adedince başlar ve o nevilerin fertleri sayısınca diller ve o fertlerin âzâ ve yaprak ve meyveleri miktarınca tesbihatlar yaptığı için, elbette o haşmetli ve şuursuz ubudiyet-i fıtriyeyi bilerek, şuurdârâne temsil edip dergâh-ı İlâhiyeye takdim etmek için, kırk bin başlı ve her başı kırk bin dil ile ve her bir dil ile kırk bin tesbihat yapan bir melek-i müekkeli bulunacak ki, ayn-ı hakikat olarak Muhbir-i Sadık haber vermiş.” [46]

Kâinat’ta genelde tekvini emir hâkimdir. Kâinattaki bütün mevcudat bu tekvini emirlere göre hareket eder yaşamını sürdürür. Bu emirlerin bir kısmının dışına çıkamaz, zaten çıkmak elinde de değil, bu emirlere uymak mecburiyeti vardır. Kimsenin doğmama tasarrufu yoktur, ben falan anneden doğacam veya doğmayacam demek gibi bir tercihi de yok, ölmeme şansı da yoktur. Bu emirlerin bir kısmının da dışına çıkmak istediğinde hemen ceza görür. Ateşte yanar, soğukta üşür, yemek ve içmek mecburiyetindedir. İşte Allah bu emirlerin uygulanmasında azametinin gereği temsil veya nezaret eden melekleri görevlendirmiştir.

Kâinattaki varlıklar, bu tekvini emrin kapsam alanındadır. Tekvini emre kimse karşı koyamaz. Bütün varlıklar doğarlar, büyürler ve ölürler. Hepsi istese de istemese de itaat etmek mecburiyetindedir. Çünkü: Cenab-ı Hakk mülkün sahibidir ve mülkünde istediği gibi tasarruf eder. Sadece imtihan sırrı bu tekvini emirleri izzet ve azametine perde yapmıştır.

---

[46] Bediüzzaman; Şualar, s-345.

Kâinattaki bütün varlıklar yokluk âleminden varlık âlemine getirirken ve varlık âlemine geldikten sonrada üremeleri, gelişmeleri, ölümleri tekvini emirlerle olur. Cenab-ı Hakk'ın irade ve meşieti, nasıl olması gerekecekse eşya ve hadiseler ona göre varlık sahasına çıkarlar.

Tekvînî emir ile Allahü Teâlâ'nın dilediği şey hemen var olur. Hiç bir şey, bu şeyin var olmasına mâni olamaz. Allahü Teâlâ imtihan sırrı gereği tekvînî emirleri uygularken, bazı şeylerin yaratılması için, bazı şeyleri sebeb kılmıştır. Belli maddeleri belli maddelerin yaratılmalarına sebeb kıldığı gibi, insanlarda bulunan birçok maddi ve manevi güçleri de, birçok şeylerin yaratılmalarına sebep kılmıştır. Bir kuluna bir şey ihsân etmek isterse, o kimseyi o şeyin sebebine kavuşturur. Sebeb te'sir ettiği zaman, Allahü Teâlâ bir şeyin olmasını isterse, o şeyin olmasını diler "Ol!" der, o şey var olur. Allahü Teâlâ bir şeyin olmamasını isterse, yine olmamasını diler, o şey varlık sahasına çıkamaz, hiç bir sebep, hiç bir şey onu var edemez. Allahü Teâlâ yaratmasını hikmetini sebeplerle örtüp gizlemiştir.

Çok kimse yalnız sebepleri görmüşler, sebepler arkasındaki hikmeti ve O'nun yaratmasını anlayamamıştır. Bu anlayışsızlıkta onların yanlış yapmasına sebeb olmuştur. İşte Cenab-ı Hakk; imtihan sırrı ortadan kalkmasın diye, yaratacağı şeylerin önüne sebepleri perde yapmıştır.

اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِى ٱلاَرْضِ وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا

“Biz ona (Zülkarneyn’e); yeryüzünde bir iktidar hazırladık ve ona ulaşmak istediği şeyden bir sebep verdik.” (Kehf, 18/84).

وَجَاهِدُوا فيسَبيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ يَا اَيُّهَا الَّذينَاٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَابْتَغُوا اِلَيْهِ الْوَسيلَةَ

Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının, O’na yaklaşmaya vesile arayın ve O’nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz. (Maide; 5/35).

Ayetlerinde de belirtildiği gibi; Allah’a yaklaşmak ve mahlûkatın, dünyevi hayatlarınındaki ihtiyaçlarını karşılamaları için sebepler vasıta kılınmıştır.

Cenab-ı Hakk; bu tekvini emir gibi sebepleri, sebep kılmasının hikmeti şudur: Dünyadaki işler imtihan sırrı gereği bir hikmet üzeredir. Cenab-ı Hakk'ın dünyada Hakîm, Mürettib, Müdebbir, Mürebbi gibi isimlerin iktizasıyla, dünyada cereyan eden olaylar genelde sebepler çerçevesinde belirli bir zaman içerisinde olmaktadır. Sebep kılmasının bir hikmeti şudur: İnsan kaynaklı fiillerde kudretin tecellisi insanda olduğu için; fiillerin fâili olarak insana isnat edilmiştir.

İnsanın fiillerinin fâili olması şundandır. Cenab-ı Hakk'ın kudreti nerede tecelli ederse, fail; o tecelli ettiği işin adı ile anılır. Sudaki kaldırma kuvveti; Cenab-ı Hakk'ın kudretiyle olmasına rağmen, suya isnat edilir, su fail yapılır, suyun kaldırma kuvveti denilir. Meyveleri Cenab-ı Hakk; Rahmet Hazinesinden vermesine rağmen, meyveleri ağaca isnat ederiz, ağaç fail yapılır, meyveleri ağaç verdi

deriz. Çünkü dünya sebepler diyarı olduğu için kudret hangi mahaldeki nesneye tecelli ederse, tecelli ettiği nesne fâil yapılır. İşte insan fiilleri de; gerek cüz-i iradesinin tesirinden, gerekse fiilin mahalli insan olduğu için, fiillerinin fâili olarak insan görülmüştür.

Genellikle insan bu fiilleri yaparken kusur işler veya istediği emele ulaşamaz. Emeline ulaşamayınca da haksız şekvaları ve bâtıl itirazları Cenab-ı Hakk'a yönlendirir. İşte insanların bu haksız şekvaları ve bâtıl itirazları Cenab-ı Hakk'a yöneltip, insanların günah bataklığına girmemeleri için, Cenab-ı Hakk o şekvalara ve o itirazlara hedef olacak sebepleri araya koymuştur. Bu sırra işaret eden bir hadis-i Kutsi'de şöyle buyrulmuştur: Azrail Aleyhisselam, Cenab-ı Hakk'a demiş ki: "Kabz-ı ervah vazifesinde senin ibadın benden şekva edecekler, benden küsecekler. Cenab-ı Hakk lisan-ı hikmetle ona demiş ki: Seninle ibadımın ortasında, musibetler, hastalıklar perdesini bırakacağım. Tâ şekvaları onlara gidip senden küsmesinler." [47]

Görüldüğü gibi Cenab-ı Hakk; musibetleri ve hastalıkları Azrail Aleyhisselâma perde kılmıştır. Azrail Aleyhisselâmıda; insanların ölüm ayrılığından dolayı şekvalarına ve itirazlarına karşı, rahmetinin önüne perde yapmıştır.

Esasında sebeplere teşebbüs etmek fiilî bir duadır. Sebeplerin bir talep etrafında toplanması o talebin yerine gelmesini gerekli kılmaz. Sebeplerin bir talep etrafında toplanması, Cenab-ı Hakk'tan o talebi hal diliyle istemek için razı olacağı bir vaziyet

[47] Bursevi; Ruhu'l-Beyan, Kur'an meali ve tefsiri, c-7, s-114.

almak demektir. Bir çiftçinin çift sürmesi, Cenab-ı Hakk'ın rahmet hazinesinin kapısını çalmaktır. İşte çift sürmek gibi fiili dualar, Cenab-ı Hakk'ın meşietine müteveccih olduğundan genellikle kabul edilir.

Gezegenlerin belirlenmiş bir yörüngede hareket etmeleri; canlıların doğma, büyüme ve ölmeleri; zerrelerin hal ve hareketleri bu kevni kanunlarına ve tekvini emirlere göre olmaktadır. Yer çekimi kuvveti, suyun kaldırma kuvveti, soğuğun üşütme özelliği, sıcağın yakma özelliği, dünyanın hem kendi etrafında dönmesi, hem de güneşin ekseni etrafında dönmesi ve bu dönüşünü yaparken de ihtizazları (titriyormuş gibi zikzaklı hareketleri) bu tekvini emirlere göre olmaktadır.

Yumurtalardan, nutfelerden, çekirdeklerden ve tohumlardan meydana gelen her şey, kaderin ayrı ayrı yazdığı tekvini emirlere göre olmakta ve bu tekvini emirler yönüyle ayrı ayrı şekil almaktadırlar. Meselâ: Bütün yumurtalar aynı unsurları taşmalarına rağmen, kaderin ayrı ayrı yazdığı tekvini emirlere göre yumurtadan çıkan civcivler değişiklikler arz etmektedirler.

İşte tohumlara baktığımız zaman, tohumlarda meydana gelen değişiklikler kendi kendine olmadığını, bilmediğimiz birçok hikmetlere binaen, kaderin çizdiği hassas ilim ve mizan ile irade sıfatından gelen tekvini emirlerle olduğunu görürüz. O tohumlar, madde itibariyle mahiyetleri dört unsurdan oluşmaktadır. Bu dört unsur olan oksijen, hidrojen, azot, karbon gibi maddelerden teşekkül olmalarına rağmen, aralarındaki fark yalnız kaderin

manevî yazısı olan tekvini emirlerden ileri gelmektedir.

Nasıl insan ruhu, insanın cesedi olan cisme hâkimdir. Cansız varlıklarda dahi kaderin yazdığı tekvini emirler, o cansız varlıklara hâkimdir. İşte o cansız varlıklar, kaderin manevî yazısı olan tekvini emirlere göre mevki kazanırlar nizam alırlar. Cenab-ı Hakk; sonsuz keremiyle hizmetin mükâfatını hizmet içinde sunmuş; amelin ücretini amelin içine koymuştur. İşte bu sırdan dolayıdır ki: Bütün canlılar, hattâ bir noktadan da bakıldığı zaman cansızların asıl vazifeleri, tekvini emirlere uymalarıdır.

İşte bu tekvini emirler olarak tabir edilen asıl vazifelerini yaparken, hem halis bir şevk duyarlar hem de halis bir lezzet alırlar. Böylece Cenab-ı Hakk'ın emirlerini de yerine getirirmiş olurlar. Bundan dolayı, en küçük canlıdan tut, en büyük canlıya kadar, en küçük cansızdan tut, tâ en büyük cansıza kadar, bütün mevcudat halis bir şevkle vazifelerini yapıyorlar. Akılları olmadığı halde, geleceklerini ve neticelerini düşünmeden vazifelerini yapmaları, aldıkları bu lezzetlerden dolayıdır.

Hatta bazen hayvanlar yavrularını büyütürlerken, hayatlarını dahi feda ettiklerine şahit oluruz. Cenab-ı Hakk; hayvanları bu vazifeler ile görevlendirmiş, ama bu vazifenin içine koyduğu rahmet olan bu tekvini emirle de, lezzet almalarını sağlamıştır.

Canlı varlıkların halis bir şevk ile bir çeşit lezzet aldıkları aklımıza yatabilir. Ama cansız varlıkların lezzet duyması aklımıza yatmayabilir. Cansız varlıklar ise; bu lezzeti kendi hesaplarına almazlar. Cansız varlıklar; kendilerine tecelli eden Cenab-ı Hakk'ın İlahi isimler hesabına bir şeref, bir makam, bir kemal, bir güzellik, bir intizam isterler. İşte Cenab-ı Hakk'ın isimlerine yaptıkları bu vazifeler yönüyle ve o isimlere âyine olmalarından dolayı, başkaları hesabına lezzet duyarak o vazifeleri yapıyorlar.

Mesela: Ağzı kapalı demir kaptaki su, donma emrini aldığı vakit, öyle halis bir şevk ile o emre uyar ve yerine getirir. Demiri şak edip parçalar. Demek sıfırın altındaki soğuk lisanıyla, Rabbanî emir verildiği zaman, içerisinde su dolu ağzı kapalı demir kaba, genişlen denilir. Fıtratı gereği o halis şevkle demir kabı parçalar, suyun kendisi de buz olur.

Tekvini emirler kapsam alanına göre iki şekilde uygulanır.

A) Mutlak cebir: Akıl ve irade sahibi olmayanları kapsar. Cansızlar, bitkiler, ağaçlar, hayvanlar bu kapsam alanındadır.

B) Şartlı cebir ise, insanlar ve cinleri kapsar.

İHTİYARİ ŞERİAT DENİLEN ŞER-İ EMİRLER

İnsanların davranışlarını düzene sokmak için, Allah'ın Kelam isminin tecellisi olan Kur'an- ı Kerim ile emredilen emir ve yasaklardır. Diğer bir tabirle, Allah'ın kitapları ve resulleri vasıtasıyla bildirdiği, insanların yapmaları veya sakınmaları gereken

hususlardaki emirlere evamir-i teşriiye yâda şer-i emirler denilir. Bu emirlerin yapılması, insanın iradesine yâda ihtiyarına bağlıdır. Allah; insanı iradesinde yâda ihtiyarında serbest bırakmıştır. Fakat insanın iradesiyle meylettiği veya tasarruf ettiği şeyi yaratan, yine Allah'tır. İnsan bir şeye meylettiği zaman veya bir şey için tasarrufta bulunduğu zaman, Allah'ta o şeyi meşieti ve kudretiyle yaratır. Çünkü her şeyin yaratıcısı Allah'tır. Allah'tan başka yaratıcı yoktur. وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ "Sizi de, yapmakta olduklarınızı da yaratan Allah'tır." (Sâffât, 37/96) buyuruyor.

Şer-i emirlere teklifi emirlerde denilir. Teklifi emirleri, Allah'ın yapılmasını emrettiği veya nehyettiği emirler demiştik. Allah; kullarına irade vermiştir. Kulun görevi ise; verilen bu iradeyle Allah'ın emirleri tatbik etmektir. Kul devamlı bu niyet ve bu düşünce ile ihlâslı ve samimi bir şekilde Allah'ın rızasını kazanmaya çalışmalıdır. Her şeye kadir olan Allah'tan daima; hidayet üzere sırat-ı müstakimden ayırmamasını dilemelidir.

Çünkü nasıl peygamberlerde zelle (sürçme, yanılma ve isabetli karar verememe) oluyorsa, insanların da günah işlemeye meyyal bir istidadı vardır. Peygamberler de insanlar da; tevbe istiğfarlarla münacat ve dualarla rabbine yalvarıp medet beklemelidirler. İnsanın her işlediği günah, tevbe istiğfarlarla muhakkak affedilecek diye bir şey yoktur.

Çünkü: Af, Allah'ın affına ve merhametine bağlıdır. Allah af ve mağfiret ederse insan o zaman günahlarından af olunur. İnsan ömrünün sonuna

kadar o affedilme ümidiyle yaşamalıdır. وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ Çünkü: “Allah; merhamet edenlerin en merhametlisidir.” (Yusuf, 12/64-92).

İnsan bir çekirdeğe benzemektedir. Nasılki bir çekirdek tekvinî emre uyarak, kendinde bulunan kader programına göre, istidat lisanıyla bir ağaç olmasını ister. Toprak altında çalışıp çabalayıp, o dar âlemden çıkar. Geniş olan yeryüzünde, kendine lâyık bir olgunluğa erişir. Meyve veren koca bir ağaç olur. O çekirdeğin manevî ruhu olan cüz'î hakikatı, büyük bir külli hakikat suretini alır. İşte aynen bu çekirdek gibi; insanın mahiyetine kudretten ehemmiyetli cihazlar ve kaderden kıymetli programlar tevdi edilmiştir.

Eğer o istidat çekirdeğini islamiyet suyu ile imanın ziyasıyla ubudiyet toprağı altında terbiye etse, Kur'an-ı Kerimin emirleri olan, tekvinî ve şer-i emirleri kendine rehber yapıp ve o emirlere uysa, manevi cihazlarını hakikî gayelerine yöneltse, elbette hem dünyada huzur içerinde yaşayacak, hem kabirde rahat içerisinde yatacak ve hem de âhiret âleminde ve Cennet'te birçok mükemmel nimetlere medar olacak bâki bir ağaç hükmüne geçecektir. Aynı zamanda bu kâinat ağacının mübarek ve münevver bir meyvesi olacaktır.

Eğer insan; şu fani yeryüzünde, dünya hayatı toprağı altında, o manevi cihazlarını nefsin arzularına sarf ederse, kısa bir ömürde cüz'î bir lezzet için, şu fani yeryüzünde sıkıntılı bir halde yaşayacak. Çürüyüp giden bir çekirdek gibi mahvolacak, manevi mesuliyeti bahtsız ruhuna

yükleyecek ve şu fani dünyadan da göçüp gidecektir.

Demek ki! İnsanlar ve cinlerin haricindeki bütün varlıklar, kevni emirlerin kapsam alanı içerisindedir. İnsanlar ve cinler ise akıl, irade ve şuur sahibi oldukları için hem kevni ve hem de şer'i emirlerin kapsam alanı içerisindedir. Evet; insanların hallerine ve durumlarına dikkatle bakılırsa görülür ki; ruhun manen terakkisini, vicdanın tekâmülünü, akıl ve fikrin inkişaf ve terakkisini sağlayan ve aşılayan, şeriatlardır. Vücud veren ise imtihan ile mükellefiyettir. Hayat veren, peygamberlerin gönderilmesidir. İlham eden, dinlerdir.

Eğer bu noktalar olmasaydı, insanlar ve cinler; diğer varlıklar gibi olacaktı. İnsandaki bu kadar ruhun manen terakkisi, vicdanın tekâmülü, akıl ve fikrin inkişaf ve terakkisi tamamen yok olup gidecekti. Fakat insanların bir kısmı, arzu ve ihtiyarlarıyla bu imtihan ile mükellefiyeti kabul etmişler ve şahsi saadetini elde ettiği gibi bütün insanların saadetine de sebeb olmuştur. İnsanların bir kısmı da ihtiyarlarıyla, bu imtihan ile mükellefiyeti reddetmiş ve küfrü kabul etmişler ve hüsrana uğramışlardır.

ŞER-İ EMRİN CEBR-İ EMRE DÖNÜŞMESSİ

Esasında şer-i emirler, cebr-i emrin kapsamı içerisindedir. Nasıl olur? Diye sorulacak olursa: Şer-i emirler değişik sebeplerden dolayı terk edilirse, ceza olarak cebri emirler devreye girecek demektir. Mesela zekât verilmezse fakirlerin hakkı gasp

edildiğinden, fakirlerin zenginin malında gözü olur, aralarında husumet ortaya çıkar. Ormanlar yok edildiği zaman yeşil sahalar kalkar ve yağmur yağmaz. Atmosfer kirletildiği zaman, zararlı ışınlar dünyayı istila eder. İnsan şer-i emirlerde belirtildiği gibi kendini soğuktan ve sıcaktan korumazsa hasta olunur. İnsan çalışmaz tembellik yaparsa aç kalır. Örnekleri çoğaltabiliriz, bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, şer-i emirlere uyulmadığı zaman ceza olarak cebri emirler devreye girecek demektir.

Zekât vermek, yeşil dokuyu, ormanları ve atmosferi korumak şer-i emir iken; bizim dikkatsizliğimiz sonucu, cebr-i emirleri üzerimize celp etmiş oluruz.

“Bir yeri helâk etmek istediğimiz zaman, oranın şımarık ileri gelen idarecilerine emrederiz de, onlar orada kötülük işlerler. Böylece oraya felaket hak olur; artık (biz de) orayı tamamen mahvederek helâk ederiz.” (İsra, 17/16) ayetinde de işaret edildiği gibi; oranın şımarık ileri gelenleri şer-i emirler uymayarak, oranın ahalisi de onların emirlerine uyarak onları baş tacı yapınca, Allah’ın cebri emri devreye girmiştir.

Başka ayetlerde şöyle buyruluyor: “İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat çıkar; O belki dönerler diye yaptıklarının bir kısmını böylece kendilerine tattırır.” (Rûm, 30/41). وَمَا كُنَّا مُهْلِكِى الْقُرٰى اِلاَّ وَاَهْلُهَا ظَالِمُونَ “Biz, halkı zalim olan memleketlerden başkasını helak edici değiliz.” (Kasas, 28/59).

Yine Cenab-ı Hakk; fasıklardan bahsederken: “Onlar söz verdikten sonra Allah'la sözleşmelerini bozarlar, Allah'ın emrettiği sosyal ilişkiyi keserler ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarırlar” (Bakara, 2/27) buyurarak, sözünde durmayan kimselerin yüzünden yeryüzünde felaketlerin olacağını bildirmektedir.

Cenab-ı Hakk’ın şer-î emirleri zaman ve mekâna göre değişme ve nesh olabilir. Ama tekvinî emirlerde ise değişme olmaz.

سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِى قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلاً

“Allah'ın önceden beri geçmiş olan sünneti (âdeti) budur. Allah'ın sünnetinde aslâ değişiklik bulamazsın.” (Fetih, 8/23) ayeti bu hakikate işaret etmektedir. Mesela: İçkinin içilmesi veya yasaklanması şer-î bir emirdir. İçki içmek önceleri serbest iken, sonra içki içmek haram kılınarak önceki ayetlerin hükmü nesh olmuştur. İçkinin zararı ayet inmezden önce ne ise ayet inip önceki ayet nesh olduktan sonrada zararı aynıdır. İşte cebr-i emir dediğimiz tekvinî emirlerde, yani sünnetullahta herhangi bir değişme olmaz, yer çekimi her zaman vardır, su iki hidrojen ve bir oksijenden oluşur, güneş ışık ve ısı vermeye devam eder.

Şer-i emirlerin cebr-i emre dönüşmesi ile ilgili mevzuya, Üstat Bediüzzaman şöyle bir soruya verdiği cevapta görmekteyiz.

“İşlenilen büyük günahların neticesi olarak, musibet başa gelir ve cezası çekilir, arkasından

mükâfat başlar. Durum bu iken: İstiklâl harbinden önce, Osmanlılar hangi fiilleriyle kadere fetva verdiler ki, Cenab-ı Hak şu musibetle hükmetti? Toplumlara gelen musibetler ekseriyetin hatasının olduğunu gösterir. Hazırda mükâfatları nedir? Diye sorulan soruya şöyle cevap vermiştir.

Dedim: Osmanlıların son dönemde musibete çarptırılmaları, islâm'ın beş şartından olan namaz oruç ve zekâtta yapılan ihmallerindendir. Zira Cenab-ı Hak; yirmi dört saatten yalnız bir saatini, beş vakit namaz için Osmanlılardan istedi. Tembellik ettiler, ceza olarak beş sene yirmi dört saat durmadan talim yaptırıp, meşakkat çektirerek bir nevi namaz kıldırdı. Hem senede yalnız bir ay oruç için nefislerinden istedi. Nefislerine acıdılar. Keffareten beş sene oruç tuttular. Cenab-ı Hak: İhsan ettiği maldan on' da bir öşrü ve kırkta bir zekât vermelerini emretti, cimrilik ettiler, fakirlerin hakkını vermeyerek fakirlere zulmettiler. Cenab-ı Hak'ta: Osmanlılardan terk etmelerinden dolayı biriken öşür ve zekâtı amel cinsinden ceza olarak aldı. Osmanlıların aldıkları mükâfat ise; fâsık, günahkâr bir milletten beşte birini velayet derecesine çıkardı; gazilik, şehadetlik verdi. Müşterek hatadan neş'et eden müşterek musibet, mazi günahınıda sildi." [48]

Yine Üstad; "masum bir insana veya hayvanlara gelen felâketlerde, musibetlerde, beşer fehminin anlayamadığı bazı esbab ve hikmetler vardır. Yalnız meşiet-i İlahiyenin düsturlarını hâvi şeriat-ı fıtriye ahkâmı, aklın vücuduna tâbi değildir ki, aklı

[48] Bediüzzaman; Tarihçe-i Hayat, s-166.

olmayan bir şeye tatbik edilmesin. O şeriatın hikmetleri kalb, his, istidada bakar. Bunlardan husule gelen fiillere, o şeriatın hükümleri tatbik ile tecziye edilir.

Meselâ: Bir çocuk, eline aldığı bir kuş veya bir sineği öldürse, şeriat-ı fıtriyenin ahkâmından olan hiss-i şefkate muhalefet etmiş olur. İşte bu muhalefetten dolayı, düşüp başı kırılırsa müstehak olur. Çünki bu musibet, o muhalefete cezadır.

Veya dişi bir kaplan, öz evlatlarına olan şiddet-i şefkat ve himayeyi nazara almayarak, zavallı ceylanın yavrucuğunu parçalayarak yavrularına rızk yapar. Sonra bir avcı tarafından öldürülür. İşte hiss-i şefkat ve himayeye muhalefet ettiğinden, ceylana yaptığı aynı musibete maruz kalır. Kaplan gibi hayvanların helâl rızkları, ölü hayvanlardır. Sağ hayvanları öldürüp rızk yapmak, şeriat-ı fıtriyece haramdır.” [49]

GEÇMİŞTEKİ BAZI KAVİMLER ŞER-İ EMİRLERİN CEBR-İ EMRE DÖNÜŞMESİYLE HELAK OLMUŞLARDIR

Geçmişten günümüze kadar pek çok kavim gelip geçmiştir. Bunlardan bazıları helak olup gitmişlerdir. Niçin helak olduklarını incelediğimiz zaman, Kur'ân-ı Kerim; kimi kavimler darlık ve yokluk içinde, kimisi de bolluk ve refah halinde iken helak olduklarından bahsetmektedir.

Yine Kur'ân-ı Kerim’in bizlere bildirdiğine göre, Allah her kavme doğru yolu göstermeleri için peygamber göndermiştir. Peygamberlerin hepsi;

[49] Bediüzzaman; Mesnevi-i Nuriye, s-100.

gönderildikleri bütün kavimlerden Allah'a iman ve itaat etmelerini, taşkınlık, zulüm ve isyan da etmemelerini tebliğ etmişlerdir. Ancak o kavimlerin pek çoğu peygamberlerinin davetine uymadığı gibi, onları yalanlamışlar, hatta eziyet edip öldürmüşlerdir. İşte Allah; o kavimleri peygamber vasıtasıyla çok kereler uyarmasına rağmen, onlar azgınlıkta daha da ileri gittikleri için helak etmiştir.

Demek ki: Kur'ân-ı Kerime göre; helak olan kavimlerin helak olmalarına sebep, o kavimlerin bizzat kendi yaşantıları sebep olmuştur. Allah Teâlâ bütün kişi ve toplumlar için belirli bir kural, kaide ve kanunlar koymuştur. İşte kişi ve toplumlar bu kural, kaide ve kanunlara uymazlarsa, başlarına değişik bela musibet ve felaketler gelir, bunların müsebbibi de kişi veya topluluğun kendisidir. Çünkü: Allah Teâlâ; çok merhametlidir. Onun merhameti her şeyi kuşatmıştır. Allah insanlara zulmetmez, iyiliklerin karşılığını kat kat fazlasıyla verdiği gibi, işlenen kötülüklerin de cezasını ikaz ve ibret olması için değişik şekillerde vermektedir.

اِنَّ اللّٰهَ لاَ يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ "Şüphesiz Allah (hiç kimseye) zerre kadar zulüm etmez. (Nisa, 4/40).

اِنَّ اللّٰهَ لاَ يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلٰكِنَّ النَّاسَ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُون "Şüphesiz Allah insanlara hiçbir şekilde zulmetmez; fakat insanlar kendilerine zulmederler." (Yunus,10/44).

Ayetleri, Allah'ın insanlara zulmetmediği, insanların başlarına gelen bela musibet ve felaketler kendi hataları sebebiyle geldiğini açıkça belirtmektedir.

Kişi ve toplumların başına gelen bela musibet ve felaketlerin neden meydana geldiğini aşağıdaki ayeti kerimeler bizlere şöyle anlatmaktadır.

“Andolsun ki; sizden önceki nesilleri, peygamberleri kendilerine mucizeler getirdiği halde, onlara zulum etmelerinden ve iman edecek de olmadıklarından onları helâk ettik. İşte biz günahkâr kavimleri böyle cezalandırırız.” (Yunus, 10/13).

“Eğer, o memleketlerin halkları iman etseler ve Allah’a karşı gelmekten sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereketler açardık. Fakat onlar yalanladılar, biz de kendilerini işledikleri günahlarından dolayı azabımızla yakalayıverdik.” (Araf, 7/96). “Ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, biz onları bilemeyecekleri bir yerden yavaş yavaş felakete götüreceğiz.” (Araf,7/182).

“Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez. Allah, bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez. Onlar için Allah’tan başka hiçbir yardımcı da yoktur.” (Ra’d, 13/11).

Bu ayeti kerimede ise, kişi ve toplumlar emredilen hallerini değiştirmediği müddetçe nimet ve huzur içerisinde bulunmaya devam ederler. Ama kişi ve toplumlar emredilen hallerini değiştirirlerse, işte o zaman başlarına gelecek felaketi beklesinler. Kişi ve toplumlar bela musibet ve felaketlere düşmeleri kendi kabahatleri yüzündendir.

Yine bir toplumda ahlaksızlık, haksızlık, zulüm ve kötülükler çoğalır, bu kötülükleri önlenmeye çalışılmazsa veya kötülükleri önlemeye çalışan olurda, o topluluk onu dinlemezlerse, elbet bir gün cezaya çarptırılıp helâk olmayı hak ederler. Hatta Allah böyle bir toplumu yok eder, yerine başka toplumlar meydana getirir.

Bu hususu da Kur'ân'ı Kerim şöyle bildirmektedir. “Biz halkı zalim olan nice memleketleri kırıp geçirdik ve onlardan sonra başka milletler var ettik.” (Enbiyâ, 21/11).

“Onlardan önce nice nesilleri helâk ettiğimizi görmediler mi? Yeryüzünde size vermediğimiz imkân ve iktidarı onlara vermiştik. Onlara bol bol yağmur yağdırmıştık. Topraklarından nehirler akıttık. Sonra da günahları sebebiyle onları helâk ettik ve arkalarından başka bir nesil var ettik.” (En’âm, 6/6).

GEÇMİŞTE ŞER-İ EMİRLERİN CEBR-İ EMRE DÖNÜŞMESİYLE HELAK OLUP GİTMİŞ KAVİMLER

Esasında geçmişte helâk olmuş birçok kavim bulunmaktadır. Bunların bir kısmı tarih sayfalarından silinip gittikleri için ispatlanmasında sıkıntılar oluşmuştur. Ama Kur'ân'ı Kerim’de bahse mevzu olan ve hala kalıntılarına rastlanan bazı helâk olmuş gitmiş kavimlerden bahsetmektedir. Bahse mevzu olan ve helâk olmuş bu kavimlerin helak ediliş sebeplerini Kur'ân'ı Kerim’de geçen ilgili ayetlerle anlatmaya çalışalım.

NUH KAVMİNİN HELAK OLMASI

Hz. Nuh’un kavmi zamanla hak dinden uzaklaşarak putlara tapmaya başlarlar. Dokuz yüz elli sene hak dini tebliğ etmesine rağmen, Hz. Nuh’un tebliğini dinlemedikleri gibi, hatta onu alaya alırlar.

Hz. Nuh; kavminin iman etmesinden ümidini kesince onların helak olmalarını ister. Allah Teâlâ’da Hz. Nuh’a, bir gemi yapmasını emreder ve bu gemiye müminleri ve bazı hayvandan birer çift almasını söyler.

Bundan sonra büyük bir tufanla sular her tarafı kaplar. İman etmeyenler boğulurlar ve böylece Hz. Nuh’un kavmi helak olup giderler. Nuh kavminin helak olmasının nedenini Kur'ân'ı Kerim şöyle anlatmaktadır.

“Andolsun, biz Nuh'u kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Sonunda onlar zulümlerini sürdürürlerken tûfan kendilerini yakalayıverdi.” (Ankebut, 29/14).

“Hataları (küfür ve isyanları) yüzünden suda boğuldular ve cehenneme sokuldular da kendileri için Allah’tan başka yardımcılar bulamadılar.” (Nuh,71/25).

AD KAVMİNİN HELAK OLMASI

Ad kavmi; Yemen bölgesinde yaşamış bir kavimdir. Ad kavmine, Allah (c.c)’hü; peygamber olarak Hud (a.s)'ı göndermiştir. Ad kavmi, birçok görkemli binalar inşa etmişler. Ad kavmine Hud (a.s), Allah’a şirk koşmamaları ve Allah’ın birliğine inanmaları için değişik mucizeler göstermesine

rağmen, onlar şirk ve küfürde ısrar etmişlerdir. Şiddetli bir rüzgâr ile helak olmuşlardır. Ad kavminin helak olmasının nedeni Kur'ân'ı Kerim'de şöyle anlatılmaktadır.

"Âd kavmi ise yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamış, "Bizden daha güçlü kim var?" demişlerdi. Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha güçlü olduğunu görmediler mi? Onlar bizim ayetlerimizi inkâr ediyorlardı." (Fussilet,41/15).

"Bundan dolayı biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o uğursuz günlerde soğuk bir rüzgâr gönderdik. Ahiret azabı elbette daha çok rüsvay edicidir. Onlara yardım da edilmez." (Fussilet, 41/16).

SEMUD KAVMİNİN HELAK OLMASI

Ad kavminin helakinden sonra, yine Hicr bölgesinde Semud kavmi yaşamıştır. Semud kavmîde dağları ve taşları oyarak muhkem yazlık ve kışlık evler inşa etmişler. Bolluk ve refah içerisinde uzun ömürlü bir hayat sürmüşler. Zamanla bu kavimde yoldan sapmış, şirke düşmüşler. Allah onlara Salih (a.s.)'ı peygamber olarak göndermiştir. Onları Allah'a imana, ibadete ve itaate çağırdı. Kendilerine mucize olarak verilen ve sakın dokunmayın denilen dişi deveyi öldürdüler. Bunun üzerine Salih (a.s) ve iman edenler dışında, Semud kavmi şiddetli bir gök gürültüsüyle helak oldular. Semud kavminin helak olmasının nedenini Kur'ân'ı Kerim şöyle anlatmaktadır.

“Andolsun biz, “Allah’a kulluk edin” diye (uyarması için) Semûd kavmine, kardeşleri Salih’i peygamber olarak göndermiştik. Bir de ne görsün, onlar birbiriyle çekişen iki grup olmuşlar.” (Neml, 27/45).

“Semud kavmi azgınlığı yüzünden (Allah'ın elçisini) yalanladı. Onların en bedbahtı (deveyi kesmek için) atıldığında, Allah'ın Resûlü onlara: “Allah'ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!” dedi. Ama onlar, onu yalanladılar ve deveyi kestiler. Bunun üzerine Rableri günahları sebebiyle onlara büyük bir felâket gönderdi de hepsini helâk etti.” (Şems, 91/11-14).

LÛT KAVMİNİN HELAK OLMASI

Lût (a.s); Filistin bölgesinde bulunan Sedom kavmine peygamber gönderilmiştir. Bu kavim, hak yoldan sapmış, inkâr ve isyana dalmış bir kavimdi. Kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yönelmişler. Lût (a.s)’da kavmini doğru yola davet etti. Kendilerine yapılan daveti kabul etmemeleri üzerine helak oldular. Lût kavminin helak olmasının nedenini Kur'ân'ı Kerim şöyle anlatmaktadır.

“Elçiler ona, korkma, üzülme, biz seni ve aileni kurtaracağız. Ancak karın başka. O geride kalıp helak edilenlerden olacaktır. Şüphesiz biz, bu memleket halkı üzerine, fasıklık ettiklerinden dolayı gökten bir azap indireceğiz. Lût’u da (Peygamber olarak gönderdik.) Hani o kavmine şöyle demişti: Göz göre göre o çirkin işi mi yapıyorsunuz? Siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi

varıyorsunuz? Doğrusu siz ne yaptığını bilmez bir toplumsunuz.” (Neml, 27/54).

“Biz Lût’a da bir hikmet ve bir ilim verdik ve onu çirkin işler yapan memleketten kurtardık. Gerçekten onlar kötü bir toplum ve fâsık idiler.” (Enbiyâ, 21/74).

FİRAVUN VE ORDUSUNUN HELAK OLMASI

Kur'ân-ı Kerim’de helak edildiği bildirilen bir başka kavim de Firavun ve ona tabi olanlardır. Firavuna bir kâhin, İsrail oğullarından bir çocuğun doğacağını ve o çocuğun ileride saltanatını yıkacağını söyleyince, Firavun; İsrail oğullarından doğan erkek çocuklarını öldürmeye başlamış ve böyle bir zamanda da Musa (a.s.) dünyaya gelmişti. Musa (a.s), Firavun’un sarayında Asiye validemiz tarafından mucizevi bir şekilde büyütülmüş, sonra kazara bir kıptının ölümüne sebep olmuş ve Mısırdan kaçmıştır.

Daha sonra peygamberlikle müjdelenince, Firavunu ve Kıptileri tevhit inancına çağırmış, ancak imana gelmeyen Firavun ilahlık taslamış, neticede ordusuyla birlikte denizde helak olmuşlardır. Firavun ve ordusunun helak olmasının nedenini Kur'ân'ı Kerim şöyle anlatmaktadır.

“İman eden bir kavim için Mûsâ ile Firavun’un haberlerinden bir kısmını sana gerçek olarak anlatacağız” “Şüphe yok ki, Firavun yeryüzünde (ülkesinde) büyüklük taslamış ve ora halkını sınıflara ayırmıştı. Onlardan bir kesimi eziyor, oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise sağ

bırakıyordu. Şüphesiz o bozgunculardandı.” (Kasas,28/3-4).

“Bunun üzerine Mûsâ’ya, asan ile denize vur diye vahyettik. Deniz derhal yarıldı. Her parçası koca bir dağ gibiydi. Ötekileri de oraya yaklaştırdık. Mûsâ’yı ve beraberindekilerin hepsini kurtardık. Sonra ötekileri suda boğduk.” (Şuara, 26/63-66).

Firavun ve ona uyanlar isyanları ve diğer günahları sebebiyle denizde boğularak helak olurken; Firavun, bende Mûsâ’nın Allah’ına iman ettim, diyerek iman etmek istemiş ancak, bu son andaki iman kabul olmamış ve ordusuyla birlikte helak olup gitmiştir.

“İsrail oğullarını denizden geçirdik. Firavun da, ordusuyla birlikte zulmetmek ve saldırmak üzere, derhal onları takibe koyuldu. Nihayet boğulmak üzere iken, “İsrâîloğulları'nın iman ettiğinden başka hiçbir ilah olmadığına inandım. Ben de Müslümanlardanım” dedi. Şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun.” (Yunus, 10/90-91).

Örneklerini vermeye çalıştığımız ve bu kavimlerin dışında nice kavimler de helak olmuşlardır. Belki de günümüzde de helak olmalar devam etmektedir, lakin biz işin farkına varmıyoruz.

Geçmiş kavimlerin kıssalarında insanlar için ibretler ve öğütler vardır. Her kavmin dünyada belirli bir yaşama süresi vardır. Bu süre geldiği anda geri bırakılmaz ve ertelenmez. Dünya üzerinde yaşamış olan kavimlerin helak edilmeleri, işledikleri şirk, küfür, isyan ve zulüm gibi günahları sebebiyle;

Allah'ın şer'i emirlerine uymadıkları için, kendilerine cebr'i emirleri celp ederek helak olmuşlardır.

"Muhakkak ki; Cenab-ı Hakk'ın, o Celal ve izzetine uygun bir cezalandırma şekli olacaktır. Çünkü ekseriya zalim izzetinde, mazlum zilletinde kalıp, buradan göçüp gidiyorlar. Demek bir büyük mahkemeye bırakılıyor, tehir ediliyor. Yoksa bakılmıyor değil. Bazan dünyada dahi ceza verir. Geçmiş çağlarda cereyan eden âsi ve mütemerrid kavimlere gelen azaplar ve helak olmaları gösteriyor ki: İnsan başıboş değil, bir celal ve gayret sillesine her vakit maruz kalıyor.

Evet, hiç mümkün müdür ki; insan umum mevcudat içinde ehemmiyetli bir vazifesi, ehemmiyetli bir istidadı olsun da, insanın Rabbi de insana bu kadar muntazam masnuatıyla kendini tanıtmasına rağmen, mukabilinde insan iman ile onu tanımazsa. Hem bu kadar rahmetin süslü meyveleriyle kendini sevdirmesine rağmen, mukabilinde insan ibadetle kendini ona sevdirmezse. Hem bu kadar bu türlü nimetleriyle muhabbet ve rahmetini ona göstermesine rağmen, mukabilinde insan şükür ve hamdle ona hürmet etmese; cezasız kalsın, başıboş bırakılsın. O izzet ve gayret sahibi Zât-ı Zülcelal; isyan ve kusurun durumuna göre bir cezalandırma şekli hazırlamasın? Haşa ve kella!" [50]

EMR-İ İTİBARİ YÂDA İTİBARİ EMİRLER

[50] Bediüzzaman; Sözler, Onuncu söz, s-103

Gerçekten var olmayıp, var sayılan, var kabul edilen, var olduğuna itibar edilen iş ve emirler demektir. Kâinatta cismen yâda fiilen yaratılmış bir şey olmadıkları halde, ilmen var olan şeylerdir. Emr-i itibari; Cenab-ı Hakk'ın kudreti dışında oluşmakla birlikte, illet-i taamme gerektirmez, vücudu haricisi de olmaz. Hakikatte hiçbir varlığı yoktur ama bir başkasına nisbet veya kıyas edildiğinde anlaşılıp bilinebilir. Aynı zamanda bu emirlere izafi ve nisbi emirler de denir. Cenab-ı Hakk'ın kudreti haricinde oluşması, kendi kendine oluyor yâda Cenab-ı Hakk'ın ilmi ve bilgisi dışında meydana geliyor anlamı taşımaz.

Bunlardan dolayı emr-i itibari; Cenab-ı Hakk'ın kudreti ile yaratmadığı ve İllet-i taamme istemeyen ve vücudu haricisi olmayan iş ve emirler ve hakikatlerdir. İnsanların kespleri, kâinattaki kanunlar, dil biliminde kullandığımız mastarlar emr-i itibaridir. İnsanın cüz-i iradesinin veya cüz-i ihtiyarının temel esası olan meyalan veya meyalandaki tasarruf ta emr-i itibaridir.

Sâffât Süresinde وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ "Sizi de yaptıklarınızı da Allah yaratır." (Sâffât, 37/96). Bizim cüz'î irademiz yaratıcı değildir. Fakat cüz'î irademizle o fiillere karşı meyelan veya tasarrufta bulunarak tercihlerimizi yaparız. O fiillere karşı meyalan veya tasarruf kendi cüz-î irademize ait olduğu için, insan sorumludur. İşte cüz-î irade, insanın eline verilmiş olan bir itibari emirdir, harici bir vücudu ve cismaniyeti yoktur. Harici bir vücudu ve cismaniyeti olmadığı için, illet-i tamme olan İlahi irade ve kudretin taallukuna mahal değildir. Cebir,

kudret sıfatının bir gereği olduğundan, itibari işlerde de kudret sıfatı tecelli etmez. Bundan dolayıdır ki; itibari emirlerde, “tercih bila müreccih” caiz olur. Yani, insan iradesi, kudretin baskı ve cebri olmadan, özgürce tercih yapabiliyor. Allah’ın irade ve kudreti devreye girip, insanın irade-i cüziyesinde cebir hâsıl olmuyor. İnsan hür bir şekilde tercih etme iradesine sahip olup, bundan dolayı da insan bütün amellerinden mesuldür. İleriki safhalarda tercih bila müreccih tabiri ile ilgili geniş izahat yapılacaktır.

Emr-i itibariye şöyle bir temsil getirebiliriz: Bir usta; bina yapmak istese, önce o binanın yapılması için ustanın irade, kudret ve filine ihtiyaç vardır. Usta irade, kudret ve filiyle binayı yapmaya başlar. Bina yapılıp bitmesiyle birlikte binanın itibari ve nisbi yönleri de meydana çıkar. Bu itibari ve nisbi yönleri söyle sıralabiliriz. Binanın önü, arkası, altı üstü, sağı solu, aşağısı yukarısı, doğusu batısı, kuzeyi güneyi gibi hakikatlerdir. Bu itibari ve nisbi yönlerin varlık sahasına çıkmaları, ustanın kudreti ve fiiliyle olmadığı gibi, ustanın kudretine ve fiiline de ihtiyaç yoktur. İtibari ve nisbi yönler binanın yapımıyla kudretsiz ve fiilsiz oluşur. Ama usta iradesiyle planlanmış olabilir. Bunlar illet-i tamme olmaksızın varlık âlemine çıkarlar.

Binanın vücudu gitse, ona bağlı olarak bu itibari hallerde kaybolur. Binanın sağı solu, önü arkası, altı üstü, aşağısı yukarısı, doğusu batısı, kuzeyi güneyi, ustanın eliyle yâda makinesiyle yapılmadığı için mahlûk sayılmazlar. Mahlûk olmamaları yok anlamına da gelmez. Birisine

sorulduğu zaman binanın sağını göster, hemen gösterir. Binanın önünü göster, gösterir. Gerçekte yok olsaydı binanın ne sağı nede önü gösterilemezdi. Demek ki; binanın yönlerinin gösterilmesi itibari olmasına rağmen var olduğunu gösterir.

Aynen bu misalde olduğu gibi, insan vücudu, sanatlı ve mükemmel bir bina gibidir. Cenab-ı Hakk, insan vücudunun inşasıyla birlikte bir takım itibari emirler de, bu vücutla birlikte varlık sahasına çıkmaya başlamıştır. İnsandaki bu itibari emirler, harici bir vücuda sahip olmadıklarından, illet-i tamme olan İlahi kudretin kapsam alanı dışındadır. İrade- i cüziyenin esası olan meyalan, yâda meyalandaki tasarruf; bu itibari emirlerden olduğu için, irade ve kudretin cebir ve tasarrufunun dışındadır demektir.

İnsanda bulunan meyalan, yâda meyalandaki tasarruf ne demektir? Meyelân: Bir tarafa eğilmiş olma veya meyilli olma, ziyâde meyil gösterme demektir. (Yeni lügat).

İnsanın iyi fiilleri; ruhun, kalbin ve vicdanın meyilleriyle ortaya çıkar. O meyiller, ruh, kalp ve vicdanın isteklerinden ve ihtiyaçlarından gelir. Ruh ve kalbe bağlı hisler, iman nuru ile harekete geçerek, hayır ise yapar, şer ise engel olmaya çalışır.

İnsanın kötü fiilleri ise; nefsi ve şeytani meyillerle ortaya çıkmaktadır. İnsan kuvvetli bir imana sahipse, ruh ve kalbe bağlı hisler, nefis ve şeytanın meyillerini engeller. İman yoksa yâda zayıf

bir imana sahip ise, o zaman da nefsi ve şeytani meyilleri yerine getirir.

Bir kimse bir şeye meyledeceği zaman, imanının gücü nispetinde, ruh, kalp ve vicdanın derin yerlerinden, o meyelanına karşı manevi bir düşünce hâsıl olur, Cenab-ı Hakk'ın emir ve yasaklarına göre tartar ona göre karar verir ve o meyelan için harekete geçer. Kuvvetli bir imana sahip ise Cenab-ı Hakk'ın emir ve yasaklarına uygun meyilde bulunur.

Bir kimsede iman yoksa yâda zayıf bir imana sahip ise, Cenab-ı Hakk'ın emir ve yasaklarına uyup uymamasına bakmaz, nefsi isteklere ve şeytani vesveselere uygun meyilde bulunur.

Zaten; güçlü bir imana sahip olan insan, Cenab-ı Hakk'ın emir ve yasaklarını düşünür, ona göre karar verir ve o şeye meyleder. Nefsi ve şeytani bir meyelan bulunsa dahi; insanın manevî kuvveleri olan akıl, kalb ve vicdan, o nefis ve hevesten gelen meyelanın cezasını düşünür ve o düşünceden vazgeçirir. İşte hakiki imanı elde eden bir insanın ruhunda ve kalbinde iman; daimî bir manevî yasakçı bıraktığından fena meyelanlar nefsi heveslerden ve şeytani vesveselerden çıktıkça, yasaktır diyerek o meyelanı engeller.

Tasarruf ise: İdare ile kullanmak. Sarfetmek. Tutum. Sâhib olmak. İdare etmek. Sâhiblik. Kullanma hakkı. (Yeni Lügat).

Yetki sahibi birinin tasarrufatı emir ve iradesiyle olmaktadır. Aynen bunun gibi; insanın da tasarrufatı emir iradesiyle olur. Tasarrufat insanın

emri ve iradesiyle olduğu için bütün tasarrufatından mesuldur.

Öncelikle mahlûkat üzerinde Cenab-ı Hakk'ın, tasarrufatı nasıl oluyor onu inceleyelim. Sonrada insan tasarrufatını bu çerçevede değerlendirmeye çalışalım.

“De ki ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Dilediğine mülk verirsin, dilediğinden de mülkü çeker alırsın; dilediğini yüceltir, dilediğini alçaltırsın. Hayır, yalnız senin elindedir. Gerçekten sen, herşeye gücü yetensin."

“Geceyi gündüzün içine sokarsın, gündüzü de gecenin içine sokarsın. Ölüden diri çıkarırsın, diriden ölü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızk verirsin.”(Al-i İmran, 3/26-27).

Bu ayet Cenab-ı Hakk'ın; insan toplulukları üzerindeki tasarrufatını şöyle gösteriyor: İzzet ve zillet, fakr ve servet doğrudan doğruya Cenab-ı Hakk'ın meşietine ve iradesine bağlıdır. Demek ki; adan zeye ne kadar tabakalar varsa birçok tabakaların tasarrufatı, meşiet ve takdir-i İlahiye iledir. Tesadüf karışamaz.

Şöyle ki: Rızkınız, yerin hayatına bağlıdır. Yerin dirilmesi ise, bahara bakar. Bahar ise; güneşi emrine boyun eğdiren, geceyi gündüze, gündüzü geceye çeviren Cenab-ı Hakk'ın elindedir. Öyle ise bir elmayı, bir adama hakikî rızk olarak vermek; bütün yeryüzünü meyvelerle dolduran Cenab-ı Hakk tarafından verilir. Ve Cenab-ı Hakk; mahlûkata hakikî Rezzak olur. Mahlûkata hesabsız rızk verendir.

Cenab-ı Hakk; mutlak hikmetinin gereği zahir sebepleri tasarrufatına perde ediyor. Mesela: Depremi irade ettiği vakit, emir ve hikmet-i İlahî ile madenleri harekete geçirerek tasarrufatını yerine getirir. İnsanlar Cenab-ı Hakk'ın huzuruna, âhirete ve cennete gitmek için büyük bir seferdedir. Bu büyük sefer için; kâinattaki bütün mahlûkatın sarıldıkları sebepler silsilelesinin kaynağı, Cenab-ı Hakk'ın kudretinin tasarrufatındadır. İşte mahlûkatın sarıldıkları sebepler ne olursa olsun, o kudsi kudretin izzetini ve haşmetini muhafaza etmek için, o kudretin tasarrufatına hepsi birer perdedirler.

Mademki; Cenab-ı Hakk'ın, tasarrufatı böyle oluyor. İnsanın tasarrufatı ise söyle olmaktadır. Cenab-ı Hakk; mutlak hikmetinin gereği zahir sebepleri tasarrufatına perde yaptığı gibi, İnsanda bulunan cüz-i ihtiyârî unvanındaki kesb, meyil veya o meyildeki tasarrufu; tasarrufatına perde yapmaktadır. İnsanda cüz-i ihtiyârî unvanıyla, bir kesb, bir meyil veya o meyilde bir tasarrufu, Cenab-ı Hakk, yaratacağı şeyleri, bir şart-ı âdi plânında, buna da mecbur olmamasına rağmen, âdeti sübhaniyesi gereği böyle bir kesb, meyil veya ondaki tasarrufa göre yaratıyor. İşte bundan dolayı insanın tasarrufatı, Cenab-ı Hakk'ın tasarrufatına yani; Cenab-ı Hakk'ın meşietine bağlıdır. Böyle olmaz ise o zaman inşa n mecbur olurdu, o zamanda imtihandan bahsedilmezdi.

İşte; irade- i cüziyenin esası olan meyalan, yâda meyalandaki tasarruf, itibari emirlerden olduğu için, işlenilen fiillerden dolayı cebirden

bahsedilemez. Şayet bir fiilde cebir varsa, işte o zaman irade- i cüziyenin esası olan meyalan, yâda meyalandaki tasarruf yok demektir.

Cenab-ı Hakk'ın kudret sıfatı devreye girmediği müddetçe, ilim ve irade gibi İlah-i sıfatların devrede olması, insanın mesuliyetini ortadan kaldırmaz. Mesela, ilm-i İlahinin, maluma olan taalluku, malumu cebir altına almaz, tesir etmez. Malum, nasıl olacaksa, taalluk da öyle olur. Bu husus “ilim, maluma tabidir” şeklinde ifade edilmiştir. İleriki safhalarda bu tabirle ilgili geniş izahatta bulunulacaktır.

Bir emr-i itibarî olan insan cüz-î iradesi, kudret tarafından yaratılmadığı gibi mahlûkta değildir. İnsan cüz-i iradesini kullanırken, İlâhi bir zorlama altında değildir, yani hürdür. Çünki insan, itibari emirlerin kapsadığı işlerde cüz-î iradesiyle, istediği gibi istediği tercihi yapabilmektedir. Fiillerini tercih ederek işlediği için, insanların ceza ve mükâfatlarıda kendisine aittir.

Gelmek; bir mastardır. Gelmek sadece zihnimizde canlardığımız ilmî bir varlıktır, bu cihetle bir itibarî emirdir. Hâricî vücud sahibi olması için, hakîkî bir emrin olması gerekir. Yani; birinin fiilen geliyor olması gerekir. Hatta mastarları, fiilimsi sınıfına dâhil ederler. Biliyorsunuz, fiil olmadıkları halde fiil gibi olan, fiilden bahseden kelimelere mastar denir. İlmi vücutları var ama harici vücutları yoktur. Emr-i itibarînin zıttı ise, emr-i hakikidir.

Üstad Bediüzzaman; cüz'-i ihtiyarînin olmazsa olmazı Mâtürîdî'ye göre, meyelandır. Eş 'ariye göre ise, meyalandaki tasarruftur. İşte o meyelan ve meyalandaki tasarruf hem emr-i itibarîdir hemde emr-i nisbîdir. Kesinlikle harici vücudu yoktur, mahlûk değildir. Emr-i itibarî için, lüzum, zaruret ve vücub gerekmez.

Emr-i itibarînin gerçekleşme sebepleri olan meyelan ve meyalandaki tasarruf, tercih etme derecesinde bir vaziyet alsa, o zaman o emr-i itibarîden bahsedilebilir. İşte emr-i itibarî olan meyelan ve meyalandaki tasarrufla bir tercih yapılacağı zaman, o meyelan ve meyalandaki tasarrufu etkilemek isteyen vicdani ilham ve şeytani vesveseler, ona o anda şu hayırdır yap, yada; şu şerdir yapma der, her ikisini de yapmayıp vaz geçebilirde. İşte insan meyelan ve meyalandaki tasarrufunu bu durumu göz önünde bulundurarak yapar. İnsan bunlardan dolayı emr-i itibarî olan meyelan ve meyalandaki tasarrufundan sorumludur.

Demek ki; emr-i itibarî olan meyalan ve meyalandaki tasarruf için bir müessire ihtiyaç duyulmaz. Yani; emr-i itibarî olan insandaki meyalan ve meyalandaki tasarruf, Cenâb-ı Hakk'ın kudretiyle oluşmaz. Kudretiyle oluşmaması demek, Cenâb-ı Hakk'ın bilgisi meşieti olmadığı anlamına gelmez. İşte bundan dolayıdır ki; insanın meylettiği veya tasarrufta bulunduğu bütün fiiller oluşmaz ve meydana gelmez. Mesela: İnsan vasıtasız havada uçmaya meyletse yâda tasarrufta bulunsa uçamaz. Çünkü: Burası sebepler diyarıdır, tekvini emirlerin dışına da çıkamaz. Meyiller yâda tasarruflar;

tekvini emirlere ve Cenâb-ı Hakk'ın meşietine uygun olmalıdır.

A'YAN-I SABİTE

A'yan: Bir şeyin zatı, esası, özü ve mahiyeti demektir; aynı zamanda, çokluk manası ifade eden bir kelimedir. A'yan-ı sabite: Mevcudatın, ilm-i İlahi'de ezeli olarak sâbit olan sûret ve hakikatlarıdır. Mahlûkat yaratılmadan önce ilm-i İlahideki plan ve suretidir.

Yani; henüz mahlûk hali hâsıl olmamış, aynı zamanda ilm-i İlahi'nin arşıdır. Sabit kelimesine izafe edilmesi, yani a'yan-ı sabite denilmesi ise, yokluğu düşünülemez mutlaka mevcut olduğuna işaret eder.

Üstat Bediüzzaman a'yan-ı sabite'yi söyle izah ediyor: "Zât-ı Akdes-i İlâhî; madem sermedî ve daimîdir; elbette sıfâtı ve esmâsı dahi sermedî ve daimîdir. Madem sıfâtı ve esmâsı daimî ve sermedîdir; elbette sıfât ve esmâsının âyineleri, cilveleri, nakışları ve mazharları olan beka âlemindeki bâkilikle birlikte beka ehli; fenayı mutlaka bizzarure gidemez. Kur'an-ı Hakîm'in feyzinden şimdilik iki nokta hatıra gelmiş, icmalen yazacağız:

Birincisi: Cenab-ı Hak öyle bir Kadîr-i Mutlak'tır ki; adem ve vücud, kudretine ve iradesine nisbeten iki menzil gibi, gayet kolay bir surette oraya gönderir ve getirir. İsterse bir günde, isterse bir anda oradan geri getirir. Hem zaten adem-i mutlak yoktur, çünkü bir ilmi muhit var. Hem daire-i ilmi İlahînin harici yok ki, birşey ona atılsın.

Daire-i ilim içinde bulunan adem ise, adem-i haricîdir ve vücudu ilmîye perde olmuş bir ünvandır. Hattâ bu mevcudatı ilmiyeye bazı ehli tahkik "ayân-ı sabite" tabir etmişler. Öyle ise fenaya gitmek, muvakkaten haricî libasını çıkarıp, vücudu manevîye ve ilmîye girmektir. Yani helik (helak olan, fani olan) ve fâni olanlar vücudu haricîyi bırakıp, mahiyetleri bir vücudu manevî giyer, daire-i kudretten çıkıp daire-i ilme girer.

Adem ve vücud; Cenab-ı Hakk'ın ilim dairesi içinde olur. Bir şeyin harici vücudu varken o harici vücudu yok olsa dahi, muhakkak o harici vücudun vücud-u ilmîyesi vardır. İşte o harici vücudun yok olması, o harici vücudun vücud-u ilmîyesine perde olmuş olur. İşte bu mevcudat-ı ilmiyeye; bazı ehl-i tahkik "a'yân-ı sabite" tabir etmişler.

İkincisi: Herşey, mana-yı ismiyle ve kendine bakan vecihte hiçtir. Kendi zatında müstakil ve bizatihi sabit bir vücudu yok. Ve yalnız kendi başıyla kaim bir hakikatı yok. Fakat Cenab-ı Hakk'a bakan vecihte ise, yani manayı harfiyle olsa, hiç değil. Çünki onda cilvesi görünen esma-i bâkiye var. Madum değil; çünkü sermedî bir vücudun gölgesini taşıyor. Hakikatı vardır, sabittir, hem yüksektir. Çünki mazhar olduğu bâki bir ismin sabit bir nevi gölgesidir.

Hem "her şey helak olup gidicidir, ona bakan yüzü müstesna" (Kasas, 28/88) ayeti, insanın elini masivadan kesmek için bir kılıçtır ki; o da Cenab-ı Hakk'ın hesabına olmayan fâni dünyada, fâni şeylere karşı alâkaları kesmek için, hükmü dünyadaki fâniyata bakar. Demek Allah hesabına

olsa, manayı harfiyle olsa, livechillah olsa; masivaya girmez ki, “her şey helak olup gidicidir, ona bakan yüzü müstesna” kılıcıyla başı kesilsin.

Elhasıl: Eğer Allah için olsa, Allah'ı bulsa; gayr kalmaz ki, başı kesilsin. Eğer Allah'ı bulmazsa ve hesabıyla bakmazsa, herşey gayrdır. “Her şey helak olup gidicidir, ona bakan yüzü müstesna” kılıcını istimal etmeli, perdeyi yırtmalı, tâ Onu bulmalı!” [51]

Demek ki: Cenab-ı Hakk'ın ezeli ilmindeki eşyanın mahiyet ve zatına ayan-ı sabit denildiği gibi, aynı zamanda ilm-i İlahi'nin bir arşı hükmündedir.

HAKAİK-İ NİSBİYE VEYA NİSBİ HAKİKATLAR

İllet-i taamme istemeyen ve vücudu haricisi olmayan hakikatlerdir. Allah’ın irade ve kudret sıfatına taalluk etmezler. Hakikatte hiçbir varlığı olmadığı halde, bir başkasına nisbet veya kıyas edildiğinde anlaşılabilir ve bilinebilir.

Hakaik-ı nisbiye denilen şeyler, kâinatın unsurları ve elementleri arasında bulunan bağlardır. Ve kâinattaki nizam, hakaik-ı nisbiyeden doğmuştur.

Hakaik-ı nisbiye ile hakaik-i sabite kıyaslandığında büyük bir oranda hakaik-ı nisbiye mevcuttur. Hattâ bir şeyin hakaik-i sabitiyesi bir ise, hakaik-ı nisbiyesi yüzlercedir. Hakaik-ı nisbiyenin büyük bir oranda olmasının nedeni, ta ki kâinatta var olan nihayetsiz hakikatların mertebeleri ve kemalleri anlaşılıp bilinsin.

---

[51] Bediüzzaman; Mektubat, Onbeşinci mektup, s-95.

İşte bu da gösteriyor ki, kâinatta hakaik-i sabiteden ziyade, nisbi hakikatlar vardır. Sıcaklık, soğukluk, güzellik, çirkinlik, büyüklük ve küçüklük birer hakaik-ı nisbiyedir. Bunların hiç birisi de mahlûk değildirler.

Hakaik-ı nisbiye; hakaik-i sabite aralarında oluşan, sınırsız ölçülerin ve değerlerin açığa çıkması için birer itibari değer ve ölçü hakikatleridir.

İşte kâinatta bu nisbi hakikatler olmasa idi, gerçekler anlaşılmazdı ve birçok hakikatte meydana çıkmazdı.

EMR-İ NİSBİ VEYA NİSBİ EMİRLER

İllet-i taamme istemeyen ve vücudu haricisi olmayan iş ve emirlere denir. Hakikatte hiçbir varlığı olmadığı halde, bir başkasına nisbet veya kıyas edildiğinde anlaşılan ve bilinebilen emirlerdir.

Emr-i nisbi; kıyas ile olan emir. Öncekilerine veya diğerlerine göre olan iş veya emir veya hâdisedir. Allah'ın irade ve kudret sıfatına taalluk etmezler. Emr-i nisbi denilen şeyler, kâinatın unsurları ve elementleri arasında bulunan bağlardır. Ve kâinattaki nizam, ancak emr-i nisbiden doğmuştur.

Emr-i nisbi, emr-i sabit ile kıyaslandığında büyük bir oranda çoktur. Hattâ bir şeyin emr-i sabitesi bir ise, emr-i nisbiyesi yüzlercedir. Emr-i nisbiyesinin çok olmasının sebebi; kâinatta var olan sabit emirlerin ve işlerin nihayetsiz mertebeleri ve kemalleri anlaşılıp bilinsin. Bu da gösteriyor ki, kâinatta sabit emirden ziyade, nisbi emirler vardır.

Sıcaklık, soğukluk, güzellik, çirkinlik, büyüklük ve küçüklük birer nisbî emir ve hakikatlerdir. Bunların hiç birisi de mahlûk değildirler. Bunlar ancak sabit emirlerin aralarında oluşan, sınırsız ölçülerin ve değerlerin açığa çıkması için birer itibari değer ve ölçü hakikatleridir. Kâinatta bu nisbi emirler olmasa idi, hiçbir gerçek anlaşılmaz ve birçok şey muamma olarak meçhullerden olurdu.

Emr-i nisbinin emr-i sabite oranla çokluğunu misallerle şöyle anlatabiliriz. Güzel; emr-i sabit veya hakaik-i sâbitedir; çirkinliğin müdahalesi ile güzellikte mertebeler meydana gelir. Hâyır; emr-i sabitedir; şerrin müdahalesi ile birçok mertebeler ortaya çıkar. Sıcağın sabit bir vücudu varken, soğuğun müdehalesi ile sıcak; ılık, serin, artı eksi soğuk ve sıcaklık gibi yüzlerce nisbi mertebeler ve vucudları ortaya çıkıyor.

Uzak-yakın, yukarı-aşağı, üst-alt, sıcak-soğuk, hayır-şer, güzel-çirkin, gibi hakikatler arasında sayısız mertebeler oluşur. Emr-i nisbiye bu oluşan mertebeler dışında daha başka misaller olarak da; geometrik hatlar, enlem boylam, cüz-i irade, cüz-i iradedeki meyelan ve o meyalandaki tasarrufu verebiliriz.

Demek ki; nisbi emirler kâinatta çokça bulunan, nizamlar arasında ya da kâinatın cüzleri arasındaki kıyasi ve nisbi bağlardır. Vücud-u haricisi olmayan, zıddının müdahalesi ile anlaşılan, mevcut ile madum (var ile yok arası) arasında bir keyfiyettir. Bunlara varlıklar arasında belirli kıyaslar yapmaya yarayan farazi hatlar diyebiliriz.

Bu nisbi emirler, Cenab-ı Hakk'ın mutlak isim ve sıfatlarının da anlaşılmasında temel bir esastır ama mihenk değildir. Nisbi emirlerin harici bir vücudu olmadığı için, illet-i tamme olan İlah-i irade ve kudretin taallukuna mahal değildir. Bu bakımdan, nisbi emirler mevcud değildir. Fakat madum da değilki, sabit emirlerin mertebelerini ve manasını hissettirsin. Yalnız, burada nisbilik mertebelere bakar. Yoksa sabit bir hakikat olan şeylere bakmaz. Mesela, hayır, sabit bir emirken, mertebeleri ve dereceleri ancak şer gibi, zıddının müdahalesi ile ortaya çıkar. Yoksa şer olmasa, mutlak hayır yine var olacaktı. Ama kıymet ve mertebeleri, nisbilik olmazsa anlaşılmazdı.

İşte Cenab-ı Hakk; insanda da çokça nisbi emir ve sıfatları yaratmış ki; Cenab-ı Hakk'ın mutlak ve ezeli sıfatları bir kıyas ile bilinip anlaşılsın. Pek tabidir ki; tam tamına bir ölçü veya kıyas olmamakla birlikte, bütün bütün bilinmezde değildir. Yoksa nisbet olmasa; ne kâinatın sabit hakikatlarının mertebeleri bilinir, ne de Cenab-ı Hakk'ın mutlak isim ve sıfatları anlaşılırdı. Bütünüyle anlaşılmayıp meçhul kalırdı. Şer ve tahrip gibi nisbi şeyler olmasa idi; hayrın kemallerini ve ince mertebelerini asla bilemeyecektik. Elmasla kömürün arasındaki fark gibi; Ebu Bekir Sıddık'la, Ebu Cehil'e olan nisbet ve fark asla bilinemeyecekti.

"Evet, bu kâinatta hayır-şer, lezzet-elem, ziya-zulmet, hararet-bürudet, güzellik-çirkinlik, hidayet-dalalet birbirine karşı gelmesi ve içine girmesi, pek büyük bir hikmet içindir. Çünkü şer olmazsa hayır bilinmez. Elem olmazsa lezzet anlaşılmaz. Karanlık

olmadan aydınlığın bir değeri olmaz. Soğukla, sıcaklığın dereceleri ortaya çıkar.

Çirkinlik ile hüsnün tek bir hakikatı, bin hakikat ve binler çeşit hüsün mertebeleri vücud bulur. Cehennem'siz Cennet'in pek çok lezzetleri gizli kalır. Bunlara kıyasen, herşey bir cihette zıddıyla bilinebilir. Madem bu karışık mevcudat dâr-ı fâniden dâr-ı bekaya akıp gidiyor; elbette nasılki hayır, lezzet, ışık, güzellik, iman gibi şeyler Cennet'e akar. Öyle de şer, elem, karanlık, çirkinlik, küfür gibi zararlı maddeler Cehennem'e yağar.” [52]

HAKAİK-İ SÂBİTE VEYA SABİT HAKİKATLAR

Allah Teâlâ’nın ilim, irade ve kudret sıfatı ile yarattığı ve kâinatta sabit olup değişmeyen her türlü hakikatlerdir. Hayat sahibi her şey, daimi olarak Cenab-ı Hakk’ın hayat sıfatının cilvesiyle zuhura gelir. Bütün hakaik-i sabite-i kâinat; Cenab-ı Hakk’ın hayat sıfatına istinad eder ve Cenab-ı Hakk’ın hayat sıfatıyla kaimdir. Mahlûkatın başka başka hale girmeleri, değişikliklere maruz kalmaları, hayat tavırları içinde yuvarlanarak suretler değiştirmeleri, ölmeyerek, yaşayarak bâki kalmaları, birer hakikat-ı sabitesinin varlığını göstermektedir.

Kur'an'ın kelimelerinin her biri birer hakikat-ı sabiteyi tasvir etmektedir. Cenab-ı Hakk’ın rahmeti, saadet-i ebediyeyi gösteriyor. Saadet-i ebediyeyi gösteren rahmet ise apaçık bir hakikat-ı sabitedir. Cenab-ı Hakk maddî cüz'i şeyleri, esmâ-ül hüsnâ’sıyla icmal ederek, o maddî cüz'i şeyleri

[52] Bediüzzaman; Asa-yı Musa, s-50

hakaik-i sabite suretine çevirir, akıl ve şuur sahiplerini tefekkür ve ibret almaya teşvik eder. Hakaik-i sabitenin yaratılması Cenab-ı Hakk'a mahsustur. Bir şey hakaik-i sabiteden ise o kesin hükümdür.

Cemal sahibi Cenab-ı Hakk; bizzat kendi gözüyle ve vasıtasız başkasının gözüyle, cemalini ve cemalinin inceliklerini görmek istemesi hakaik-i sabitedendir. Âlem-i asgar ve âlem-i ekberde saadet-i ebediye olmasa, bütün manevi cihazlar kurur ve israf edilmiş olur.

Mesela: Bir insanın bünyesindeki kuvvet, istidadındaki kabiliyet, tekemmülüne delil olduğu gibi, kâinatın ruhuna kadar nüfuz eden hakikat-ı sabite de saadet-i ebediyenin varlığına delil olur.

Hakaik-i sabiteden bazıları; sıcak-soğuk, hayır-şer, lezzet-elem, ziya-zulmet, güzel-çirkin, rahmet, hidayet-dalalet ve madde sabit birer hakikatlerdir. Bunların kâinattaki miktarı nisbi hakikatlere nazaran daha azdır. Zaten nispi hakikatler de bu sabit hakikatlerin aralarındaki bağlar ve orantılardan ibarettir.

EMR-İ SABİT VEYA SABİT EMİRLER

Mümkin varlıkların varlık sahasına çıkıp harici vücut bulmaları Allah'ın emr-i sabitesi ile olmaktadır. Bu mümkün varlıklar için gerekli olan, her türlü iş ve fiillerin emr-i sabiteleri de, Allah'ın ilim, irade ve kudret sıfatıyla olmaktadır.

Bundan dolayı; vucud-u haricisi olup illet-i tamme gerektiren İlahi ilim, irade ve kudretin taallukuna mahal olan mevcud ve mahlûk şeylere

emr-i sabite yâda sabit emirler denilir. Sabit emirlerde; mümkün varlıkların harici vücut bulmaları için, lüzum, zaruret ve vücub lâzım gelir. Lüzum, zaruret ve vücub meydana gelince, varlık sahasına çıkmak için sebepler tamamen oluşmuş demektir, buna da illet-i tamme denir. İllet-i tamme oluştuktan sonra da o mahlûk meydana gelir.

Sabit emirler tamamen Allah'ın ilim, irade ve kudretine bağlı olmasından dolayı, buna "ızdırari kader" de denilir. Sabit emirlerde insan tercih yapamaz. Hayat ve ölümü, emr-i sabiteye yani sabit emirlere misal verebiliriz.

ALLAH TEÂLÂ'NIN KANUNLARI

Âlem-i emirden gelen kanun mânâsındadır. Mesela: İnsan ruhunun aslı bir kanun-u emrîdir. İnsan ruhunun aslının bir kanun-u emrî olmasındaki maksat, ruh irade sıfatının hâkim olduğu emir âleminden gelen bir komut, bir emir veya bir kanun olmasıdır. Bu emir ve kanuna da kudret sıfatı harici bir vücut olan ceset giydirerek, ruhu bilinir hale getirir. Aynı zamanda başına da şuur takarak, hem harici vücudu olan, hem de başında şuuru olan bir kanun olur. İşte ruhun bu safhaya kadar tâbî olduğu kanun bir kanun-u emrîdir. Allah; ruhun sahib olduğu özellikleri, onda tecelli eden kanunla belirlemiştir. Bu kanun da diğer bütün kanunlar gibi, Allah'ın emrinin tecellisidir.

Şeriat ve Allah'ın emirleri iki şekilde olduğu gibi, Allah Teâlâ'nın kanunları da Tekvînî Kanunlar ve Teşriî Kanunlar olmak üzere iki şekildedir.

TEKVİNÎ KANUNLAR

Bazıları bu şâhid olduğumuz varlıklarla birlikte bu fıtrı kanun da denilen tekvinî kanunlara, yanlış olarak tabiat veya tabiat kanunları olarak nitelendiriyorlar. Tabiat dedikleri şey iki kısımdan oluşmaktadır. Bir kısmı gözümüzle görüp şahit olduğumuz yaratılmış olan mahlûkattır. Diğer kısım ise: Yaratılmış olan mahlûkatın kendilerini, kısımlarını ve zerrelerinin fiillerini nizam intizam altına alan itibari kanunlar topluluğudur. İşte bu ikinci tabiat dedikleri şey, tekvinî kanunlar denilen fıtri kanunlar Cenab-ı Hakk'ın izzet ve azametinin önünde bir perdedir.

Tekvinî kanunlar: Kâinatın tabi olduğu kanunlar topluluğudur. Tekvinî kanunlar; Allah'ın irade sıfatıyla meydana geldiği için, insanlar tarafından değiştirilmesi mümkün değildir. Aynı zamanda kâinattaki bütün varlıkların fıtratı gereği olan hal ve hareketleridir.

Güneş ısı ve ışık verir, soğuk üşütür, ateş yakar. Bu fıtrı kanunlara uyulmazsa, fıtratının gereğini yaparlar. " ateş beni yakmaz" deyip, kendimizi ateşe atarsak ateş bizi yakar. "Soğuk bana tesir etmez" dersek bizi üşütür hasta oluruz, hatta soğuk bizi dondurur. Kâinattaki fıtrı kanunlara muhakkak uymamız gerekir. Fıtrı kanunlara uymazsak hemen dünyada cezasını görürüz.

"Muhakkak ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa hükmeden, geceyi kendisini süratle talep (ve takib) eden gündüze örten Allah'tır. Hem güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğdirilmiş olarak (yaratan da O'dur)! Dikkat

edin! Yaratmak da emretmek de O'na mahsustur! Âlemlerin Rabbi olan Allah, ne yücedir!" (A'raf, 7/54) ayet-i kerimesi tekvinî kanunun varlığına delildir.

Tekvinî emirlere itaat veya isyan etmenin mükâfat veya cezasını genellikle dünyada görür. Yer çekimi kuvveti olduğu için yüksekten atlarsa yüksekliğin durumuna göre, yaralanır yada ölür.

Cenab-ı Hakk; zaman zaman koyduğu tekvini kanunların dışında da iradesini kullanabilir. Kullanmasına engel olabilecek ne bir güç ve nede bir kuvvet olamaz. Bu kanunların dışında ki; mutlak iradesinin tecellisine mucize denir. Cenab-ı Hakk varlıkların devam etmelerini, belirli kanunlar çerçevesinde olmasını dilemesine rağmen, aşağıdaki ayeti kerimelerde bu kanunları dışında mucizeler kabilinden iradesinin tecellileri vardır.

"Derken, (Firavun ve askerleri) gündoğumuna ulaşan kimseler iken (erkenden) onların peşine düştüler. Nihâyet iki topluluk birbirini görünce, Mûsâ'nın arkadaşları: "Muhakkak ki biz, elbet (kendilerine) yetişilmiş kimseleriz!" dedi. (Mûsâ:) "Asla! Rabbim şübhesiz benimle beraberdir; bana yol gösterecektir" dedi. Bunun üzerine Mûsâ'ya: "Asanla denize vur!" diye vahyettik. (Vurunca) Deniz derhal yarıldı. Her parçası koca bir dağ gibiydi. Ötekileri (Firavun ve askerlerini) de buraya yaklaştırdık. Ve Mûsâ ile beraberinde bulunanların hepsini kurtardık. Sonra ötekilerini suda boğduk." (Şuara, 26/60-66).

“Hani melekler demişti ki: “Ey Meryem! Şübhesiz Allah, seni tarafından bir kelimeyle(bir çocukla) müjdeliyor! İsmi, Meryemoğlu Îsâ Mesih'tir, dünya ve âhirette şereflidir ve Allah’a yakın kılınanlardandır.” “Beşiğinde de, yetişkinlik halinde de insanlarla konuşacaktır ve Salihlerdendir.” (Meryem:) “Rabbim! Bana bir insan dokunmadığı hâlde benim için bir çocuk nasıl olur?” dedi. (Rabbi de:) “Böyledir! Allah dilediğini yaratır. Bir işe hükmettiğinde, artık ona sâdece 'Ol!’ der, (o da) hemen oluverir” buyurdu.” (Al-i İmran, 3/45-47). Ayetlerinde ifade edilen, Hz. Musa'ya Kızıl Denizin ikiye bölünüp yarılması, Hz. İsa’nın yaratılışı, tekvini kanunların ve sünnetullah dışında Allah’ın mutlak iradesinin tecellisi ile olan bir yaratma olduğunun ispatıdır.

Allah Teâlâ’nın iradesi tecelli ederken mucizeler hariç, genelde tekvini kanunlara ve sünnetullaha uygun bir şekilde tecelli etmektedir. Tekvini kanunlara ve sünnetullaha uygun bir şekilde tecelli ettiğini, Kur’an-ı Kerim birçok ayeti kerimede bizlere açıkça anlatmaktadır. Tekvini kanunları ve sünnetullahı koyan İlahi iradeye kimse karşı koyamaz.

TEŞRİÎ KANUNLAR

Allah’ın kelam sıfatından gelen ve kitapları vasıtasıyla gönderdiği ve resulleri vasıtasıyla tebliğ ettiği, insanların ibadet ve toplumsal hayatını düzenleyen emir ve kanunlardır. Bu kanunlara tabi olunmaz ise; insanın hem dünya hayatı ve hemde ahiret hayatı sıkıntılı olur.

Allah bize, Kur’an'da neyi emretmiş ise ona uymak, neyi yasak etmiş ise de ondan sakınmamız gerekir. İşte bu emirler ve yasaklara uymamız ibadettir. İbadet niyetiyle yaptığımız zaman hem dünyada hem de ahiret hayatında mesut ve bahtiyar oluruz.

“Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve başlarınıza mesh edip her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm yapın). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.” (Mâide, 5/6) ayetini teşriî kanuna misal verebiliriz.

Tekvinî kanunlar Allah’ın irade sıfatıyla oluşur. Teşriî kanunlar ise kelam sıfatıyla oluşmaktadır. Tabiat kanunları olarak nitelendirdikleri tekvinî kanunlar da, Allah'ın irade sıfatıyla meydana gelirler.

Şunu da belirtmek gerekir, insanların tekvinî ve teşriî emirlere itaat etmeleri faydalarına olmasına rağmen, imtihan sırrı ile itaat etmeyip isyanda bulunabiliyor. Teşriî emirlere itaat veya isyan etmenin mükâfat veya cezasını genellikle ahirette görüleceği gibi, bu dünyada da gördüğümüz olur.

Meselâ: Nasılki insan bela ve musibetlere sabrettiği vakit, teşriî emre itaat edip gereğini yerine getirdiği için, sonunda mükâfatını görür rahat eder. İnsanlar teşriî emirlere göre ihtiyaçlarını karşılamaları için çalışmaları gerekiyor. Tembellik yapar da ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmazsa, teşriî emre karşı geldiği için, dünyada da sefalet içinde yaşayarak cezasını çeker.

Allah Teâlâ; iradesi ile kâinata tecelli ve taalluk ederken, genelde tekvinî kanunlara uygunluk içinde olduğu gibi; yine Allah Teâlâ; kelam sıfatı ile kâinata tecelli ve taalluk ederken de, teşriî kanunlara uygunluk içinde olur. Bütün kanunları Allah Teâlâ irade ve kelam sıfatıyla kor. Bu kanunları kendi irade ve kelam sıfatıyla koyması, Zât-ı Akdesin kendi kelamını, kudret ve iradesini sınırlamış olmaz, kısıtlamaz ve zaafa da düşürmez.

“Kim hidâyete ererse, artık ancak kendisi için hidâyete ermiş olur. Kim de dalâlete düşerse, o takdirde ancak kendi aleyhine dalâlete düşmüş olur. Hem hiçbir günahkâr, başkasının günâhını yüklenmez.”

“(Biz) bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azâb ediciler değiliz. Ve (biz) bir şehri (isyanları yüzünden) helâk etmek istediğimiz zaman, oranın şımarık ileri gelenlerine (Allah’a itâat etmelerini) emrederiz de (onlar) orada (emrimize) isyan ederler; böylece oraya (azab) söz(ü) hak olur; artık (biz de) orayı tamamen mahvederek helâk ederiz.”

Nuh'tan sonra da nice nesilleri (isyanları sebebiyle) helâk ettik. Kullarının günahlarından

hakkıyla haberdar, kemâliyle görücü olarak Rabbin yeter! Kim çabuk geçen (bu dünyayı) isterse, (artık) orada istediğimiz şeyi kimin için dilersek, kendisine çabucak veririz; sonra ona Cehennemi tahsis ederiz; kınanmış ve kovulmuş olarak oraya girer.” (İsra, 17/15-18).

“(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur’an’ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah’ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.” (Bakara, 2/185).

“Andolsun, “Allah, Meryem oğlu Mesih’tir”, diyenler kesinlikle kâfir oldular. De ki: “Şâyet Allah, Meryem oğlu Mesih’i, onun anasını ve yeryüzünde olanların hepsini yok etmek istese, Allah’a karşı kim ne yapabilir? Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunan her şeyin hükümranlığı Allah’ındır. Dilediğini yaratır. Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.” (Mâide, 5/17).

Allah; İlahi iradesinin kesinlikle geri çevrilemeyeceğini bildiriyor. İnsanı önünden ve ardından takip eden melekler vardır. Allah’ın emriyle onu korurlar.

“Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez. Allah, bir kavme kötülük diledi mi,

artık o geri çevrilemez. Onlar için Allah’tan başka hiçbir yardımcı da yoktur” (Ra’d, 13/11).

Yine Kur’an akıllı varlıkların aklını doğru yönde kullanması gerektiğini bildiriyor. İnsanların akıllarını iyiye veya kötüye kullanmalarına göre sorumlu tutulabileceklerini anlıyoruz.

“Allah'ın izni olmadıkça hiç bir kimsenin iman etmesi mümkün değildir. Akıllarını güzelce kullanmayanları Allah pislik içinde bırakır!” (Yûnus, 10/100).

İRADE

Allah Teâlâ için irade: Emirlerini, hükümlerini, kanunlarını koyma sırasında ve fiillerini işlerken hür olduğunu bildiren sıfattır. Allah Teâlâ; irade eden ve irade ettiğini yapan bir Vacib’ul Vücut’tur. Kâinatta bulunan bütün mevcudat onun iradesiyle oluşmuştur. Allah Teâlâ sınırsız mutlak bir iradeye sahip olup, dilediğini seçme ve yapma gücüne sahiptir. Allah’ın iradesi; kendi fiiliyle ilgili ise, mecburiyet altına girmeden yaratması demektir. Başkalarının fiiliyle ilgili ise; iradeleriyle yapacakları meyelan veya meyalandaki tasarrufa paralel olarak, meşietiyle o fiilin vücut bulması olarak anlaşılır.

Asım Efendinin tercüme yaptığı, Fîrûzâbâdî’nin Kamusü’l-Muhit’in de: İrâde; talep etmek, istemek manasına Arapça "RVD" kökünden "İf'al" vezninde mastardır. İstemek, arzulamak, emretmek, tercih etmek, gibi manalara gelmektedir.

Yeni Lügat’ta irade: “İstek. Arzu. Dilemek. Emir. Ferman. Bir şeyi yapmak veya yapmamak için

olan iktidar, güç. Çünkü bir emrin husûl ve vücudu için, o tahsis ve takdir eder.”

Meydan Larousse göre irâde; Allah'ın isteği ve buyruğu manasına ise, buna "İlâh-i İrâde", insanın iradesi manasına ise " Cüz-i İrâde", milletin tercih ve kararı manasına ise "Millî İrâde" şeklinde izafe edilerek de kullanılmaktadır.

Kelâmcılar; Allah’ın iradesine küll-i irade, insan iradesine ise cüz-i irade olarak nitelemişlerdir. Genelde irade denildiği zaman Allah’ın iradesi kastedilir. İhtiyar denildiği zaman ise insan iradesi kastonulmaktadır. İrâde-i cüz'iye için Hanefiler "ihtiyar" lafzını kullanırlarken; Eş'arîler ise irâde-i cüz'iye için "kesb" lafzını tercih etmişlerdir. Bundan dolayı âlimler; insan iradesi yerine cüz-i irade, cüz-i ihtiyarî, kesb, meyelan yâda meyelan daki tasarrufu kullanmışladır.

İrade, ihtiyardan daha geniştir umumidir. İrade; yalnız tercihtir. İhtiyar ise; taraflardan birini diğerine üstün tutarak tercihtir. Kelâmcılar bazan iradeyi ihtiyar mânasında, bazan de ihtiyarı irade mânasında kullanmışlardır. İradenin zıddı; kerahettir. (istememek veya iyi karşılamamak) İhtiyarın zıddı ise; cebr, icâb ve ıztırardır. (cebri, gerekli ve zorunlu olmak)

İhtiyar ise: Hayır kökünden gelmekle birlikte, tercihler arasından en iyisini seçme kararıdır. İrade; genellikle ihtiyar yerine kullanılmakla birlikte, irade ile ihtiyar aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Gazzâlî; ihtiyarı bilinçli tercih yapmak olarak niteler. Fârâbî; iradenin ihtiyardan daha geniş

olduğunu ve iradenin ihtiyarıda kapsadığını söyler. İnsan iradesi mümkün olanları seçtiği gibi, mümkün olmayanları da seçmek ister. Ama ihtiyar böyle değildir, insan ihtiyarıyla sadece mümkün olanı seçmektedir. Bu durumda her ihtiyarın irade olduğu, fakat her iradenin ihtiyar olmadığını söylemiştir.

Allah'ın iradesi ile insanın iradesini karıştırmamak gerekir. Allah'ın iradesi, insanın iradesi ve ihtiyarı, küll-i irade, cüz-i irade nedir? Detaylı bir şekilde açıklamaya çalışalım. Allah'ın iradesi, insanın iradesi ve ihtiyarına geçmeden önce de, su açıklamanın yapılmasında fayda vardır. "Allah'ın sırrı kader" kitabında; Allah'ın sıfatlarında detaylı anlatıldığı gibi, Allah'ın esma ve sıfatları küll'dür, insanın sıfatları ise cüz'dür. Cüz'ideki tecelli, mazhariyet ve makes, Allah'ın sıfatları küll' olduğu için küll' ün tecellisine, mazhariyetine ve makes bulmasına bağlıdır. Bir açıdan da bakıldığı zaman irade, istek demektir. İnsanda istek olmazsa iradenin fonksiyonunu anlatamayız.

Genelde irade ettiğimiz şeyler isteklerimizdir. Fatihayı şerifte: Yalnız sana ibadet eder, ancak senden yardım isteriz (dileriz). Diyoruz. Ayeti kerimede istemekle ilgili şöyle buyrulmuştur. Bir zamanlar İbrahim de: "Ey Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster!" demişti. Allah: "İnanmadın mı ki?" buyurdu. İbrahim: "İnandım, fakat kalbim iyice mutmain olsun istiyorum." dedi. Allah buyurdu ki: "Öyle ise kuşlardan dördünü tut da onları kendine çevir, iyice tanıdıktan sonra (kesip) her dağın başına onlardan birer parça dağıt, sonra da

onları çağır, koşa koşa sana gelecekler ve bil ki, Allah gerçekten çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir." (Bakara, 2/260).

Hac ve umrenin kolay yapılabilmesi ve kabul edilmesi için önce istenerek niyet yapılmaktadır.

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْعُمْرَةَ فَيَسِّرْهَا لِي وَ تَقَبَّلْهَا مِنِّي

Allah'ım Umre yapmak istiyorum. Bunu bana kolaylaştır ve kabul eyle diyoruz.

حج فيسره لي وتقبله مني اللهم اني اريد ال

Ya Rabbi Senin Rızan için Hac yapmayı istiyorum. Bunu Benden Kabul et ve bana kolaylaştır diye niyet yapılmaktadır.

Üstad Bediüzzaman da: اگر نه خواهی داد ، نه دادی خواه Eğer vermek istemeseydi, istemek vermezdi. [53] “Fâni, kısa, faidesiz ömrünüzü; bâki, uzun, faideli, meyvedar yapmak ister misiniz? Madem istemek insaniyetin iktizasıdır, Bâki-i Hakiki'nin yoluna sarf ediniz. Çünki Bâki'ye müteveccih olan şey, bekanın cilvesine mazhar olur.” [54] Demiştir.

İnsanlarda irade varmıdır? Yokmudur? Küll’imidir? Cüz’imidir? İradenin varlığını istemek fiiliyle anlatmaya çalışalım. Cenab-ı Hakk; vermek istemeseydi, istemek vermezdi, sözü bize şunları hatırlatıyor. Dünya hayatında yiyecek içecek varsa, acıkmak susamak da var demektir. Acıkmak susamak varsa, yiyecek içecek de var demektir.

---

[53] Bediüzzaman, Mektubat, s-302.
[54] Bediüzzaman; Lem’alar, s-349..

Yiyecek içecek olmazsa, acıkma susama olsa, zaten aç ve susuz yaşanmaz. Tersini düşündüğümüz zaman, yiyecek içecek var, ama acıkmak susamak yok, bu seferde yiyecek ve içeceğin kıymeti olmaz. O zaman şu akla gelmektedir. Kâinata baktığımız zaman, her şey bir ahenk içerisinde ve çok güzel bir şekilde yaratılmış, bu ahenk içerisinde ve çok güzel yaratılan şeylerin isteyeni olmasın. Bu güzel şeylerin isteyeni olmazsa, yaratılmasının bir anlamı kalmaz.

Muhakkak ki; güzel şeylerin yaratılmasını isteyecek birilerin olması gerekir. Mademki Cenab-ı Hakk; kâinatta her şeyi insanların hizmetine sunmuş, insanlarında bu kâinattaki güzel şeyleri isteyecek, iyi veya kötü ne varsa onları tercih edecek iradesinin de olması gerekir. İşte Cenab'ı Hakk; insanlara iyiyi kötüyü seçsin diye irade sahibi kılmıştır.

Elmalılı Hamdi Yazır 'da cüz-î iradenin (istemenin) mahlûk olmadığını şöyle izah etmektedir.

Biz ancak sana ibadet eder, ancak senden yardım dileriz. Ayetiyle ilgili müfessirlerin açıkladığı mânâyı şöyle özetliyor. Ey Rab! Biz gerek sana ibadet ve itaatımızda ve gerek diğer işlerimizin hepsinde ancak senden yardım dileriz. Önce bu âyet bize gösteriyor ki, bütün yardımlar Allah'ındır fakat istek bizimdir. Ve buna çalışıp kazanma veya cüz-i irade de denilir ki, asıl kuvvet ve güç yetirmek bu istek ile yardımın birleştiği zamandır. Bu da işin meydana gelmesi ile beraber olur.

Bundan dolayı felsefenin rahatsız edici teorilerine boğulmaksızın ayetten şunu anlıyoruz ki, bize bir istek yetkisi verilmiştir. Bu şekilde bizden birisi isteğimizle, diğeri isteğimiz dışında iki iş meydana gelir ve her ikisi de bizden meydana geldiği ve bizimle ayakta bulunduğu için (özetle onun yeri biz olduğumuz için) bizim işimiz sayılır ve bize isnat edilir. Mesela nefes alan biz, uyuyan, ölen biz olduğumuz gibi yiyen, içen, oturup kalkan, şunu bunu kımıldatan veya yatıştıran da biz oluruz. Ve bunlardan isteğimizle olanların yakın sebebi biziz.

Fakat bütün sebebi ve tam sebebi biz değiliz. Çünkü biz bunda gerekli yardıma muhtacız. Mesela benim elim ile irademarasındaki gerçek ilişki kurulmamış olsaydı, istediğim zaman elimi oynatamayacaktım. Nitekim bazı organlarımı öyle oynatamıyorum. O halde yaratıcı biz değiliz; yaratma olayı yalnızca en yakın sebebe bağlı değil, bütün sebeplerin bir araya gelmesine ve toplamına bağlıdır. Demek ki, isteğimizle yaptığımız işler, bir isteyen ve yapan kimse ile bir yaratıcı fail arasındaki bağlılığın toplamını ifade eder.

Bütün cisimlerin yalnız kendine ait özelliği hareketsizlik olduğu gibi ruhun özelliği de bir faaliyet ve hareket isteğidir. Yaratıcıya ait faaliyet ise yaratıcı yüce Allah'ındır. Araba ilerliyor, makina işliyor deriz. Bunlar zorla ve mecburi olarak yapılan işler olduğu halde işin yeri onlar oldukları için ilerlemeyi ve işlemeyi onlara isnat ederiz. Bizim nefes almamız, kan dolaşımımız gibi hareketlerimiz de böyledir.

Kurulmuş bir makina, işlemek için başlangıçta bir çalıştırmaya muhtaçtır. Bunu ise cansız makina kendisi yapamaz veya isteyemez. Canlı bir makinist veya şoför yapar ve ancak canındaki bir istekle yapar, canı ister ki, eli makinanın anahtarını tutsun da hareket etsin. Makinistin canı bu isteği bu iradeyi yaptığı anda bir de bakarsın hareket yok iken yaratılmış olur ve makina da işlemeye başlamıştır. Bu şekilde işleyen, o hareketin yeri olan o makinadır. İşleten o hareketi isteyen makinisttir. Yaratan o hareketi baştan sona kadar yoktan var eden Allah Teâlâ'dır.

Her işimizde bu üç derece apaçık görünen bir gerçektir. Artık ne cebriye veya maddeciler gibi insanı ruhsuz bir makina farz ettirmeğe çalışmalı, ne de onu ruh ve maddenin yaratıcısı olan Allah Teâlâ gibi farz ettirmeye (saymaya) uğraşmalıdır.

“Acaba istemek de bir iş değil midir? Ve bu da bir isteğe muhtaç olmaz mı? Bundan ya teselsül veya cebr veya halk gerekmez mi? gibi soruları kesip atan mantığa uygun cevaplar yok değildir. Teselsül gerekmez, çünkü bir şeyi istemeyi istemek de istemenin bizzat içindedir. Cebr gerekmez, çünkü fiil araba sürükler gibi yapılmış değildir. Yaratmak da gerekmez, çünkü istek aslında var olan bir şey değildir. Varlıklar arasında bir bağdan bir ilişkiden ibarettir. Varlık ilişkisi ise varlığın kendisi değildir ki, ilişkiyi kurmak varlığı yaratmak olsun.

Başka bir ifade ile tereddüt iki düşünce arasında bir zihin hareketidir. Bu harekette zihin mekik gibi iki tarafa gidip gelirken bunda karar bulunca öbürüne bir daha gitmemek gibi ilişki

kurmamaktan başka birşey yapmış değildir ki, buna varlığın yaratılışı denilsin. Bundan dolayı küllî irade denilen irade gücü mahlûk sayılmıştır. Fakat insanın elinde olan irade, istek ve seçme ile kesb dediğimiz karar, yaratılmış değildir ve bizim bir ilişkimizdir.

Bunlarla istek ve iradenin varlık sınırını ve özündeki sırrı tamamen kavrayamazsak, o da Allah Teâlâ'nın gerçek mahiyetini anlayamadığımızdan ve anlayamayacağımızdandır. Bundan dolayı, önceki apaçık gerçek görünüp dururken metafizik denilen bu vadide saplanıp kalmak tehlikeli bir yoldur ve işte bu dalgınlıklara meydan bırakmamak için Fatiha'da cümlesinin içinde istek yetkisi bizim, yardım ve kuvvetin Allah Teâlâ'nın olduğu pek güzel anlatılmıştır.

Artık müslümanlığı ne cebriyelik (determinizm) ile, ne de onun zıddı olan ve insan kendi yaptıklarının yaratıcısıdır diyen kaderiyelik ile yani kaderin olmadığını öne süren bir görüşle itham etmeye kimsenin hakkı yoktur. Yalnız irade-i cüziyemiz ve tercih hakkımız var denildiği zaman, bazıları bunu yanlış anlıyorlar da bizim cüzî irademizin her zaman iş görmekte yeterli olduğunu zannediyorlar ve isteklerinde başarılı olmadıkları zaman her konuda cebriyeliğe (determinizme) meyl ediyorlar.

Böyle düşünmek bir taraftan "istek"i yaratmak zannetmek, diğer taraftan bizim isteğimize ve isteğimizde isabet etmemize Allah Teâlâ'nın sonsuza kadar müdahale etmeyeceği iddiasında bulunmaktır. Hâlbuki böyle bir düşünceye yer

yoktur. O'nun muvaffak kılması ile bizim isteğimize paralel sonuçlar yaratılıyorsa bu arada o paralelliği kaldırarak lehimize veya aleyhimize bizzat tasarrufu icra etmeye ve şer'i ifadesi ile yardım etmeye ve yardımcısız bırakmaya da gücü yettiğinde şüphe edilemez.

Allah, yolunda gidenlere, zamanı gelir tevekkül ve dayanmalarını artıracak şekilde fazlaca iyilik eder ve nimet verir. Yolunda gitmeyenleri de bunun tersine zarar ve sefalete uğratmış olur. Dünyada da mükâfat ve ceza veya iradesini, hatırlatma ve uyarma mânâsını ifade eden bu noktalarla ilgili birçok ayetler göreceğiz.

Bunlardan bazıları şunlardır: وَاُفَوِّضُ اَمْرِۤىۤ اِلَى اللّٰهِ “Ben işimi Allah'a bırakıyorum.” (Mü’min, 40/44). İşi Allah'a bırakmak bu nükteye aittir. "Allah Teâlâ kaza ve kaderini infaz etmek isterse akıl sahiplerinin akıllarını alıverir." hadis-i şerifi de bunu açıklıyor.

Bunlarda cebir meselesi değil, güzeli isteme ve kötüyü istemekle ilgili ince irfanlar bulunur. وَعَسٰۤى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسٰۤى اَنْ تُحِبُّوا شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ "Bazen hoşunuza gitmeyen birşey, hakkınızda iyi olabilir ve hoşunuza giden bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz." (Bakara, 2/216) âyet-i celilesi de bu nüktede diğer bir mânâ ifade eyler ve artık burada bu kadar hatırlatma yeterlidir.” [55]

ALLAH TEÂLÂ’NIN İRADESİ

[55] Elmalılı; Hak Dini Kur’an Dili, c-1, s-109-111.

Kur’an-ı Kerim’de iradeyle ilgili pek çok ayet bulunmakla birlikte birkaç ayetle misal vermeye çalışalım. فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ “Dilediğini mutlaka yapandır.” (Bürûc, 85/16).

قُلْ مَنْ ذَا الَّذِى يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُوٓءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلاَ يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلاَ نَصِيرًا

De ki: “Allah size bir kötülük yâda rahmet dilese, siz kime sarılıp korunacaksınız. Onlar kendilerine Allah’tan başka hiçbir dost ve yardımcı bulamazlar." (Ahzâb, 33/17).

Kâinatın yoktan yaratılması ve sayısız cins ve türlerden oluşması, Allah Teâlâ’nın irade sıfatının tecellisi olduğu gibi, aynı zamanda Allah Teâlâ’nın varlığının da delilidir. Allah Teâlâ; kâinatı yaratırken, yalnızca kendi iradesiyle tercihini yapar ve kudretiyle fiillerini yaratır. Allah’ın iradesi olmadan hiçbir oluş gerçekleşemez, hiçbir şey varlık âlemine çıkamaz. İrade etmediği en küçük bir şeyi dahi, kendisine yaptırtacak hiçbir kuvvet tasavvur edilemez.

اِنَّمَا اَمْرُهٗ اِذَا اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُولَ لَهٗ كُنْ فَيَكُونُ

“Bir şeyi dilediği zaman, O’nun emri, ona sâdece “Ol!” Demektir, (o da) hemen oluverir.” (Yâsin, 36/82).

Eş’arî; İlah-i irade ile İlah-i emrin ayrımını yaparken: “Allah iyi veya kötü her işi irade eder. Ama iyiyi emreder, kötüyü yasaklar.” [56] Demek ki: Allah kötüyü emretmiyor, kötüyü yasaklıyor. Buna

[56] Eş'arî, Makâlât, s-323.

karşılık da iyiyi emrediyor. İrade etmesine rağmen kötülüğü onamıyor.

İRADE ÇEŞİTLERİ

İlim adamları; insanlar irade ile ilgili meseleleri iyi anlasınlar ve kolay olsun diye, Allah Teâlâ'nın emirlerinde olduğu gibi, Allah Teâlâ'nın iradesini de tekvinî irade ve teşriî irade olmak üzere iki şekilde sınıflandırmışladır.

TEKVİNÎ İRADE

Allah Teâlâ'nın kâinattaki bütün varlıkların yaratılmasıyla alakalı iradesidir. Kâinat tekvinî irade ile oluşmuştur. Allah Teâlâ'nın tekvinî iradesi kâinattaki bütün varlıkların yaratılmasıyla alakalı olduğu için, onların varlık âlemine çıkmaları hep tekvinî iradesi ile oluşmuştur.

Allah Teâlâ tekvinî iradesi ile bir şeyi irade ettiğinde, o iş mutlaka gerçekleşir.

اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَىْءٍ اِذَا اَرَدْنَاهُ اَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

"Bir şeyi murat ettiğimizde "ol!" dememizdir, o da hemen oluverir." (Nahl, 16/40).

كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

"Allah dilediğini yaratır. Bir işe hükmettiğinde ona ancak 'ol' der, o da oluverir". (Âl-i İmrân, 3/47). Buyurulmuştur.

Tekvini iradenin beşer iradesiyle engellenmesi, değiştirilmesi mümkün değildir.

وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلاَ كَاشِفَ لَهٗ اِلاَّ هُ ۚ وَاِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَعَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ

“Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, o zararı O’ndan başka giderecek yoktur. Ve eğer sana bir iyilik dokundurursa, işte O, herşeye gücü yetendir!” (En’âm, 6/17).

وَلاَ يَنْفَعُكُمْ نُصْحِىٓ اِنْ اَرَدْتُ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

“Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size öğüt vermek istesem de, öğüdüm size fayda vermez. (Çünkü) O sizin rabbinizdir. Ve (nihayet) O'na döndürüleceksiniz.” (Hud,11/34). Ayetleri tekvînî iradeye işaret etmektedir.

TEŞRİÎ İRADE

Bir noktada teşriî irade, kulun iradesine Allah'ın rıza göstermesi demektir. Teşriî iradede, Allah'ın irade etmiş olduğu şeyin meydana gelmesi tekvinî iradesindeki gibi değildir.

Her ne kadar kulun iradesi Allah'ın meşietine bağlı ise de, Allah Teâla; hem imtihan, hemde rahmet ve merhameti gereği teşriî iradesini, kullarının iradesine bağlamıştır.

Kul neyi irade ederse, Allah onu meşieti gereği kulun iradesine göre yaratır. İşte bu durumda kulun sorumluluğu da ortaya çıkmış oluyor.

İnsanlar iradeleriyle tercihlerini yaptıkları zaman, Allah’ın teşrii iradesi ile birleşir, iki iradenin birleşmesi sonucu fiiller gerçekleşir.

Allah Teâlâ, kulun irade ettiği hayrı da şeri de irade eder, Fakat Allah'ın hayra rızası var; şerre ise rızası yoktur.

مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِاَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ

“Kim inkâr ederse, o takdirde inkârı kendi aleyhinedir. Kim de sâlih amel işlerse, artık kendileri için hazırlanmış olurlar.” (Rûm, 30/44).

اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَائِ ذِى الْقُرْبٰى

“Muhakkak ki Allah; adaleti, iyilik yapmayı ve akrabaya yardım etmeyi emrediyor (irade) ediyor.” (Nahl, 16/90).

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِ ى اُنْزِلَفيهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Ramazan ayı ki; onda Kuran, insanlara yol gösterici ve doğruyu yanlıştan ayırıcı belgeler olarak indirildi. Sizden bu ayı idrak eden, onda oruç tutsun; hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun. Allah size kolaylık ister, zorluk istemez. Bu kolaylıkları, sayıyı tamamlamanız ve size yol gösterdiğine karşılık O'nu ulu lamanız için meşru kılmıştır; ola ki şükredersiniz.” (Bakara, 2/185). Ayetleri gibi birçok ayet, teşri iradeden bahsetmektedir.

İNSAN İRADESİ VEYA İHTİYARI

Kelâm âlimleri, insanın bir işe başlamasından önce kendisinde mevcut olan iradesine küll-i irade, bu iradenin herhangi bir fiile taalluk etmesini de cüz-i irade tabir etmişlerdir. Burada geçen insan için kullanılan küll-i iradeyi, Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarından olan küll-i iradeyle karıştırılmaması gerekir. Bizim bundan sonra bu kısımda bahsedeceğimiz ister küll-i irade olsun, isterse cüz-i irade olsun insan iradesi olarak kastedilmektedir.

Cüz-i irade tabirinden cüz-i kelimesi, muayyen, belirli bir cüz, belirli bir parça veya belirli bir kısım manasına gelmektedir. "Az" manasında değildir. Birde insan iradesinin cüz-i olması; kullanım alanının kısıtlı ve sınırlı olmasındandır. Mesela: İnsan kuş gibi uçmak balık gibi yüzmek istese, ne kuş gibi mükemmel uçabilir ne de balık gibi mükemmel yüzebilir. Çünkü istidatı buna müsait değildir. İşte insanın istidatı kısıtlı olduğu gibi, cüz-i iradesi de kısıtlı ve sınırlıdır. Diğer bir tabirle; insan iradesi cüz-i olduğu için kullanım alanı kısıtlı ve sınırlı bulunmaktadır. İşte insan iradesinin cüz-i olması; insanın aczini fakrını gösterir ki; o aczi o fakrı en makbul bir dua, en makbul bir şefaatçi yapsın.

Külli irade ise, muayyen olmayıp çok kapsamlı bulunmasındandır. İnsanın bütün duyguları gibi külli iradesi de mahlûktur. İnsan bir fiile başlamadan önce bütün fiilleri yapıp yapmama yönünden aynı mesafededir. Bu fiillerin hepsi külli iradenin kapsamındadır. Bu fiillerden iyi veya kötü bir tanesini tercih ederek hususileştirirse cüz-i irade devreye girer ve cüz-i iradesini kullanmış olur.

Küllî iradeyi harfler gibi düşünecek olursak, harfler ile iyi veya kötü her çeşit yazı yazılabilir. Fakat bu harfler aslında ne iyi ne kötüdür. Onun iyi veya kötü olması, bizim onları tercih edip kullanmamızdan sonra ortaya çıkar. Onları istediğimiz kalıba sokmak ve onlarla istediğimiz yazıyı yazmak bizim elimizdedir. İşte elimizde olan bu özelliğe irade-i cüziye diyoruz. Genel olarak Mâturîdîler; irade-i cüziye için ihtiyar lafzını tercih etmişlerdir. "İhtiyar; insan kudretinin varlığını bildirir." [57] Cüz-î irade, aslında var yok arası bir şeydir. Var yok arası bir şey gibi görünmesine rağmen fakat kendisiyle çok şeyin meydana geldiği bir şart-ı âdîdir. Cüz-i iradenin, mânâ ve mahiyeti ne olursa olsun, insan bir şeyi tercih etmek istediğinde, Allah o işi kudretiyle yaratacağı zaman, cüz-i iradeyi bir şart-ı âdî yapmıştır. Allah'ın cüz-î iradeyi insanların fiillerine bir şart-ı âdî yapmasıyla da, insanlar fiillerinden mes'ul olmuşlardır.

Mesela; insanın önünde külli iradenin kapsamında olupta, yapmak istediği veya yapmak istemediği birçok fiil olabilir. Bütün bu fiilleri yapıp yapmama yönünden aynı mesafededir. Bu fiillerden kitap okumayı tercih ederek hususileştirme ameliyesine cüz-i irade denir. İşte tercih ve tahsis kul tarafından meydana geldiği için cebr söz konusu değildir. Hafızamızda birçok çiçeği koklama tercihi olabilir, ama papatyalardan bir tanesinin çiçeğini koklarsak külli irademizi bir çiçek üzerine hasretmiş oluruz: İşte o zaman külli irademiz cüz-i'leşmiş olur. Ve cüz-i irademizle de tercihimizi yapmış oluruz.

---

[57] Mâtürîdî; Kitabü't-Tevhîd, s-239.

Yani külli irade, insanın bir işe başlamasından önce, çeşitli işlere sarf edilecek durumdadır. İnsan külli iradesinde bulunan işlerden birisine karar verdiğinde artık iradesi cüz-i'leşmiş olur.

Yine kelâmcılar; nitelik olarak insan iradesini nisbi-i ve kisb-i irade diye ikiye ayırmışlar. Nispete, ölçüye ve kıyaslama ile meydana gelen iradeye nisbi-i irade demişler. İnsan kendi irade ve ihtiyarıyla, kudret ve iktidarını bir işe sarf ettikten sonra kazandığı iradeye ise kisb-i irade demişlerdir.

İnsan iradesi zayıftır denmekteki bir başka maksatta şudur. Allah Teâlâ'nın iradesi veya ihtiyarına göre zayıftır demektir. Yoksa Allah'ın emir ve nehiylerini yapmaya kâfi gelmiyor anlamında değildir. Çünkü: لاَ يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلاَّ وُسْعَهَا "Allah, kimseyi gücünün yetmeyeceği bir şeyle mükellef tutmaz." (Bakara, 2/276).

هُوَاجْتَبٰيكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى الدّٖينِ مِنْ حَرَجٍ

"O sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi." (Hacc, 22/78).

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَه وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

"Kim zerre kadar iyilik yaparsa onu görecek, kim de zerre kadar kötülük yaparsa onu da görecektir." (Zilzâl, 99/7-8). Buyurarak; Allah, insana gücünün yetmeyecek bir şeyi teklif etmemiştir.

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلاً

“Yoluna gücü yetenlerin Beytullah'ı haccetmeleri, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.” (Âl-i İmrân, 3/ 97). Yoluna güç yetiremeyene yâda fakir bir kimseye hac ibadeti farz değildir.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ

“Namazı kılın, zekâtı verin” (Bakara, 2/43). Nisap miktarı mala sahip olmayanlar zekâtla mükellef olmayacağı gibi, zenginliğin seviyesine göre de zekât miktarı değişmektedir.

Âlimler, genelde irade denildiği zaman Allah’ın iradesini, ihtiyarî ise insan iradesi olarak kullandıklarını söylemiştik. Bununla birlikte insan cüz-i iradesi yerine cüz-i ihtiyarîyi kullandıklarını belirtelim. İnsan; cüz-î iradesi veya cüz-i ihtiyarîsi, haricî vücudu yoktur, itibarî bir varlığa sahiptir. İtibarî demek; sadece tarif etmek için kullanılmış olup, vücudu ve varlığı var kabul edilen veya varlığı ve yokluğu belli olmayan bir şey anlamında kullanılmaktadır.

Mesela: Enlem boylam gibi; hakikatte böyle bir çizgi olmadığı halde varmış gibi hesaplar yapılmaktadır. Bu itibarla, vücud-u haricîsi olmayan şeylere, mevcut nazarıyla bakmamışlar. Hakikatte bir varlığı olmadığı ve yaratılmış bir vücudu bulunmadığı için de, cüz-î iradeye de “yoktur” diyenlerde olmuştur. Fakat fonksiyon, vazife ve neticelerini sürekli tercihlerle müşahede ettiğimiz için, varlığına da kimse itiraz edememiştir. Yürümek diye bir şey gösterilemez. Gösterilen; yürüyen bir insandır. Yürüyen bir insan olmazsa, yürümek diye

bir şey ortada kalmaz. Vücudumuz yoksa sağ yön diye de bir şey yoktur. Gösterdiğimiz sağ tarafımızdır. Bunlar da nisbi veya itibari olarak ortaya çıkmıştır. Mesela: Allah demiri yaratmıştır, fakat kiloyu yaratmamıştır. Kilo insanların nisbet ve itibariyle ortaya çıkmıştır.

İnsanın kalbinden geçen birçok meyiller vardır, insanın kalbindeki bütün meyilleri istediği şekilde kullanma özelliğe haiz olup, itibari ve nisbi mahiyetlerdir. Zaten bundan dolayı, bir meyli ve bir kararı defalarca değiştiririz. Son verdiğimiz meyille veya kararla hesaba çekiliriz. Çünkü: İnsan bir şeyi önce düşünür, sonra irade eder ve yapar. Yani; insan bir şeyi irade etmeden önce, o şeye karşı insanda istek ve arzu oluşur. İradenin insanda bulunmasına rağmen, istek ve arzu ise Cenab-ı Hakk tarafından insanlara verilmesiyle meydana gelir. İnsan bir şeye karşı istekli olabilir, bu istek insanda bir arzu meydana getirir. Ve bu arzu yavaş yavaş insandaki iradeyi tercih etmeye yönlendirir. İşte insan iradesiyle bir şeyi tercih yapınca o şeyi de kesp etmiş olur.

Mesela: Yemek yeme fiili ihtiyari bir fiildir. İrademizle yemek yeme fiilini tercih etmezden önceki açlık hali, ihtiyari olarak değil de, hem cebri hemde ızdırari olarak Allah tarafından insanda meydana getirilmiştir. Yani, Cenab-ı Hakk; insana yemek yeme arzu ve iradesini ızdırari hale getirmiştir, nihayetinde insanda mecburiyet hâsıl olmuştur. Demek ki; ihtiyari zannedilen yemek yeme fiili, başlangıçta ihtiyari ise de sonuçta ıztırarıdır. Onun için bazı âlimler insan için, fâil-i

muhtar suretinde olmakla birlikte aynı zamanda fâil-i muztardır demişlerdir. Şunu da unutmamalı, ihtiyari zannedilen fiillerin hepsi bir sebep altında ızdırari de değildir. Çünkü insan bütün fiillerini ve hareketlerini mutlaka bir takım ızdırari sebeplerden dolayı yapmaz. Bazen de sebepsiz tercihlerde yapıyor.

Nasıl insan cüz-ü iradesi, konuşma fiiline kâfi gelmediği gibi; icat ta edemiyor. İnsan cüz-i iradesi, ağız yoluyla havayı harflerin mahrecine sokarak cüz'î bir kesbe sahip olur. Cenab-ı Hakk, insanın bu kesbine binaen kelimatı halk eder, havaya da binler nüsha yazar. İşte; icad etmekten insanın eli bu kadar kısa, kâinattaki bütün sebepler bu kadar âcizdir.

Şunu da iyi bilmek gerekir ki; Allah Teâla kulları tokatlarının ve kudretlerinin miktarınca mükellef kılmıştır. Yaratılışındaki zayıflıktan dolayı teklifini hafifletmiştir. Ayeti kerimede şöyle buyuruyor: "İnsan zayıf olarak yaratılmıştır, Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek diliyor." (Nisa, 4/28). Mesela: Allah orucu farz kıldı, orucu kolay tutmak için günün belirli saatleri arasına tahsis etti. Zekâtı kırkta bir takdir etti. Kullara ağır gelir diye tamamını veya yarısını takdir etmedi. Abdest te zorluklarla karşılaşıldığında kolaylık için teyemmümü emretti. Aynı şekilde namazda ayakta durmaya gücü yetmeyen oturarak kılar, oturmaya da gücü yoksa sırt üstü yatarak namazını kılar.

EŞ'ARÎ VE MÂTÜRÎDÎNİN CÜZ-İ İRADE GÖRÜŞLERİ

Mâturîdîler; insan iradesini ikiye ayırmışlardır.

Birincisi: İrâde-i külliyedir. Kudret gibi mahlûktur, Allah tarafından yaratılmıştır.

İkincisi: İrâde-i cüziyedir. Emr-i itibari olup, mahlûk değil, mahlûk olmadığı için yaratılmış ta değildir. İşte insanlar bu irâde-i cüziyeleriyle istedikleri gibi tercih yapabilirler. Kendilerine nisbet edilen fiillerine bu irâdeleriyle karar verirler. Bundan dolayı tercih ettikleri fiillerden insan mesuldür.

Eş’arîlere göre ise: Bu cüz-i irade; emr-i itibari değildir, mahlûktur, Allah yaratmıştır. Eş’arî; cüz-i irâde yerine kesbi kullanmaktadır. Kesb de; Allah'ın kadîm kudretinin tesiri için bir sebeb-i âdîdir. (Rüzgârdan nem kapma gibi düşünülebilir). Bu sebeple tâat veya mâsiyet olmakla vasıflanan fiil de Allah'ın kâdim kudretiyle hâsıl olduğunu söyler. Ama sevab ve ikaba medar bir iradenin varlığını da kabul etmektedir.

Cürcânî; “Eş'arîlere göre ise irade: Takdir edilenin iki yönünden birinin vuku bulmasını tahsis eden bir niteliktir.” [58]

Yine Eş’arî; irade-i cüz-i’yenin esası olan meyalanı, mahlûk olarak kabul etmesine rağmen, meyalana karşı bir iştiyak, bir arzu ile sahip olunur demiştir. Bunu da meyalandaki tasarruf olarak nitelendirilmektedir. İşte Eş’arî; bu meyalandaki tasarrufa, mahlûk değildir diyerek Cebriyeden ayrılmaktadır.

---

[58] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, s.289.

Seyyid Bey: “Eş’arî; insan iradesini ve kudretini kabul etmekle beraber, bunların fiile tesirini de kabul etmiyor. Cebriye ise; insan iradesi ve kudretinin tesirini kabul etmediği gibi, insanda irade ve kudretin varlığını da kabul etmez. Dolayısıyla; sevab ve ikaba dair kapıları kapatmış oluyor.

Eş’arî; fiilden önce insanda kudretin olmadığını ve insanda kudretin fiille beraber hâsıl olduğunu söyler. Fiilde olduğu gibi, kudrette Cenab-ı Hakk tarafından yaratılır. Cenab-ı Hakk; fiili yaratmasıyla birlikte hemen kudreti de yaratır. Cenab-ı Hakk’ın yarattığı fiille birlikte kudretin yaratılmasıyla insan o fiili kesbeder. Fakat bu kudretin fiilde hiçbir tesiri yoktur. Yalnız insanın “kesbi” vardır. İşte bu kesb ile insan kasib, Cenab-ı Hakk’ta halıktır.” [59]

Eş’arîlere dikkat edildiği zaman; insanda ki irade ve kudretin fiile tesirini kabul etmiyor gibi görünüyor. İrade ve kudretin fiile tesiri kabul etmedikleri için, “kesb” sözü sanki muallakta kalıyor. Bundan dolayı Eş’arîler kesbe net bir cevap vermemişler. Fakat لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَااكْتَسَبَتْ “İnsanın kazandığı iyilik kendi lehine, işlediği kötülük kendi aleyhinedir” (Bakara, 2/286) ayeti, insanların fillerini kendilerine isnat edilmesinden dolayı “kesbin” varlığına itiraz etmemişlerdir.

Hâdimi hazretleri: “Allah insanda bir küllî irâde, birde; insanın belli bir fiile ilgisi olacak cüz-i irâde yaratmıştır. Cüz-i irâde, küll-î iradenin bir şubesidir. İnsanda bulunan bu küll-î irâde de birçok

[59] Seyyid Bey; Usul-i Fıkıh Mebahisi, İrade, s-12.

cüz-i iradeler vardır. Bunların karar yeri kalp olduğu için "küll-î irâde" yerine "kalbî iradeler" de denir. [60]

El-Bûtî cüz-i iradeyi şöyle tanımlıyor: “Zamânî olmayarak ve bölünmez bir ân içinde insanda birdenbire meydana gelen keyfiyettir. Buna "hâl" adı verilir. İtibârî hükmünde olup bilfiil mevcut değildir. Bu yönden hâlıka muhtaç olmaz ve halk fiili ona taalluk etmez.” [61]

Cürcânî ’ye göre irâde: “Her hangi bir şekilde kendisinden fiil vukuu bulan bir hali, canlıya gerektiren sıfattır. Gerçekte irâde vücûdî bir sıfattır. Zira o, her hangi bir işin meydana gelmesi veya vücûd bulmasına tahsis edilmiş bir sıfattır." [62]

Tuhânevi’ye göre irade: “Cüz-i irâde nefsin arzularıdır. Bu arzular iştiyak, eğilim, sevgi ve kast olarak gösterilmiştir. Meyil fiile yöneliktir. İrade; eğilim olarak kabul edildiğinde, fiille birlikte oluşmaktadır. Bir kuvvet olarak kabul edildiğinde, fiilden önce oluşumdur.” [63]

Mevlânâ Hazretleri de insandaki irade hürriyetini, sadece insanda bulunan bir vasıf değil, yaratılış çerçevesinde insana verilen İlâhi bir lütuf olarak değerlendirmektedir.

Bakıllani: “İradenin gizli, emrin açık olduğunu söyler” ve şu misalle anlatmaktadır. “Kur’an-ı Kerim’de, İbrahim (a.s) ile İsmail (a.s) kıssası

---

[60] Hâdimi; Şerhi Tarikatı Muhammediye, c-2, s-185.
[61] El-Bûtî; İslâm Akâidi, s-161.
[62] Cürcânî; Seyyid Şerif; el-Ta'rifât, s-9.
[63] Tehânevî; Keşşâf, c-3, s-32.

vardır. Allah Teâla; İbrahim (a.s)'a, İsmail (a.s)'ı kurban etmesini emretmiştir. Ama irade etmemiştir. Çünkü: Allah Teâla İbrahim (a.s)'a emretmesine rağmen, İsmail (a.s)'ı kurban etme işinden kurtarmıştır. Buradan hareketle ortaya üç sonuç çıkmaktadır. Birincisi: Kesme işini yerine getirmiş olsaydı, İsmail (a.s)'ın bir koç fidyesi ile kurtulmasının bir anlamı olmazdı. İkincisi: Sadece bıçağı getirip, İsmail (a.s)'ı yatırıp öyle bırakıp, kesme ameliyesine girişmemiş olsaydı, yâda Allah Teâla İbrahim (a.s)'a kesmemesini emretmiş olsaydı, bu da İbrahim (a.s) için imtihan yerine geçmeyecekti. "Gerçekten bu açık bir imtihandı" (Sâffât, 37/106) buyrulan ayetin gereği yerine getirilmiş olmazdı. Üçüncüsü: İbrahim (a.s); oğlu İsmail (a.s)'ın boğazını gerçekten kesmiş olupta ve kesilen baş, Allah tarafından tekrar yerine konularak iyileştirilseydi, ne fidye ile kurtarmanın ne imtihanın ne de imtihan edilmenin hiçbir manası kalmazdı, [64] demiştir.

Cürcani'de: "İradenin gizli, emrin ise açık olduğunu söylemiştir." [65] Cürcânî de Bakıllani gibi izah getirmiştir

Yine Bağdâdî; "Bakıllani gibi, irade ile emir arasında ayrımın olduğunu söyler. İrade etmek ayrıdır emretmek ayrıdır. İradenin böyle gerçekleşmesi gerektiğini kabul etmek gerekir. Burada vuku bulan Allah'ın iradesidir, mutlak iradenin tecellisidir. İlahi irade ne şekilde tecelli

[64] Bakıllani; Temhid, s-283.
[65] Cürcani; Şerh el-Mevakıf, c-8, s-175.

ederse etsin, insanın iradesi İlahi iradenin sınırları içindedir.” [66]

Seyyid Bey’de: “Cüz-i irâde, kesb, azm, ihtiyar kelimeleriyle ifade edilen şey, doğrudan doğruya kul tarafından meydana geliyor. Şayet bunların Cenâb-ı Hakk tarafından yaratılmış olduğu kabul edilirse, o zaman insanların cüz-i irâdeleri de, ıztirarî olmuş olur ki, o zaman dini emir ve yasakların manasızlığı açıkça ortaya çıkar. Hâlbuki ıztirarî fiillerimizle ihtiyari fiillerimiz arasında fark vardır.

Mesela: Elimizi irademizin isteği doğrusunda kullanabildiğimiz gibi, kalbimiz ise irademiz dışında çalışmaktadır. Bu durumda; elimizi kullandığımız zaman, bizde tesiri olan bir kudret ve tercih edebilen bir irâdenin var olduğunu gösterir. Bundan dolayı Mâturîdîler; Eş 'arilerin tesiri olmayan bir kudret ve irâde anlayışından farklı olarak; insanda tesiri olan bir kudret ve tercih edebilen bir irâdenin var olduğunu düşünürler.” [67]

İnsanın cüz-î iradesi, işleyeceği fiili tercih etmesi, o fiili işlemeye yönelmesi ve o fiil için karar vermesi için verilmiştir. Bunlardan dolayı, insana cüz-i iradesinin verilmiş olması, ayetlere ters düşmez. Şunu da unutmamalı; mevcut olmayan şeyler yaratılmayan şeyler olmakla birlikte, ama bunların hepsi Allâh’ın ilmi kapsamındadır. Yani; onların da ilmî planda bir vücudu vardır. Fakat onlara irâde ve kudret taalluk etmemiştir. Eğer; cüz-i irademizin de, diğer yaratılan organlarımız

[66] Bağdâdî; Abd el-Kâhir, Usûl el-Din, s-103.
[67] Burs Seyyid Bey; Usul-u Fıkıh Dersleri, s-13.

gibi haricî vücud noktasında var olmuş olsaydı, işte o zaman araya cebir girerdi ve sorumluluktan söz edilemezdi. Daha önce de belirtiğimiz gibi; Mâturîdîler, cüz-i irâdenin üssül esası olan meyelanı emr-i itibari kabul etmiş ve kula vermiştir. İnsan istemediği müddetçe ihtiyari fiiller gerçekleşmez.

Mutezileye göre ise: Cenâb-ı Hakk'ın yaratıcılığı yanında, iradeye hakiki bir tesir verip, "kul, fiilinin hâlıkıdır" görüşünü ileri sürmektedir. Mâturîdî kelamcılar ise; insan iradesine tanıdıkları özgürlükle Mutezile kelamcılarına yaklaşır; ancak fiilin Allah tarafından yaratıldığını söyleyerek onlardan ayrılırlar. Bazı Âlimlere göre aralarındaki fark; "yaratma" kelimesini kullanırlarken kastettikleri manaya göre değişik görüşler ortaya çıkmasından kaynaklanmıştır.

Buradaki yaratmaya bazı Mutezile kelamcıları şu ayeti delil göstererek; وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ "Ey İsa, iznimle kuş şeklinde bir şey yaratıyorsun" (Mâide, 5/110), ayetindeki yaratmada olduğu gibi, bir şeyin belli ölçülerde ve belirli bir biçimde meydana getirilmesi olarak kastetmişlerdir.

Mutezilenin "kul fiilinin yaratıcısıdır" derken yoktan var etmeyi ibda olarak değil, vardan yeni bir şey meydana getirme inşa olarak kastettiklerini ileri sürmüşler. Bu noktada: Maturidilerle Mutezilelerin birbirlerine yaklaştıkları görülür. Buna karşılık bazı Mâturîdî kelamcılar yaratmayı yoktan var etme biçiminde anlamakta ve bu niteliğin insana verilmesini ise şirk saymışlardır.

Bunlardan dolayı genellikle âlimlerin; Mutezilenin “insan kendi fiilini kendi yaratır” düşüncesi ifrattır. Cebriyenin “kulun kendi fiilinde hiçbir dahli ve fonksiyonu yoktur” düşüncesinin tefrit olduğunu söylemişlerdir.

Üstad Bediüzzaman ise; “Mâtürîdî'ye göre cüz-i ihtiyarrînin üssül esası meyelandır, meyelanda bir emr-i itibârîdir kula verilebilir. Eş’ârî’ler bu meyelâna mevcut nazarıyla baktıkları için, kula vermemişler. Fakat o meyelandaki tasarrufa emr-i itibârî demişlerdir. Öyle ise; Mâtüridî’ye göre o meyelan, Eş’ârî’ye göre o tasarruf bir emr-i nisbîdir. Muhakkak bir harici vücudu yoktur.

Eğer, cüz-i irade veya cüz-i ihtiyarın özü olan meyelan veya meyalanlardaki tasarrufun hakiki vücudu olsaydı, insan daha meyelan veya meyalandaki tasarrufta bulunduğu anda o şey yaratılmış olacaktı. Yani; o şeyin yaratılması, anında gerçekleşecekti. Bu durum ise imtihanı ortadan kaldırır.

Çünkü: insan herhangi bir günaha meylettiği anda, Kur’ân emrederek; şu güzel yap veya şu şerdir yapma diye ikazda bulunmaktadır. Daha insan; iyi veya kötü bir fiile meylettiği yâda tasarrufta bulunduğu zaman, o şey gerçekleşmiş olur.

Böyle bir durumda meyelan veya meyalandaki tasarruf, harici varlığı gerekli kılan illet-i tâmme hükmüne geçecek, ister istemez o şey hemen

gerçekleşir. O zaman da, Kur'ân'ın ikazının bir anlamı kalmaz.” [68]

Bu konuda Ehl-i Sünnet akaidinde ihtilâf yoktur. Fakat Mâtürîdî ve Eş’ârî’ler kulun yönelişindeki meyelanın kime ait olduğunu tartışmışlardır. Mâtüridî’lere göre meyelân bir emr-i itibârîdir, emr-i itibârî olduğu için de kula vermişlerdir. Eş'arîlere göre bu meyelân bir emr-i itibârî değildir, emr-i itibârî olmadığı için de, bu meyelânı yaratan Cenâb-ı Hak’tır. Meyelanı yaratan Cenâb-ı Hakk’ın olması ve kula ait olmamasından dolayı da, mahlûktur demişlerdir. Meyelânı mahlûk olarak gördükleri için de, bu meyelandaki yönelişe meyelandaki tasarruftur demişlerdir. İşte Eş'arîler bu meyelandaki tasarrufa emr-i itibârî demişlerdir.

Yukarıda bahsedildiği gibi, Mâtürîdî; cüz-î iradeye meyalan, Eş'arîler ise; meyelandaki tasarruf demişlerdir. Yani insan; bir fiili yapmazdan önce, hafızasında birçok tercihler bulunmaktadır. İşte insan bu tercihlerden birisine, cüz-î irâdesiyle meyalan veya meyelandaki tasarrufta bulunmasıdır. İşte bizim meyelanımız veya meyelandaki tasarrufumuzun akabinde de Cenâb-ı Hakk, yöneldiğimiz fiili meşietiyle yaratır. Ancak meyalan veya meyelandaki tasarruf bize ait olduğu için, fiilin sorumluluğu bize aittir. Fiilleri yaratan ise Cenâb-ı Hakk’tır. Cenâb-ı Hakk’ta yarattığı bu fiillerden dolayısıyla sorumlu değildir.

Her şeye muktedir olan Cenab-ı Hakk; kudretini meyalan ve meyalandaki tasarrufa bir şartı adi yapmıştır. Onlara ne istiyorsa veriyor ve

[68] Bediüzzaman; Sözler, Yirmi Altıncı söz, s-629.

onları isteklerinden dolayı mesul yapıyor. O meyalan ve meyalandaki tasarruf, vücud sahasına çıkacak kadar güçlü değil, madum olacak kadar da zayıf değildir. İki hal arasında, yani; mevcud ve madum arasında, itibari ve nisbi bir emirdir.

İnsana ait düşünce, hal ve hareketlerde olduğu gibi; kadere ait meselelerde de cüz-i irade rol oynamaktadır. Zaten insanda cüz-i irade olmazsa o zaman melekler, hayvanlar ve bitkilerden farklı olmazdı. İnsan irâde-i cüziyesiyle meleklerden daha üstün mertebeye de çıkabilir, Allah korusun hayvanlardan daha aşağı mertebeyede düşebilir. Çünkü: Kâinat'ta planlı ve programlı bir şekilde kader hâkimdir.

İşte biz her zaman ihtiyari fiilleri, irade-i cüz'iye açısından kendimize nisbet ederiz "yedik, uyuduk, oturduk, kalktık, benim malım, benim mülküm" deriz ve âlimler demede de bir sakınca görmemişler. Bu tür işlerin en yakın sebebi olmamız itibariyle de, bu kabil ifadeleri mahzursuz saymışlar. Bununla beraber, bu fiillerin hakikî sebebi biz olmadığımızı, bizim de diğer sebeplerin de hakikatin önünde birer perde olduğumuzu kabul etmekteyiz.

Genelde insanlar arasında bu gibi sözler örf ve adetlerinden dolayı alışkanlık haline getirmişler. Dikkat edilmesi gereken mesele şudur: Allah; insanın önüne sebepleri perde kılmıştır. Allah'ın kudretiyle yarattığı şeyleri, insan kendi kudretine vermemesi gerekir. Hemen karşımıza: وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ "Hâlbuki sizi ve yaptıklarınızı Allah yarattı. (Sâffât, 37/96) ayeti çıkar. "Haddini bil,

yapan sen değilsin” der. İnsanı fahir ve gururdan kurtarıp, doğru yolda hareket etmesini sağlar.

مَا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ

“Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana ne kötülük dokunursa kendindendir.” (Nisa, 4/79). “Başınıza gelen her musibet, kendi ellerinizin kazandığınız yüzündendir.” (Şûra, 42/30) ayetleri bize kudretimizin fonksiyonunu çok güzel tarif etmektedir. Nasıl bir düğme ile bütün ışıklar yanar, bir düğme ile koca makina harekete geçer, işte insandaki cüz-i irade bir düğmeye basma gibi bir işi tercih etmekten ibarettir. Allah da insanın tercihine göre o fiili yaratmasıdır.

İnsan otomatik bir makine, yâda bir robot gibi de değildir. İrâde-i cüziye karşısına çıkar, mükellefsin, mesulsün der. Ayet-i Kerimede:

وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لاَ يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لاَ يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لاَ يَسْمَعُونَ بِهَا اُولٰئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ

“Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da aşağıdırlar. İşte asıl gafiller onlardır” (A’raf, 7/179).

Cenab-ı Hakk; birçok ayette hep verdim diyor. Demek ki senin değil ki verdim diyor, geçici ve emanet olarak verilmiştir. Bunların kullanılması sonucuda muhakkak bir de sorumluluğu vardır.

İnsana; hayır ve şerre istidatlı emr-i itibari olan cüz-i irade veya cüz-i ihtiyari verilmesi, insandaki irade veya ihtiyarın varlığına delildir. Şer-i hükümlerde insanın önüne kılavuz olarak verilmiştir, irade veya ihtiyarını ona göre kullansın, hesaba çekildiğinde bahane bulamasın. Öyleyse insan irade veya ihtiyarını çok dikkatli kullanmalıdır.

Demek ki insan kendi başına buyruk, başıboş bırakılmış bir varlık değildir. Aşağıdaki ayeti kerimeler buna işaret etmektedir. اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًى “İnsan başıboş bırakılacağını mı sanıyor” (Kıyamet, 75/36). اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبيلَ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا “Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik, ister şükredici olsun, ister nankör.” (İnsan, 76/3). مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبيدِ “Kim iyi bir iş yaparsa lehine, kim de kötülük yaparsa aleyhinedir. Rabbin kullara asla zulmedici değildir.” (Fussilet, 41/46) . قُلْ اٰمِنُوا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُوا Ey Resûlüm sen de ki: “İster inansınlar isterlerse inanmasınlar.” (İsra, 17/107), (Hadîd, 57/8).فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ “Dileyen iman etsin, dileyen küfrü seçsin.” (Kehf, 18/29).

Bu ayetler insana verilen irade ve ihtiyara işaret ettiği gibi, insanın vicdanı da, insana verilen irade ve ihtiyara işaret etmektedir. İnsandaki vicdan, insanın yapmış olduğu kötülüklerinden dolayı kendisinde bir suçluluk duygusu oluşturur. Bu suçluluk duygusundan dolayı insan, yaptığı kötülüklerinden dolayı pişman olur ve vicdanında büyük bir ızdırab duyar.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi; Hem Mâturîdîler, hem de Eş'arîler insanın “kâsib”, Allah'ın Hâlık olduğunu kabul ederler. Ancak Eş'arî; cüz-i irâdeyi kesb olarak, Mâtürîdî; cüz-i irâdeyi cüz-ihtiyari olarak nitelerler. Eş'arî; cüz-i irâdeyi de yaratılmış olduğunu söylerken, Mâtürîdî ise onun yaratılmamış olduğunu söylemiştir. Mâtürîdî; Eş'arî'nin dediği gibi eğer cüz-i irâde ya da cüz-ihtiyarinin yaratıldığı kabul edilirse, o zaman insan kendi kudretini cebren sarf etmiş olur demişlerdir.

Mâturîdîler ve Bâkıllânî'ye göre cüz-î irâde; Allah'ın kudretinin tesiri için noksan ve âdî bir sebeptir. İnsan cüz-î iradesini; Allah'ın razı olacağı tâat veya razı olmayacağı mâsiyet üzere sarf ettiğini, bu cüz-î iradesini kullanması sebebiyle, Allah; kulun hâdis kudretini ve insana tâat ya da mâsiyet vasfını kazandıracak bu fiili yaratır. İşte insanda bu fiili bu şekilde kesbeder demişlerdir. Bazı Eş'arîlere göre ise cüz-î irâde; Allah'ın kadîm kudretinin tesiri için bir âdî sebep olsa bile, Allah'u Teâlâ tarafından yaratılmış olup, bir haricî vücudu vardır, mevcudattandır. Bu sebeple tâat veya mâsiyet olmakla vasıflanan fiil de, Allah'ın kâdim kudretinden hâsıl olduğunu söyler.

Sadru'ş-Şeria; “Mâturîdîler için irade: Fâilin ihtiyari ile iki eşit taraftan birini diğerine tercih ve aynı zamanda eşyayı tahsis kılacak yönlerden birine mahsus kılma niteliğidir. İşte tercih ve tahsis kul tarafından meydana geldiği için cebr söz konusu değildir.” [69]

[69] Sadru'ş-Şeria; Şerhu't-Tavdîh li't-Tenkîh, c-1, s-354.

Harpûti; “Maturidiler insanda bulunan iradeyi, irade-i külliye ve irade-i cüziye diye iki kısma ayırmışlar. İrade-i külliyenin muayyen ve tahsis olunmuş bir fiile yönelip sarf ve kullanmaya “azm-ı musammam” diye de tabir olunur.” [70]

Şeyhzâde ise; “Mâturîdîler, sorumluluğa sebep olan bu cüz-i irâdenin varlığına şu ayeti kerimeleri delil gösterirler.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ “Bir millet kendi özünü değiştirmedikçe, bozmadıkça Allah da onun halini değiştirmez.” (Ra'd, 13/11 ve Enfâl, 8/53).

وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيمًا

“Bunlar, Allah'a ve ahirete inanmış, Allah'ın onlara nafaka olarak verdiğinden sarf etmiş olsalardı, kendilerine ne zarar gelebilirdi?” Nisa 4/39. Ayeti kerimelerde de belirtildiği gibi; şayet kullar fillerinde mecbur olsalardı, bu ikazlara ve tavsiyelere gerek kalmazdı.” [71]

İnsan fiillerinde hür olduğuna göre, fiilin Allah tarafından yaratılması, insana hiçbir zaman herhangi bir mecburiyet yüklemez. Bütün bunlar yaratma fiiliyle ilişkili olarak düşünülemez. Çünkü yaratma hariçte varlığı olan şeylere taalluk eder. Bu yüzden de irâde-i cüz’iye ye yaratma taalluk etmez.

Demek ki; Allah insanlara fiil ve hareketlerini tayin edecek irâde ve kudret vermiştir. Şayet insana

---

[70] Harpûti; Abdulatif, Tenkihu'l-Kelâm, s-240.
[71] Şeyhzâde; Nazm el-Ferâid, s-53.

böyle bu irâde ve kudret verilmemiş olsaydı, Allah'ın emirlerinden insanın sorumlu tutulmasının ya da ceza ve mükâfat görmesinin bir manası kalmazdı. Aynı zamanda bu durum Allah'ın adalet ve hikmetine de aykırı düşerdi. Bir yerde yükümlülük varsa, tabii ki orada irâde, fiilin seçimi ve kudretin sarfı da söz konusu olacaktır.

Gazalî: “İki hak mezheb insan cüz-î iradenin tarifini şöyle yapmışlardır. Eş’arîler; cüz-î iradeyle insanın bir işi yapıp yapmama yollarından birine meyli ve iştiyakıdır demiştir. Mâturîdîler; cüz-î iradeyle insanın bir işi yapıp yapmama yollarından birine taallûkudur demektedir. Eş’arîler meyil ve iştiyak tabirlerini kullanmakla birlikte, Mâturîdîler ise taalluk tâbirini kullanmaktadır.

Eş’arî kelamcılar; insan cüz-i iradesini mahlûk kabul ettiklerinden, mutlaka Allah tarafından yaratıldığına inanırlar. Aksi durumda her fiili belirleyen irade için başka bir iradeye gerek olacak, bu da sonsuza kadar teselsül edip gidecekti demişlerdir.

Şayet Eş’arî kelamcıların dediği gibi; insan cüz-i iradesi Allah tarafından yaratılıp mahlûk kabul edildiği zaman, iradede bir zorunluluk doğuyor ve insanın fiillerini de cebre götürüyor.

Bundan dolayı Eş’arî kelamcılar ister istemez Cebriye’ye yaklaşmış oluyor. Bu düşünceye sahip oldukları için, bazı kelamcılar Eş’arîlilerin “muztar muhtar” görüşünü kabul etmek durumunda kalmışlardır.” [72]

[72] Gazalî; İhya-u-Ulumiddin, c- 2, s- 502.

Râzî; “Maturidilerle Eş'arîlilerin arasındaki en önemli görüş farkı, insan cüz-i iradesinin Cenab-ı Hak tarafından yaratılmış bir mahlûk olup olmadığıdır. Şayet; Eş’arîlilerin savundukları gibi insan cüz-i iradesi yaratılmış mahlûk olsa, onun yaratılması için bir illet-i tamme gerekecek; bu durumda da insan fiile zorunlu duruma gelecek, dolayısıyla insan iradesi ortadan kalkmış olacaktır. Bu nedenle Eş’arî âlimler insana "muztar muhtar" demektedirler.” [73]

İbn Kayyım: “Eş'arî; insana has bir irâde ve kudretin bulunduğunu kabul eder. Ancak insana has olan bu irâde kudreti öyle şartlara bağlamış ki; neredeyse varlığı yok gibidir. Çünkü insanın irade ve kudretinin fiilde hiçbir tesiri yoktur. Hatta o irâde ve kudretin kendisi de bizzat yaratılmıştır. Bundan dolayı insanın fiillerine mahal olması dışında bir rolünden bahsetmek mümkün değildir.” [74]

Seyyid Bey: “Mâturîdîler; Eş 'arilerin bu cebr-i mutavassıt görüşüne göre, şer-i tekliflerin abes ve batıl olması lazım geldiğini söylemişlerdir. Maturîdîlerin bu itirazına karşı Eş’arî; “Cenab-ı Hakk Mâlik-i mutlaktır, O’na abes isnat olunamaz. Malik-i Mutlak’ ta istediği gibi tasarruf eder, böyle bir itiraz varit olamaz” diye cevap vermiştir. Böyle bir cevap karsısında da, Fahreddin Razi ve bazı âlimler; “Eş’arî; insanda iradenin olduğunu kabul etmekle cebirden kurtulamaz.” [75]

---

[73] Razî; Et-Tefsirul- Kebir, c-1, s-120.
[74] İbn Kayyım el-Cevziyye; Şifâu'l-Alîl, s-122.
[75] Seyyid Bey; Usul-i Fıkıh Mebahisi, İrade, s-11.

Eş'arî mezhebinin iki büyük imamı Bakıllani ve İsferâyinî: “Eş'arî'nin; insan cüz'î iradesi ile insan kudretinin mahlûk olduğu görüşüne katılmazlar. Mâturîdîler gibi düşünmektedirler. Her iki imamda Mâturîdîler de olduğu gibi; insan ihtiyârî fiilleri, iki kudretle, yani Allah'ın kadîm ve kulun hâdis kudretinin içtimalarıyla meydana geldiğini kabul etmektedirler.” [76]

İNSAN CÜZ-İ İRADESİNİN FONKSİYONU

Âlimler; insanın sorumluluğunu göz önüne almışlardır. İşte bu sorumlukta insan cüz-i iradesinin fonksiyonu nedir? İnsanın fiillerindeki fonksiyonu nedir? Sorularına cevap vererek izah etmeye çalışmışlar. Nasıl ki; İlahi irade ile çekirdeklerde canlanmaya meyil bulunur. İlahi kudret ile de, o çekirdekteki canlanmaya karşı meylinden dolayı kocaman ağaç meydana gelir.

Öylede; bizim cüz-i irademiz de bir çekirdekteki canlanma meyli gibi olup, kudretle de insanın fiilleri meydana gelmektedir. İşte insan cüz-i iradesinin fonksiyonu, bu kadar önemlidir. Bu çekirdeklerden meyve oluncaya kadar geçen safhalar düşünülündüğü zaman, Allah’ın irade ve kudretinin büyüklüğü yanında insan cüz-i iradesi ve kudreti gerçeği ortaya çıkmaktadır.

İradenin maiyeti ne olursa olsun, mademki Allah bazı şeyleri cüz-i iradenin üzerine bina etmiştir, öyleyse ona itibar etmek lazımdır. Zira Allah geleceğimizi bizim cüz-i irademiz üzerine kurmuştur. Yani geleceğimiz adına cüz-i irade bir

[76] Mustafa Sabri; Mefkîfu'l-Beşer; Tahte Sultani'l-Kader, s-68.

bakıma plan ve proje gibidir. Onun için cüz-i iradeye gerçek değerini vererek dengeyi korumuş oluruz.

Madem Allah cüz-i irade üzerine çok şeyleri bina etmiştir, öyleyse cüz-i iradenin küçüklüğüne veya büyüklüğüne, yâda yaratmanın veya yaratılanın küçüklüğüne veya büyüklüğüne bakıp aldanmamalıyız. Geleceğimiz açısından, işleyeceğimiz amellere hep bu açıdan bakıp, şu imtihan diyarından iyi amellerle ayrılmaya çalışmalıyız.

İnsan; cüz-i iradesini Allah'ın gösterdiği kanunlar ve kurallar içerisinde kullanması çok önemlidir. Cüz-i irademizi iyi kullanmalı ve cüz-i irademizi kuvvetlendirecek unsurlarla beslemeliyiz.

Mesela: İrade şuur ile birleştirilmelidir. Böylece cüz-i irade belirli bir seviyeye ulaşacak ve ilahi vahyin indiği yer veya ilahi ilham olan latife-i rabbaniye, cüz-i irade hesabına harekete geçebilecektir.

İşte o zaman vahyin veya ilhamın aydınlatıcı ışığı altında cüz-i irade her alanda farklı boyutlara ulaşacaktır. Allah'ta yapılan ibadet ve hizmetlerimizi, bir iken binlere yükseltecektir. İşte böyle müsbet hareketlerle insan imtihanı kazanabilir.

İrade imtihan münasebeti noktasında bizim kendimize ait vazifelerimizi yapıp, katiyen Cenab-ı Hakk'ın vazifesine karışmamalıyız. "Madem hakikat budur, insan kendi vazifesini yapıp Cenab-ı Hakk'ın vazifesine karışmamalı.

Meşhurdur ki: Bir zaman İslâm kahramanlarından ve Cengiz'in ordusunu müteaddit defa mağlup eden Celâleddîn-i Harzemşah harbe giderken, vüzerası ve etbaı ona demişler: "Sen muzaffer olacaksın, Cenab-ı Hakk seni galip edecek." O demiş: "Ben Allah'ın emriyle, cihad yolunda hareket etmeye vazifedarım. Cenab-ı Hakk'ın vazifesine karışmam; muzaffer etmek veya mağlup etmek onun vazifesidir." İşte o zât bu sırr-ı teslimiyeti anlamasıyla, hârika bir surette çok defa savaşlardan muzaffer olarak çıkmıştır.” [77]

İşte insan; cüz-i iradesiyle fiillerini işlerken Cenab-ı Hakk'ın takdirine ait neticeleri düşünmemesi gerekir. İmtihan, irade ile kazanılacaktır. İradenin devamlı kuvvetlendirilmesi için dua ve istiğfarı çok yapmalıyız.

Üstat Bediüzzaman şu tavsiyede bulunmaktadır:

“Ey insan! Senin elinde gayet zaîf, fakat seyyiatta ve tahribatta eli gayet uzun ve hasenatta eli gayet kısa, cüz-i ihtiyarî namında bir iraden var.

O iradenin bir eline duayı ver ki, silsile-i hasenatın bir meyvesi olan Cennete eli yetişsin ve bir çiçeği olan saadet-i ebediyeye eli uzansın.

Diğer eline istiğfarı ver ki, onun eli seyyiattan kısalsın ve o şecere-i mel'unenin bir meyvesi olan Zakkum-u Cehennem'e yetişmesin. Demek dua ve tevekkül, meyelanı hayra büyük bir kuvvet verdiği

---

[77] Bediüzzaman; Lem’alar, On Yedinci Lem’a, s-227.

gibi; istiğfar ve tövbe dahi, meyalanı şerri keser, tecavüzatını kırar. [78]

Evet, her şeyi yaratan Allah olmakla beraber, yine de hilkatte hiçbir zaman mutlak cebir değil, belki insan cüz-i iradesinin sebep olduğu şartlı bir cebir mevzubahisdir. Allah insanın fiillerini, insanın cüz-i iradesiyle çizdiği plâna göre yaratmaktadır. Allah sonsuz ilmi ile de, insanın nasıl hareket edeceğini önceden bildiği için kader kitabı'na yazmıştır.

Büyük bir sarayın aydınlatılması için önce mükemmel bir elektrik şebekesinin kurulması gerekir. Fakat lambaların yanar hâle gelip, sarayın aydınlatılması için de, basit ve âdî bir şart olarak parmağın düğmeye dokunması zarurîdir. O parmak o düğmeye temas etmediği sürece, sarayda mükemmel bir elektrik şebekesi olmasına rağmen saray aydınlanamaz. O elektrik şebekeside âdeta işe yaramaz bir hâlde bekler durur.

İşte, insan cüz-i iradesiyle Allah'a iman etmek için, meyelanda bulunduğu zaman, kalb sarayındaki lambaları yakmak için o düğmeye dokunmak gibi olacak, Allah'ın meşiet göstermesiyle bütün lambaları yakacak ve onun dünya ve ahiretini aydınlatacaktır.

Pek tabiîdir ki, küfre meyilli olan da küfründen dolayı dünya ve ahiretini karartacaktır.

MEŞÎET

[78] Bediüzzaman; Sözler, Yirmi Altıncı Söz, s-631

Müfredât’ ta meşîet: “İrâde”, bir şeyi istemek; “Meşîet” ise, isteyip yapmak demektir. Allah için kullanılırsa, zorunluluk arz etmesi bakımından, isteyip var etmesidir.

İbn-i Hümam’a göre meşîet: “Dilemek, istemek, irade, arzu, murad, matlup ve sevk etmek anlamlarına gelir. Meşîet; şâe fiilinden türemiş olup, şâe fiili de Kur'an'da birçok yerde geçmektedir. Bazı ayetlerde Allah'ın dilemesi, bazı ayetlerde ise kulun dilemesi olarak zikredilmektedir. Bu durumda meşîet Allah'a ait ise icad, insanlara ait ise isâbet etme anlamına gelir. Kimi kelamcılara göre irade kelimesiyle eş anlamlı, kimilerine göre de bir şeyi icad etmek anlamına gelmektedir.

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا وَمَا تَشَاؤُ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ

“Sizler ancak Rabbinizin dilemesi (izin vermesi) sayesinde (bir şeyi) dileyebilirsiniz. Şüphesiz Allah herşeyi bilendir. Hikmet sahibidir.” (İnsan,76/30).

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ

“(Rasulü!) De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen herşeye kadirsin.” (Âl-i İmrân, 3/26). [79]

[79] İbn-i Hümam; Fethû’l-kâdir, s-73.

El-Külliyatta meşîet ıstılahta irade manasınadır. Ancak lügat yönünden aralarında fark vardır. "Meşîet" varlığın ismi olan "şey "den alınmış olup icad anlamındadır. Kur’an’da meşiet ve irade kökünden türemiş, birçok kelime geçer. Bunlar arasında anlam farkı vardır. “İrâde”, bir şeyi istemek; “Meşîet”, isteyip yapmak demektir. Allah için kullanılırsa, zorunluluk arz etmesi bakımından, isteyip var etmesi anlamına gelir.” [80]

“Fakat bütün emirler Allah'a aittir. İman edenler hâlâ anlamadılar mı ki, Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi.” (Ra'd, 13/31).

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

“Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet kılardı; fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir.” (Nahl, 16/93).

Sâbûnî; “Ehl-i Sünnete göre meşiet ile irade arasında fark yoktur.” [81]

İnsan cüz-i iradesiyle yapmak istediği tercih, Allah’ın meşietinin şartlarına uygunluk göstermelidir. Uygunsa, diğer şartları yaratacak olan yine Allah’tır. Allah’ın meşieti olan bir şeye, Allah’ın kudreti taalluk gösterir. Allah’ın meşieti ve kudreti olmadan hiçbir şey olmaz. Çünkü meşîet kâinattaki her şeyi kapsar. Bu sebeple hadis-i şerif’te, “Bir şey, Allah’ın meşieti varsa olur, yoksa olmaz” [82] buyrulmuştur.

---

[80] Ebû'l-Bekâ; El-Külliyât, s-75.
[81] Sabûnî; el-Bidâye fî usûl’id-dîn, s-72.
[82] Ebû Davûd; Sünen-ü Ebû Davut, Edeb s-110.

Bir iş için enine boyuna etraflıca düşünür, plânlar yapar bütün şartları yerine getirmeye çalışırız ve bize göre her şey tamam deriz. Bir de bakarız ki, bir yerde küçük bir ihtimal o işin olmasını engeller. Meşîet-i İlâhî bizim istediğimiz gibi taalluk etmez. Allah (c.c) o işi bizim istediğimiz istikamette dilemediği için, o iş tahakkuk etmemiştir ve böylece bizim plânımız gerçekleşmemiş olur.

Yukarıda ki âyet-i kerimelerde belirtildiği gibi, meşîete şöyle işaret bulunmaktadır. Siz irade etseniz de, Allah (c.c)'hü istemezse, sizin irade etmeniz ve gayretiniz hiç bir şey ifade etmez. Allah dilemedikçe, her türlü çalışma ve gayret boşunadır. Şu da var ki, Allah çok defa âdet-i sübhanisiyle, buranın imtihan diyarı olması nedeniyle iradelerimiz gerçekleşmemektedir.

Bundan dolayıdır ki: Meşîet-i İlahi'nin eşya ve hâdiselere taalluku, kulun iradesi ve çalışmasıyla iç içedir. Allah'ın meşieti olmazsa siz hiçbir şey yapamazsınız. Her şey Allah'ın dileme ve meşietine bağlıdır.

Allah neyi murad buyurursa o olur. O yaptığını ve yapacağını hiç kimseye sormadan yapar. "Allah ne dilerse o olur. Olmamasını dilediği de asla olmaz" [83] buyrulmuştur.

Allah neyi dilerse o varlık kazanır ve meydana gelir. Neyin olmamasını dilerse o da olmaz. Burada şuna dikkatimizi çekersek faydalı olur kanaatindeyiz.

---

[83] Ebû Davud, Sünen-ü Ebû Davut, Edeb, s-106.

Bazı ayetlerde olduğu gibi, bu hadis-i şerif'e de anlam verilirken: "Allah'ın dilediği olur, Allah'ın dilemediği olmaz" diye anlam vermişlerdir.

Bu anlamda şöyle bir sıkıntı mevcuttur. Allah sadece diler ve sadece Allah'ın diledikleri olursa; o halde Allah'ın dilemediği olmayacağına göre, Allah'ın olmamasını istediği bir fiile irade kullanmıyor anlamı çıkmaz mı?

Allah'ın olmamasını istediği bir fiil, dilemezse nasıl olmayacak? Sorusuna cevap zor verilir. Hâlbuki olmasını istediği bir şey için de, olmasını istemediği bir şey için de irade gerekir. Sanki Allah'ın dilememesi ilgilenmemesi gibi bir anlama sürüklüyor.

Allah; olmasını istediği fiil içinde, olmamasını istediği bir fiil içinde iradesini kullanmaktadır. "Allah'ın dilediği olur, Allah'ın dilemediği olmaz" şu şekil yorumlanması daha anlaşılır olur. "Allah'ın olmasını dilediği olur, Allah'ın olmamasını dilediği olmaz." Allah her iki durumda da diler.

Bir amir düşünelim: Raiyetinde bulunan bir kişi izin istese; amir o kişiye izin verse de vermese de iradesi ile yapar ve her iki durum amirin iradesi ile gerçekleşmiş olur. Dikkat edilmesi gereken şey, Cenâb-ı Hakk'ın meşietinin vara da, yoğa da taalluk etmesidir. Allah (cc) neyin olmasını murad eder ve dilerse o olur. Neyin de olmamasını dilerse o da olmaz.

Demek ki; meşîet-i ilâhî vara da, yoka da, taalluk eder. Yoksa bazılarının dediği gibi, "meşîet-i

İlâhi taalluk ederse o şey olur, taalluk etmezse olmaz” gibi bir düşünce doğru değildir.

Yani meşîet-i ilahinin taalluk etmemesi gibi bir durum söz konusu olamaz. Çünkü yokluk da aynen varlık gibi, meşîetle olmaktadır.

İşte, Mutezile ve Cebriye Allah Rasulü'nün bu hadis-i şerif’in deki inceliği kavrayamadıkları için hataya düşmüşlerdir. Meşîet-i ilâhî ileriki sayfalarda daha geniş malumat verilecek oraya müracaat edilebilir.

CEAB-I HAKK’IN İRADESİ OLMASINA RAĞMEN RAZI OLMADIĞI AMELLER

Öyle ameller var ki, Cenab-ı Hakk’ın iradesi olmasına rağmen o amellerden razı değildir. Mesela: “Doğrusu Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Ondan başkasını ise dilediğine bağışlar. Kim de Allah'a ortak koşarsa, hakikattan çok uzak bir sapıklığa sapmış demektir.” (Nisa, 4/116).

“Eğer inkâr ederseniz, şüphe yok ki Allah'ın size ihtiyacı yoktur. Bununla beraber kulları adına küfre razı olmaz. Eğer şükrederseniz, sizin adınıza ona razı olur. Bir günahkâr da diğerinin günahım çekecek değildir. Sonra dönüşünüz rabbinizedir. O vakit O size bütün yaptıklarınızı haber verecektir. Çünkü o bütün sinelerin özünü bilir.” (Zümer, 39/7).

“Allah, faizi mahveder ve sadakaları artırır. Allah pek nankör olan hiçbir günahkârı sevmez.” (Bakara, 2/276).

“Kim de bir günah işlerse, onu yalnız kendi aleyhine işlemiş olur. Allah ise herşeyi bilir ve hikmet sahibidir.” (Nisa, 4/111).

“Günahın açığını da gizlisini de bırakın, çünkü günah kazananlar, yarın kazandıkları günahın cezasını kesinlikle çekeceklerdir.” (En’âm, 6/120).

Allah şirki, küfrü, isyanı ve günahları yaratır. Yaratması meşieti gereği kudretiyle olur. Hayr ve şerrin yaratılması meşietinin gereğidir. Eğer Allah’ın meşieti sadece hayr yönünde olsaydı imtihan sırrı kalmazdı. Bu sefer de şerlerin meşieti ve yaratılması nasıl olurdu? Başkası da yaratamayacağına göre, Allah şerleri yaratır ama şerlerde rızası yoktur. Cebr-i emirde ve teklifi emirde esas olan meşiet-i ilahidir. Kulun teklifi emirleri yerine getirebilmesi için, sadece kulun iradesine küçük bir şart olmak üzere bir paye verilmiştir. Teklifi emirde ise kulun iradesi ile birlikte Cenab-ı Hakk’ın meşiet nasılsa, eşya ve hadiseler o istikamette varlık sahasına çıkarlar.

İKTİRAN İLLET SEBEP

İki şeyin bir arada gelmesi yâda iki nimetin aynı anda bulunması iktirandır. İktiranın iki şeyle birlikte gelmesi yâda iki nimete aynı anda kavuşulması, genellikle insanları sebeplere yönlendirmiştir.

Meselâ: Ömrünü bitki ve ağaçlarla geçirmiş bir ziraatçı düşünelim. Bu ziraatçının düşüncesi memleketin her yöresini bitki ve ağaçlarla donatmak olsun. Memleketin bir yöresinde de bitki ve ağaç yetiştirmeye istekli insanların olduğunu

duyuyor. İşte bu ziraatçı bu yöreye gidiyor ve işe koyuluyor. Bir zaman sonra o yöre ve diğer yöreler bitki ve ağaçlarla donanıyor ve bir anda o yöredeki çiftçiler çokça zengin oluyorlar.

O yörede bulunan çiftçiler; o ziraatçıya karşı sen olmasıydın biz bu kadar nimete kavuşamazdık deseler, bütün şükür teşekkürlerini bu ziraatçıya verseler, ne kadar yanılgıya düşmüş olurlar. Yanılgıya düşmeleri şundandır. Ziraatçının düşüncesi ve çiftçiler istekli olmaları birer sebeptir. Kimse sebepleri, faydalandığı nimete illet saymamalı, bir insanın diğer bir insana ihsan niyeti, yâda insanların istekli olmaları sadece yüzlerce şart veya sebeplerden biri olabilir. Cenab-ı Hakk; burada birilerine fayda sağlattırmayı ve birilerine de nimetten istifade ettirmeyi, iktiran etmiştir. İşte burada iktiranın oluşması illete bağlıdır, olmazsa olmaz denilen asıl sebep dediğimiz illet ise; Cenab-ı Hakk'ın rahmet-i İlahiyesidir. Bu iktirandan dolayı, gerek fayda sağlayanlar gerekse istifade edenler, birbirlerine minnettar kalmak yerine, birbirlerine dua ve tebrikte bulunmalılar.

İktiranın iyi anlaşılması, illetin iyi anlaşılmasına bağlıdır. Şimdi de illeti anlatmaya çalışalım.

İlletin birçok anlamı olup, “hükmü gösteren veya gerekli kılan" “hükmün kendisine bağlandığı durum” “bir şeyi farz kılan emir ya da yasak” “vasıf” “mânâ” “gerekçe” “hastalık” “olmazsa olmaz denilen asıl sebep” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Mesela; namazın illeti Allah’ın emri olmasıdır. İşte buradaki illet; olmazsa olmaz denilen asıl sebeptir.

İktiran ile illet ayrı olduğu gibi; illet ile sebep arasında da fark vardır. İllet; hükümde etkisi olan özellik yâda vasıftır. Sebepler; özellik yâda vasıf taşımazlar, zaten sebep denilen şey, özellik yâda vasıf taşırsa o zaman o sebep illet olur. Bundan dolayı illet emr ve nehy-i ilahidir. Cenab-ı Hakk'ın; şarta bağlı emirleri de illete dayanmaktadır. İllet içerisinde sebep barındırmasından dolayı, sebeple ile illet birleşmektedir. İlletin hükümle arasında bir münasebet bulunmasına rağmen, sebebin hükümle arasında bir münasebet bulunmaz. İşte illet emr ve nehy-i ilahîdir. İlahi emirler ve nehiyler; hikmetlere değil, illetlere bakar.

Mesela: Namazın illeti; emirdir, aklın muhakemesine hikmetlere bağlı değildir, emredildiği için kılınır. İllet olan bir görev yerine getirilmez işe; görev yerine getirilemediği için, o nimetin yok olmasına hem sebep olur, hem de illet olur. Çünkü: İllet içerisinde sebep barındırmaktadır. İnsan namaz kılarak sebebini işledi, namaz kılmak ise illet yani; emr-i ilahî olduğu için namaz kılmaya hem sebep olmuş, hem de illet olmuştur.

İçkinin haram kılınmasının illeti sarhoşluk vermesidir. İçkinin sarhoşluk vermesi illettir, sarhoşlukla haram arasında bir münasebet bulunmaktadır. Sarhoşluk veren içkiler, üzüm arpa gibi değişik meyvelerden yapılmaktadır. Ne üzümün, nede arpanın, direk haramla ilişkisi yoktur. Çünkü: Üzüm ve arpa sebeptir.

Yolculukta namaz kasredilerek iki rekât kılınır. Bu şer-i ruhsatın illeti yolculuk olup, hikmeti sebeplerden biri olan meşakkattir. Yolculuk

bulunsa, meşakkat hiç olmasa da yine namaz kasredilir. Çünkü illet var. Fakat yolculuk bulunmasa, yüzlerce de meşakkat bulunsa, meşakkat namazın kasredilmesine illet olamaz. Yolculuk hızlı yâda yavaş giden vasıtalarla yapılabilir. Hızlı yâda yavaş gitmenin hiçbir önemi yok. İllet mesafesi yolculuğa çıkıldığı zaman namaz kasredilir.

Yine yolculuk esnasında, yâda hasta olunduğu zaman, ramazan orucu isteğe bağlı olarak kazaya bırakılabilir. İşte bu kazaya bırakma ruhsatının illeti, yine yolculuk ve hastalıktır.

Orman, ev, fabrika gibi yerlerde yangın çıkarda söndürülmez ise; orman, ev, fabrika kül olup yok olur. İşte, Cenab-ı Hakk; buna benzer yerlerin kül olup yok olmasını, yangın illetine bağlamıştır.

Bir fabrika düşünelim, bu fabrikada yangına karşı tedbir almak için, yangının görülebilecek bir noktasına kulübe yapılır ve telefon konulur. Bu telefonun başına da, itfaiyeye haber verecek bir görevli oturtulur. Bu görevlinin görevi, yangın çıktığı zaman telefonla itfaiyeye haber vermektir.

Fabrikada yangın çıksa, görevli telefonla itfaiyeye haber vermez ise, fabrikanın tamamen yanmasına ve yok olmasına hem sebep ve hem de illet olur. Esasında görevini yapmak bir sebep iken, görevini yapmayarak yangına sebebiyet vermesi illettir. Görevin yerine getirmemesiyle illet kapısı açılmış olur. İşte; illet kapısı açılınca da, fabrika yanar kül olur ve yok olur gider. Görevli illet kapısını açtığı için; bütün fabrikanın yanıp kül

olmasının sorumluluğunu da yüklenmiş olur. Demek ki: Bir görevlinin görevini yerine getirmemesi, fabrikanın tamamen yanmasına ve yok olmasına hem sebep ve hem de illet olmaktadır.

Yine bir orman düşünelim; bir kişi, bir kibritle bu ormanı yakıp, yok edebilir. Cenab-ı Hakk; bir ormanın yanarak yok olmasını, yangın illetine bağlamıştır. Ormanda ateş yakmak bir sebep iken, ormanın yok olması yangın illetine bağlı olduğu için, ormanda ateş yakmakla illet kapısını açmış olur. İşte insan kapısını açtığı bu illetlerin kötü sonuçlarından mesuldür. Çünkü kötülüğü isteyen odur. Birde kötülük tahribat nev'inden olduğu için bir insan kötü bir fiille büyük bir tahribat yapabilir. Bu sebeple insan verdiği tahribata göre cezayı hak eder.

Ama bir fabrikanın kurulup üretim yapması ve ormanın yetiştirilmesi ise; birçok sebebe bağlanmıştır. Sebepler; illet olmadığı için fabrikada yâda ormanda yapılan görevler, sadece sebeplerden bazıları olabilir. Yani; bir görevlinin görevini ihmal etmesiyle bir nimetin yok olması, illete bağlı olduğu gibi; bir nimetin meydan gelmesi ise birçok sebeplere bağlıdır.

İşte insanlar; sebeple bir nimetin yok olmasını gördükleri için, o nimetin yok olmasını sebebe bağlamışlar. Esasında nimetin yok olmasına neden olan sebep değil illettir. Sebepler vasıf giydiği için illet oluyorlar. Yani bir nimetin yok olması, bir tek şartın yerine getirilmemesiyle yok oluyor. Meselâ: Bir şehrin aydınlanması için, elektrik şalterini açmakla görevli kişinin elektrik şalterini açmaması,

o şehrin karanlıkta kalmasına ve o elektrikle çalışan bütün cihazların görevlerini yapamamasına hem sebep ve hem de illet olur.

Ama o şehrin aydınlanması için, en basit tarifle; elektrik enerjisi üreten santrallara, enerji hatlarına, kumanda şalterine ve şalteri açıp kapayacak görevliye ihtiyaç vardır. Bunlar gibi daha birçok sebep sıralayabiliriz. Demek ki; bir şehre enerji verilmesi, o görevlinin hizmetinden başka, daha nice sebeplere bağlı olmakla birlikte, Cenab-ı Hakk'ın irade-i Rabbaniyesi ve illet-i hakikîsi olan kudretine ihtiyaç vardır.

Yine unutmayalım ki: Bir görevin yerine getirilmemesi, bir nimetin yok olmasına illet olduğu gibi; bir nimetin vücuda gelmesi için, bir görevlinin görevini yerine getirmesiyle o nimetin vücuda gelmesi illet değil, sadece sebeptir.

Asr suresiyle mevzumuzu tamamlayalım. Yukarıda illetlerin emr ve nehy-i ilahî olduğunu söylemiştik. Asr suresinde de insanların hüsrandan kurtulmaları yâda kurtuluş reçetesini bazı illetlere bağlamıştır.

“Asra yemin ederim ki insan! Gerçekten hüsrandadır. Bundan ancak iman edip amel-i sâlihat işleyenler, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır.” (Asr; 103/1-3).

İmam Şafi (r.h.) şöyle buyurur: “Şâyet, bütün bir Kur’ân-ı Kerîm yerine sadece Asr sûresi indirilmiş olsaydı, insanların kurtuluşlarına bu bile yeterdi. Çünkü onda İslâm’ın bütün esaslarını bulmak mümkündür.” Demiştir.

Asr suresine göre; insanların hüsrandan kurtulmaları yani kurtuluş reçetesi şudur. Önce Allah’a iman, sonrada salih ameller işleyecekler ve birbirlerine de hakkı ve sabrı tavsiye edecekler. Gerçekten uygulayabilenlere çok kolay bir reçetedir.

Müminler; Allah’a iman ettiler ve salih ameller işlediler, ama birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmezler ise; görevlerini tam manasıyla yapmış olmazlar. Aşağıdaki Ayet-i Kerime’nin ikazına uymamış olurlar.

“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.” (Âl-i İmrân; 3/104).

Tarih boyunca bazı kavimler isyan etmeleri ve aşırı gitmeleri yüzünden lanete uğramışlardır. Müslimanlar da birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmezler ise, yâda birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmelerine rağmen, bu ikazlara uymayıp isyan edip aşırı giderlerse, aynı akıbeti yaşayacakları bildirilmiştir. Demek ki: Müminler birbirlerine hak ve sabrı tavsiye etmekle mükellefler. Hakkı ve sabrı tavsiye etmezler ise, bela ve musibete uğramaları kaçınılmaz olacaktır.

İşte; her şey Cenab-ı Hakk'ın irade-i Rabbaniyesi ve illet-i hakikî olan kudreti ile vücuda gelmektedir. Cenab-ı Hakk'ın irade-i Rabbaniyesi ve illet-i hakikîsi ile meydana gelen nimetlerin şükrünü ve minnetdarlığını o sebeplere değil Cenab-ı Hakk'a vermeliyiz.

KESB

Kesb; ihtiyarî fiillerin meydana gelişinde kulun etkisini ifade eden bir terimdir. Sözlükte kesb; “ksb” kökünden türemiş bir masdar olup, kazanmak, elde etmek, kazanılan ve elde edilen maddî veya manevi şey mânasına olup, isim olarak da kullanılmaktadır. Kelâm ilminde ise kesb: Genellikle insandaki hâdis kudretin tesiriyle meydana gelen şey ve Allah’ın irâde ve yaratıcılığı karşısında insan iradesinin yeri ve bu irâdenin fiil üzerindeki etkisi olduğu ve kuldaki hâdis kudret ise; sonradan olan şey olarak söylemişlerdir. Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât ’ta “kesb” Kazanç ve kâr gibi bir şeyler kazanmak, insan için faydalı olan ve haz veren bir şeyi kazanması veya insana fayda vereceği zannedildiği halde, zarar getiren fiiller için de kullanmıştır.

“Kur'an'ı Kerîm’de; kesb kökünden türeyen altmış sekiz kelime mevcut olup bunların altmış ikisi kesb, diğerleri iktisap kelimelerinden oluşmaktadır. Bu ayetlerde belirtildiğine göre, herkesin kazandığı iyi ameller lehine, kötü ameller ise aleyhine olacak, amellerin karşılığı ise hem dünyada hem de âhirette verilecek, kimseye zulmedilmeyecek.” [84]

Şunu belirtmekte yarar vardır. Dünyada iken iyi veya kötü amellerin karşılığını belki tam alınmayabilir ama ahirette ise, iyi veya kötü amellerin karşılığını muhakkak tam tamına alınacak. Kötü davranışlarda bulunanlar duruma göre, ya dünyada, ya da ahirette ceza göreceklerdir.

Kesb kelimesi; Kur'an'da genel olarak şu anlamlarda kullanılır. "Allah, sizi kasıtsız

[84] Muhammed Fuad Abdülbâkı; el-Mu’cem, “ksb” madedesi.

yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat sizi kalplerinizin kazandığı yeminlerden sorumlu tutar. Allah, çok bağışlayandır, halîmdir." (Bakara, 2/225). Âyetinde, insanların kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutulmayacağını, fakat bilinçli olarak kalben yapılan yeminler insanın kesbi olduğu için, insanın mes'ul olacağını belirtmiştir.

"Ey iman edenler, kesb ettiklerinizin (kazandıklarınızın) ve sizin için yerden çıkardıklarımızın helal ve iyisinden infak edin." (Bakara, 2/267) âyetinde, çalışarak elde edilen kazanç anlamına gelmekle birlikte: "Herkesin keşfettiği kendi lehinedir. Ve iktisap eylediği de kendi aleyhinedir." (Bakara, 2/286) âyetinde, işlenen ameller neticesinde elde edilen kar veya zarar anlamında kullanılmaktadır.

Herkes kazandıklarına karşılık rehindir. (Tûr, 52/21)ve Her nefis, kazandığına karşılık bir rehindir; (Müddessir, 74/38), âyetleri de zat ve şahısların rehinden kurtulup kurtulamamaları kazandıklarına bağlı olduklarını bildiriyor.

Kesb; ayeti kerimelerden de anlaşılacağı gibi, insan iradesinin kendisine sorumluluk kazandıracak yönelişi olarak değerlendirilmektedir.

Allah'ın ilim, irade, kudret ve yaratması yanında insan iradesi yada ihtiyarisinin yeri ve bu irade yada ihtiyarın insana atfedilen fiil üzerindeki etkisi nedir? Sorusuna karşı kelamcıların tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar sonucu olarak, Eş'arî tarafından ilk kez "kesb" bir kelam kavramı haline gelmiştir.

Cüveynî' de; “Sonradan olan irade ve kudretle, Allah'ın da taalluk göstermesiyle fiilin meydana gelmesidir. Bu da hâdis kudretin veya hâdis irâdenin fiile mukarenetine tekabül etmektedir. Fiilin icadı ise Allah'ın yaratmasına aittir. Hâdis kudretin veya hâdis irâdenin fiile mukarenetine ve fiilin icadında insanın müdahalesi söz konusu değildir.” [85]

Cürcânî 'ye göre kesb; “insanın kudret ve iradesinin fiilin meydana gelmesinde, ona mahal olma dışında tesiri ve dahli bulunmaksızın fiile mukarenetten ibarettir.” [86]

Ebû Azbe'ye göre kesb, “herhangi bir tesiri olmaksızın mahallinde hâdis kudretin makdûra taallukundan başka bir şey değildir.” [87]

EŞ'ARÎLERİN KESB GÖRÜŞÜ

İnsan iradesinin fiil üzerindeki etkisi konusunda daha önce birbirine zıt iki görüş bulunuyordu.

Birinci görüş; Cebriyenin temsil ettiği görüş olup, insana irade ve özgürlük tanımadığı gibi; insanı, Allah tarafından önceden belirlenmiş işleri yapmaya mecbur bir varlık olarak görüyordu. İrade ve yaratıcılıkta Allah`ın birliğine halel gelmesin ve Allah`a ortak koşulmasın diye, insan iradesini ve fiillerini Allah`ın takdir ve yaratmasına bağlamıştır. Cebriye; bu görüşüyle insan sorumluluğunu

[85] Cüveynî, eş-Şâmil fi Usûli'd-din, s-69;
[86] Cürcânî, Şerhü'l-Mevâkıf, c-8, s-146.
[87] Ebû Azbe, Ravdatu'l-Behiyye, s-62.

açıklamakta yetersiz kalır ve bu görüşe karşı birçok itirazlar da olmuştur.

İkinci görüş; Mutezilenin görüşü ki; insan fiilleri üzerinde Allah`ın hiçbir etkisi olmadığını savunurlar. Bunlara göre insan tam anlamıyla özgürdür, iradesiyle dilediği fiili seçer ve Allah`ın kendisine verdiği kudretle de o fiili halk eder. İnsan bu nedenle fiillerinden dolayı sorumludur; fiilinin durumuna göre mükâfat ya da ceza göreceğini savunmuşlardır.

Daha önce cüz-i irade de bahsettiğimiz gibi; Eş`ari: Cebriye ve Mutezilenin bu görüşlerini kesb yönünden değerlendirir ve insanda bir irade ve kudretin varlığını kabul eder. Fakat bunların fiil üzerinde her hangi bir etkisinin olmadığını söyler. Sadece bu irade ve kudret, insanı fiile yönlendirir ve iktiran kılar. Fiili ve fiile iktiran eden insandaki kudreti yaratanın Allah olduğunu söyler.

Eş'ârî'ye göre; insanın iktisabını şöyle olmaktadır. İnsan herhangi bir şey yapmaya kastedince, Allah o anda öncelikle kast olunan fiil, sonrada bu fiile iktiran eden insan kudretini yaratır. İnsan kudretinin fiile tesirine iktiran ve bu iktirandan dolayı hasıl olan fiilin sorumluluğunu da iktisap etmiş olur.

Ne var ki Eş'ârî'ye göre, insan iradesiyle tercihini yaparken hür değildir. İnsan iradesi; Allah`ın iradesine tabi olup, ancak Allah`ın belirlediği fiili seçebilir. İşte Eş`ari bu görüşüyle Cebriye`ye iyice yaklaşır ve insanın sorumluluğunu açıklama konusunda yetersiz kalır. Bu nedenle

Eş'arîden sonra gelen bazı kelamcılar, Eş`ariyi Cebriye ile birlikte değerlendirmeye başlamışlar ve cebr-i mutavassıt olarak nitelemişlerdir.

Eş'arîler insanda irâde ve kudretin varlığını kabul etmekle Cebriyeden ayrılır; bu kudrete tesir vermeyerek sadece tesire kabiliyetli oluşunu kabulle de Mâturîdîler'den ayrılmaktadır. Yani Eş'arîlere göre insandaki kudretin insan fiillerini meydana getirmede tesiri yoktur, ama tesir edebilir kanaatinin olması yeterlidir. Zaten insanda bir iş yapma arzusu meydana geldiği zaman, Allah'u Teâlâ ondaki bu arzuya binaen insan kudretinin hiçbir tesiri olmadan o fiili yaratacağını savunmaktadır.

Eş'arî; insan fiillerini işlerken, rüzgârın önünde rastgele savrulan nesneler gibi hareket etmediğini, herşeyin yaratıcısı Allah olduğu için, insanda da Allah tarafından yaratılmış bir iradenin varlığını kabul eder.

Bu irade; yaratılmış olduğu için, Allah'ın iradesine bağlı olarak tercihini yapmaktadır. İşte insan; fiilleri tercih ederken, Allah'ın iradesine bağlı olarak cebri bir şekilde iradesiyle yapmaktadır. Allah insan için bir fiil yaratacağında, sonradan meydana gelmiş muhdes bir kudret yaratır. İşte Allah; bu muhdes kudretle fiili aynı anda yaratır.

Bundan dolayı Eş'arî kesbe; "kudretin makdûra taallukudur" demiştir. Bu manada kesbi; mecazi olarak insan fiili olarak nitelerler.

Kendisinden yıllar önce gelen İmam Şafii'de kesbi şöyle tarif etmiştir: “Sonradan meydana gelen kudretin, taalluk ettiği şeydir.” [88]

Mâturîdî ve Mutezilelerde olduğu gibi, Eş'arî de: “İnsan fiillerini ıztırârî ve ihtiyârî fiiller olmak üzere ikiye ayrılır. Iztırârî fiiller; insanın irâdesi dışında meydana gelir ve onlar hakkında insanın müdahale imkânı yoktur. İhtiyârî fiillerde ise; insan sadece iktisap eder. Kulların bütün fiilleri Allah’ın kudretiyle yaratılır ve hakiki fâil Allah'tır. Çünkü insan gerçekten hakiki olarak fâil olsaydı, istediği ve arzu ettiği doğrultuda bütün fiillerini gerçekleşirdi. Böyle olmadığı âşikâr olduğuna göre, hakiki fâilin insanın kendisi dışında birinin olması gerekir ki; işte o da Allah’tır.” [89]

Yine Eş'ârî'ye göre: “Kesbin meydana gelmesi, insandaki kudrete bağlıdır. Allah; bir insanda kudret yaratmazsa, o insanın iktisapta bulunması imkânsızdır. İnsanda kudret olmazsa, fiili işlemesi de imkânsız olacaktır. Bu durum dahi kesbin güce bağlılığını, açıkça ortaya çıkarmaktadır.” [90]

Eş’arî; kesb görüşüne şöyle devam eder: “İnsana ait fiiller Allah tarafından yaratılmış olmakla birlikte, muhakkak insanın bu fiillerde bir dahli vardır, insanın fiillerdeki bu dahli kesbdir. Kesb; insan iradesiyle fiili tercih etmesi, Allah’ın da takdir edip yaratmasıdır.

---

[88] Şâfiî, Kitâbu’l-fıkhi’l-ekber fi’t-Tevhid, s-18.
[89] Eş'arî, Kitabü'l-Luma, s-71.
[90] Eş'arî, Kitabü'l-Luma, s-56.

Fâil ve hâlık Allah'tır, “Lâ Fâile” ve “Lâ Hâlıka illallah” hakikatte Allah'tan başka fâil, mürit ve kâdir yoktur. Allah imanı ve küfrü yaratır. Ancak kâfir olmak ve mü'min olmak insanın fiilidir ve insan bunu kendi hür iradesi ile kesb eder. Niyeti, kasdı ve tercihi ile imanı ve küfrü seçer. Dolayısıyla; mümin ve kâfir vasfını insan kazanır. Mü'min ve kâfir vasfı ise; kesb eden tarafından hâdis bir kudretle meydana gelir.” [91]

Eş'ârî'ye göre kulun iradesi yok, kudretinin tesiri yok, Allah’ın katında sadece fiilin medarıdır. Hâlbuki Allah Teâla Kur’an-ı Kerim’de pek çok yerde kullara zulme nasıl düşebileceklerini anlatmış, zulme uğramamaları için tavsiyelerde bulunmuştur. İrade veya ihtiyarın az da olsa herhangi bir tesiri olmadan, insanların sadece cezaya müstehak olmaları, Allah Teâla’nın adaletine muvafık gelmez. Eş'arî'nin dediği gibi; kulun ihtiyarı sabit olmasa, Allah Teâla Kur’an-ı Kerim’de; kullardan zulme düşmemeleri için uyarıda bulunmasına gerek olmazdı.

Bağdâdî: “Eş‘arî kelamcılarına göre kesb kullara ait fiillerin meydana gelişine hâdis kudretin tesir etmesinden ibarettir. İhtiyarî fiiller iki kudretle meydana gelir: Bunlardan biri; Allah’ın kadîm kudreti, diğeri; kulların tesir eden hâdis kudretidir. Allah’ın kadîm kudreti; fiillerin oluşmasını sağlayan asıl etkendir, fiillerin vücudu ve hudûsü bu kudrete bağlıdır. İlâhî kudret olmadan kullar herhangi bir fiil gerçekleştiremez, bu sebeple de fâil adını alamaz. Çünkü; fâil demek, yaratıcı demektir.

[91] Eş’arî; Kitâbu’l-Lümâ, s-40.

Allah’tan başka yaratıcı bulunmadığına göre kullar için sadece mecazi anlamda fâil, gerçek anlamda ise kâsib terimi kullanılabilir. Buna göre kesb kullara ait fiillerin nitelikleri üzerinde etkili olur, kesbin meydana gelişiyle ilgili nitelikler de Allah tarafından yaratılır. Kesbin vuku bulup yok oluşundan sonra insanın bunu aynen iade edemeyişi, onun Allah tarafından yaratıldığını gösterir.” [92]

İbn-i Kayyım el-Cevziyye: “Âlimler; yukarıda anlatılanlara bakarak, Eş'arîde kesbi şöyle tanımlamışlardır: Kudretin makdura taallukundan ibarettir. Burada söz konusu olan makdûr, insan gücüyle yapılabilecek şeyler olup itibaridir, mahlûk değildir. İşte insanın kendine verilen bu kudretini, takati dâhilinde olan bir işe sarf edip kullanmasını kesb olarak nitelemişler. Bu duruma göre kesb: Hâdis kudret ve hâdis irâde ile fiil arasındaki normal bir iktirandan ibarettir. ” [93]

Sonuç olarak Eş'arîler de; insanda potansiyel bir irade mevcut değildir, her bir fiil için irade ayrı ayrı yaratılmakla birlikte sadece iradedeki tasarruf fiile meylettirir. İnsanın gücü de hâdistir ve her fiil için ayrı bir güç yaratılır. Kesb ise; bu hâdis gücün fiile iktiranından ibaret olduğunu söylemiştir.

Ahmet Emin’e göre: “Eş'arî'nin kesb görüşünde bir başka hususta şudur. Allah’ın kudretini kulun iradesine boyun eğdirmesidir. Çünkü: Eş'ârî'ye göre; kul zıttı olan bir şeyle meşgul olmadığı müddetçe, bir fiili işlemeye yöneldiği zaman, yani kendini o fiil içine soktuğu zaman, Allah'ın

[92] Bağdâdî; Abd el-Kâhir, Usûl el-Din, s-102.
[93] İbn-i Kayyım el-Cevziyye, Şifau'l-Alil, s-122;

kudretinin o fiile yaratma olarak taalluk etmesidir. Yine Eş'ârî'ye göre; Allah aynı anda insan için bir kudret yaratır, insan o kudretle fiili iktisap eder. Bundan dolayı birçok Âlim, Eş'arî'nin kesb görüşünün çok muğlâk olduğu kanaatına varmışlar. Çözülmesi çok zor bir mesele olarak saymışlar. Hatta varlığına dâir herhangi bir eser, iz bırakmayan şeyler için dahi "Eş'arî'nin kesb'inden daha muğlâk" darb-ı meseli'ni söylemişlerdir. Bundan dolayı Eş'arî'nin görüşünü "cebr-i mutavassıt" olarak kabûl etmektedirler.” [94]

Eş'arî'nin kesb meselesi muğlâk olduğu için, her ne kadar Eş’arîliler kendilerini “Cebr-i Mutavassıt” olduğunu iddia etmişlerse de, başkaları Eş’arîye “Cebr-i Mahz” olarak nitelemişlerdir. Bunlardan İbn-i Teymiyye; “Eş'arî'nin kesb görüşünü, el-Cebriye el Kâmile olarak değerlendirmiştir.” [95]

İbn Nedim ve Şehristanî: Eş'arî kesb'i, Allah'ın yarattığı fiil ile bu kesbde hiçbir tesiri olmayan insan irâdesi arasında bir iktiran olarak kabûl etmektedir. Bu bakımından da kesb, aynen fiilin kendisi gibi Allah Teâlâ tarafından yaratılır. Bundan dolayı insanın mesûliyeti sevap veya ikâba müstahak olması doğru olmaz. Bu açıdan Eş'ariyi cebriyeci kelâmcıların arasında ele almışlardır.” [96]

Cüveynî; “Eş'arî'nin kesb görüşü manası olmayan bir sözden öte bir şey değildir. Eğer biri,

---

[94] Ahmet Emin; Duha'l-İslam, c-3, s-57.
[95] İbn-i Teymiyye; Menâhicü's-Sünne, c-1, s-326.
[96] İbn Nedim, Fihrist, 257. Şehristanî; el-Milel ve'n-Nihâl, c-1, s-127.

kul müktesibdir, kudretinin eseri iktisâbdır, Allah ise hem muhteri (icat eden, yoktan yaratan), hemde kulun intisab ettiği şeyi yaratandır derse: Ona kesb nedir? Manası nedir? Diye sual sorarlar” [97] demiştir.

Eş'arî'nin kesb görüşünde âlimleri en çok uğraştıran mesele, insan kudretini her türlü tesirden uzak görmekten dolayı kaynaklandığı kanaatine varmışlardır. Bundan dolayıdır ki: Eş'ariyi takip eden bazı kelamcılar insan kudretinin fiile tesirini gözden geçirme gereğini duymuşlardır.

Eş'arî kelamcılarından Bâkıllani’de bunlardan birisidir. Bakıllani; “bir fiil tâat veya mâsiyet olarak, yaratılma bakımından aynıdır. Ama bu fiilin tâat veya mâsiyet olması yönünden birbirlerinden farklıdır. Hareket, varlığı noktasından Allah'ın kudreti ve îcâdı ile meydana gelir. Hâlbuki bu hareketin tâat veya mâsiyet olması kulun kudreti ve tesiri ile gerçekleşir.

Yani, Allah'ın kudretinin yanında, kulun kudreti aynı harekete birbirinden farklı taalluk etmektedir. Kul helal bir şey yiyip içebilir; haram bir şeyde yiyip içebilir. Fiil ve yaratılma olarak ikiside aynı olmasına rağmen, helal bir şey yiyip içerse tâat olur; haram bir şey yiyip içirse mâsiyet olur. Fakat her iki halde de yeme ve içme fiili, Allah'ın kudreti ile yaratılmakta olup; tâat veya mâsiyet olması ise; kul azmiyle o fiili işlemek için kudretinin tesiri ve Allah'ında taalluku ile meydana gelmektedir.

İnsan fiilleride dâhil, her şeyi yoktan yaratan Allah’tır. Yani; insan fiillerinin aslını yaratan

---

[97] Cüveynî, el-Akîdetü'n-nizâmiyye, s-33.

Allah'tır. Fakat onları kesbeden insandır. Kesb fiilde tasarruf sahibi olmak demektir.

Bu tasarrufta fiille birlikte bulunan bir güçle olur ve fiil icra mahallindedir. İnsanda fiille birlikte bulunan bu güç; Izdırarı fiilleri değil, ihtiyari fiilleri meydana getirir.

Çünkü: İnsanın kendi isteği haricinde meydana gelen ızdırarı fiillerle, kendi isteği dâhilinde meydana gelen ihtiyari fiiller arasındaki farkı bilir. İşte bu fiiller arasındaki farkın varlığı insanın kesbini gösterir.

Bu tariflere göre, kesb ile halk arasındaki fark şudur. Kesb, her ne kadar kâsibin kudretiyle meydana geliyor ise de, kâsib onu tek başına meydana getiremez. Fakat yaratıcı öyle değildir. O tek başına fiili yaratır." [98]

Bağdâdî: "Dikkat edilirse bu yaklaşımı ile Bâkıllani, hâdis kudrette bir tesirin varlığını kabul etmektedir. Bu tesir ise el-Hâle el-Hassadır. (Yani; bu tesir özel bir hal, özel bir hassadır.) O da hâdis kudretin fiile olan taallukundan hâsıl olan fiilin hallerinden bir haldir.

Dolayısıyla bu yönüyle sevap veya ikâba mukabil gelecek bir yönelmedir. Kesbin fiil olarak meydana gelişinde, halk yönünden insanın herhangi bir gücü yoktur.

---

[98] Bakıllâni, Temhîd, s-307.

Çünkü: İnsan fiillerini araz haline getiremez. Yani; kendi kendine vücut bulduramaz, bir başka şeye muhtaçtır. İşte o fiilleri araz yapan Allah'tır." [99]

MÂTURÎDÎLERİN KESB GÖRÜŞÜ

İnsanın fiile tasmimi ve azminden ibarettir. Yani; insanın bir fiili işlemek için samimi bir şekilde kesin ve kararlı bir şekilde yönelmesidir. İnsan bir fiili işlemek için samimi olarak, kesin ve kararlı ise, Allah o esnasında insanda o fiili işleme kudreti yaratır. İşte Allah'ın insanda yarattığı bu hâdis kudretle, insan o fiili kesbeder. İnsan bu kesbin tercihinde muhtardır, tamamen hürdür. İsterse fiili işler, isterse terk eder.

Mâturîdî: "Fiilin Allah tarafından yaratılmış olması, insan o fiili işlerken hür iradesine mani değildir. Çünkü: Allah tarafından yaratılan bir fiil kesb edilirken, insan tamamen hür iradesiyle işler. Bu yönden her hangi bir zorunluluk söz konusu değildir. Herkes vicdanen bilir ki; insan yaptığı bir işte hür ise, o fâil ve kâsib dir.

Kespten maksat; insan irâde ve kudretini fiile sarf etmesidir. Kudretin fiile sarfı ise; fiile müteallik kılmak ve fiile taalluk ettirmektir. İşte bu sarf ise; irâdenin fiile taalluku ile hâsıl olur. Fakat irâde bu sarfın meydana gelişinde müessir bir sebep değildir. Allah'tan başka hakiki müessir yoktur. Bundan dolayı irâdenin taalluku adi bir sebep olur. Zira kulun fiile taalluk eden kudretini yaratan Allah'tır. Bunlardan dolayı kesb; Allah'ın yaratması ve kulun kesb esasına dayanır.

---

[99] Bağdâdî, Abd el- Kâhir, Usûl el-Din, s-133.

Bir fiil kesb yönünden insana, yaratma yönünden de Allah'a aittir. Yani fiiller hem Allah'a hem de kula aynı anda izafe edilir. Bu açıdan fiillerde; hem Allah'ın hemde kulun irâdesi amildir.” [100]

Yine Mâtürîdî: “Kesb” ve “Halk” terimlerini birlikte ele alır. “Allah fiilleri yaratır, insanlar ise kesb eder. Bir fiilde hem Allah’ın, hemde kulun fonksiyonu vardır. Fiil yaratılma yönünden Allah’a, kesb yönünden insana aittir.” [101]

Aliyyü el-Kârî ’ye göre Mâturidilerde: “İnsanın hürriyeti demek; tercihini yaparken iradesiyle bir şeyi tercih edebilmesi demektir. Tercihten sonra onun sebeplerini ve neticelerini yaratan Allah'tır. Çünkü Allah; “Müsebbibü'l-Esbab”dır.

Mâtürîdî bu görüşlerini; “kulların her türlü fiilleri gerçek anlamda onların kespleri olup, Allah ise o fiillerin yaratıcısıdır. Kulların bütün fiilleri, Allah'ın meşieti, ilmi, kazası ve kaderiyledir.” diyerek insan fiillerinin kazâ ve kaderle ilişkili olduğunu ifâde etmiştir. Ancak bu ifadeden cebir ifadesi çıkıyor gibi düşünülebilir.

Bu yüzden İmam-ı Azam, “Allah'ın Levh-i Mahfuz'daki yazmasını, hüküm olarak değil, vasıf olarak yazılıdır” demektedir. Bundan dolayı Mâturîdîler görüşlerini İmam Azam Ebû Hanife'nin bu görüşüne dayandırmıştır.” [102]

---

[100] Mâturîdî, Kitâbu't-Tevhîd, s-228-239.
[101] Mâturîdî, Kitâbu't-Tevhîd, s-226.
[102] Aliyyü el-Kârî; Şerh Fıkh el-Ekber, s-5.

Bu meselede İmam-ı Şâfiî de; İmam-ı Azam gibi düşünür. İmam-ı Şâfiî; “insanın amellerinde istitâa sahibi ve hiç bir zorlama olmaksızın ihtiyar sahibidir.” [103]

Fıkh-ı Ekber şârihi Ebu'l-Münteha; bu meseleyi şöyle izah ediyor: “Allah, Ali mü'min olsun, Zeyd kâfir olsun diye yazmadı, böyle yazmış olsaydı, Ali imana Zeyd de küfre zorlanmış olurdu. Çünkü Allah'ın vukuuna hükmettiği şey mutlaka olacaktır. Allah'ın hükmünü geri çevirecek te yoktur.

Lâkin Allah; Ali iradesi, kudreti ile imanı tercih edip küfrü istememesiyle mü'min olacak, Zeyd de iradesi ve kudreti ile küfrü tercih edip imanı istememesiyle kâfir olacak diye Levh-i Mahfuz'a yazmıştır” [104] şeklinde açıklamıştır.

Fethullah Huleyf’e göre Mâturidilerde kesb: “Azm-i musammemdir. (Yani; kesin bir şekilde, değişmez bir son karar ile irade yönelmesi olarak söylemişlerdir). Mâturîdî; halk ve kesb kelimelerini beraber mütalâa ederek, bu terime şöyle açıklık getirir: Allah'ın fiiline halk, kulun ihtiyarı fiiline ise kesb demiştir. Allah; fiilleri, hakikatleriyle yaratmakta, onları yokluktan varlık sahasına çıkarmaktadır. İnsanlar da; o fiilleri kendi iradeleri ile kesp ettikleri ölçüde o fiillere sahip olurlar.” [105]

Mâturîdî Âlimlerinden Sâbûnî: “İnsan tâat için azmederse, Allah onda tâati; mâsiyet için azmederse, onda masiyeti yaratır. İşte insanın, fiilin

---

[103] Şâfiî; Kitâbu’l-fıkhi’l-ekber fi’t-Tevhid, s-18.
[104] Ebu'l-Müntehâ; Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber, c- 11, s-32.
[105] Fethullah Huleyf, Kitabi't-tevhid, s-226.

tâat veya mâsiyet olarak vasıflanmasında ki; bu azim ve yönelmesine kesb denilir. Allah'ın fiilleri, halk; kulun fiilleri ise kesbdir.” [106]

Fâil isminin her ikisi için, yani hem Allah hem de kul için de geçerli olduğunu belirtir.

Sadru'ş-Şeria'ya göre kesb: “Bu durumda kesb; makdûrun varlığını gerektirmez. Aksine kesb olması itibariyle fâilin bu makdûrla ittisâfını icap ettirir. Bundan dolayı, fiilin tâat veya mâsiyet, hasen yâda kabîh olması gibi izafetler, halk üzerine değil, kesb üzerine mebnidir.” [107]

Fethullah Huleyf’e göre: “Mâturîdî bu şekilde fiilin hem Allah’a hem de kula nispetini kabul etmek suretiyle Cebriye ile Mutezile arasında orta bir yol takip etmekte olup, onların düştükleri ifrat ve tefrit görüşlerinden uzak kalmaktadır. Eş'arî kesbi tarif ederken "hâdis kudretin makdûra taalluk etmesi" şeklinde izah ediyor. Mâturîdî ise kesbi; kulun bir şeyi ihtiyar etmesi, seçmesi manasında kullanmıştır.” [108]

Ehl-i sünnet kelamcıları; Allah'ın yaratmasını sadece “İbda” olarak ele alırken, Üstad Bediüzzaman; bazı kelamcılardan farklı olarak hem “İbda” yı, hem de “İnşa” yı Allah'ın fiili olarak görür. “İnsana ait olan sadece tercihtir. “İbda” da “İnşa” da Allah'a aittir.” [109]

---

[106] Sabûnî, el-Bidâye fi usûli'd-din; s-113.
[107] Sadru'ş-Şerîa, Şerhu't-Tavdîh li't-Tenkîh, c-1, s-189.
[108] Fethullah Huleyf, Mukadimi Kitâbu't-Tevhîd, s-41.
[109] Bediüzzaman; Asa-yı Musa, s-176.

M. Saim Yeprem ise: “Mâturîdî; kasib, muhtar ve fâil kelimelerini birlikte istimal eder. Bu anlamda her insan yaptığı işlerde ihtiyar sahibidir, fâil ve kâsibtir.” [110]

Ebu Hanife'den rivayet edildiğine göre: Ebu Hanife Caferi Sadık (r.a)'a sormuş. “Ey Allah'ın Resulünün evladı! Allah işi kullarına havale etti mi? Dedi ki; Allah Teâlâ, Rububiyeti kullarına havale etmekten yücedir.

Ebu Hanife ona dedi; kulları bunun üzerine mecbur etti mi? İmamı Cafer Sadık dedi: Allah Teâlâ, onları buna cebretmekten, sonra onlara azap etmekten daha adaletlidir. Bu nasıl olur? İkisinin arasında, cebir yok, işi onlara havale etmek yok, zorlama yok, musallat etme yok.” [111]

Yukardaki görüşler ışığında görüldüğü gibi; Mâturîdî kelamcılar: Eş'arîler gibi kesb kavramı üzerinde dururlar. Fakat Maturîdîlerin kesb anlayışı, Eş'arîden büyük ölçüde farklıdır.

Mâturîdîlere göre de; Allah yaratan halık, insan ise kazanan kâsibtir. İnsanda fiili etkileyecek bir yapabilme gücünün yanısıra, biri külli diğeri cüz'i olmak üzere iki irade vardır. Külli irade; insanın fiili işleme ya da terkten birini seçmesini sağlar. Cüz-i irade ise; külli iradenin bir fiil işleme ya da terk etmeden birine bilfiil yönelmesinden ibarettir.

Yani; bir fiil işlemek ya da terk etmek için azm-i musammam tabir edilen, kesin olarak azmetmekten ve kesin olarak o işe yönelmesi olarak nitelerler.

---

[110] Yeprem, M. Saim; İrade Hürriyeti ve İmam Mâturîdî, s-79.
[111] İmam-ı Rabbani; Mektubat, 289. Mektup, Kadere İman.

İşte Mâtürîdî bu görüşleriyle; insanda her türlü fiili ve seçimi ortadan kaldıran ve onu bir âlet gibi gören Cebriye ve insanın fiillerinde Allah'ın müessiriyetini kabul etmeyen Mutezile arasında orta bir yol tutmuştur.

Yukarıda da görüldüğü gibi; Eş'arîler ile Mâturîdîler arasındaki genelde ihtilâf, insan iradesi ve kesbe dayanmaktadır.

Eş'arîler; insan irade, kudret ve fiillerini tamamen Allah yaratmakta olduğu için mahlûk olarak nitelemişlerdir.

Mâturîdîler ise iradeyi; küll-î irâde ve cüz-î irâde olmak üzere ikiye ayırır. Küll-î irâde; kudret gibi Allah tarafından yaratılmış olup mahlûktur. Cüz-î irâde ise; emr-i itibârîdir. Emr-i itibârî olduğu için mahlûk değildir, diye söylemişlerdir.

Mâtüridîler'de ise insanda potansiyel bir irade mevcut olup, insan bu iradesiyle hadiselere meyletmekte, kendisinde yaratılan hâdis kudretle fiili iktisap etmektedir. Burada iktisap, insan irade ve gücünün fiile tesirini de ihtiva etmektedir.

Hâlbuki Eş'arîler 'de ikisi arasında sadece bir iktiran söz konusu idi. Bu durumda Eş'arîler'le Mâturîdîler arasındaki fark, iradenin mahiyetiyle kesbin izahında ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak; Mâturîdî ve Eş 'arilerin kesb hakkındaki görüşlerini şöyle özetleyebiliriz. Kulların hayır ve şer bütün fiillerinin yaratıcısı Allah'ın olduğunu savunurlar.

Allah’tan başka yaratıcı ve icat edici yoktur. Allah’ın yaratıcı ve icat edici olması, insanın iradesini ve kudretini, tamamen yok saymak demek değildir.

Allah yaratıcı olup, insan ise kasib olduğunu söylerler. İnsan; iradesini, ister taatte isterse mâsiyette yönelttiği zaman, Allah insanda bir kudret yaratır, işte insan bu kudretle o fiili iktisab eder demişler.

İşlenen fiilleri hem Allah'a, hem de insana izafe ederler. Fiil yaratma ve îcâd yönüyle Allah'a; irade ve hâdis kudretini azmettikleri fiile yöneltmesiyle insana izafe etmişlerdir.

İnsanların bütün fiilleri Allah'ın ilmi ve iradesi ile olup, Allah'ın kudreti ile yaratılır. Allah'ın böyle yaratması insanın iradesini yok saymadığı gibi, insanı bir fiili yapmaya, ya da terk etmeye de zorlamaz.

İnsanın kesp etmek için azmettiği fiili, Allah ilmiyle bilir, Allah’ta olmasını irâde ederse, o fiili irâde ve kudretiyle taalluk göstererek yaratır. Bundan dolayı insan hakiki olarak fiillerini fâilidir ve onlardan mesuldür. Bu fiillerinden dolayı sevap ve günah kesbeder, demişlerdir.

KUDRET VEYA İSTİTÂA

Kudret: “K-d-r” sülasisinden masdar olmakla birlikte; tâkat, kuvvet, bir şeye mâlik olmak, bir şeyi bir şeye kıyaslamak, bir şeyi idare etmek, bir şeyi

bilmek, tazyik etmek, daraltmak, hüküm gibi manalara gelmektedir.” [112]

İnsan için kudret: Kuvvet, güç, istitâat ve takat manalarına gelen bir sıfattır. İnsan ister hayır, ister şer, bir fiil işlemeyi kastettiği zaman, bu iş için gereken sebepler de oluşmasıyla, insanın o fiili işlemesi için Allah Teâlâ’nın yarattığı güç yâda takattir.

ALLAH TEÂLA’NIN KUDRETİ

Kâinatta bulunan kanunlara ve namuslara, Allah’ın kudret sıfatının birer tecellisi ve birer cilvesi nazarı ile bakabiliriz.

İrade sıfatının arşı olan âlem-i emirde, bu kanunların ve namusların emri yazılıp verildikten sonra, o emrin tatbik ve uygulamasını kudret sıfatı ile yapılır.

Mesela; âlem-i emirde suya kaldırma kuvveti, güneşe çekme ve itme kuvveti yazılır, emir olarak verilir. İşte verilen bu emrin tatbikatı kudret sıfatı ile yapılır.

Su bir cismi kaldırdığı zaman su kaldırdı denir, yâda gezegenler güneşin çekim gücüyle duruyor ve dönüyorlar denilir.

Şuda unutulmamalı: Kudret nerede tecelli ederse, o tecelli ettiği işin adı ile anılır. Hepsinin gerçek fâili yine Allah’ın kudretidir.

Kâinatta hakikî müessir kudreti sonsuz olan Allah Teâlâ'dır. Sebepler ise bahanelerdir, vasıtalar

[112] Zebîdî; Tâcü’l-Arus, c-3, s-481.

da perdelerdir. Üstünlük ve özellikler dahi kudretin tecelliyatına ve yansımasına isim ve ünvanlarıdır.

Kanunlar ve namuslar, ilim, irade ve emrin türlerine olan tecellilerinin ancak isimleridir. Bundan dolayı kanun emirdendir, namus iradedendir.

“Müslümanlar Allah'ın kudreti mevzuunda birlik yapmışlardır.” [113] Kur'an-ı Kerim’de; “Allah her şeye kadirdir” (Mâide, 5/120) buyrulmaktadır.

Bâkıllani, bu ayeti şöyle yorumlamıştır. “Kesin olarak biliyoruz ki; kudreti olmayan birisinden fiillerin meydana gelmesi imkânsızdır. Allah’ın her şeyin fâili olduğu sabit olursa, Allah’ın kudret sahibi olduğuda sabit olur.” [114]

İNSANIN KUDRETİ VEYA İSTİTÂASI (GÜÇ)

İstitâa: Taat ve itaat, kökünden gelip, güç, kuvvet, kudret ve takat mânasına gelmektedir. İstitâa; beşerî kuvvet ve insan gücü mânâsına gelmekle beraber, fiili işleme gücüne sahip olmak demektir. İstitâa; fiilin sebeplerinin, elverişli olması durumunda kullanılır. İmtihanın sıhhatinin şartı bu istitâa tâ bağlıdır. Kul gücünün üstünde bir şeyle yükümlü değildir.

Bir başka acıdan istitâa: Herhangi bir şey yapıp yapmama hususunda irademizin karar verme gücü, meyli veya tasarrufudur. Âlimlerin ekserisi insan kudretini ve gücünü istitâa olarak

[113] Bâkıllânî, Temhîd, s-259.
[114] Bâkıllânî, el-İnsaf, s-35.

değerlendirmelerine rağmen; kudret ve güç kelimelerini de kullananlar olmuştur.

Ehl-i Sünnet; fiille, fiili meydana getiren kudret birliktedir, aralarında zaman farkı yoktur. Kudretin araz olduğunu, arazların devamlı yenilendiğini, ayrı ayrı zamanlarda iki kudretin var olmayacağını söyler.

Bunun için fiili gerçekleştiren kudretin fiilden önce olması mümkün değildir. Fille başlayıp fiille bittiğini söylerler. Mutezile ise; kudretin fiilden önce olduğunu ve kulun fiilini bu kudretle yarattığını savunur.

Ehl-i Sünnet; kulun kudreti hâdistir, yani sonradan oluşturulmuştur. Kulun hâdis kudretinin makdura taalluku kesp olup, kulun hâdis kudretinin de etkisiyle, Allah'ın takdir ettiği fiil gerçekleşir. İşte bu fiilin gerçekleşmesiyle elde edilen kazanım kesbdir. Sonradan oluşturulmuş kudretin makdura taalluku, Allah'ın iznine bağlı olup bağımsız değildir, bundan dolayı fiil insanın kesbidir, halk etmesi değildir.

Fiilinin halk ve kesb olmasına namaz kılma fiiliyle izah etmeye çalışalım. Önce kul o fiili işlemeye azmeder, sonra Allah'ın kulda yarattığı hâdis kudretle, kul namaz kılma fiiline alaka duyar ve kazanım elde eder.

Namaz kılma fiilinin halkı ise; Allah'ın kadim kudretinin makdura taalluku olduğu için, Allah kadim kudretiyle kuluna takdir ettiği namaz kılma fiiline alaka gösterir ve namaz kılma fiilini yaratır.

Netice şudur ki; genel olarak kul kudretiyle bir fiile kat'i olarak yönelince, Allah Teâlâ âdeti sübhanisiyle o fiili yaratır. Eğer bu fiilin meydana gelmesinde, Allah Teâlâ'nın yaratmasının yanında kulun da dahli bulunmamış olsa idi; kulun tek başına kudretiyle fiile yönelmesi yeterli olmazdı.

O halde, kulun fiili, iki kudretin içtimai ile hâsıl olmaktadır. Allah Teâlâ'nın kudreti ile hâsıl olması, Allah Teâlâ'nın halk edip yaratmasıdır. Kulun kudreti ile hâsıl olması ise, kulun kesbidir. Makdûr olunan fiilin güzel ve çirkin olarak vasıflanmasını gerektiren şey ise kulun kesbidir.

Fâil; muhdes kudret ve fiilin mahallidir. Bizler fiillerimizin fâilleriyiz. Bu fiilleri kendimizde bulunan muhdes kudretle yaparız ve fiillerimiz bizdeki muhdes kudretle meydana gelir. Yani kudretimiz de fiillerimiz de bizde tecelli eder, biz her ikisinin de mahalli, meydana geldiği yeriz.

Namazı bedenimize verilen kudretle kılarız ve namaz kılarken kıyam, kıraat, rükû, sücut gibi fiillerin mahalli biziz, hep üzerimizde meydana gelir. Fiilin eseri, yani; sonucu başka yerde meydana gelse de, kendisi bizde tezahür eder.

Mesela: Resim yapmak, bir fiil olarak bizim ellerimizle gerçekleşir. Bu anlamda ellerimiz bu fiilin mahallidir. Ama eylemin sonucu olan suret tabloda tezahür eder.

Fiil ve kudretimizin Allah tarafından yaratılmış olması cebr inancına yol açmaz. Çünkü işlenen fiilde aynı anda kesp ve halk gerçekleşir. Eğer bizim kesbimiz olmasaydı da, sadece Allah'ın yaratması

olsaydı, o zaman rüzgârın önünde savrulan yaprak gibi olurdu o zamanda cebr söz konusu olurdu. Halk ve kesp farklı şeylerdir. Biri diğerine engel değildir.

Halk ve kesbi şöyle anlayabiliriz. Bir fiilin gerçekleşmesi için iki şeyin olması gerekir. Birincisi kulun irade ve kudreti, ikincisi Allah'ın irade ve kudreti gerekmektedir.

Bu fiilin gerçekleşmesi için öncelikle irademizi ortaya koymamız ve bunun için kudretimizi kullanarak elimizi uzatıp onunla temas halinde olmamız gerekir. Biz bunu yaparken de, ikinci olarak Allah'ın da bir bakıma o fiile alaka duyup yaratması gerekir.

Eğer Allah o fiile alaka duyup yaratmaz ise, bizim elimizi uzatıp temas halinde olmamız bir sonuç vermez. Bir de tersini düşünüp, elimizi uzatıp temas halinde olmadan o fiilin yaratılmış olması da bir şey ifade etmez.

İşte elimizi uzatmamız kesp ise, o şeyin bize uzatılması da bir bakıma halk oluyor. Bizim elimizde olan sadece elimizi o şeye uzatmak, teşebbüse geçmektir. Her ne kadar sadece bizim teşebbüsümüz sonuç vermiyor gibi görünsede, şu gerçek unutulmamalı: Allah insanları sorumlu tuttuğu fiillerde onların teşebbüslerini sonuçsuz bırakmaz. Eğer sonuçsuz bırakırsa sorumlu tutmaz.

Abd el-Cabbar'ın anlayışına göre kudret; "insanların itaat etmeleri için Allah Teâlâ'nın insana yerleştirdiği bir mânâ dır. Ancak kudret sadece itaate değil, isyan, yeme, içme, hareket etme gibi

başka fiilleride yapmaya elverişlidir. İnsanların kudret sahibi olduğu açıktır.

Zaten insanın hal ve hareketleri bu durumu ispatlamaktadır. Aksi takdirde bu kadar hal ve hareketleri yapmasına rağmen, insanı kudretten yoksun kabul etmek, âciz olduğunu iddia etmek anlamına gelir, buda gerçeğe aykırıdır.” [115]

Yine Abdul Cabbar'a göre; “irâde edilen bir fiil, kudretin etkisiyle işlenmektedir. Kudret, iradenin tercih edeceği fiil için çeşitli ihtimaller topluluğudur. Fiilin ortaya çıkabilmesi için kudretin bir tercihle sınırlandırılması gerekmektedir. İşte bu sınırlandırmayı gerçekleştiren, iradedir. İrâde tercihini gerçekleştiğinde, çeşitli ihtimaller ortadan kalkar ve sadece bir tercihle fiil belirlenmiş olur.” [116]

Nesefî; kudreti söyle açıklamıştır. “Allah Teâlâ'nın canlılarda yarattığı bir araz olup, canlılar ihtiyarî fiillerini bu kudret ile yaparlar. Kudret, insan açısından bir imkân halidir; vücud hali değildir” [117] diye tarif etmiştir.

Cürcânî ise Kudreti: “Canlının bir işi iradesi ile yapmaya veya yapmamaya salahiyetli olmasıdır. “Allah insana gücü üzerinde bir teklif yüklememiştir” (Bakara, 2/276) ayeti, insanın cüz-i bir gücü vardır. İnsana fiillerini işleme salahiyeti Allah tarafından verilmiştir.

---

[115] Abd el-Cabbâr; Şerhü’l-Usûli’l-Hamse, s-396.
[116] Abd el-Cabbâr; Şerh Usûl el-hamse, s-390.
[117] Nesefî; Tabsıretu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn, c-2, s-155.

Çünkü: “Teklif-i Mâ Lâ Yutak” Yani; ağır ve güç yetmez olan teklif yoktur. Her hangi bir fiili yapmak için İlim, irade ve kudret sıfatları bulunması gerekir. Yüce Allah önce iş yapabilme irade ve gücünü vermiş, sonra teklifte bulunmuştur. İlim, irade ve ihtiyarına göre de sorumluluk yüklemiştir. Gayr-i ihtiyari fiillerinden dolayı sorumlu tutmamaktadır.” [118]

Şu noktaya da dikkat edilmeli: Kudret; insan fiillerini işlerken, tercihini yapmadan önce irâdeyi zorunlu kılan bir güç değildir. Kudretin varlığı sadece fiilin gerçekleşmesini mümkün kılar.

Bundan dolayıdır ki kudret, insanın irâde özgürlüğünü ortadan kaldıran bir unsur olmadığı gibi, aksine kudret; insanın fiillerini yapmasına yardımcı olan bir etkendir. Yani kudret; bir fiilin işlenmesine imkân sağlayan birçok etkenlerden, o fiilin işlenme sınırlarını belirlemeye yarar.

Zaten bir insan irâdesiyle tercihini yapılabilmesi için, o fiilin mümkün olması ve kudreti dâhilinde olması gerekir.

Demek ki; bu tariflere göre insan iradesinin fonksiyonu, kudretinin elverdiği ölçüler çerçevesinde, imkân alanlarından birini seçmektir. Zira kudret, birden fazla imkân sunan bir güçtür. Kişi, bunlardan birisini tercih etmek suretiyle iradesini kullanır. İşte insan iradesiyle, kudret imkânlarından birini tercih etmesiyle, tercih ettiği fiilin sonucundan mesul olur.

---

[118] Cürcânî; Ta’rîfât, s-223.

MÂTÜRİDÎLERDE KUDRET (İSTITÂA) MESELESİ

Mâtüridî'ye göre: “İnsan fiillerini istediği yönde gerçekleştirebilmesi için, fiil anında insana kudret (istitâat) verilir. Fiil anında insana verilen bu kudret, fiili yapabilecek şartlara haiz olmalıdır. Fiili yapabilecek şartlara haiz kudret olmazsa, insan sorumlu tutulmaz. Bundan dolayı; gözü görmeyen birisine “gör” demenin bir anlamı olmaz, zaten görmekle ilgili bir fiilden dolayı sorumluda tutulmaz. [119]

Yine Mâtürîdî: “Allah’ın insanda yarattığı güç, birbirine zıt iki fiili meydana getirmeye elverişlidir. Zira fiile vasıta olan organlardan her biri, iki zıt şeyi gerçekleştirmesi imkânı vardır. Mesela: Dil, doğruyu da yalanı da söyleyebilir. Eğer, Allah’ın insanda yarattığı kudret, iki zıt şeyi gerçekleştirmeye elverişli olmasaydı, insan bu durumda yaptığı fiillerde mecbur olurdu ve aynı zamanda kendisine verilen emirleri yerine getirmekten de âciz kalırdı. Böyle bir durumda olan insan; kendi fiilini yapmaya mecbur bırakıldığı halde sorumlu tutulmuş olurdu ki, bu durumu tasvip edilmez. Bu da gösteriyor ki aynı kudret, iki zıt şeye, yani hem iyilik hem kötülük yapmaya elverişlidir.” [120]

Nesefî: “Mâturîdîler; insanın fiillerini yaparken bir gücün olduğunu ve bu gücün de varlığını kabul ederler. İşte bu güce istitâ’a diyorlar. Mâturîdîler bu gücü ikiye ayırırlar:

---

[119] Mâtürîdî, Kitâbu’t-Tevhid, s-255.
[120] Mâtürîdî, Kitâbu’t-Tevhid, s-261.

Birincisi: Bu güç, azaların sıhhatli ve işler durumda olmasıdır ki, bu fiilden önce vardır; fakat fiilin meydana gelmesinde illet değildir.

İkincisi: Bu güç, fiil için Allah'ın canlıda yarattığı bir arazdır. İnsan, ihtiyarî fiillerini onunla yapar, fiilden önce yoktur, fiille beraber bulunur ve fiil için bir illettir. Yani fiil onunla meydana gelir.” [121]

Yine Nesefî: “Mâturîdîler; Eş'arîler' in aksine insanda bulunan bu istitâa, bir fiilin hem kendinin hem de zıddının vücut bulması için illettir. Bu hem organların sağlamlığı ve çalışır durumda olması açısından, hem de hâdis kudret açısından böyledir. Eğer öyle olmazsa, kâfire iman etmesi emrinde olduğu gibi, teklif-i mâlâyutâk (güç yetmez bir teklif) meydana gelmiş olur. Çünkü bu durumda onun gücü dâhilinde olmayan bir şey ondan istenmiş olmaktadır. Ayrıca bu durum, ihtiyari fiillerle ızdırari fiiller arasındaki farkı da ortadan kaldırır. Zira bir şeyin hem kendine hem zıddına illet olmaması, sadece zorunluluğa tâbi olanlarda geçerlidir. Meselâ: Kar soğukluğa, ateş sıcaklığa illettir. Bir kudret hem fiilin kendine hem de zıddına illet olabilmelidir ki, ihtiyar ve teklif ortaya çıksın.” [122]

Mâturîdîler, araz olan istitâa nın fiilden önce var olmasını kabul etmeyip fiil ânında yaratıldığını savunmaktadır. Eş'arîde kudretin fiille birlikte olduğunu beyan eder. Maturidiler kudretin her iki zıt hal için geçerli olduğunu söylerler. Hakikatte

[121] Nesefî; Tabsıretu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn, c-2, s-113.
[122] Nesefî; Tabsıretu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn, c-2, s-161.

itaat ve masiyete birer harekettir. Hareket olma itibariyle özde birdirler, onların iyi veya kötü, yasak veya emir oluşlarını tespit eden insana fiil oluşlarıdır.

Nitekim Allah'a secde ile puta secde, secde olma bakımından birdir. Öz itibariyle aralarında fark yoktur. Kudret içinde aynı durum mevzu bahistir. Bu kudret taatle birleştiğinde buna tevfîk adı verilir. Masiyetle birlikte olduğunda hızlan (hezelan, zelil olmak) diye adlanır. Secde içinde aynı durum variddir. Secde Allah'a yapılmışsa taattir, puta yapılmışsa masiyettir. Zat itibariyle her iki secde de secdedir.

EŞ'ARÎLİLERDE KUDRET (İSTITÂA) MESELESİ

Eş'arîlere göre; kul kendi iradesiyle yaptığı işlerde mecbur değil, muhtardır. Yani kendine mahsus irade ve kudreti vardır; yaptığı ihtiyarî fiillerin sahibi ve mahallidir. Fakat kulun kudreti, yaptığı işler üzerinde müessir değildir. Çünkü Allah Teâlâ ortağı olmayan ve kudreti sonsuz hâlık' tır. Izdırari fiilleri yaratan Hâlık Allah Teâlâ olduğu gibi, kulun ihtiyarî fiillerinin de yaratan Hâlıkı Allah Teâlâ'dır.

Eş'arîye göre: "Bir eser üzerinde iki tam müessir kuvvet içtima edemez, kuralı gereğince kulun iradi fiilleri üzerinde tek egemen kuvvet Hâk Teâlâ'dır. O halde, kulun kudretinin yaratmada, ikinci bir kuvvet olarak bir tesiri yoktur. Ancak Hakk Teâlâ, İlahî kanunu icabı olarak, o fiili, kulun azim ve tasmimi bulunduğu anda yaratır. Bu azim

ve kesin istek, kulun iradesini o şeye yöneltmesiyle o işi kesb etmesi şeklinde ortaya çıkar. O halde kul yaratıcı hâlık değil, o işi kazanan kâsibtir. Yaratmada bir payı yoktur. Tek Hâlık, tek yaratıcı fâil Allah'tır. Bu açıdan bakılınca mülkiyette olduğu gibi bir ortaklık durumu yoktur. [123]

Yine Eş'arî: "İstitâa; insanın öz benliğinde olmayan bir arazdır, Allah'ın bir nimeti, fazlı ve ihsanıdır. Fiilden önce mevcut olmayıp, fiille beraber olur, fiil meydana geldikten sonra yok olur. Allah'ın istitâa 'yı yaratması insanın bir şeyi kesp etmesi içindir. İstitâa olmazsa insan hiç bir şey kesbedemez. Fiil istitâ'adan sonra olamaz. Eğer fiil istitâ'a sonra olursa o durumda fâilin fiilini madum bir kudretle yapmış olacaktı. Hâlbuki kudret arazdır ve fiilden sonra varlığını devam ettiremez.

İstitâa; tek bir fiilin varlığına sebep olarak yaratılan bir arazdır. Sadece fiilin ona nispeti için bir vasıta olup, bir fiil için geçerlidir. Bir istitâa birden fazla fiil için geçerli olmaz.

Hattâ bir istitâa bir fiilin hem kendisi, hem de zıttı için de geçerli değildir. Yani; insan bir istitâa ile hem iman hem de inkâr edemez,
iman istitâa'sıyla iman edebilir, küfür istitâa'sıyla inkâr edebilir." [124]

İbn Asâkir: "Kulun kesb ettiği fiillerle alakası, o fiilin mahalli ve sahibi olmaktan ibarettir. Çünkü her fiil, o fiilin mahalline isnat edilir.

---

[123] Eş'arî; Kitabu'l-Luma, s-72.
[124] Eş'arî, el-Lüma, s-132.

Mesela güzellik onu yaratana değil, onunla vasıflanan şahsa isnat edilir. O halde, Allah Hâlık, kul kâsibtir. Yani yaratma Allah'a mahsus, kesb ise kula aittir.

İşte Eş'arîler; teklif ve sorumluluk esası ile Allah yegâne yaratıcı, kul ise sadece kesbeder diyerek Cebriye ve Mutezilenin düştüğü hataya düşmemişlerdir. Yine Eş'arîliler; insanda fiillerini yapabileceği bir gücün varlığını kabul etmektedir. Fakat bu güç, bir şeyi meydana getirecek mahiyette olmayıp, sadece kesbe vasıta olacak mahiyette bir güçtür. İşte bu güce istitâa diyorlar." [125]

Eş'arî: "Allah'ın kudretine sınır yoktur. Bir şeyi yaratırken kolaylık yâda zorluk yoktur. Zira ona acziyet ulaşmaz. Çünkü: Allah'tan başka Mâlik yoktur. O dilerse ifnâ, dilerse ibkâ eder. Dilerse mahlûkatı kendine isyan etmekten de alıkor, itaate mecbur eder. Allah'ın kudretinin taalluk ettiği şeylerin sınırı ve sonu yoktur, herşeye kâdirdir. Bu da nasıl olursa olsun Allah'tan aczi nefyeder." [126]

Şehristanî: Eş'arî ve Eş'arî'nin önde gelen imamları olan Bâkıllani, İsferâyinî ve Cüveynî 'nin görüşlerini şöyle özetlemiştir.

"Eş'arîlilerin önde gelen iki imamı olan Bâkıllani ve İsferâyinî; Eş'arî nin Allah'ın insanda yarattığı hâdis kudretin ihtiyarı fiillerde tesiri hususunda, farklı görüş ileri sürerek Maturîdîlerin görüşlerine katılmaktadırlar. Allah'ın insanda yarattığı hâdis kudretin ihtiyarı fiillerde tesiri

---

[125] İbn Asâkir; Tebyin, s-149.
[126] Eş'arî, Makâlâtu'l-İslâmiyyin, c-1, s-216.

olduğuna, yani; fiiller Allah'ın kadîm kudreti ve insanın hâdis kudretinin içtimaı ile ortaya çıktığını savunmaktadırlar. İnsanın ihtiyârî fiilleri; Allah'ın kadîm kudreti ve kulun hâdis kudretinin içtimalarıyla meydana geldiği görüşleriyle Eş'arî 'den farklı düşünmektedirler.

Bâkıllani; fiilin vasfında insan kudretine bir tesir vererek Eş'arî'nin kesb görüşünden farklı düşünür. İnsanın fiilin vasfına yaptığı bu tesirle kudret sahibi olur ve bu vasfı iktisap etmekle muttasıf olur, vasıflanır.

Bâkıllani; aynı zamanda bu vasfı, sevap ve ikâbın kaynağı, sebebi olarak görür. İsferâyinî ise; Allah'ın ve insanın kudretinin mecmuunu fiilde müessir kabul ederek onu tadil eder.

Fakat Cüveynî ise; bu son iki görüşten farklı olarak, ikisinden de farklı bir görüş ortaya atarak, insanın kudreti ile fiili arasında hakîkî bir bağın varlığını kabul eder. Bu nispet fiilden müsebbibü'l-esbâb'a ulaşıncaya kadar devam edip gider. Yani Allah Teâlâ ilk ve son sebeptir. Bunun manası, fiil ile onu meydana getiren fâili arasında bir sebep zincirinin varlığını kabul eder. Zira o çok açık bir ifade ile insan, kendisinden sâdır olan iradi fiillerinin sebebidir. Fakat bu sebeplerin hepsi Allah Teâlâ'ya rücû eder." [127]

Yine Şehristanî: "Dikkat edilecek olursa, Cüveynî' nin bu görüşleriyle Mutezileye oldukça yakın olduğu görülecektir. Çünkü Cüveynî de Mutezile gibi, cüz-î fiilin fâili insan olduğunu kabul

[127] Şehristânî; Nihâyetü'l-Akdâm, s-78

etmektedir. Fakat Cüveynî' nin bu görüşlerinden, onun alabildiğince kaçtığı Cebrî lige giden bir sonuç çıkarmakta mümkündür. Çünkü o, Allah'ın insana verdiği hâdis kudretin dâî (davet edenle) ile beraber bulunması halinde fiilin meydana gelmesini zaruri görmektedir. Bu ise sebep olduğu zaman müsebbebin bulunmasının zorunlu olduğunu ifade eden determinizmi (sebebin sonucu zorunlu olarak belirlediği veya gerektirdiğini) çağrışmaktadır ki; bu da irâde ve ihtiyârî ortadan kaldırmaktadır. Bundan dolayı; Cüveynî' bu fikirlerini felsefecilerden alıp, kelâma soktuğunu, bunun Müslümanlara ait bir görüş olmadığını belirtmektedir” [128] demiştir.

Molla Husrev kudreti "Allah'a ait olan; bize ait olan" diye başka bir bakış açısı getirmiştir. [129]

Bu görüşler ışığı altında Ömer Nasuhi Bilmen: “İnsan fiilleri, bir kimsenin kendi kudret ve iradesini bir fiile tevcih ettiği anda, Allah'ın kudret ve tekvin sıfatlarının teveccüh ve taalluku ile o fiili halk etmesiyle meydana gelir.” [130]

Şeyhü'l-İslâm Mustafa Sabri Efendi İmam Eş'arî'nin Cebrî Mutavassıta kail olduğu şu şeklilde izah etmiştir. “Eş'ârî'ye göre insanın kudreti olsada bu kudretin Allah'ın kudreti yanında hiçbir tesiri yoktur. Onlara göre insanın fiilleri vardır. Ancak bunlar Allah tarafından yaratılır. İnsan fiillerinin dayandığı bir irâdesi de vardır. Dolayısıyla insan fiillerinde ihtiyar sahibi sayılır. İşte insanın ihtiyar

---

[128] Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihâl, c-1, s-149.
[129] Molla Husrev; Gurer ve Dürer tercümesi, c-2, s-89.
[130] Bilmen; Ömer Nasuhi, Muvazzah İlm-i Kelâm, s-226.

sahibi olması ve fiillerine de ihtiyârî fiiller denilebilmesi için bu fiilleri insanı irâde ve ihtiyarına dayanması kâfidir. Ancak bu irâde ve ihtiyar insandan kaynaklanmaz. Aksine Allah'ın yaratması ile meydana gelir. Bu yüzden Eş'ârî'ye göre insan fillerinde ihtiyar sahibi olduğu halde ihtiyarında mecburdur.

Fiili ve fiilinin irâdesi Allah tarafından yaratıldığı için insanın hem fiilinde hem iradesinde mecbur olması gerekir. Ancak fiilinin ihtiyara dayanması ve ihtiyarının da başka bir ihtiyara dayanmaması fiillerinin ihtiyârî olarak vakfedilmesine sebep olmuştur. Bu da Eş'ârî'ye göre insan fiillerinde muhtar olması demektir. İnsanın ihtiyarı elinde olmasa da fiilleri bu ihtiyara dayanır. Fiillerin ihtiyara dayanması "İhtiyârî fiiller" sözündeki nisbeti doğrulamaktadır. Ancak, ıztırârî ihtiyara dayanan fillerinde idârî olmasının lüzumuna vasıtalı ıztırar deniyor. Yani fiillerin kendisi ihtiyar olsa da fiillerin dayandığı ihtiyarın ızdırari olması vasıtasıyla ıztırar fiillere de geçmektedir. İşte Eş'arî mezhebinin mutavassıt cebr veya vasıtalı cebr demelerinin sebebi budur.” [131]

Ebu İshak İsferanî ise: Fiilin hâsıl olması, iki kudretin toplanmasıyla olduğu için, hâdis olan kudretin fiilin aslında tesir ettiğine hükmetmiştir. Bir başka görüşte şudur: Fiilin aslında da vasfında da hâdis kudretin tesiri vardır. Çünkü hâdis kudretin asıl da tesirinin olmadığını söyleyip, sadece vasıfta tesirlidir demenin bir manası yoktur. Vasıf, asıl üzerine bağlı olan eserdir. Fakat vasıf,

[131] Mustafa Sabri; Mefkîfu'l-Beşer; Tahte Sultani'l-Kader, s-55.

fiilin aslının üzerine ilave olacak şekilde bir tesire muhtaçtır. Çünkü vasfın bulunması, aslın bulunması üzerine ilavedir. Zira insandaki hâdis kudrette tesir de, Allah'ın icadı iledir. Nasıl ki; insandaki hâdis kudretin kendisi de, Allah Teâlâ'nın icadı ile olduğu için, kudretin tesirine hükmetmek en doğrusudur.

Üstad Bediüzzaman ise: "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin sırat-ı müstakim üzerine olduğunu, ötekilerin ya ifrata ya tefrite maruz kaldıklarını ispatlamak için şöyle münasebet kurmuştur. Fiillerin yaratılması meselesinde Cebriyecilerin görüşü ifrattır, bütün bütün insanı fiillerden mahrum etmektedir. Mutezilenin görüşü ise tefrittir, oda tesiri insana verir. Hakikatlar meydandadır ki; hakikî tesir, yalnız ve yalnız Allah'ındır. Öyle ise, Mutezilenin abde verdiği hakikî tesir görüşü hakikate terstir.

Ehl-i Sünnet Mezhebi vasattır. Çünkü bu mezheb Cebriye ve Mutezilenin ortasında olup; fiillerin bidayetini irade-i cüz' iyeye, nihayetini irade-i külliyeye veriyor. Ve keza itikadda da ta'til ifrattır, teşbih tefrittir, tevhid vasattır. Allah hakîmdir, öyle ise sevab ve ikâb abes değildir; ancak istihkaka göredir. Öyle ise, ıztırar ve cebir yoktur.

Âdetullah üzerine, Cenab-ı Hakk'ın külli iradesi kulun cüz-i iradesine bakar. Yani kulun cüz-i iradesinin bir fiile taallukundan sonra, Cenab-ı Hakk'ın külli iradesi taalluk eder. Bundan da anlaşılacağı gibi, kul üzerinde herhangi bir cebr ve baskı yoktur.

İnsanın darp etme ve katletme gibi zahirî ve ihtiyarî olan fiilleri, cüz-i ihtiyarînin üssül esası olan nefsin meyelanının neticesidir. Meselâ: Bir kişiyi darbederek çektiği acı veya katlederek meydana gelen ölüm, fâilin yaptığı fiil sonucunda meydana gelir. Bu fâilin yaptığı fiille meydana gelen iş sabit emirdir, aynı zamanda mahlûk olup cansız varlıktır. Biliyoruz ki; sarf ilminde, cansız varlıklardan fâil yapılamaz. Ancak; kesbî, nisbî ve itibarî olan masdari manalardan fâil yapılabilir. Öyle ise, ölümü yaratan Allah, katil olarak nitelendirilmez. Bir kişiyi öldüren fâil, katil olarak nitelendirilir.

Ölüm; aynen kesb gibi, bir masdara bağlı olmakla birlikte, mastardan hâsıl olan şeydir. Yani; âdetullah üzerine ölüm; mastardan hâsıl olması için şart kılınmıştır. Kesb denilen mastarda, çekirdek gibidir. Çekirdeğin canlanıp hayata çıkması yani; çekirdeğin canlanması meyelandır. Bu çekirdekteki hayat düğümün açılması gibi, kesb dediğimiz ölüm ve buna benzer masdari manaların düğümü de açılır hayat sahasına çıkarlar.

Her şeyin biri mülk, diğeri melekût; yani biri dış, diğeri iç olmak üzere iki ciheti vardır. Mülk ciheti, bazı şeylerde güzeldir, bazı şeylerde de çirkin görünür; âyinenin arka yüzü gibi. Melekût ciheti ise, her şeyde güzeldir ve şeffaftır. Âyinenin ön yüzü gibi. Öyle ise, çirkin görünen şeyin yaratılışı, çirkin değildir, güzeldir. Ve aynı zamanda o gibi çirkinlerin yaratılışı, mehasini ikmal içindir. Öyle ise, çirkinin de bir nevi güzelliği vardır. Binaenaleyh bu hususta Mutezilenin "Çirkin

şeylerin halkı Allah'a ait değildir" dedikleri safsataya mahal yoktur.” [132]

Gazalî: “Ehl-i Sünnet Âlimleri arasında tartışma konusu olan illet-malul ilişkisi de, mülk-melekût çerçevesinde değerlendirilebilir. Hukukî hükümlerin illetlerinin müessiriyetine baktığımız zaman mülk-melekût âlemde şöyledir. İllet; mülk âleminde hem belirleyici ve hemde fonksiyonu vardır. İçki; sarhoş edici vasfından dolayı, insanın aklını tehdit ettiğinden yasaklanmıştır. Cinayet ise; insan nefsine yönelen bir tahrip olmasından dolayı, cinayet yasaktır.

Biz bu âlemdeki tüm hukukî faaliyetleri, illetlerini dikkate alarak gerçekleştiririz. Fakat melekût âleminde durum böyle değildir, melekût âlemine baktığımız zaman da gerçek illetin Cenab-ı Hakk’ın kudreti olduğuna inanırız. İşte; gerek tabiat kanunlarındaki illiyet, gerekse hukukî hükümlerdeki illiyet, mülk âleminde etkili ve belirleyici olmaktadır. Cenab-ı Hak hikmeti gereği nasıl ki; yakma olayına ateşi bir illet olarak yaratmıştır. Mülk âleminde zorunlu bir kuraldır ve ateş yakar. Melekût âleminde ise, yakma olayı böyle değildir. Çünkü melekût âleminde her şeyi yaratan Cenab-ı Hakkın kudretidir. Ateşin her hangi bir yaratıcı fonksiyonu olamaz.

Mutezile ve Cebriyeciler bu konuda mülk-melekût ayrımını dikkate almadıklarından Mutezile illete yaratıcılık vasfı atfederek ifrat, Cebriyeciler de illeti sıradan bir alamete indirgeyerek tefrit etmişlerdir. Yine Mutezileler; mülk âlemindeki

[132] Bediüzzaman; İşarat-ül İ'caz, s-108.

fonksiyonu melekût âlemine de teşmil etmesiyle hataya düşmüştür. Cebriyeciler ise; illeti yani ateşi, basit bir alamete indirgemiş, “sebeple sonuç” ateşle yakma olayı arasındaki ilişkinin sadece beraber olma olayı olarak değerlendirmiştir.” [133]

Netice olarak; Ehl-i Sünnet’ in kudret veya istitâat görüşünü söyle açıklayabiliriz. Kudret, kuvvet, güç ve takat manalarına gelen “istitâat”, bir sıfattır. İnsan bir işi yapmayı kastettiği anda, bu işi yapmak için gerek sebepler tam olursa Allah Teâlâ insana bu kudreti (istitâatı) verir. İnsan, “hayır” fiilini yapmayı kastedince; Allah Teâlâ da hayır için kudret yaratır; “şer” fiilini kast edince de; Allah şer için kudret yaratır.

İşte bu kudret veya istitâat, fiil İle beraberdir. Kul bir fiil işleyeceği zaman, Allah Teâlâ; fiili yapacak kudreti fiil ile birlikte yaratılır. Bu kudret fiilden önce olmaz. Kudret fiilden önce olsa idi, kul bir fiil işleyeceği zamanın Allah Teâlâ’ya ihtiyacı olmazdı. Böyle bir durum Mutezilenin dediği gibi, kul fiilinin yaratıcısı olurdu. Bu kudret fiilden sonra da olmaz. Çünkü kudret olmadan fiil de meydana gelemez. Zaten Cebriyeciler de, insanın iradesi ve kudreti yoktur diyerek bu görüşü savunmaktadır.

Ehl-i Sünnet ise kudret veya istitâat, kul için bir sıfattır. Bu kudret; kul irade-i cüz’iyesini sarf ettiği anda sebeplerde tam ise; Allah Teâlâ fiil ile beraber, kulda o fiili işleyebilecek kudreti yaratır ve o fiil de meydana gelir. Bundan dolayı; kudretin varlığını isbat, Cebriyenin görüşünü çürütür.

---

[133] Gazalî; el-İ’tikad fi el- İktisad, s-159.

Kudretin fiil ile beraber olduğunu isbat ise, Mutezilenin görüşünü çürütür.

İNSAN FİİLLERİ

İnsan fiillerinin meydana gelişi meselesi kelamcılar arasında birçok tartışmalara sebep olmuştur. Genel olarak bu meseleyle ilgili tartışmalara sebep olan noktaları şu şekilde sıralayabiliriz. İnsanın işlediği fiiller Allah tarafından mı yaratılıyor? Yoksa insan kendisi mi yaratıyor? İnsanın irâde veya ihtiyarından başka fiile herhangi bir katkısı var mıdır? Kâinatta cari olan tekvini ve teşri kanunları düşündüğümüz zaman, fiiller insandan zorunlu olarak mı meydana gelmektedir? İnsan gücünün mahiyeti ve fiile tesiri varmıdır? Sorularına cevap bulmaya çalışalım.

Bu mevzularda Cebriye, Mutezile ve Ehl-i Sünnet aralarında birbirinden farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bir yönden yaratma ve îcâd etmede Allah'ın birliği; diğer yönden sevâba ve günaha muhatap olması yönleriyle insanın mükellefiyeti, kelamcıların yakından ilgilenmelerine vesile olmuştur. Cebriye; yaratma ve icatta Allah'ın birlik ve tekliğine halel gelmemesi düşüncesiyle, insan fiillerinde mecbur olduğu görüşünü benimsemişlerdir.

Mutezile ise; teklife uygun olması, sevap ve ikâbın izah edilebilmesi için insanın ihtiyârî fiillerini kendisinin yarattığını kabul etmişlerdir. Birbirine taban tabana zıt bu iki görüşün ortasını bulan ehl-i sünnet ise insanın ihtiyârî fiillerinde kesbinin bulunduğunu ileri sürmüşler. İnsanın ıztırârî fiilleri

konusunda ehl-i sünnet arasında herhangi bir anlaşmazlık söz konusu değildir.

Mâturîdî; insan emrine tahsis edilen kudretin, insan fiilinin yaratılmasında İlahi kudretle birlikte etkili olduğunu söylemiştir. Cenab-ı Hakk zorunlu olduğu için değil, dünyada İlahi âdeti sübhaniyesi böyle olduğu için, fiilin yaratılmasında insan kudretini ve iradesini bir “sebeb-i âdî” kıldığı görüşündedir. İnsan fiilleri biri “İlahi kudret” diğeri Allah tarafından yaratılarak insana ihsan edilen “muhdes kudret” olmak üzere, iki kudretle gerçekleştiğini savunmuşlardır. Fakat iki kudretin etkisi farklı farklı yönlerden olup, İlahi kudret yaratma yönünden, insanın kudreti ise kesb yönünden olduğunu söylemişlerdir. Bu tarife göre; insanların fiilleri yaratma yönünden Allah’a ait olmakla birlikte, kesb yönünden ise insana ait olarak gerçekleşmektedir.

Mâturîdîler'den olan Nesefîye göre ise; “insan fiilleri şöyle olmaktadır. İnsanın emrine verilen kudret, aynı zamanda iki zıdda taalluk edebilir niteliktedir. Kudret insanın eli veya dili gibidir. İnsan el ile nasıl hem cinayet işlenebilir, hem de dua edilebilir. Veya dil ile hem yalan söylenebilir, hem de doğruyu söylenebilir.

Kudret ile de insan; hem iman edilebilir, hem de küfre girebilir. Şayet; kudretin böyle bir niteliği olmaz ise, kâfirin imanla mükellef olması “teklif-i mâlâyutâk” yani; güç yetmez teklif olurdu. Bu durumda insanların fiillerinde zorunlu olması gerekirdi. Böyle bir şey ise karda soğukluğun, ateşte sıcaklığın bulunması gibi zorunlu bir özellik

olacağından, insan iradesini ortadan kaldırdığı gibi imtihana da gerek kalmazdı.” [134]

Bir fiilde iki kudret etkili olduğuna göre; Allah’ın yaratma fiiline insan ortak olmuş olmuyor mu? Böyle bir durum şirk olmaz mı? Sorusunu akla getiriyor. Böyle bir soruya Mâturîdî ve Nesefî şöyle cevap vermiştir.

Bunun şirk olmadığını ileri sürmüşlerdir. Nesefî’ ye göre: Bu anlamdaki şirk veya ortaklık, insanların sahibi ve maliki bulundukları gayr-ı menkullerin mülkiyeti gibidir. O mülkler, nasıl Allah tarafından yaratıldığı için Allah’a ait; fakat insanlar tarafından kazanılıp kullanıldığı için de insanların mülküdür.

Nasıl ki; bu mülklerin Allah’ın mülkiyetinde olması, insanların o mülkler üzerinde ki tasarrufunu ortadan kaldırmadığı gibi, insanın fiilleri de yaratma yönünden Allah’a ait olup; fiilin işlenerek kesbedilmesinin insana ait olması, birbirine engel değildir ve ortaklığı ve gerektirmez.” [135]

EHL-İ SÜNNET’E GÖRE İNSAN FİİLLERİ

Ehl-i Sünnet olan Mâturîdî ve Eş'arî; birbirlerine tamamıyla taban tabana zıt iki görüş sergileyen Cebriye ve Mutezilenin ortasında, vasat bir yol takip ederler.

Ehl-i Sünnet; Cebriyenin insanın ihtiyârî ve ıztırârî fiilleri arasında ayrım yapmadan, insan bütün fiillerinde mecburdur görüşünü kabul

[134] Nesefî; Tabsıretu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn, s-581.
[135] Nesefî; Tabsıretu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn, s-583.

etmemişlerdir. İnsan fiillini kendi yarattı diyerek insana nispet eden Mutezilenin de, görüşünü karşı çıkmışlardır.

Ehl-i Sünnete göre; insanın bütün fiillerinde mecbur oluşunu kabul etmekte yanlıştır. İnsan fiillerini, insana nispet edilmesinde yanlıştır. Çünkü: İnsanların ihtiyârî fiillerinde kendi başına müstakil değildir, muhakkak Allah'ın yardımına ihtiyaç vardır.

İnsan fiilinin oluşması, insan kudretini o fiile yönlendirme azmi ve gayreti olursa gerçekleşir ve o zaman insan fiilini kesb eder. İnsandaki kudreti yaratan Allah olduğu için, insanın fiilini de yaratan Allah'tır.

“Yine Ehl-i Sünnete göre; insandaki ıztırârî fiiller, aynen irade sahibi olmayan varlıklarda olduğu gibidir. Iztırârî fiiller insanların ihtiyarlarıyla sâdır olmazlar. Ama insanın ihtiyârî fiili meydana gelirken, insanda ki hâdis kudret Allah tarafından verilir ve insanın ihtiyârî fiilleri Allah tarafından yaratılır. İnsan sadece yapacağı fiilde dilediği gibi tasarruf eder ve hâdis kudretini hayır veya şer fiiline yönlendirir.

Böylece fiilden hâsıl olan sevap veya ikâbı kesbeder. İşte insan fiilleri meydana gelirken hâdis kudretini yönlendirmesine kesb denir. Bundan dolayı Ehl-i Sünnet, Allah'ın fiiline halk yani, îcâd ve ihtira; kulun fiiline ise kasib (kesbeden) adını vermişler.” [136]

---

[136] Şehristânî; Nihâyetü'l-Akdâm, s-74.

“Mâturîdîler ve Bâkıllânî'ye göre fiiller; Allah'ın ve kulun kudretini mecmuundan hâsıl olmaktadır. Çünkü Allah'ın kudreti fiilin aslında; hâdis olan insan kudreti ise fiilin itibârî vasfında müessirdir.

İnsan cüz'î irâdesiyle tercihte bulunacağında, Allah; hem o fiili ve hemde ona tâat ya da mâsiyet vasfını kazandıracak kulun hâdis kudretini birlikte yaratır. İşte bu, iktisabın manasıdır.

İnsan cüz'î iradesini; Allah'ın razı olacağı bir fiile veya razı olmayacağı bir başka fiile sarf edebilir. Allah'ın; insanda yarattığı hâdis kudretle meydana gelen bu fiil; insan cüz-i irâdesi ile tâat yada mâsiyet haline gelir.

İnsan bir yetimi hem terbiye, hem de eza niyetiyle dövebilir. Terbiye niyetiyle olursa dövme fiili, tâat; eza niyetiyle olursa mâsiyet olur. Çünkü irâde-i cüziye; insanın kendi hür irâdesi ve ihtiyarıyla sâdır olmaktadır.” [137]

Gelenbevî: “İnsan; herhangi bir fiil işlemek istediğinde, kendi isteğiyle kendini o fiile yönlendirirse, Allah’ta; daha o an insanda o fiil için gerekli olan kudreti yaratır ve kulda fiilini işler.

Bu fiil Allah tarafından yaratılmış (mahlûk), insan tarafından ise kazanılmış (müktesep) olur. Yani fiil, işlenme esnasında, Allah'ın insanda yarattığı hâdis kudretle meydana gelir.” [138]

Eş'arî: “Iztırârî ve ihtiyârî fiiller kesb yönünden, yaratılmaları farklı olmasına rağmen;

---

[137] Gelenbevî; Celâluddin, Şerhi'd-Devvanî, c-1, s-148
[138] Gelenbevî; Celâluddin, Şerhi'd-Devvanî, c-1, s-247.

yaratma yönünden Allah için ikiside eşittir. İnsanın ihtiyârî fiilleri; yaratma yönüyle Allah'a, kesb yönüyle insana nispet eder. Allah onu yaratsa ve irade etse bile insana oturan, kalkan, yazan denir, Allah'a oturan, kalkan, yazan denmez.

Zira Allah fiili yaratma yönünden irâde eder. Kul ise kesb yönünden irâde eder. Her iki irâde de müstakildir ve tearuz (zıtlık) olmaksızın bir murâd (irâde olunan şey) üzerinde içtima mümkündür. [139]

Sonuçta "cebir" karşımıza çıkıyor gibi görünse bile bu manada cebir reddedilmez. Reddedilen cebir, her halükarda insanın hiçbir dahlinin bulunmadığı cebirdir. [140]

Eş'arîye göre şu sonuç çıkıyor görünüyor. İnsanın gitme, gelme, yürüme, oturma gibi hareketlerinde kendisinin, zarurî titreme hareketinde olduğu gibi bir mecburiyet altında olmadığını hissetmesi ve başkalarında da bu hali müşahede etmektedir.

Demek ki; bizim hareketlerimizdeki temellendiren şey, Eş'ârî'ye göre bir şuur halinden ibarettir.

CEBRİYYE'YE GÖRE İNSAN FİİLİ

Şerîf el-Murtaza'ya göre: "Kullara ait fiillerin Allah tarafından yaratıldığını ve kullarda fiil yapma gücünün bulunmadığını ilk defa söyleyen kişi Cehm b. Safvân olup, Cebriyye'nin önderidir. Cehm'e göre insanların iman küfür, itaat isyan gibi fiillerinin fâili

[139] Eş'arî, Kitabü'l-Luma, s-77.
[140] Bâkıllânî, Temhîd, s-303; Şehristânî, Nihayetü'l-Akdâm, s-69.

Allah’tır. Allah kişinin rengini, şekil ve bedenini yarattığı gibi fiillerini de yaratır. Kulun mecazi anlamda bir gücü bulunmakla birlikte bunun fiilin meydana gelmesinde herhangi bir etkisi yoktur” [141] demektedir.

İbn Kayyım el-Cevziyye de; “Cehm b. Safvân Cebriyenin kurucusu olup, insanda irade ve kudretin olmadığını iddia ederek, insanların fiilleri, hakîkî olarak kula değil, Allah'a izafe edilir. İnsan bütün fiillerinde mecburdur görüşünü ileri sürmüştür. “Allah her şeyin yaratıcısıdır” diyerek, fiiller insana hakîkî olarak değil, mecazen nispet edilir.

İnsanın cemadattan (cansızlardan) hiç bir farkı yoktur, fark sadece görünüştedir. İnsan, görünüşte muhtar hakikatte ise mecburdur. Cemadat ise; hem görünüşte hem de hakikatte mecburdur. Kulda irade ve kudret olmadığı için, bütün fiilleri ıztırârî dir. Fiiller hâdis kudretle değil, Allah'ın ezelî kudretiyle meydana gelir. Ancak; bu fiiller insanda meydana geldiği için, mecazi olarak insana nispet edilir” [142] demiştir.

Ṭaḥâviyye ise: “Cebriye'ye göre insana gerçek anlamda hiçbir fiil nisbet edilemez. İnsanın bütün fiilleri Allah tarafından yaratıldığı, dolayısıyla insan icbar altında bulunduğu için onun irade ve kudretinden söz edilemez. İnsan sadece fiile vasıta olduğundan veya fiil kendisi üzerinde

[141] Şerîf el-Murtazâ; İnḳāẕü’l-beşer mine’l-cebr ve’l-ḳader; c-1, s-257.
[142] İbn Kayyım el-Cevziyye, Şifâu'l-Alîl, s-49.

gerçekleştiğinden mecazi anlamda fiil sahibi kabul edilebilir.

Nitekim “Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürmüştür; attığın zaman da ey resulüm sen atmadın, fakat Allah atmıştır.” (Enfâl, 8/17) mealindeki âyette görünüş bakımından insanlara izafe edilen fiillerin gerçek fâilinin Allah olduğu ifade edilmiştir.

Hz. Peygamber; kendisi de dâhil olmak üzere hiç kimsenin amelinin karşılığı olarak cennete giremeyeceğini, kişinin ancak ilâhî lûtuf sayesinde kurtuluşa erebileceğini belirterek amelin gerçek ve müessir bir değer taşımadığına işaret etmiştir. Ayrıca ilâhî irade ve kudretin bütün varlık ve olayları kuşattığı dikkate alınırsa insana ait fiillerin de bu kapsama dâhil olduğunu kabul etmek gerekir” [143] dediğini söylemiştir.

İbn-i Asakir’de; Cebriyenin “insanın hiçbir şey yapmaya veya kesp etmeye kâdir olmadığı, istitâa ile vasıflanamayacağı” [144] görüşünde olduğunu iddia etmiştir.

Eş'arî; Cebriyenin kazâ ve kader meselesini şu şekilde değerlendirmiştir. “Cebriyye; cebri bir kader anlayışına sahip olduğu için; insanın iradesi ve kudreti yoktur diyerek, insanın iradesini, kesbini ve kudretini kabul etmez. İnsan irâde ve kudret sahibi olmadığı için fiilini kendisi yapamaz. İnsanın fiilleri, tamamen Allah'ın yaratmasıyla meydana gelir ve insan fiillerinde mecburdur.

---

[143] Ṭaḥâviyye; Şerḥu’l-‘Aḳīde, s-433.
[144] İbn-i Asakir, Tebyin, s-149.

Allah diğer cansız varlıkların fiillerini yarattığı gibi insanın fiillerini de yaratır. Nasıl ki; ağaç meyve verdi, su aktı, taş hareket etti, güneş doğdu ve battı, gökyüzü bulutlandı ve yağmur yağdırdı, yeryüzü harekete geçip kabardı ve ot bitirdi gibi fiiller cansız varlıklara mecazen nispet ediliyorsa, insana da fiilleri mecazen nispet edilmektedir. Bütün fiiller cebren olduğu gibi sevap ve ikâb da cebren verilir” [145] sonucunu çıkarmıştır.

Bağdadi'de: “Cebriye; insanın iradî fiilleri olmadığını, fiillerinde zorunlu olduğunu, Allah'tan başka kimse için fiil veya amel yoktur. Fiiller hakîkî olarak Allah'a nispet edilir” [146] şeklinde olduğunu söylemektedir.

Şehristanî de; Cebriyenin kader konusundaki görüşlerini şu şekilde açıklamaya çalışmıştır. “İnsanın ne iradesi ne kesbi nede kudreti vardır. İnsan hiçbir şeye kadir değildir. O kudretle tavsif edilemez. İnsanın kudreti olmadığı için de, insan fiillerini yaratamaz. Ancak Allah onda fiilleri öteki cansız varlıklarda yarattığı gibi yaratır.

Fiiller; insana cansız varlıklara nisbet edildiği gibi mecaz olarak nisbet edilir. Tıpkı; ağaç meyve verdi, yağmur yağdı, kar yağdı denmesi gibidir. Fiillerin cebrî olması gibi, sevap ve ikâb da cebrîdir. İşte insan bunlardan dolayı fiillerinde mecbur, cebir sabit olunca teklif dahi cebir olur” [147] şeklinde de olduğunu söylemektedir.

---

[145] Eş'arî, Makalatü'l-İslâmiyyin, s-278;
[146] Bağdâdî; Abd el-Kâhir, el-Fark Beyne'l-Fırak, s-211.
[147] Şehristânî; el-Milel ve'n-Nihâl, c-1,s-129.

Cebriye; Aşağıdaki ayetlerle görüşünü ispatlamaya çalışmıştır. “Allah her şeyin yaratıcısıdır.” (Zümer, 39/62). "Şu da var: Allah dilemedikçe, hiçbir şey dileyemezsiniz. Çünkü herşeyi bilen, hikmet sahibi ancak Allah' tır." (İnsan, 76/30). “Allah’ın izni olmadan hiçbir kimse iman etmez.” (Yûnus, 10/100). "Doğrusu sen, sevdiğini doğru yola iletemezsin. Fakat Allah dilediğini doğru yola iletir ve doğru yola erecekleri o daha iyi bilir.” (Kasas, 28/56).

"Eğer Allah sizi helak etmeyi diliyorsa, ben size öğüt vermek istesem de öğüdümün size yararı olmaz. O, sizin Rabbinizdir ve sonunda O'na döndürüleceksiniz!" dedi. (Hud, 11/34). “Biz her şeyi bir kadere göre yaratmışızdır.” (Kamer, 54/49) ayetlerini görüşüne delil olarak göstererek düşüncelerini iki madde de sunmuştur.

Birincisi: Her şey ezelî ilim sahibi Allah'ın bilgisi dâhilinde meydana gelmektedir. Eğer insan, iradesiyle hareketini değiştirecek olsa, insan iradeyle böyle bir değişikliğin olması Allah'ın ezelî ilmine ters düşer.

İkincisi: İnsanı, iradesiyle iş yapan bir varlık olarak görmek, Allah'tan başka yaratıcı kabul etmek mânâsına gelir. Hâlbuki yaratma yalnızca Allah'a mahsustur.

Cebriyenin ileri sürdükleri bu iki görüş, tek taraflı düşünüldüğü zaman haklı gibi görünseler de, Kur'ân-ı Kerîm'in bütünlüğü içerisinde düşünüldüğü zaman, insanı cebre zorladığı açık bir şekilde görülecektir. Çünkü: Allah insana da irade ve

kudret verdiğini ve fiillerinden mesul tuttulacağından bahsetmektedir.

Fiillerin meydana gelmesi Cebriyenin ileri sürdüğü görüşlere göre olsaydı, insanlar yaptıklarından sorumlu olmaması gerekirdi. Veya haşa Allah; bir şeyi hem zorla yaptırmak hem de mesul tutmak suretiyle abes işlemiş ve zulmetmiş olması gerekirdi. Hâlbuki Allah, hem abes iş yapmaz, hem de zulmetmez.

Şu gerçekte iyi bilinmeli: İnsan irâdesiyle işlediği fiille, elinin titretmesiyle hâsıl olan fiil arasında farklar vardır. İnsan irâdesiyle elini titretmesi başkadır, Parkinson hastasının elini titretmesi başkadır. Birisi elini titreterek işlediği fiilden mesuldür. Parkinson hastasının elini titretmesinden hâsıl olan fiilden mesul değildir. Aralarında farklar vardır. İşte Cebriyenin yaptığı budur, ikisini de aynı kategoride değerlendirerek hataya düşmüştür.

Cebriyenin; “kulun ihtiyarı ve kudreti olmadığı gibi asla fiilide yoktur demektedir. Kulun hareketleri camid varlıkların hareketi gibidir diyerek, kullar hayırla sevap kazanamadıkları gibi, şer ve küfürle de ceza görmeyeceklerini söylemektedir. Mâsiyet, zarar vermediği gibi asiler mazur olup mes'ul olmazlar azap ’ta görmezler. Zira bunların hepsinin fiilleri Allah tarafındandır, kul bunlara mecburdur. Kulun hakikaten ne hayırda ne de şerde bir fiili yoktur. Çünkü: Kulun yaptığı işin fâili Allah Teâlâ olduğunu savunmuşlardır.

Taftâzânî; aşağıdaki ayetlerin Cebriyenin görüşünün aksine, irade ve kudretten bahsettiğini söylemiştir. “De ki Kur’an rabbinizden gelen bir haktır. Artık dileyen iman etsin dileyen küfür de olsun.” (Kehf, 18/29). “Kim bir kötülük yapar yahut nefsine zulmeder de Allah’tan mağfiret dilerse, Allah’ı çok bağışlayıcı çok merhametli bulur. Kim bir günah işlerse onu ancak kendi aleyhine kazanır. Allah her şeyi hakkıyla bilendir ve hikmet sahibidir.” (Nisa, 4/110-111). “Allah, kimseye gücünün ötesinde bir teklifte bulunmaz. Herkesin kazandığı yararına, yüklendiği günah zararınadır.” (Bakara, 2/286). De ki:

"Eğer ben yanılırsam, yalnız kendi adıma yanılırım ve eğer hidayeti bulmuşsam bilmeli ki Rabbimin bana vahyetmesiyledir. Çünkü O, yakındır, işitir, işittirir.” (Sebe, 34/50). “Artık bugün hiç kimseye zerrece zulmedilmez. Ancak yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz.” (Yâsin, 36/54). “İyi iş yapan kendi yarama, kötü yapan da kendi zararına yapmıştır. Yoksa Rabbin, kullara zulmeden değildir.” (Fussilet, 41/46). “Her nefis kazancına bağlıdır.” (Müddessir, 74/38). “Muhakkak Biz ona (doğru) yolu gösterdik; ister şükredici olsun, ister küfürde olsun.” (İnsan, 76/3).

“Taftâzânî; bu ayetleri açıklarken, ayetler arasında herhangi bir tezattın olmadığını ispat etmeye çalışmıştır. Bu ayetlerin her biri, insanın Allah ile olan alakasından bahsetmektedir. Yani “insan bir yandan mecburdur, diğer yandan

muhtardır. Dolayısıyla bir çatışma ve zıtlık yoktur” [148] demiştir.

MUTEZİLEYE GÖRE İNSAN FİİLİ

Mutezilenin ünlü kelâmcısı Abdu'l-Cebbâr göre: “İnsanların kendi ihtiyârî fiilleri kendi tasarruflarındadır.” “İnsan, fiillerinin muhdisi ve fâilidir.” [149] “İnsanlardan sâdır olan fiillerin insanla olan münasebeti, Eş'arî ve Maturîdîlerin düşündükleri anlamda kesb değil hudûsudur” [150] demektedir.

Abdu'l-Cebbâr göre: “İnsandan bazı şeyleri yapması istenirken, bazı şeylerden de uzak durması beklenmektedir. Bunun neticesinde de; Va'd, Vaîd, Medh, Zemm, sevap ve ikâba maruz kalmaktadır. Öyleyse kendi ihtiyârî fiilleri kendisine ait olmalıdır.”

Bundan dolayıdır ki: Mutezileye göre insan; “Allah'ın yarattığı kudret ile tasarrufunda hürdür. Aksi halde kendisine ait olmayan fiillerden dolayı sevap ve ikâba uğramış olacaktı. Bu sebepten dolayı; kim insanın fiillerinin yaratıcısı ve muhdisi Allah’tır derse, büyük bir hata işlemiş olur.” [151]

“Zira fiiller insana müteallik tir. Zât-ı İlahi'ye taalluku doğru olmaz. Çünkü: Bir fiilde; iki fâilin mefülü, iki kadirin makduru, iki müessirin eseri olması imkânsızdır. Bu sebeple Mutezile; insanın

[148] Taftâzânî, Şerh el-Akâid, s-162.
[149] Abdu'l-Cebbâr, el-Muğnî, c-8, s-149.
[150] Abdu'l-Cebbâr, Şerhu Usûli'l-hamse, s-304.
[151] Abdu'l-Cebbâr, el-Muğnî, c-8, s-3; İbn Hazm, el-Fasl, c-3,s-41.

mecazi olarak değil hakîkî olarak fiillerinin fâili olarak vasıflanması gerektiğine inanır.” Bu açıdan vasıflanmanın Allah'a has olmasını reddederek, şöyle demektedir. “Birisi bize, Allah'tan başkasını hakîkî olarak fâil olmakla vasfedermisiniz diye sorsa, ona evet denilir” [152] demektedir.

Abdu'l-Cebbâr, Mutezilenin; aşağıdaki ayetlerle delil olarak gösterdiği, “insanın hakîkî olarak yaratmakla vasfedilebileceğini” söylemektedir. "O halde bütün rızkı Allah katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin." (Ankebut, 29/17). "Ey İsa, iznimle kuş şeklinde bir şey yaratıyorsun." (Mâide, 5/110). Mutezileye göre: “Müktesep hareket, yaratılmıştır. Onu bir yaratanın bulunması gerekir. Onu yaratan insandır. Zaruri hareketin yaratıcısı ise Allah’tır” [153] diyor.

Abdu'l-Cebbâr, Mutezilenin; insana verilen hürriyet meselesinde daha da ileri giderek, insanın ihtira (yaratma) ile vasıflanmasını câiz görme durumuna getirmiştir. İnsanın ihtirasını Allah'ın ihtirasından ayrı değerlendirmiş, hatta ikisini mukayese ederek, insandan meydana gelen fiillere insanın fiili, Sun'u, ihtirası ve ibdâ'sı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. "İnsanların fiilleri kendi istek ve kusurlarına dayalıdır, dilerse yaparlar, yapmamayı dilerse de yapmazlar. Dolayısıyla insanların fiilleri, Allah'ın mahlûku değildir." [154]

Yine Abdu'l-Cebbâr, Mutezilenin; "Allah, kullarına haksızlık etmek istemez." (Mü'min, 40/31).

---

[152] Abdu'l-Cebbâr, el-Muğnî, c-20, s-189.
[153] Abdu'l-Cebbâr, el-Muğnî, c-8, s-283.
[154] Abd el-Cabbâr; Şerhu Usûli'l-Hamse, s-771.

"Bununla beraber kulları adına küfre razı olmaz. Eğer şükrederseniz, sizin adınıza ona razı olur." (Zümer, 39/7). Bu ayetlerden hareketle, “insanların küfür, şirk, fısk gibi kabîh fiillerini Allah'ın irade etmez” [155] diye söylemişlerdir.

Cüveynî; “Mutezileye göre insanın iyi fiillerini Allah irade etmektedir; ancak bu iradenin fiilin meydana gelmesinde tesiri yoktur. Yine Mutezileye göre insanın fiillerini meydana getirmeye gücü vardır. İnsan bu gücü kullanarak fiillerini yapar. Bu güç insanda fiilden önce bulunur [156] demiştir.

Mutezilenin bu görüşleri hakkında Eş'arîliler şöyle demişlerdir. İnsanda sürekli potansiyel bir gücün varlığından bahsederler. Ama bu gücün ne olduğu hakkında da iki görüş ileri sürmüşlerdir.

Birincisi; Bişr b. Mutemir'e aittir. “Ona göre insandaki bu güç, bedenin, azaların sağlam ve çalışır durumda olmasıdır. Bu hâliyle insan, kendi fiillerini işleme potansiyeline sahip bulunmaktadır.”

İkincisi ise; Ebu'l-Huzeyl el-Allâf'a aittir. “Ona göre de istitâa bedenin sağlamlığından başka ona eklenen bir arazdır. Ancak bu araz kalıcıdır.” [157]

Birinci görüşe göre fiilin oluşması için bedenin sağlamlığı ve organların çalışır durumda olması yeterli iken, ikinci görüşe göre fiilin meydana gelmesinde bunlar yeterli değildir, bir de bunlara bir gücün eklenmesi gerekir ki, bu güç kalıcı arazdır. Dolayısıyla her iki durumda da istitâa (güç)

---

[155] Abd el-Cabbâr; el-Usulü'l-hamse, s-80.
[156] El-Cüveynî; el-İrşad, s-173.
[157] Eş'arî; Makâlât, s-229.

fiilden önce insanda mevcut olduğunu savunmuşlardır.

Netice itibariyle Mutezile: İnsanların küfür, şirk, fısk gibi kabîh fiillerini, Allah'ın irade etmeyeceğini söyler. İnsan fiillerinin meydana gelişi, Allah'ın insanı yaratırken verdiği güç ile olduğunu söyleyerek, insana irade etme, güç yetirme ve fiillerini meydana getirmede, tam bir yetki verdiği için, tefviz inancına sahip olmuştur.

EŞ'ARÎLERE GÖRE İNSAN FİİLİ

Eş'arî, "Siz dileyemezsiniz ancak Allah diler." (İnsan, 76/30) ayetine dayanarak "Biz ancak Allah'ın bizim istememizi istediği şeyi isteyebiliriz" [158] demiştir. Bu sözlerinden anlaşılmaktadır ki, insanda küllî bir irade olduğunu değil, her bir fiil için ayrı ayrı yaratılan hâdis bir irade olduğunu varsaymaktadır.

Eş'arî şöyle söylüyor: "Bir eser üzerinde iki tam müessir kuvvet içtima edemez. Bu kural gereğince, kulun iradi fiilleri üzerinde tek müessir kuvvet Allah' a aittir. O halde kulun kudretinin yaratmada, ikinci bir kuvvet olarak bir tesiri yoktur. Ancak; Allah'ın, ilahî kanunu icabı olarak, o fiili, kulun azm ve tasmimi (tam kararlı) bulunduğu anda yaratır. Bu azm ve kesin istek, kulun iradesini o şeye yöneltmesiyle, kesp etme şeklinde ortaya çıkar. O halde kul yaratıcı hâlık değil, o işi kazanan kâsibtir. Yaratmada bir payı yoktur. Tek Hâlık, tek yaratıcı fâil Allah'tır. İnsanın kazandığı fiile tesir eden kudret ise, Allah tarafından verilmektedir. Kulun

[158] Eş'arî, Kitabu'l-Lüma, s-108.

kudretinde olan şey, Allah'ın da kudreti altındadır. Bu durumda mülkiyette olduğu gibi, yaratmada da bir ortaklık söz konusu değildir.” [159]

Eş'ari; ızdırari hareket ile iktisab edilen ihtiyari hareket ayırımı şöyle olmaktadır. Izdırari hareketler: Rahatsızlıktan dolayı vücudun istem dışı hareketleri ya da hastalıktan dolayı titreme gibi fiillerdir. İktisab edilen ihtiyari hareketler ise: Bir yere gitmek, gelmek, yaklaşmak ya da geri durmak gibi hareketlerdir. İnsan, içgüdüsel olarak ya da sahip olduğu zorunlu bilgi sayesinde, ızdırari ve ihtiyari hareketler arasındaki farkı bilir. İnsan; ızdırari fiillerin meydana gelmesini engelleyemeyeceğini ve ihtiyari fiilleri ise iradesiyle gerçekleştirmeye muktedir olduğunu bilir. İşte bu bilinç adide olsa, sorumlu tutacak birşeydir. [160]

Gölcük ise Eş 'arilerin fiile bakışını söyle izah etmiştir. “Eş’arîlere göre; yaratma sadece iradeden gelir. Güzel ve çirkin, iyi veya kötü doğrudan doğruya Allah tarafından insanda yaratılır. İnsan bu fiillerle münasebete girerek onları kesb eder. Fakat bu kesb de aslında, Allah’ın kudretinin eseridir. Fiil iyi veya kötü olsun, fiilin kesbi insana aittir. Fakat o fiilin zati yönden mevcudiyeti Allah’tandır. Fiilin yaratıcısı Allah’tır. Allah’ın mutlak irade ve kudretini her şeyin üstünde tutar.

Eş’arîlere göre; insan fiilleri kaza ve kader dairesi içinde olmakla birlikte, insan fiillerinin değer kazanışı: Allah’ın iradesiyle, Allah’ın emri; Allah’ın yaratmasıyla, Allah’ın vahyi arasında ayrım

[159] Eş'arî, Kitabu'l-Lüma, s-72.
[160] Eş'arî, Kitabu'l-Lüma, s-92.

yaparak değerlendirmektedir. İnsanın fiillerinin önceden takdiri ve onun hürriyeti konusunda açık tavır takınamıyor. Kaza ve kaderi kabul edip ona rıza göstermekle, insanın fiillerinin önceden takdir edildiğini beyan ediyor. Fakat bu kaza ve kader olarak ortaya çıkışındaki durumu Allah'a bırakıp, kesb nazariyesiyle, anlaşılması zor bir ifade ile bu nazik meseleye tam bir açıklık getirmiyor. İnsanın hürriyeti meselesinde, tek ve mutlak yaratıcı Allah prensibinden hareketle, insana herhangi bir hareket serbestiyeti tanımıyor." [161]

"Eş'arîlere göre Allah'ın iradesi her şeyin üstünde ve her şeyi kuşatmaktadır. İnsanın fiilleri de Allah'ın iradesinin hudutsuz kapsamı içindedir. Eş'arîler' de insanın fiillerini irade etmede hürriyetinin olup olmadığı konusunda bir kapalılık vardır. Onlar bu konuda Mutezile gibi; Allah'ın iradesinin yanında, insanda potansiyel bir iradenin varlığını kabul ederken endişeli görünürler. Bu yüzden onlar, "insanın, fiillerini yapmada iradesi vardır" sözü açık değildir. Onlar bu alanda bir orta yol tutmayı arzulamışlar. Cebriyenin, insanı iradesiz görüşü, Mutezilenin, insanın mutlak irade sahibi oluşu görüşlerini benimsememişlerdir. Onlar bunlardan uzak kalmayı tercih etmişler ve her şeyi Allah'a havale etmeyi yerinde bulmuşlardır." [162]

Eş'ârî'ye göre; insanın fiili hakîkî olarak kendi fiili addedilemez. O fiil, Allah tarafından yaratılmış mahlûk ve yapılmış mef'ûldur. Bu durumda insan, muhtariyeti içinde mecburdur. Zira insanın,

---

[161] Gölcük; Şerafeddin; Bakıllani ve İnsan Fiilleri, s-236.
[162] Gölcük; Şerafeddin; Toprak, Süleyman; Kelâm, s-202.

fiillerinde mutlak ve genel anlamda bir tesiri bahis konusu değildir. İnsan sadece kendisinde Allah'ın yarattığı havâdis (hâdis şeyler) ve arazın zarfı durumundadır. Allah o insanda istediği gibi ve istediği şekilde yaratır.

Bu durumda Eş'ârî'ye göre hâdis kudret, fiili yaratmaz. Her şeyin yaratılmasını Allah'a verirken, öte yandan da insanı amellerinden dolayı mesul kabûl ederek çözmeye çalışır. Ona göre her ne kadar her şeyin yaratıcısı Allah ise de, insan gerçekleştirdiği amellerinden mesul olmalıdır. Zîrâ insanın o fiilin meydana gelişine mukarin olan bir hâdis kudreti vardır.

Âlimler: Eş'arî'nin; "insan bir fiile azmettiği anda; Allah, insanda hâdis bir kudret yaratır. Allah fiili hâlkeder, kul da bu azmiyle o fiili kesb ettikleri" görüşündedir. Cebriyeci Cehm b. Safvân' da "İnsan ancak Allah'ın kudretinin mahallidir" görüşünde olduğunu söylerler. Bu iki görüş arasında önemli bir fark görmüyorlar. Zîrâ Eş'arî'nin; “insan kudretinin fiilde herhangi bir tesiri yoktur” demesiyle, bu anlamda kabûl ettiğini göstermektedir. Bu vaziyette Eş’arî’nin; görüşünde yaptığı tek şey, Cebriyenin görüşleri üzerinde lafzî bir değişiklikten ibarettir. Çünkü: Allah'ın yarattığı bir fiili, kulun ancak iktisap ettiği, hiçbir şekilde insanın hâdis kudretinin fiilinde tesiri olmadığı göz önüne alınırsa, İhtiyar'ın varlığı ile yokluğu arasında bir fark yoktur. Bu durumda insanın hangi ihtiyarından bahsedilebilir ki? Diyorlar.

Bu bakımdan İmam Gazâlî "hâdis ve mahlûk, kudretin makdûra taalluku olmazsa anlaşılmaz. Zîrâ

o durumda kudretin ve makdûr' un varlığından bahsetmek muhaldir. Ve bu mâlumsuz ilim gibidir. Kudret ve makdûr arasındaki nispet müsebbibin sebebe olan nispetidir” [163] demiştir.

İnsanda kudretin varlığını kabûl edip tesirini nefyetmek bir şeyi kabul edipte onun lâzımını nefyetmektir. Bunda tenakuz vardır. Zîrâ lâzımını nefyetmek melzûmun da nefyini gerektirir.

Eş 'arilerin önde gelen imamlarından Ebû İshak İsferanî de benzeri şeyler söylediğini görmekteyiz. “ Ona göre fiilin aslı; Allah'ın ve kulun kudretlerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkar. Bu durumda iki ihtimalin varlığından bahsetmektedir.

Birincisi: Hem Allah'ın, hem de kulun kudretleri, fiile tesirde müstakildirler. Bununla birlikte, ikisi birden fiilde müessirdirler. Böylece bir eserde, iki müstakil müessir içtima etmiş olur.

İkincisi: Allah'ın kudreti fiile tesirde, birinci ihtimalde olduğu gibi müstakildir. Fakat insanın kudreti ona tesir etmede, fiile taalluk etmez. Ancak; Allah'ın kudreti ona taalluk edince müessir olur manasınadır. İnsan kudreti tesirde müstakil değildir. Bu duruma göre Bâkıllani' nin dediği gibi; taallukların fiilin vasfına değil de aslına müessir olması için, iki müstakil müessirin bir eserde içtimaları gerekmez. İnsanın fiillerini mümkün, her mümkününde Allah’ın makduru olmasından hareketle, insanın ihtiyarı fiilleri ile ıztırârî fiilleri arasındaki fark açıktır. Kulun bütün fiilleri mümkün olduğuna göre, onları Cenab-ı Hakk yokluğa tercih

[163] Gazalî; el- İktisât fî İtikâd, s-50.

etmiştir. Aynı zamanda kulun fiilleri, Allah'ın meşietine bağlıdır. Bir şeye meşiet ve kudret taalluk ederse varlık olarak meydana çıkabilirler.” [164]

Yine Ebu İshak el-İsferanîye göre; hem insan kudretinin hemde ilahi kudretin fiilin aslına da taalluk ettiğini kabul etmişlerdir. Buna göre, insan kudretinin tesiri fiili vücuda getirmeye kâfi gelmediğinden, fiil Cenâb-ı Hakk’ın kudretiyle vücud bulmaktadır. Eş’ari insan kudretinin taalluku yok demesine karşı, İsferanî insan kudretinin taallukunu esas alınmasından dolayı, insan kudreti ve cüz-i iradesinin mahlûk olduğu şeklindeki Eş’ari fikrinden ayrılmaktadır. [165]

Ebu İshak el-İsferâninîn izahlarından anlaşıldığına göre “kesb” tesirde müstakil olmayan fâilin fiilidir. Bu fâil müstakil olmadığı gibi, aynı zamanda birinin yardımına muhtaçtır ki, o yardımcı da Allah’tır. Allah’ın yardımı ise; insanın iradesiyle yapmak istediği fiile, Allah’ın da meşieti ile taalluk göstererek o fiilin gerçekleştirmesine iznidir.

Ebu İshak el-İsferâyinîn bu görüşlerine İmam-ı Gazâlî 'nin de iştirak ettiğini görüyoruz. İmam-ı Gazâlî 'nin de şöyle demektedir: “Müessir, iki kudretin mecmuudur. Kullardan sadır olan bütün fiiller, Allah'ın kaza ve kaderiyledir. Fakat kullar; ihtiyarlarıyla kesb ederler, Allah'ta; kulların bu kesb ettikleri fiilleri yaratır.” [166]

MÂTÜRİDÎLERE GÖRE İNSAN FİİLİ

---

[164] İsferanî , et-Tabsir fi'd-din, s-107.
[165] Mustafa Sabri; Mefkîfu'l-Beşer; Tahte Sultani'l-Kader, s-68.
[166] Gazalî; el- İktisât fî İtikâd, s-50.

Mâtürîdî; her şeyin yaratıcısının Allah olduğuna inanmakta olup şu ayetleri delil göstermektedir. “O her şeyin yaratıcısıdır.” (En’am 6/102); “Bilesiniz ki; yaratmak da emretmek te O’na mahsustur.” (A’râf 7/54). Her şeyin yaratıcısı Allah olduğuna göre, kulun fiillerinin yaratıcısı da Allah’tır. Ancak insan, Allah’ın kendisinde yarattığı hâdis kudretle, irade ettiği fiili itaat veya isyan olarak hür iradesiyle kesbeder. Bu hür iradesinin kesbinden dolayı da insan, bütün yapmış olduğu fiillerden sorumludur. [167]

“Maturidiler; insan fiillerin aslı, Allah'ın kudretiyle ve Allah'ın yaratmasıyladır. İnsanların yaptıkları fiillerin hayr ve şer oluşunu, İlahi kanunlarla tayin ve tespit edilmiştir. Fiillerin hayr ve şer olarak ahlaki ve hukuki nitelik kazanması ise, insanların hür iradesiyle, bu İlahi kanunlarda belirtilen emir ve nehiylerine uyup uymamasına bağlıdır. İnsan hür iradesiyle tercih yaparak, hayır ve şer fiilleri kendisine sıfat yapar. İnsanların hür iradesiyle tercih yapmak kendi ellerinde olduğu için, işte bu fiillerde yapılan tercihe göre ahlaki veya hukuki değer kazanır.” [168]

“Mâturîdîler; fiilleri ıztırârî ve ihtiyârî fiiller olmak üzere ikiye ayırırlar. Allah'ın insanda yarattığı hâdis kudretin ihtiyarı fiillerde tesiri olduğuna, yani fiiller; Allah'ın kadîm kudreti ve insanın hâdis kudretinin içtimaı ile ortaya çıktığına inanmaktadırlar. Bundan dolayı Mâturîdîler; insanın ihtiyârî fiillerini hakîkî olarak insana nispet ederler.

---

[167] Mâtürîdî, Kitâbu’t-Tevhid, s-215.
[168] Şeyhzâde; Nazm el-Ferâid, s-51.

Yani o fiilin oluşmasında ve icadında sebep insandır. Aynı zamanda ihtiyârî fiilleri, hakîkî olarak Allah'a nispet ederler; ancak bu nispet, icad ve insandaki tesirin yoluyladır. İhtiyârî fiilin insana nispet edilmesi durumunda insan hakîkî olarak fiillerinin fâili olur. Allah'a nispet edilmesi durumunda ise hakîkî olarak insanın fiillerini yaratan Allah'tır." [169]

Bu açıdan bakıldığı zaman insan muhtardır. Dilerse fiile tesir yapar. Dilerse fiile tesir yapmaz. Çünkü: İnsan isterse fiili yapar, istemezse fiili yapmaz, her iki yönde fiilini işleme imkânı vardır, muhtardır. Fiilin icadına sebep olması halinde fiili meydana getirir. Aynı şekilde fiilin icadına sebep olmaması halinde fiili meydana getirmez.

Mâturîdî; kulun ihtiyarını ön plana çıkararak aklî ve naklî olarak insanları kendi işledikleri fiillerinde sorumlu kabul etmiştir. Kur'an-ı kerimin birçok ayetlerinde, insanların amellerini kendilerinin işledikleri ifade edilmiş ve onların işledikleri şeye, fiil demişlerdir. Bu fiillerin, yaratılması Allah'a nispet edilir. Fiillerin işlenmesi ve kesb edilmesi ise insanlara nispet edilir. Bundan dolayı fiilleri aynı anda Allah ile kula nispet eden Mâturîdî, Allah'ın fiiline "Halk" yaratma; kulun fiiline ise "kesb" adını verir. [170]

Mâturîdîler, kâinatta olan her şeyin Allah'ın irâdesiyle meydana geldiği, fakat insanın irâde ettiği fiiller, insanın irâdesi doğrultusunda yaratıldığı kanaatini taşımaktadırlar. Mâtürîdî kelâmcılarından Sâbûnî: "İnsan, kendine özgü bir

[169] Taftâzânî, Şerh el-Akâid, s-359.
[170] Mâturîdî, Kitâbu't-Tevhîd, s-725.

irâdesi olduğunu nefsinde zaruri bir bilgi olarak bilir.” [171] Diyerek insanın irâdesi olduğunu ortaya koyar. Bu görüşüne: "Dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." (Kehf, 18/29) ve "Dilediğinizi yapın." (Fussilet, 41/40) âyetlerini delil gösterir. Ayrıca Sâbûnî; "Şâyet Allah, kâfirin küfrünü istemişse O'nun meşietinin dışına çıkmak mümkün değildir. Bu durumda kul küfre mecbur olur." Şeklindeki bir itiraza karşı; "Kâfir, imana gücü olduğu halde küfrü kendisi isteyip tercih ettiği için Allah'ın da iradesi o fiili yaratmaya taalluk etmiştir." [172] Diye cevap vermiştir.

“Mâturîdîler; insanın kendisine ait iradesinin var olduğunu söyler, insan fiillerini bu iradeyle işlemektedir. İnsanda bulunan irade sıfatı, küll-î irade olup mahlûktur. Ancak küll-î iradenin herhangi bir şeye taalluku mahlûk değildir. Bunun adı cüz-i irade olup insana bırakılmıştır, insanı fiillerinde sorumlu kılan da bu iradedir.

Meselenin esas yönü insan cüz-i iradesinin Cenab-ı Hakk tarafından yaratılmış bir şey olup olmadığıdır. Şayet; Eş’arî âlimlerinin savundukları gibi, insan cüz-i iradesi yaratılmış mevcut bir şey olsa idi, onun yaratılması için bir illet-i tamme gerekecek; bu durumda da insan fiili zorunlu olarak meydana gelelecek ve dolayısıyla insan cüz-i iradesi ortadan kalkmış olacaktır. Bu nedenle Eş’arî âlimleri, insana "muztar muhtar" [173] demektedirler.”

---

[171] Sâbûnî, el-Bidaye, s-71.
[172] Sâbûnî, el-Bidaye, s-72.
[173] Razî, Et- Tefsirul- Kebir, Tefsirul- Kebir, c-1, s-120.

Sonuç olarak: Mâtürîdî; “kâinatta cereyan eden her şey, Allah’ın kaza ve kaderiyledir. İnsan fiilleri de, kaza ve kaderin kapsamına girdiği için, insan fiilleri de bu kaza ve kadere göre cereyan etmektedir. Hiçbir şey, Allah’ın iradesi dışında gerçekleşmez. Kullar kaderi bahane edip sorumluluktan kurtulmamaları için, Allah, kulun kendi iradesiyle yapacağı tercihleri esas alarak fiilleri yaratmıştır.

Çünkü Allah, ezelî ilmiyle insanın neyi tercih edip etmeyeceğini bilir. Ancak kul iradesini herhangi bir fiile yönelttiği zaman, bu fiili engellemek yâda engellememek de, yine Allah’ın iradesi dâhilindedir.” [174]

İNSAN İRADESİ, KUDRETİ VE FİİLLERİ HAKKINDA MEZHEPLERİN TEMEL GÖRÜŞLERİ

Cebrîye; cansız varlıkların şuur ve iradeden yoksun olduklarını, muhtar da olmadıklarını söyler. İnsanlarda ise irade ve şuurun varlığını kabul ediyor görünsede bunların fonksiyonunu kabul etmez, böyle olunca insan fiillerinde muztar ve mecbur kabul etmektedir. Bu görüşünden dolayı insanda irade, kudret ve ihtiyar olmadığı anlamı çıkmaktadır. Sebeplere kıymet vermez, tembelce bir tevekkül ile âlemdeki nizama muhalefet ederler, sebebe ayrı, müsebbebe ayrı birer kader tasavvur ederler. Taallukun iki olduğunu söylerler ve sebeple müsebbep arasında kopukluğu caiz görürler. İnsanda seçme hürriyeti olmadan, kaderinde yazılı olanları işlemekte, bu fiilleri karşılığında da sevap ve günah cebren verilmekte olduğunu

[174] Mâtürîdî, Kitâbu’t-Tevhid, s-314.

savunmaktadırlar. Allah; diğer cansızlardan kaynaklanan fiilleri yarattığı gibi insanın fiillerini de yaratır. Nasıl ki; ağacın meyve vermesi, güneş doğması ve batması, yağmur yağması ve suyun akması gibi fiiller cansızlara mecazen nispet ediliyorsa, insana da fiilleri mecazen nispet edilmekte olduğunu söylerler. Bütün fiiller cebren olduğu gibi sevap ve ikâb da cebrendir. Cebriye bu fikirlerini, Allah'ın iradesinden bahseden aşağıdaki ayetlere dayandırarak tek taraflı olarak ifrata kaçmıştır. "Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz." (İnsan, 76/30). "Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ancak Allah dilediğine hidâyet eder." (Kasas, 28/55). "Ben size nasihat etmek istesem de, eğer Allah dalaletinizi murad etmişse benim nasihatim size fayda vermez." (Hud, 11/24).

Hâlbuki Cebriyenin ileri sürdükleri bu fikirlerin aksine, Allah insanları işledikleri amellerden mesul tutmaktadır. Bu konuda "Allah küfürlerinden dolayı onların kalplerini mühürlemiştir" (Nisâ, 4/155) ayeti, Cebriyenin iddialarının tam aksine, yaptığı işlerde insanın bir seçme hürriyetinin olduğunu ve küfrü tercih ettikleri için, Allah küfürlerinden dolayı onların kalplerini mühürlediğini beyan etmektedir. Cebriyenin bu görüşleri kabul edilecek olursa, o zaman insan işledikleri amellerden mesul tutmaması gerekirdi. Bu durumda Allah; bir şeyi hem zorla yaptırmış hem de mesul tutmuş olur. Allah adil-i mutlaktır abes iş yapmaktan ve zulum yapmaktan münezzehtir. Geçmişteki musibetlere kader nazarıyla bakar. Bu görüşlerinden dolayı Cebriye; "cebr-i mutlak" cereyanına sahiptirler.

Mutezile; insanı, mutlak mânâda kendi iradesi ve kendi ihtiyarıyla hareket ediyor görüp ve "kul fiilinin hâlıkıdır" demektedir. Sebeplere tesir vererek, dolayısıyla da “ef'al-i beşeriyenin” Allah tarafından kullara havale edilmiş olduğunu söylerler ve kaderi inkâr ederler. İnsanlardan meydana gelen fiiller, hiçbir zaman Allah'ın kazâ ve kaderiyle olmadığı, bilakis insanın kendi fiilini kendi meydana getirdiği ve buna göre de ceza veya mükâfatı hak ettiği görüşündedir. Arzu edilen şeyin iradeden ayrı olması caiz görürler. Çirkin şerlerin halkı Allah'a ait olmadığını söylerler. Fiili halk edenin fiilin sahibi olduğunu söylemektedir. Gelecekteki günahlara teklif noktasında bakarlar.

Mutezile; “Allah âlemlere zulmetmeyi irade etmez.” (Mü'min, 40/31) ve “Allah kulların küfrüne razı olmaz, eğer şükrederseniz buna razı olur. (Zümer, 39/7) gibi âyetleri delil göstererek, insanın küfür, şirk, fısk gibi kabîh fiillerini, Allah'ın irade etmeyeceğini söylemişlerdir. İnsanın iyi fiillerini Allah irade etmektedir; ancak bu iradenin fiilin meydana gelmesinde bir tesiri yoktur. Mutezile; “tefviz-i mutlak” görüşündedirler.

Evet, insanda cüz-i ihtiyârî unvanıyla, bir kesb, bir meyil veya o meyilde bir tasarruf söz konusudur ki, Cenab-ı Hak, yaratacağı şeyleri, şart-ı âdi plânında -O, buna da mecbur değildir- hep böyle bir kesb, meyil veya ondaki tasarrufa göre yaratmaktadır. Eş’arî; "Siz dileyemezsiniz ancak Allah diler." (İnsan, 76/30) ayetine dayanarak "Biz ancak Allah'ın bizim istememizi istediği şeyi isteyebiliriz" demiştir. İnsanlarda nisbî bir irade ve

kudret farz etmekle beraber, bu sıfatların kat'iyyen müessir olmadığını, sadece herhangi bir işe meyil gösterildiğinde, istitâat maa'l-fiil hâsıl olduğu görüşündedirler. Yani; fiille berlikte kudretin meydana geldiği görüşündedirler. Bu görüşlerinden dolayı Eş’arîler "cebr-i mutavassıt" akımından sayılmaktadırlar.

Mâturîdîler; Cebr-i mutlaka da, tefviz-i mutlaka da "hayır" deyip; insanın kâsib olduğunu “Herkesin kazandığı iyilik kendi lehine, işlediği fenalık da onun aleyhinedir.” (Bakara, 2/286). "Dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." (Kehf 18/29.) ve "Dilediğinizi yapın." (Fussilet 41/40). Ayetlerini delil göstererek, Cenab-ı Hakk'ın da tek Hâlık olduğunu söylemişlerdir. İnsanda cüz-i ihtiyârî namında bir meyelanın olduğu görüşündedirler. Cenab-ı Hakk; esasında mecbur olmamasına rağmen, yaratacağı şeyleri, bir şart-ı âdi plânına bağladığı için, insanın cüz-i ihtiyârî namındaki meyalana göre o fiili yaratmakta olduğunu söylemiştir. Mâturîdîler; “tefviz-i mutavassıt” olarak kabul edilmektedirler.

MÂTÜRÎDÎLİLER VE EŞ’ARİLİLERİN KAZA VE KADERE BAKIŞ AÇILARI

Mâturîdîliler ve Eş'arîlilerin şu hususlarda ittifak etmişlerdir. Şeriat, geçmiş musibetlere kader nazarıyla bakar ve gelecekteki günahlara ise teklif noktasında bakar. Allah’ın adeti üzerine, Cenab-ı Hakk'ın külli iradesi; kulun cüz-i iradesine bakar.

Yani kulun cüz-i iradesinin bir fiile taallukundan sonra, Cenab-ı Hakk'ın külli iradesi taalluk eder. Fiillerin başlangıcını irade-i cüz' iyeye,

sonuçlanmasını irade-i külliyeye veriyor. Çünkü: İtikadda da ta'til ifrattır, teşbih tefrittir, tevhid vasattır.

Mâturîdîliler ve Eş'arîliler; sebeple müsebbebi birlikte değerlendirir. Sebeb veya müsebbebden biri yok sayılırsa sonucun ne olacağı bilinmez. Çünki irade-i külliyenin sebeple müsebbebe birlikte taalluku vardır. Bu itibarla sebebin yokluğu kabul edilirse, müsebbebin de yokluğu kabul edilmesini gerekli kılar. Çünki taalluk birdir, fiillerde hakikî tesir yalnız ve yalnız Allah'ındır. Kulların hayır ve şer bütün fiillerinin yaratıcısı Allah'tır.

Allah hakîmdir, öyle ise sevab ve ikâb abes değildir; ancak istihkaka göre olup, ıztırar ve cebir yoktur. Fiili halk etmek fiilin sahibi olduğunu gerektirmez. Allah'tan başka yaratıcı ve icat edici yoktur. Allah'tan başka yaratıcı ve icat edicinin olmaması, insan iradesini ve kudretini bütün bütün nefyetmek demek değildir. Allah haliktır, insan kâsibtir. İnsan fiillerini Allah'ın yaratmış olduğu kudretle iktisab eder.

Yani sebeple meydana gelen şeyin sebeple alakası kaderdir. Yani, sebeple meydana gelen şey, zaten şu sebeple meydana gelecek diye ilimle tesbit edilip kaderine yazılmış, bu ilimle tesbit edilen kaderi de yaşaması gerekir.

Kader bu olduğuna göre denilmesin ki: "Madem filan adamın ölmesi, filan vakitte mukadder olup kaderinde bellidir. Cüz'-i ihtiyarıyla tüfek atan adamın ne kabahati var. Zaten tüfek atmasaydı da o adam yine ölecekti?" Diyemezsiniz.

Evet, kader; o kişinin ölmesini o kişinin tüfeğiyle tayin etmiştir. Ama o kişinin tüfek atmamasını düşünürsen, o zaman kaderin sebeple meydana gelen şeyin sebeple alakasını kesmiş olursun, bu durumda kader yok sayılmış olur. O zaman kaderi nasıl tarif edeceksin. O vakit o kişinin ölmesini sebeple meydana gelen şeyin sebeple alakası olmadığına göre ne ile hükmedeceksin? O zaman Cebrî gibi dersinki sebebe ayrı, müsebbebe ayrı birer kader tasavvur edersin. Tüfek atmasaydı yine ölecekti diyeceksin. Yahut Mutezile gibi kaderi inkâr edeceksin. Tüfek atmasaydı ölmeyecekti diyeceksin. O zamanda Mâturîdîliler ve Eş'arîliler gibi Ehl-i Sünnet ve Cemaati bırakıp; Cebrîye ve Mutezile gibi sapıklar fırkasına girersin. Öyle ise, biz ehl-i hak deriz ki: "Tüfek atmasaydı, ölmesi bizce meçhul, bilemeyiz.

İnsan iradesi ile tercih yaptığı için; insan iradesini ister taatte, isterse mâsiyette kullanabilir. Fiil, yaratma ve îcâd yönüyle Allah'a; irade ile yönelmeleri ve hâdis kudretin tesirinden dolayı da, fiilleri iktisab etmiş olur, bu yönüyle insana izafe edilir. Allah’ın ilmi, iradesi ve kudretinin her şeyi kapsaması, bütün fiillerin Allah tarafından yaratılması; insanın iradesini yok saymadığı gibi, bir fiili işlemeye yada terk etmeye de zorlamaz. Çünkü: Allah; meşieti doğrultusunda insanın iktisab etmeye azmettiği şeyi yaratır. Bundan dolayı insan hakîkî olarak fiillerinin fâilidir ve onlardan mesuldür. Fiillerinden dolayı da sevap ve günah kazanır.

MATÜRÎDÎ VE EŞ’ARÎLERİN GÖRÜŞ FARKLILIKLARI

Mâtürîdî; cüz-i ihtiyarinin emr-i itibârî olduğunu, mahlûk olmadığını söyler. Eş'arî; cüz-i ihtiyarinin mahlûk olduğunu söyler.

Matürîdîde kesb; kulun bir şeye azmederek niyetlenmesiyle o şeyin hâsıl olmasıdır. Eş'arîde ise kesb; insanın gücünün iktiranı olduğunu söyler.

Matürîdîde istitâa bir fiilin hem kendisi, hem de zıttı için geçerlidir. Eş'arî ise; istitâa bir fiilin hem kendisi, hem de zıttı için geçerli değildir. Yani; insan bir istitâa ile hem iman hem de inkâr edemez, iman istitâa'sıyla iman edebilir, küfür istitâa'sıyla inkâr edebilir.

Matürîdîde hüsün ve kubuh; bir şeyin iyi ve kötü olduğunun bilinmesi akılla mahkûmdur. Eş'arîler ise hüsün ve kubuh; şer'i dir, akıl ile idrak olunmaz.

Matürîdîde mârifetullâha; dini tebligat olmasa da kişi Allah'ı bilmek zorundadır. Çünkü akıl Allah'ı bilme gücündedir. Eş'arîde ise marifetullah; dinden haberi olmayan hiçbir şeyden mesul degildir.

Matürîdîde teklif-i ma-la yutak caiz değildir. Eş'arîde ise; teklif-i ma-la yutak caizdir ama vaki degildir.

Matürîdîde Allah'ın fiillerinin sebep ve hikmete dayandığı ileri sürülür. Eş'arîde ise; Allah'ın fiillerinin sebep ve hikmete bağlı olma şartı yoktur.

Matürîdîde yeis halinde yapılan tövbe makbuldür. Eş'arîde ise; yeis halinde yapılan tövbe makbul değildir.

Matürîdîde mürtet yeniden iman etse amelleri avdet etmez Eş' aride ise; mürtet yeniden iman etse amelleri avdet eder.

Matürîdîde nübüvvetin şartlarından biri erkek olmalıdır. Eş' aride ise; nübüvvet için erkek olması şart değildir, kadın peygamberde olabilir.

RÜCHANİYET

Rüchaniyet; cüz-i iradenin tercih sahasına müdahil olan ve tercihini etkileyen bir unsur olduğu gibi, aynı zamanda insanı tercih etmeye sevk eden bir illettir. Rüchaniyet; bir noktada insanın tercih yapmasına yardımcı olan bir özellikte diyebiliriz.

İnsan herhangi bir tercih yapacağı anda devreye girer, tercih edeceği şeyi tercih etme durumuna getirir ve tercih edilecek şey hazır bir halde bekler. Hazır bir halde bekleyen tercih edilecek şey, cüz-i irade tarafından mesuliyet üzerine alınarak tercih yapılır.

Rüchaniyeti Üstad Bediüzzaman şöyle anlatmaktadır. “Allah; Hazret-i Âdem'e bir mucize olarak bütün eşyanın isimlerini öğretmesiyle, Melaikeye karşı arzın halifesi olduğunu ispatlamıştır. Esasında bu mucize, bir cüz-i hâdisedir. Cüz-i bir hâdise olmasına rağmen, bir küllî düsturun ucu olmuştur.

Şöyle ki: İnsanlarda birçok istidatın toplanması ve kapsamının çok geniş olması cihetiyle, talim olunan hadsiz ilimler, kâinatın bütün nevilerini kaplayan pek çok fenler, Hâlıkın fiillerine ve vasıflarına şamil birçok bilgilerin talim edilmesinden dolayı, küllî düsturun ucu olmuştur.

İşte bu talim edilme; sadece insanlığa ve Melaikeye değil, belki semavat ve arza, hatta arzdaki dağlara karşı halifelikle birlikte, büyük bir emanet olan Kur'an-ı Kerim'in sorumluluğunu yüklenme ve taşıma davasında bir rüchaniyet vermiştir.

İşte bu rüchaniyet Hazret-i Âdem'e ve nesline arzın manevî bir halifesi olduğunu Kur'an bizlere bildirmiştir." [175]

"Cenab-ı Hak; Hazret-i Âdem'in bu mucizesine şu âyetin işaretiyle manen diyor ki: Ey Âdemoğlu! Sizin babanıza, melaikelere karşı hilafet davasında rüchaniyetine delil olarak, bütün esmayı talim ettiğimden, siz dahi madem onun evlâdı ve onun istidadının vârislerisiniz. Bütün esmayı taallüm edip, en büyük emanet mertebesi olan halifelikle, bütün mahlûkata karşı rüchaniyetinize layık olduğunuzu göstermeniz gerekir.

Zira kâinat içinde, bütün mahlûkat üstünde en yüksek makamlara gitmek gibi, küçük büyük bütün mahlûkların size müsahhar olmaları için, yüksek bir mertebenin yolu size açıktır. Haydi, ileri atılınız ve isimlerime yapışarak rüchaniyetinizi koruyarak o yüksek mertebelere çıkınız." [176]

İşte insana bu istidat ve emanet rüçhaniyeti verilmiştir. İyi veya kötü bir tercih yapacağında, tam tercihleri yapma esnasında bu rüchaniyet devreye girer. Mesela: İnsan tercihini kötüye kullanmaya meyilli ise, rüchaniyet o esnada devreye

---

[175] Bediüzzaman; Sözler, s-334.
[176] Bediüzzaman; Sözler, s-334.

girer, şeriatın teklifini yapar, haramdır yaklaşma emrini hatırlatır ve o anda insan onu terk edebilir.

Aynı şekilde insan; bu ruhaniyetine sahip çıkmayarak kendini şer fikirlerle beslerse, rüçhaniyeti şer fikirlerle dolacaktır. Bu seferde insanın rüçhaniyeti şer fikirlerle dolu olduğundan, tercihini de kötü yönde kullanmasına sebeb olacaktır.

“Şayet bu rüchaniyet olmazsa, cüz-i irade bir emr-i itibari olarak kalacak, harekete geçemeyecekti. Dolayısıyla; insan tercihini yapamayacaktı. O zaman emr-i itibari olan cüz-i irade, harekete geçmeyecek itibar da görmeyecekti. Bu illetten dolayıdır ki; rüchaniyet, cüz-i iradenin tercihini yapması için tercih etme ortamını hazırlar, hazırlanan ortamda da cüz-i irade tercihini yapar.

Bununla beraber emr-i itibari, tamamıyla madum da değildir, itibari de olsa hakikatleri vardır. Bu nedenle emr-i itibari olan cüz-i irade veya cüz-i ihtiyarın illeti, insanın kendisinden kaynaklanan ve vicdani olarak bilinen bir şeydir. Cüz-i iradenin kullanabilmesi için tercih edilecek şey, “rüchaniyet” kazanması gerekir.” [177]

Kişinin imanı, ilmi, takvası, salih ameli, duası ve verdiği sadakalar karşısına çıkıp rüçhaniyeti etkileyebilir. Sadece rüçhaniyeti etkilenebilir diyoruz. Çünkü kulda o fiili yaratacak kudret olsa idi, o fiil hemen meydana gelecekti. O seçme anı ve zamanına gerek olmayacaktı. Seçme anı ve zamanına gerek olmayınca da seçme fırsatı

[177] Bediüzzaman;

kalmayacaktı, irade veya ihtiyarının görevi olan meyalan veya meyelandaki tasarruf yapılamazdı. Ama kul fiilini yaratmaktan aciz olunca, kul meyelan veya meyelandaki tasarrufta bulunmasıyla, hemen filler vücut bulmuyor, seçmek için bir anı ve zamanı oluyor. Çünkü fiilin oluşması için bütün sebepler oluşmadı. İşte kul o kısa an ve zamanda kararını verir. Sonra Allah'ta; meşieti ve kudretiyle o tercihi gerçekleştirir. Kulun irade veya ihtiyarına kapı açılmış olur ve kul da bu açılan kapıdan dolayı tercihlerinden sorumlu olur.

Tercih bilâ müreccih; hangi durumlarda yapılabilir hangi durumlarda yapılamaz, emre göre iradenin sınıflarını incelememiz gerekir. Emre göre irade ise; itibari emirler sınıfından olan irade ve sabit emirler sınıfından olan irade olmak üzere iki sınıfta nitelendirilirir. İrade ve emirler kısmına müracat edilebilir.

TERCİH BİLÂ MÜRECCİH

Tercih bilâ müreccih; üstünlük veya her hangi bir sebep olmaksızın bir şıkkı tercih demektir. Kelam âlimleri arasında böyle bir tercih yapılabilir mi? Yapılamaz mı? Diye tartışma konusu olmuştur. Tercih: Üstün tutmak, bir şeyi diğerinden fazla beğenmek, fazla itibar etmektir. (Yeni Lügat)

Tereccüh: Üstün olmak, kendiliğinden üstünlük, üstünlük için hiçbir sebep yokken bir şeyin diğerinden üstün olmasıdır. Bir noktada da bir tarafa meyletmedir. (Yeni Lügat)

Müreccih: Tercih eden, üstün tutan, bir şeyi daha iyi ve mühim gören, sabit emirlerde tercih

edici sebeb veya tercih eden zat, itibari emirlerde tercih ettiren üstün sebep veya sıfattır. (Yeni Lügat)

Racih: Üstün olan, kıymetli, faziletli ve itibarı fazla olandır. Fıkıhta ise: Beyyinatta, bürhan ve delilin tercihinde delili üstün, beyyinesi evlâ ve makbul olan tarafdır. (Yeni Lügat)

Rüchâniyet: Üstün oluş, rüchânlık, daha mühim olma hali demektir. (Yeni Lügat)

Üstad Bediüzzaman'a göre tercih bilâ müreccih câiz ve vâkidir; her zaman uygulaya geldiğimiz bir tercih biçimidir. Yani irâdemiz iki şey arasında tercih yaparken illâ da üstünlük gözeterek veya bir sebep arayarak, tercihini sebebe bağlı yapmaz, mecburda değildir. Daima üstünlük ve sebep gözetmeden birçok tercihler yapılmaktadır.

Şüphesiz irâdemiz tercihini yaparken, genelde üstünlük gözetir ve bir sebebe dayalı yapar; fakat bu tercihi yaparken zorunlu değildir. Yani irâdemiz tercihi yaparken üstünlük veya herhangi bir sebebe gerek duymadan, tercihini yapabilme gücüne, sahiptir. Ve irâdemiz her zaman farkında olsak ta olmasak ta, birçok sebepsiz tercihler yapmaktadır. Zaten irademizin işi budur; üstün olsun olmasın, sebepli sebepsiz tercihleri yapıp yapmama için verilmiştir.

SABİT EMİRLERDE TERCİH YAPILABILIR Mİ?

Sabit emirlere mutlak hakikatin tecellisinin sureti demek de mümkündür. Ama çok gölgelerden geçmiş, zayıf bir şuadır. Ne kadar zayıfta olsa, hakikatı sabit bir surettir. Burada, "tercih bila müreccih" muhaldir kaidesi geçerlidir. İşte Cenab-ı

Hakk’ın sabit emirlerinde sebepsiz bir üstünlük var demektir, İnsan da Cenab-ı Hakk’ın bu sabit emri üstünde tercih yapılmaz. Çünkü yapılan tercih zaten üstün, tercih ettirecek başka bir sebeb yok demektir, tercih ettirecek bir sebebin olmadığı yerde tercih yapılamaz. Sabit emirler Allah’ın emirleri olduğu için Allah’ın emirlerinde üstünlük tercihi yapılamaz.

Sabit emirlerin yokluk âleminden varlık âlemine çıkmaları için, varlığını yokluğuna tercih eden, vacip bir müreccihe, yani tercih edecek bir zata ihtiyaç duymaktadır. Her hangi bir tercih söz konusu olup da, tercihi yapan zatın olmamasını düşünmek, imkânsızı kabul etmek olur ki, bu da mümkin değildir. İşte sabit emirlerde tercihi yapan zat Cenab-ı Hakk olduğu için, mümkin varlıkların tercih yapması muhaldir. Âlimler buna “tercih bila müreccih” muhaldir demişlerdir. Yani; üstünlük veya her hangi bir sebep olmaksızın bir şıkkı tercih etmek muhaldir. Üstad Bediüzzaman ise; sabit emirlerde tercihi yapan zat Cenab-ı Hakk olduğu için, “tereccüh bilâ müreccih” muhal olarak nitelemiştir. “Tereccüh bilâ müreccih” denilince akla Cenab-ı Hakk’ın sabit emirleri geldiği için, Cenab-ı Hakk’ın emirlerinin dışında tercih yapılamaz. Burada tamamen külli irade olan Allah’ın iradesi esastır. Bundan dolayı sabit emirler sınıfından olan iradeye “ızdırari kader” denmiştir

Hangi durumlarda “Tercih bilâ müreccih” yapılabilir, hangi durumlarda muhaldir. Kısacası; itibari emirlerde tercih yapılabilir, sabit emirlerde ise tercih yapılamaz, muhaldir. Çünkü sabit emir

farklıdır, itibari emir farklıdır; tercih ayrıdır, tereccüh ayrıdır. Sabit emirlerde, Cenab-ı Hakk'ın emirleri söz konusu olduğu için, Cenab-ı Hakk'ın emirleri üzerine tercih yapılamaz, muhaldir.

Tereccüh bilâ müreccih ise, üstünlük veya herhangi bir sebebe bağlı kalmaksızın, sebepsiz üstün tutma veya üstün görme demektir. Bu durumda tercih masdarı tef'îl babından, tereccüh manası kazanarak tefe'uul babına geçmiş ve mânâ değişikliğine uğrayarak, rüchaniyet mânâsı kazanmıştır. Sebepsiz rüchaniyet ise imkânsızdır. Yani sebepsiz üstünlük olmaz. Demek ki, sebepsiz tercih olur, fakat sebepsiz üstünlük olmaz.

Bir şeyin kendi zatında diğer şeye karşı herhangi bir üstünlük vasfı olmadığı gibi görüldüğü halde, hiçbir sebeb yokken sebepsiz üstün tutulması muhakkak bir tereccüh ediciyi gösterir. Esasında böyle bir hal muhal görülmesine rağmen, üstünlük varsa bir sebebi vardır. Her sebep bir müsebbebe dayanır.

Tercihte kişinin üstün tutma, fazla itibar etme durumu söz konusudur. Tereccühte ise kendiliğinden bir üstünlük söz konusudur. Tercih bizim irademizle gerçekleşiyor, tereccühte ise bizim irademiz değil Allah'ın iradesi söz konusudur. Çünkü bir şey kendiliğinden üstün ise orada irade iptal demektir. Üstün olan bir şeyi tercih etmek söz konusu değildir. Zaten üstün olan bir şey, bizi kendisine zorunlu kılar. Biz, üstünlük verici hiçbir sebep yokken iki eşit şeyden birini diğerine tercih ederiz ve irademizle bu seçimi yaparız. Çünkü irade bir sıfattır; onun özelliği böyle bir işi görmektir.

İradenin mecbur olduğu bir tercihe, iradeyle tercih yaptı diyemeyiz. Böyle bir tercih iradeyi kendine zorunlu kılar, o zaman iradeyle tercih yapılmış olmaz. Tereccühte ise bizi tercih ettirmeye zorlayan bir sebeb vardır demektir.

Mesela, iki aynı meyveden birisi çürük diğeri sağlam olsun. Sağlam meyve çürük meyveye göre üstün bir özelliğe sahiptir. Bu durumda irade sahibi bir kişiye, şu iki meyveden iyi olanı tercih et deseniz muhakkak sağlam meyveyi tercih edecektir. Çünkü meyveler eşit şartlarda değildir, sağlam meyve iradeyi kendine mecbur kılacaktır. Bunun adına iradeyle tercih denmez zorunlu olarak iyiyi tercih ettirmek denir. Burada kişinin iradesi sağlam meyve yönünde zorlanmaktadır.

Birde eşit şartlarda iki meyveyi ele alalım. Yine irade sahibi bir kişiye, şu iki meyveden birini tercih et deseniz, bu durumda ise kişi, meyveler arasında üstünlük sebebi olmadığından birini diğerine tercih edecektir. İşte buradaki tercih hür iradeyle yapıldığını göstermektedir.

Tercih bilâ müreccih, yukarıda itibarî emirlerde câiz, sabit emirlerde muhaldir demiştik. İtibarî emirler için kullanılan, tercih bilâ müreccih câizdir ifadesinde geçen müreccih, üstün tutarak tercih ettiren sebep mânâsına olduğunu yukarıda söylemiştik. Meselâ altından yapılmış bir kalemin gümüş kalemden râcih sıfatı, altın olmasından dolayı üstün oluşudur. İşte altından yapılmış kalemin râcih sıfatı, iradeyi kendine mecbur kılacaktır. Ama altından yapılmış aynı marka ve aynı özellikte iki kalemden birinin, diğer kaleme karşı

hiçbir üstünlüğü yoktur. Eğer tercih bilâ müreccih muhal olsa, bizim bu iki altın kalemden birini tercih edemememiz gerekir. Hâlbuki aynı değer ve özellikteki bu iki kalemden birini cüz-î irademizle tercih edebiliyoruz. O halde, müreccihsiz tercih câizdir ve daima tatbik edilmektedir. Ama tercih ettiğimiz şeyi diğerine üstün tutamayız.

Sabit emirlerde, yâni yaratılmış, meydana gelmiş şeylerde, tercih bilâ müreccih muhaldir. Yine; buradaki müreccih kelimesi de, tercih eden sebep veya zât, mânâsına olduğunu yukarıda söylemiştik. Mevcut bir eser, kendisinin var olmasını yoklukta kalmasına tercih eden bir müreccihi gösterir. O müreccih olmaksızın eserin meydana gelmesi muhaldir. İşte kelâm ilmindeki tercih bilâ müreccih muhaldir, ifâdesi bu kısım içindir. Bu hâl, tereccüh bilâ müreccih muhaldir, şeklinde de ifâde edilmektedir. Sabit emirlerde, bir şeyin veya bir şıkkın diğerine tercih edilmesi hâlinde, tercih edilen şeyin veya şıkkın tereccühü söz konusudur. Tereccüh söz konusu olunca da müreccihsiz, yâni tercih edici bir sebep veya zât olmaksızın olamaz.

Herhangi bir şey yapıp yapmama hususunda bir karara varmamızdan önce, söz konusu şeyin yapılması ile yapılmaması müsavidir. Yapmayı tercih ettiğimizde, işin yapılması tereccüh etmiş olur. Meselâ, bir cümleyi yazdığımız takdirde cümlenin yazılması yazılmamasına tereccüh etmiştir. İşte bu tereccüh, bir müreccihe yâni tercih yapan bir kâtibe delâlet eder ve onsuz olamaz. Aynen öyle de, bu kâinatın varlığı gösteriyor ki, onun yaratılması,

yoklukta kalmasına tereccüh etmiştir. Bu tereccühün müreccihsiz olması muhaldir. Kâinatın yaratılmasını tercih eden müreccih ise ancak ve ancak Kadîr-i Mürîd olan Allah'ü Azîmüşşân'dır.

Şunu da unutmamalı; birbirilerine karşı her hangi bir üstünlük sebebi olmayan iki eşit şeyden birisi, diğerine karşı tercih yapılabilir, ama birisi diğerine karşı asla üstün tutulamaz. Neden üstün tutulamaz derseniz? Şundan dolayıdır ki: Size bir tepside aynı sürahiden aynı bardaklara konmuş ayran ikram etseler, sizde bardaklardan birini tercih etseniz. Bardaklardan birini tercih ettikten sonra, size neden o bardağı seçtiniz? Deseler. Siz; bu seçtiğim bardak diğerlerinden üstün de ondan dolayı seçtim diyebilirmisiniz? Hiçbir üstünlük sebebi yokken böyle bir tercihte bulunmanız doğrumudur? Böyle bir tercihte bulunmanız ikram sahibine yalan isnadında bulunulmuş olmaz mı? Böyle bir tercih ikram sahibine hakaret olmaz mı?

İşte Cenab-ı Hakk'kın yaratmış olduğu mahlûkları biz nasıl görürsek görelim, nasıl düşünürsek düşünelim, arasından birisini tercih yapabiliriz, ama birisini diğerine üstün tutamayız. Böyle bir tercihte bulunmamız, Cenab-ı Hakk'ka karşı yalan isnadında bulunmuş oluruz ve Cenab-ı Hakk'ka nankörlük etmiş oluruz. Yaptığımız nankörlükte cezasız kalmaz.

Bu meseleyi Kur'an ve sünnet ışığında bazı mezheplerin görüşlerinden örneklerle açıklamaya çalışalım. Bu açıklamalarla mesele daha iyi anlaşılmış olur.

Biliyoruz ki; Hz. Âdem topraktan, İblis ise ateşten yaratıldı. Allah, Melaikeye Hz. Âdem'e secde etmelerini emretmiştir. Melaike hemen emre itaat edip secde ettiler. İblis ise secde etmeyerek hataya düşmüştür. Âdem'ın topraktan yaratıldığını, kendisinin ise ateşten yaratıldığını ileri sürerek, ben Âdem'den daha üstünüm diyerek gurura kapılmıştır. Çünkü İblis gururu yüzünden Âdem'e secde etmemiş, kendince kendisinin üstün olduğunu ileri sürmüştür. Böylece, Allah'ın emrinin üstünlüğü varken, kendinin ateşten yaratılmasını üstünlük vasfı olarak görerek, tereccüh bilâ müreccih muhal olmasına rağmen, kendi iradesiyle tercih yapmıştır. Allah'ın emrine isyanda bulunarak hataya düşmüştür.

Yine yukarıda da bahsettiğimiz gibi, İblisin de yaptığı yanlış budur. Ateşten yaratılmayı, topraktan yaratılmaya üstün görerek, kendisini Âdem'den üstün görüp, Allah'ın emrine itaat etmeyip, "tereccüh bila müreccih muhal" olmasına rağmen tercih yaparak isyankâr olmuştur. İblis zahiri olarak, kendisinin yaratıldığı ateşteki hali üstün görerek, yine kendi gördüğü bu üstünlüğe göre, Allah iradesiyle üstün olan beni, tercih etmesi gerekirdi demiştir. Bu hareketiyle Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmıştır.

Bu mevzuyu biraz daha açacak olursak, Cenab-ı Hak imtihan sırrı gereği melaikeye, Hz. Âdem'e secde etmelerini emrettiğinde, İblis; "tereccüh bilâ müreccih muhaldir" kuralını bir kenara atarak, tercihin ancak bir sebebe dayanması gerektiğini, Allah'ı bir müreccihe, yani üstün tutan bir sebepten

dolayı tercihte bulunması gerektiğini düşünmüştür. Ateşten yaratılan kendisini, topraktan yaratılan Hz. Âdem’den üstün görerek hataya düşmüştür.

Oysa Allah mutlak irade sahibidir; dilediğini seçer, dilediğini seçmez. Âdem’e secde edin! Diye emretmişse; Allah emrettiği için secde edilir. Bu secde emrini tercih ederken Allah'ın her hangi bir sebebe dayanması gerekmez. Şayet; Allah'ın tercih ettiği bu secde emrini, bir sebebe bir hikmete dayandırmak istersek, kendi tesbit ettiğimiz sebep veya hikmeti, Allah'ın emirlerinin önüne koyuyoruz demektir. Allah'ın emirlerini bir sebep veya hikmete bağımlı hale getirmekte, kendi irademizle Allah'ın emirlerini yargılamış oluruz.

Hâlbuki önceleri bahsettiğimiz gibi, Allah’ın irâdesi ve emri böyle bir tercihe zorunlu tutulamaz. Çünkü sonsuz irade ve kudret sahibi bir Hâlık, nasıl olurda yarattığı bir mahlûkun isteğine boyun eğebilir. Allah katında toprak, ateş, altın ve demir birdir. Üstünlük eşyanın zatında değil, Allah’ın emir ve iradesindedir. Allah hangisine emr ve irade ederse üstün o olur.

Demek ki bizlerde irademizle tercihlerimizi yaparken Allah’ın sabit emirleri doğrultusunda yapmamız gerekir.

Biliyorsunuz hepimiz bu dünyaya imtihan için gönderildik. Her birimizin imtihanı ise faklı farklıdır. Ayrıca peygamberlerin hayatları da, bizler için önemli bir imtihan kaynağıdır. Kur’an-ı Kerim’de geçen Hz. İbrahim kıssası bizim konumuzu açık bir şekilde açıklamaktadır.

Hz. İbrahim oğlu Hz. İsmail ile imtihan edilmiştir. Bıçak denilince aklımıza kesici bir alet akla gelir. Ancak Hz. İbrahim, oğlu Hz. İsmail'i kesmek için yatırdığı zaman, bıçak kesici bir alet olmasına rağmen kesmemiştir. Demek ki: Bıçak zatında kesici bir alet olmasına rağmen, emir tahtında kesiyor veya kesmiyor. Allah bıçağa kesmesini emretmemiştir, bıçağın kesmesi bıçağın zatından değil emirden ileri gelmektedir. Bıçağın kesici bir alet olması, bıçağa üstün bir özellik vermez. Bıçağın kesmesindeki üstünlük emirdedir. Şayet kesme ameliyesi emirde değilde bıçağın zatında olsaydı, bıçak Hz. İsmail'i kesmesi gerekecekti.

Yine Hz. İbrahim'in mancılıkla ateşe atılmasında da benzer bir olayı görüyoruz. Dış görünüşü olarak ateş yakıcıdır. Yine ateşte Hz. İbrahim'i yakmamıştır. Demek ki ateş emir ile yakıyor ve yakmıyor, üstünlük ateşte değil emirdedir.

Bu iki kıssadan şu çıkıyor, müreccih emirde olduğu için, emrin olduğu yerde üstünlük emre bakar. Şayet eşyanın zatında bir üstünlük görülüyorsa, o üstünlük eşyaya verilen emirden ileri gelmektedir. Bunlardan dolayı "Tereccuh bilâ müreccih muhal" olduğu için, eşyanın dış görünüşüne göre tercih yapılamaz.

Birde bu konuyu aşağıdaki iki ayeti kerime ve mezheplerin hüsn ve kubh meselesine bakış açılarıyla açmaya çalışalım.

“Fakat olur ki, bir şeyden hoşlanmazsınız ama o sizin için hayırlıdır. Ve olur ki bir şeyi seversiniz, hâlbuki o sizin için bir şerdir. Allah ise (sizin için hayır olanı) bilir de siz bilmezsiniz.” (Bakara, 2/216).

“Fakat onlardan hoşlanmazsanız artık (sabrediniz,) olur ki bir şey hoşunuza gitmez de Allah, onda birçok hayır takdir etmiş bulunur.” (Nisâ, 4/19).

Daha önce bahsetmiştik Mutezile; Ehl-i Sünnet mezhepleri dışındaki mezheplerden biridir. “Hüsn ve kubh meselesinde, Ehl-i Sünnet mezheplerine taban tabana zıt itikada sahiptir. Biliyorsunuz ilâhî emir ve yasakların bir illeti vardır, birde hikmeti vardır. İşte Mutezile bir tercih yapacağında, ilâhî emir ve yasakları illetine göre değil, hikmetine göre yapmaktadır.

Mutezile; eşya ve fiillere sebep-sonuç açısına bakışı, açık bir şekilde sebebi, sonucu doğuran asıl faktör olarak görmektedir. Görüşlerinde materyalist bir düşüncenin hâkim olduğunu görüyoruz. Diğer taraftan da güzellik ve çirkinlik, eşya ve fiillerin zatından kaynaklanan özellikler olarak kabul ederek, Cenab-ı Hakk külli iradesini kullanırken, eşya ve fiillerin güzel veya çirkin özelliklerini kabul ederek, yapmak durumunda bırakmaktadır.

Yani, eşya ve fiiller kendi zatından kaynaklı özellikleri bulunan bir iradeye sahip olup, bu iradeye göre işler ve başka bir iradeyle bağlantısı yoktur. Eşya ve fiiller; kendi zatından kaynaklı özellikleri bulunan bir iradeye sahip oldukları için,

işte bu iradenin ortaya çıkardığı sonuca göre, Cenab-ı Hakk'ı o iradenin sonucuna tabi olan ve karar veren durumuna düşürmektedir.

Mutezile; "Teklife medar olan eşya ve fiiller; kendi zatında, kendi bünyesinde ve kendine ait, âhiret itibariyle ya hüsnü var, sonra o hüsne binaen emredilmiş veya âhiret itibariyle kubhu var, sonra ona binaen nehyedilmiş. Teklife medar olan eşya ve fiillerde; emredilen hüsn ve nehyedilen kubh, ahirete bakan yön itibariyledir.

Demek ki; Âhiret ve hakikat noktayı nazarında olan hüsn ve kubh eşyada zatîdir, İlahî emir ve nehy eşyaya tâbi'dir" demektedir. İşte bu mezhebin görüşüne göre, Eşyada hüsn ve kubh zâtî olduğu için, İlahî emir ve nehyi eşyaya tâbi kılarak, Allah'ı mecbur kılmıştır.

Aynı zamanda teklife medar olan eşya ve fiillerde; emredilen hüsn ve nehyedilen kubh, ahirete bakan yön itibariyle olduğu, için insanın aklına, her işlediği amelde "acaba amelim emirde istenilen güzellikte yapılmış mıdır?" diye vesvese getirir." [178]

Demekki; Mutezileye göre amelin güzelliği zatındadır. Dolayısıyla; nefsül emirde istenilen şekilde eksiksiz olmalıdır. Yani eşya ve fiillerin zatında tam ve güzel olarak tanımlanmış amel nasılsa, yapılacak eşya ve fiiller aynen o zatındaki gibi tam ve güzel olarak uyumlu olmalıdır. Bu anlamda, eşya ve fiiller aslına ve özüne uyumlu olmazlarsa eksik yapılmış demektir, eksik yapılmış

[178] Bediüzzaman, Sözler, s-371.

eşya ve fiiller, İlahi irade tarafından doğru kabul edilebilme imkânı yoktur. Çünkü İlahi irade bu yaklaşımda eşyaya tabidir. Eşya ve fiillerin kendi kuralları çerçevesinde, özellikler meydana çıkmaktadır. Adeta Cenab-ı Hakk'ı; insani özellikleri olan bir yargıç gibi görerek, eşya ve fiillerle ne meydana gelmişse ona göre muamele etmek ve hüküm vermek durumuna düşürmüştür.

Hak mezheb olan Ehl-i Sünnet ve Cemaat inancına göre, varlık adını alan her şeyin sahip olduğu özellikler tamamen "meşiet" adı verilen, İlahi irade ile belirlenmektedir. Cenab-ı Hakk; eşya ve fiillerin sahip olduğu özelliklere göre muamele etmek ve bu özelliklere tabi olmak konumunda değil, eşya ve fiiller daha yaratılmadan önce, hareket ettikleri kanunlar ve tercih ettikleri meyillerin durumuna göre, en son sözü söyleme konumundadır. Her şey O'nun arzu ve iradesi ile iyi ya da kötü olur, güzel ya da çirkin gibi vasıflar alır. Yani Cenab-ı Hakk bir şey zatında güzel ve onu güzel kabul etmek, ya da; zatında çirkin ve onu çirkin kabul etmek zorunda değildir.

Eşya ve fiillerin aslını ve özünü belirleyici tamamen İlahi iradedir. Eşya ve fiillerde zahiren gözüken çirkinlikler ve güzellikler zati özellikler olmadığı için, eşya ve fiillerin nefsülemirdeki gerçek konumunu belirleyici olmayabilir. Zahiren çirkin gözüken bir şey, İlahi irade tarafından güzel kabul edilerek güzelleşmiş olur. Zahiren güzel gözüken bir şeyde, İlahi irade tarafından çirkin kabul edilerek çirkinleşmiş olur. Zahiren güzel gözüken

bir şey, İlahi iradenin de onu güzel kabul etmesiyle ancak güzelleşmiş olur.

Ehl-i Sünnet ve Cemaat göre eşya ve fiiller, İlahi irade ile belirlendiğini söylemiştik. Bu irade eşyanın işleyişine tabi değildir. Kul ihlaslı olarak amelini yerine getirirse, eksiksiz yapmak için üzerine düşeni yaparsa, amelde bilinçsizce zahiren bir eksiklik olsa bile, bu amel İlahi irade tarafından da eksiksiz kabul edilmişse, hakikatte ve nefsülemirde artık bu amel eksiktir denilemez.

Mesela: Yemek içmek orucu bozar. İnsan unutarak bir şey yese içse orucu bozulmadığı gibi orucu tam tutulmuş kabul edilir. Ehl-i Sünnet amelin şekilden ziyade İlahi rızanın arayışı içerisindedirler. Esas mesele Allah'a o ameli güzel kabul ettirebilmektir. Zahirde kasıt olmadan şuursuzca meydana gelen eksiklikler, amelin sonucunu etkilemezler.

Zaten, insanın nefsül emiri tam uygulayabilmesi, unutan ve hata yapan bir varlık olmasından dolayı mümkün görülmez. Kulu, Cenab-ı Hakk karşısında kıymetli konuma yükseltecek olan fiillerinde ve ibadetlerindeki şekli mükemmellik değil, halis niyeti ve rızayı kazanmak doğrultusundaki fiilleriyle ve sözleriyle ifade ettiği duasıdır.

Çünkü: Ameller niyete göredir. [179] Hadis-i Şerif'inde de belirtildiği gibi amellerde niyet gerekir. Niyet ise bir işe içten karar vermek demektir. İbadetin ne maksatla yapıldığını kişi ile

[179] Buhârî, Bedu'l-Vahy, s-1; Müslim, İmare, s-155.

Allah bilir. Niyetsiz olarak veya korkutularak yapılan ibadetlerden önemli bir kazanç elde edilmez. Baskıyla iman eden veya baskıyla imandan uzaklaştırılan mesul tutulmaz. “Her kim imanından sonra Allah'a küfrederse, kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan başka ve kim küfre göğsünü açarsa onların üstüne kesinkes Allah'tan bir gazap iner ve onlara büyük bir azap vardır.” (Nahl, 16/106).

Ehl-i Sünnet ve Cemaat derler ki: “Cenab-ı Hak bir şeye emreder, sonra hasen olur. Nehyeder, sonra kabîh olur.” Demek ki; emir ile güzellik; nehy ile de çirkinlik tahakkuk eder. Yani; hüsün ve kubh mükellefin malumatına bakar ve ona göre karar verilir. Şu hüsün ve kubh ise, görünüşteki ve dünyaya bakan yüzünde değil, belki âhirete bakan yüzdedir. Meselâ: Sen namaz kıldın veya abdest aldın. Hâlbuki namazını ve abdestini fesada verecek bir sebep, hakikatte varmış; lâkin sen onun farkında olmadın. Senin namazın ve abdestin hem sahihtir, hem hasendir” [180] demişlerdir.

Mutezileye göre, içki zatında kötü olduğu için Allah onu haram kılmıştır der. Allah içkiyi haram kılmışsa, içkiyi haram kılmayı gerektiren hikmetinden yola çıkarak, bir tercih sebebi müreccih arar. Dolayısıyla tereccüh bilâ müreccih muhal olmasına rağmen, Allah'ın emrini bırakıp, hikmetine takılarak tercih yapmış ve sapıklığa düşmüştür. Böylece, hem Allah'ın yarattığı şeylerin dış görünüşüne göre kubuh izafe ederek, Allah'ın sıfat ve esmâsı kusurdan ve çirkinlikten münezzeh olmasına rağmen halel getirmiş. Hem de Allah'ın

[180] Bediüzzaman, Sözler, s-371.

iradesini bir sebebe bağlayarak, yarattığı eşyanın vasfına göre Allah'ın iradesini kullandığını iddia etmiştir. Allah'ın sonsuz iradesini, yarattığı eşyaya bağlı kılarak tercih yapar durumuna düşürerek, Allah'a iftirada bulunmuştur.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, zamanımızda bazı kişiler hikmeti Allah'ın iradesinin önünde görerek, tercih bila müreccih caizdir le, tereccüh bila müreccih muhaldiri, ayı şey telakki ederek fikir beyan etmektedirler.

Ehl-i Sünnete göre ise, Allah içkiyi haram kılmıştır; içkiyi çirkin kılan, nehy-i ilâhîdir. Allah; içkiyi haram kıldığı için haramdır ve içkinin içilmesi haram bir fiil olduğu içinde çirkindir. Ehl-i Sünnet, emr-i ilâhînin olduğu yerde tereccüh bilâ müreccihi muhal olarak görür. Bir tercih sebebi aramaz.

Yolculukta namaz kasredilir. Namazın kasredilmesinin illeti emirdir, yani seferden dolayı Allah namazı kasretmeyi emreder. Hikmeti ise zahmettir. Şimdi birisi ben arabamla gidiyorum zahmet çekmiyorum diyebilir, zahmet çekmediğim için ben namazı kasretmem. Elbette diyemez. Çünkü sefer var ise, başka sebepler emri kesinlikle iptal edemez. Burada da emrin olduğu yerde "tereccüh bila müreccih" muhal olur ve kesinlikle hikmetin üstünlüğünden bahsetmemiz, mümkünde değildir.

İbadetlerimizi herhangi bir üstünlük gözetmeden, sadece Allah'ın emri olduğu için yaparız. Allah tarafından bize yapılmasını emrettiği ibadetlerde bir üstünlük aramak ve bu üstünlüğe

göre ibadet yapmak doğru değildir. “Tereccüh bila müreccih” muhaldir. Hikmet emrin önüne konulmuş olur ve böyle bir düşünce tamamen yanlıştır.

Bazıları Allah’ın emirlerinde sanki eksiklik varmış gibi, hacca gidileceğine hac parası, bir hayır kurumuna verilse daha iyi olur, hac günleri haricinde de hac yapılabilir diyorlar. Kurban kesileceğine kurbanlık parası hayır kurumlarına verilsin, Kur'an'da belirtilen hayvanlar haricindeki bazı hayvanlarda kurban edilebilir gibi, fikirlerle Allah’ın emirlerine rağmen “Tereccüh bila müreccih” caiz görülüp tercih yapmaya kalkarak hataya düşüyorlar.

Biliyoruz ki taş sert ve katı bir maddedir. Ancak, herbir nebat ve ağacın ipek gibi yumuşak kök ve damarları “Bismillah” der, sert olan taş ve toprağı deler geçerler. “Allah namına, Rahmân namına” der; herşey ona yardımcı olur. Zahirde baktığımız zaman sert görünen taş dahi, emir tahtında hareket ediyor. Yani; Allah namına, Rahman namına denilince emre itaat ediyor, üstünlük gibi görülen o sertlik, incecik nazenin kökler karşısında pamuk gibi yumuşuyor. Demek ki sert olan taş ve toprak dahi, Allah’ın emri karşısında “tereccüh bila müreccih muhaldir” diyerek boyun eğiyorlar.

Yine hem şiddetli sıcaklık karşısında, aylarca nazik, yeşil yaprakların yaş kalması, tabiatpereslerin ağzına şiddetle tokat vuruyor. Hakikatı görmeyen kör gözlerine parmağını sokuyor ve diyor ki: En güvendiğin sertlik ve sıcaklık dahi emir tahtında hareket ediyorlar ki, o ipek gibi

yumuşak damarlar, birer Asâ-yı Mûsâ (a.s.) gibi “asânı taşa vur” (Bakara, 2/60) emrine sarılarak taşları şak eder. Ve o sigara kâğıdı gibi ince, nâzenin yapraklar, birer âzâ-yı İbrahim (a.s.) gibi, ateş saçan hararete karşı “Ey ateş, serin ve selâmetli ol.” (Enbiyâ, 21/69) ayetini okuyorlar

Demek ki: Allah’ın emirleri üstünde, eşyanın zatında üstünlük aramak ve bu sebeple eşyaya ve esbaba tesir vermek yanlıştır. Allah’ın emri doğrultusunda her şey şekil alır. Allah’ın emrine karşı tercih yapmak, gidişatı değiştirmeyeceği gibi, iblisin düştüğü akıbet gibi insanı da aynı hataya düşürür. O zaman biz kullar olarak, “Tereccüh bila müreccih muhal” olmasına rağmen, tercih yapmaya kalkarsak kaybedenlerden oluruz.

Üstad Bediüzzaman: “Madem katli yaratan Cenâb-ı Hakk’tır; niçin bana kâtil denilir?” sorusunu sorar ve şöyle cevaplar: “Sarf ilmi kâidesince ism-i fâil, bir emr-i nisbî olan masdardan müştaktır. Yoksa bir emr-i sabit olan hâsıl-ı bilmasdardan inşikak etmez. Masdar kesbimizdir, katil unvanını da biz alırız. Hâsıl-ı bilmasdar, Cenâb-ı Hakk'ın mahlûkudur. Mes'uliyeti işmam eden birşey, hâsıl-ı bilmasdardan müştak kılınmaz.” [181]

Yani ism-i fâil, bir nisbî emir olan masdardan türemektedir. Kâtil ismi, “katl” mastarından türemiştir. Hâlbuki katli yaratmak hâsıl-ı bilmasdar dır. Hâsıl-ı bilmasdar ise hakiki müessirden hâsıl olan fiildir. Yani mastardan hâsıl olan fiildir. Kendi sebeb ve şartlarından meydana gelen şeydir.

---

[181] Bediüzzaman, Sözler, s-630.

Meselâ: Bir şeye vurmak, masdardır; o vurmaktan hâsıl olan ses hâsıl-ı bilmasdır'dır. Tüfek atmak ve tüfek atarak bir adamı öldürmek masdardır. Adamın ölmesi ve tüfekten çıkan ses ise hâsıl-ı bilmasdar 'dır. Yani; yaratma fiili görünüşte mastara bağlı gibi görünmesine rağmen, fakat masdardan kaynaklanmamaktadır. Yani katl ayrıdır, katli yaratmak ayrıdır. Öyleyse kâtil ayrıdır, Hâlık ayrıdır. Katlin (ölümün) Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı bir mahlûk olması, kâtili sorumluluktan kurtarmaz. Çünkü masdar, yani katilin işi, yani öldürme fiili bizim kisbimizdir. Yani katli biz yaparız. Kâtil unvanını da biz alırız. Bu durumda biz içimizdeki öldürme meylini iptal edip etmemekten dolayı sorumluyuz. Bizim tetiği çekmemize bağlı olarak, Cenâb-ı Hakk'ın ölümü yaratmış olması, bizi sorumluluktan kurtarmaz. Öldürme isteği ile harekete geçen ve öldürme fiilini işleyen biz olduğumuza göre, o halde kâtil de biziz.

Yine fiili yapan, yani fâil, itibari olan iradeye atfedilir. Çünkü: Fâilden çıkan iş ve oluş da, sabit emir telakki edildiğinden, fâil unvanı verilemez. Buna misal olarak, "yazmak" masdarını verebiliriz. Yazmak, emr-i nisbi veya emr-i itibari dediğimiz mastardır. Yazmaktan hâsıl olan yazı ise, emr-i sabit olan hâsıl-ı bilmastardır. Onun için yazı, ism-i fâil olamaz, fâilin işi ve eylemi olabilir. Demekki: Masdarlar emr-i nisbi veya emr-i itibaridir, hâsıl-ı bilmasdar da emr-i sabit sınıfındandır. Yazıyı yazan, ünvanını, yani fâil ünvanını, yazmak mastarından yazan adını alıyor. Hâsıl-ı bilmasdar olan yazıdan almıyor. Yazmak, masdar olduğundan, mahlûk değildir. Yani, harici bir vücudu yoktur. İnsanın sağ

ve sol kollarından kollar mahlûk olup, kolların icadı Allah’ın emri ve kudreti iledir. Ama sağ ve sol kavramları ise, itibari bir emir ve kavramıdır, mevcud değillerdir. Ama madum yani yok da diyemeyiz.

HUDUS VE İMKÂN DELİLİNİN MAHİYETİ

Hudûs: Yeniden meydana gelme. Sonradan peyda olma. Yok, iken vücuda gelme anlamlarındadır.

İmkân: Mümkün olmak, olacak hâlde bulunmak demektir. Kelamcılar imkân için demişler ki: İmkân; mütesâviyy-üt-tarafeyn 'dir. Yâni, âdem ve vücud ikisi de müsavi olsa, bir tahsis edici, bir tercih edici, bir mucit lâzımdır. Çünkü mümkinat birbirini îcâd edip teselsül edemez. Yahut o onu, o da onu icad edip devir suretinde dahi olamaz.

Üstad Bediüzzaman; tercih eden olmadan, tercihin olması imkânsızdır ile hülasa edilen, hudûs ve imkân delilinin mahiyetini şu şekil anlatmaktadır. “Usûl-üd din ve ilm-i Kelâm'ın dâhi ulemasının ve hükema-i İslâmiyenin gördükleri ve hadsiz burhanlarla isbat ettikleri "hudûs" ve "imkân" hakikatlarıdır. Onlar demişler ki: "Madem âlemde ve her şeyde tagayyür ve tebeddül var; elbette fânidir, hâdistir, kadim olamaz. Madem hâdistir, elbette onu ihdas eden bir Sâni var. Ve madem her şeyin zatında vücudu ve ademi, bir sebep bulunmazsa müsavidir; elbette Vâcib ve ezelî olamaz. Ve madem muhal ve bâtıl olan devir ve teselsül ile birbirini icad etmek mümkün olmadığı kat'î burhanlarla isbat edilmiş; elbette öyle bir

Vacip-ül Vücud' un mevcudiyeti lâzımdır ki, naziri mümteni, misli muhal ve bütün maadası mümkün ve masivası mahlûku olacak." [182]

“Evet, hudûs hakikatı kâinatı istilâ etmiş. Çoğunu göz görüyor, diğer kısmını akıl görüyor. Çünkü gözümüzün önünde her sene güz mevsiminde öyle bir âlem vefat eder ki; her birisinin hadsiz efradı bulunan ve her biri zîhayat bir kâinat hükmünde olan yüz bin nevi nebatat ve küçücük hayvanat, o âlem ile beraber vefat ederler. Fakat o kadar intizam ile bir vefattır ki; haşir ve neşirlerine medar olan ve rahmet ve hikmetin mucizeleri, kudret ve ilmin harikaları bulunan çekirdekleri ve tohumları ve yumurtacıkları baharda yerlerinde bırakırlar.

Defter-i amallerini ve gördükleri vazifelerin programlarını onların ellerine vererek, Hafız-i Zülcelal'in himayesi altında, hikmetine emanet eder; sonra vefat ederler. Ve bahar mevsiminde, Haşr-i a'zam'ın yüz bin misali ve numune ve delilleri hükmünde olarak o vefat eden ağaçlar ve kökler ve bir kısım hayvancıklar, aynen ihya ve diriliyorlar. Ve bir kısmının dahi, kendi yerlerinde emsalleri ve aynen onlara benzeyenleri icad ve ihya olunuyor. Ve geçen baharın mevcudatı, işledikleri amellerin ve vazifelerin sahifelerini ilânat gibi neşredip, “sayfalar açıldığı zaman” (Tekfir, 81/10) ayetinin bir misalini gösteriyorlar.

Hem heyet-i mecmua cihetinde, her güzde ve her baharda büyük bir âlem vefat eder ve taze bir âlem vücuda gelir. Ve o vefat ve hudûs, o kadar

[182] Bediüzzaman, Şualar, s-140.

muntazam cereyan ediyor ve o vefat ve hudûs tâ, gayet intizam ve mizanla o kadar nevilerin vefiyatları ve hudûsları oluyor ki; güya dünya öyle bir misafirhanedir ki, zîhayat kâinatlar ona misafir olurlar ve seyyah âlemler ve seyyar dünyalar ona gelirler, vazifelerini görürler, giderler. İşte, bu dünyada böyle hayatdar dünyaları ve vazifedar kâinatları kemal-i ilim ve hikmet ve mizanla ve müvazene ve intizam ve nizamla ihdas ve icad ederler. Rabbanî maksatlarda ve İlahî gayelerde ve Rahmanî hizmetlerde kadîrane istimal ve rahîmane istihdam eden bir Zât-ı Zülcelal'in vücub-u vücudu ve hadsiz kudreti ve nihayetsiz hikmeti, bilbedâhe güneş gibi, akıllara görünüyor.

Amma "imkân" ciheti ise; o da kâinatı istilâ ve ihata etmiş. Çünkü görüyoruz ki; herşey, küllî ve cüz'î bulunsun, büyük ve küçük olsun arştan ferşe, zerrattan seyyara ta kadar her mevcud; mahsus bir zât ve muayyen bir suret ve mümtaz bir şahsiyet ve has sıfatlar ve hikmetli keyfiyetler ve maslahatlı cihazlar ile dünyaya gönderiliyor.

Hâlbuki o mahsus zâta ve o mahiyete, hadsiz imkânat içinde o hususiyeti vermek, hem suretler adedince imkânlar ve ihtimaller içinde o nakışlı ve farikalı ve münasip o muayyen sureti giydirmektedir.

Hem hemcinsinden olan eşhasın miktarınca imkânlar içinde çalkanan o mevcuda, o lâyık şahsiyeti imtiyazla tahsis etmek, hem sıfatların nevileri ve mertebeleri sayısınca imkânlar ve ihtimaller içinde şekilsiz ve müterеddid bulunan o masnua, o has ve muvafık, maslahatlı sıfatları

yerleştirmiştir. Hem hadsiz yollar ve tarzlarda bulunması mümkün olması noktasında hadsiz imkânat ve ihtimalat içinde mütehayyir, sergerden, hedefsiz o mahlûka, o hikmetli keyfiyetleri ve inayetli cihazları takmak ve teçhiz etmektedir. Elbette küllî ve cüz'î bütün mümkinat adedince ve her mümkünün mezkûr mahiyet ve hüviyet, heyet ve suret, sıfat ve vaziyetinin imkânatı adedince tahsis edici, tercih edici, tayin edici, ihdas edicidir.

Bunlar bir Vâcib-ül Vücud' un vücub-u vücuduna ve hadsiz kudretine ve nihayetsiz hikmetine ve hiçbir şey ve hiç bir şe'n ondan gizlenmediğine ve hiçbir şey ona ağır gelmediğini göstermektedir. En büyük bir şey en küçük bir şey gibi ona kolay geldiğine ve bir baharı bir ağaç kadar ve bir ağacı bir çekirdek kadar sühuletle icad edebildiğine işaretler ve delaletler ve şehadetler, imkân hakikatinden çıkıp kâinatın bu büyük şehadetinin bir kanadını teşkil ettiğini ispatlamaktadır.” [183]

“Bütün mevcudat nasılki bir ilm-i muhite delalet ve şehadet eder. Öyle de: O ilm-i muhit sahibinin irade-i külliyesine dahi delalet eder. Şöyle ki: Herbir şey'e, hususan herbir zîhayata pek çok müşevveş ihtimalât içinde, muayyen bir ihtimal ile ve pek çok akim yollar içinde neticeli bir yol ile ve pek çok imkânat içinde müterediddid iken gayet muntazam bir teşahhus verilmesi; hadsiz cihetlerle bir irade-i külliyeyi gösteriyor. Çünki herşey' in vücudunu ihata eden hadsiz imkânat ve ihtimalât içinde ve semeresiz akim yollarda ve karışık ve

[183] Bediüzzaman, Şualar, s-192.

yeknesak sel gibi mizansız akan camid unsurlardan gayet hassas bir ölçü ile, nazik bir tartı ile ve gayet ince bir intizam ile, nazenin bir nizam ile verilen mevzun şekil ve muntazam teşahhus; bizzarure ve bilbedâhe belki bil müşahede, bir irade-i külliyenin eseri olduğunu gösterir.

Çünki; hadsiz vaziyetler içinde bir vaziyeti intihap etmek, bir tahsis, bir tercih, bir kast ve bir irade ile olur. Niyet ve arzu ile tahsis edilir. Elbette tahsis, bir muhassısı iktiza eder. Her tercih, bir müreccihi ister. Muhassıs ve müreccih ise iradedir. Meselâ, insan gibi yüzler muhtelif cihazat ve âlâtın makinesi hükmünde olan bir vücudun, bir katre sudan ve yüzer muhtelif âzâsı bulunan bir kuşun, basit bir yumurtadan ve yüzer muhtelif kısımlara ayrılan bir ağacın, basit bir çekirdekten icadları, kudret ve ilme şehadet etmektedir. Gayet kat'î ve zarurî bir tarzda, onların Sâniinde bir irade-i külliyeye delâlet ederler ki, o irade ile o şeyin her şeyini tahsis eder. Ve o irade ile her cüz'ine, her uzvuna, her kısmına ayrı, has bir şekil verir, bir vaziyet giydirir.

Elhasıl: Nasıl ki eşyada, meselâ hayvanattaki ehemmiyetli âzânın, esasat ve netâiç itibarıyla birbirlerine benzeyişleri ve tevafukları ve bir tek sikke-i vahdet izhar etmeleri, nasıl kat'î olarak delâlet ediyor ki, umum hayvanâtın Sânii birdir, Vâhiddir, Ehaddir. Öyle de, o hayvanâtın ayrı ayrı teşahhusları ve simalarındaki başka başka hikmetli taayyün ve temeyyüzleri delâlet eder ki, onların Sâni-i Vâhidi, Fâil-i Muhtardır ve iradelidir;

istediğini yapar, istemediğini yapmaz, kast ve irade ile işler.

Madem ilm-i İlâhîye ve irade-i Rabbaniyeye mevcudat adedince, belki mevcudatın şuûnâtı adedince delâlet ve şehadet vardır. Elbette, bir kısım filozofların irade-i İlahiyeyi nefiy ve bir kısım ehl-i bid'atın kaderi inkâr ve bir kısım ehl-i dalâletin, cüz'iyâta ademi ıttılaını iddia etmeleri tamamen yanlış ve dalâlettir. Tabiiyyunun bir kısım mevcudatı tabiat ve esbaba isnat etmeleri, mevcudat adedince muzaaf bir yalancılıktır ve mevcudatın şuûnâtı adedince muzaaf bir dalâlet divaneliğidir. Çünkü hadsiz şehadet-i sadıkayı tekzip eden, hadsiz bir yalancılık işlemiş olur. İşte, meşiet-i İlâhiye ile vücuda gelen işlerde, "İnşaallah, İnşaallah" yerinde, bilerek "tabiî, tabiî" demek ne kadar hata ve muhalif-i hakikat olduğunu kıyas et.” [184]

İLİM MALÛMA TABİDİR

“İlim, Cenab-ı Hakk'a nisbet edildiği zaman; Allah, Âlim-i Mutlak'tır. İlim, kullara nisbet edildiği zaman ise; okumakla, görmekle, dinlemekle veya Cenab-ı Hakk'ın ihsanıyla idrak ederek ve hakikatı bilerek elde edilen malumattır. İlim, marifetten daha umumidir.” (Yeni Lügat).

“Marifet, tefekkürle bilmek mânasına olmakla beraber, Cenab-ı Hakk'a nisbeti câiz olmaz. İlmin zıddı "cehil"dir. Marifetin zıddı ise "inkâr"dır. İlm-i Kelâm'da: İlim; bilmek, idrak etmek sıfatıdır. Cenab-ı Hakk ilim sıfatı ile de muttasıftır. O'nun ilmi,

[184] Bediüzzaman, Mektubat, s-349.

mahlûkatın ilmi gibi basit ve mahdut olmayıp, bütün kâinatı kapsamaktadır. Hiç bir şey onun ilminden gizlenemez ve haricinde kalamaz. Allah'ın ilmi mutlaktır. İlim mâluma tâbidir.

Yani: İlim sıfatı varlıkları icad etmez ve hâdiseleri meydana getirmez. Belki, varlıkları ve hâdiseleri bilmekle ilim olur. Cenab-ı Hakk ilmi ile olmuş ve olacak herşeyi ezelî olarak bilir. Böylece o eşya, İlm-i İlâhîde bilinmesiyle vücud-u ilmîye mazhardır. Fakat maddî vücutlarının icadı, Kudret-i İlâhiyeye istinad eder. Yani mahlûkatın maddî vücudunu ilim icad etmez, kudret icad eder. Bu itibarla malumun yani mahlûkun icadı, ilme değil, kudrete tâbidir." (Yeni Lügat).

"Mâlum: Bilinen, belli olan şeylerdir. Resul-i Ekrem'in (A.S.M.) bir namıdır. Onun geleceği, melekler, resuller ve nebiler tarafından mâlum olduğundan ve dünyaya teşriflerinden evvel kendilerinin tazim edilmesi ve ona intisab dileklerinden dolayı bu isim verilmiştir." (Yeni Lügat).

İşte kader ilim nev'indendir. İlim de maluma tabidir. Yani bir şey nasıl olacaksa, ihtiyarda taallukta öyle olur. Hiçbir zaman için mâlum ilme tabi olmaz. Cenab-ı Hakk'ın bizim bütün hal ve hareketlerimizi ezelde bilmesi ilimdir. Mahlûkatın bu ezelde bilinen ilimdeki şekilde, kudret-i İlâhi tarafından yaratılmış olması ise malumdur.

Yani; kaderi ilim olarak düşünürsek, bu ilm-i kadere uygunluk çerçevesinde insan ihtiyarıyla bir tercih yapsa, Cenab-ı Hakk'ta kudreti ile o tercih

edilen şeyi yaratması malumdur. Cenab-ı Hakk; bizim bütün hal ve hareketlerimizi yaşandıktan sonra bilmiş olsaydı, buna ilimle bilme denmez, mâlumu ilam olurdu.

Güneş ve ay tutulmalarını asronomlar yıllar önce ilimle tesbit edip takvimlere yazmışlardır. Her halde güneş ve ay takvimlerde yazılı olduğu için tutulmaz, asronomlar güneş ve ayın tutulma anını ilimle tesbit edebildikleri için takvimlere yazmışlardır. Şayet güneş ve ay tutulduktan sonra takvimlere yazılmış olsa, buna ilimle bilmek denmez, olmuş bir hadiseyi kayda geçirmiş olursunuz, bunun adına da malumu ilam denir. Yâda bizim herhangi bir vakitte güneş ve ayın tutulmasını istememiz de ilim değildir. Böyle bir şey olamaz, söz gelimi böyle bir şeyin olabileceğini düşünebilelim. Bu durumda mâlum ilme tabi olmuş olur, böyle bir durum hiçbir zaman vuku bulmaz.

Istılahta ilim, bir şeyin aynısının zihindeki şeklidir. Mâlum ise o şeyin gözümüzün önündeki şeklidir. Bülbülün aynısının zihnimizde tasavvur ettiğimiz hali ilim, gözümüzle görüp şahit olduğumuz hali mâlumdur. Yani; biz bülbülü zihnimizde, gözümüzle görüp şahit olduğumuz mâlum haliyle biliyoruz. Bülbülü zihnimizde, gözümüzle görüp şahit olduğumuz mâlum haliyle bilemezsek, bu seferde bülbülün bizim zihnimizde tasavvur ettiğimiz hale uyması gerekir. Bülbülde bizim zihnimizde tasavvur ettiğimiz hale uymayacağına göre, hayalden öte bir şey olmaz, buna ilim de denmez. Kader; ilim nev’inden olup,

irade ve kudret nev'inden değildir. Bunlardan dolayı, ilim mâluma tabidir.

İlmin mâluma tabi olması, bir plan veya projenin aynısının, pratikte olacağı şekle bağlı olması demektir. Teşbihte hata olmasın, Allah'ın ilminin ünvanı olan kaderdeki plan veya projesi, insanın iradesi ve yapacağı fiillerle şekil ve hüviyet kazanır. Şöyle bir benzetme yapabiliriz.

Arkasını göstermeyen aynalı camın altında bir plan veya proje olduğunu düşünelim. Aynalı camın üst tarafına da bir insan iradesiyle plan veya proje çizmiş olsa, aynanın ışığı yakıldığı zaman önceki plan veya projeyle, insan iradesiyle çizilen plan veya projenin alt alta veya üst üste aynısının çakışmasıdır.

İşte Allah'ın; insan için yazmış olduğu Levh-i Mahfuzdaki kaderiyle, insanın iradesiyle çizdiği projenin aynı olarak gerçekleşmesidir. Aynalı cam misali ile Levh-i Mahfuzdaki kader arasında sadece plan veya proje farkı vardır. Allah sonsuz ilmiyle, insanların iradesiyle yaşamı boyunca nasıl hareket edeceğini bilip yazmıştır. İnsanlarda bu yazılan kaderini bilmeden, kendi cüz-i iradesiyle kaderinde yazılan çizilenin aynısını yaşıyor.

İnsan iradesi nasıl Allah'ın külli iradesinden bir cüzdür; aynen öylede, kaderde Allah'ın ilminden bir tür olup Allah'ın bir ilmidir. Allah ilmiyle insanın başına gelecekleri bilir ve yazar. Genelde insanların kaderi tenkit etmeleri, insanın başına gelenleri Allah'ın ilmiyle bilmesinden değil, mademki bizim kaderimize yazılmış zaten yaşamak

mecburiyetindeyiz, bizim suçumuz ne gibi bahanelerden kaynaklanmaktadır.

İnsan dikkatli bir şekilde düşünse zaten doğruyu bulabilir. İnsan kendi ihtiyarıyla Allah'ın ilmiyle bilip yazdığı kaderi yaşar. Yoksa insana bir kader yazdı da o kaderi yaşamak mecburiyetinde değildir. Yani; bilmek bilinen şeye tabidir. Bundan dolayı gelecekteki hadiselerin ilimle bilinmesi, ilmin mâluma tâbi olduğunu göstermektedir. Yani bir şey nasılsa ve nasıl olacaksa öyle bilinir. Hiçbir zaman mâlum ilme tâbi olmaz. Durum bu olunca, bizlerin ne yapacağını ve iradelerimizi nasıl kullanacağımızı Cenâb-ı Hakk biliyor ve takdirini de bu istikamette yapıyor. Cenâb-ı Hakk'ın ilmi muhittir, her şeyi kuşatmıştır.

Bizim ne yapacağımız Allah'a mâlumdur ve Allah'ın ilminin kapsam alanı içerisindedir. Biz fiillerimizi, Allah sonsuz ilmiyle bildiği için yapıyor değiliz. Bizim ne yapacağımızı Allah sonsuz ilmiyle bildiği için yazmış, bizde fiillerimizi kendi irademizle işliyoruz. Yani Kader; Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz ilmiyle önceden bilip yazdığı, bütün mevcudata ait bir plân ve projedir. Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz ilmiyle bilip önceden yazması ise, o şeyin vücuda gelmesi anlamına gelmez, muhakkak o şeyin meydana gelmesi bir irade ve bir kudrete bağlıdır.

Bir hadiseyi önceden bilmek başka, o hadiseyi işlemek başkadır. Bir hadiseyi önceden bilmek, o hadiseyi işlemek anlamında değildir. İnsanlarda itibari emir olarak bulunan meyelan veya meyelandaki tasarrufa göre, insanlar nasıl bir fiil işleyecekse, Cenab-ı Hakk¸ ezelde bilmiş ve öyle

takdir etmiştir. Demek ki; insan cüz-i iradesiyle nasıl bir tercih yapacaksa ve o tercihle nasıl bir fiil meydana gelecekse, Cenab-ı Hakk sonsuz imiyle onu bilir ve yaratır. Yani insan cüz-i iradesiyle işleyeceği bütün fiilleri, Cenab-ı Hakk'ın ezeli ilmiyle bilmesi ilim, işlediğimiz ve işleyeceğimiz fiiller ise Cenab-ı Hakk'a mâlumdur.

Meselenin daha uç noktasına gidersek; esasında bir itibari emir olan insanın cüz-i iradesinde Cenab-ı Hakk'ın elindedir. İsterse irademizi dilediği şekilde kullandırır. Ama İlah-i meşieti gereği imtihan sırrı, Cenab-ı Hakk bizim cüz-i irademizi serbest bırakmıştır.

Kulların fiillerini ilim meydana getirmez. Çünkü ilim müessir değildir. Yani ilim sıfatı, hadiseleri meydana getirmez, mâlum ilme tabi değildir. Sadece hadiseleri bilmek ilimle olur. Demek ki fâil olmak için fiili bilmek yetmiyor. Çünkü fâil olmak için irade ve kudret gerekiyor. İnsanların güneşin tutulacağını ilimle bilmesi güneşin tutulmasının failliğine yetmez. İnsanın yemeyi içmeyi bilmesi karnını doyurmaz, susuzluğunu gidermez. Bunları bilmek yemeyi içmeyi kolaylaştırır. Ne zaman yer içersek işte karnımız o zaman doyar.

Hiçbir zaman malumu kadere yükleyemeyiz. Mâlumu kadere yükleyemeye kalkarsak; ilim sıfatı nev'inden olan kadere, kudret sıfatının yaratmak manasını yüklemiş oluruz. Mâlum ilme tabi değil, İlim mâluma tabidir. Demek ki; hakkımızdaki takdir edilen kader ilim nev'indendir. İlim sıfatı da yaratmada, müessir olmadığından bizim fiillerimize tesir etmez. Allah insanların işleyecekleri fiillerini

ilmiyle bilir ve kudretiyle yaratır. İnsan cüz-i iradesiyle bir fiile meylettiği veya tasarrufta bulunduğu zaman, meşieti ilahiye ile o fiil meydana gelir. O fiil meydana geldiği içinde mesuliyet insana âittir.

Şu vakıa, kaderin ilm-i İlâhî olduğunu bize ispatlamaktadır. “Bir adam Abdullah ibn-i Ömer (ra)'e gelerek: Ey Ebû Abdurrahman! Bir topluluk zina ediyor, içki içiyor, hırsızlık yapıyor ve adam öldürüyor, sonra da bunlar Allah'ın bilgisiyle oluyor diyorlar, ne dersin? Deyince! O gazaplınmış ve şöyle demiştir: Suphanallah! Onlar Allah'ın ilminde olanı yapıyorlar; fakat Allah'ın ilmi onları yaptıklarına zorlamıyor ki! Nitekim babam Ömer, Hz. Peygamber'den şöyle bir hadîs rivâyet etmiştir: Size nispetle Allah'ın ilmi, sizi altında barındıran gökyüzü ve sizi üstünde taşıyan yeryüzü gibidir. Siz nasıl ki yeryüzünden ve gökyüzünden dışarı çıkamazsınız, Allah'ın ilminden de çıkamazsınız. Yeryüzü ve gökyüzü nasıl ki sizi günah işlemeye zorlamazsa Allah'ın ilmi de zorlamaz.” [185]

Bu rivayette insan fiillerinin Allah'ın ilmi dâhilinde gerçekleştiği ve Allah'ın bilgisinin insanları icbar etmediğini, daha açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Hz. Ömer (r.a) hicrettin 18.yılında bir gurup sahabe ile birlikte Şam'a teftişe gitti.

Şam yaklaşırken "Şerağ" denilen köye vardılar. Burada Şam valisi ve Suriye ordusu komutanı Ebu

[185] Şerîf el-Murtazâ; Tabakâtu'l-Mu'tezile, s-12.

Ubeyde b. Cerrah (r.a) karşıladı. Şam'da veba salgını olduğunu haber verdi.

Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a), aralarında Abdullah b. Abbas (r.a)'da bulunduğu Ashab-ı Kiramla istişare etti. Bazıları, Şam'a gidelim dediler, bazıları da Medine'ye geri dönelim dediler.

Hz. Ömer (r.a)'de Medine'ye geri dönüyoruz dedi. Bu karar üzerine; Ebu Ubeyde b. Cerrah (r.a), Hz. Ömer (r.a)'e karşı; "Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" diye sordu. Hz Ömer (r.a): "Ey Ebu Ubeyde, keşke bu sözü senden başkası söyleseydi. Evet, biz, Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine sığınıyoruz" dedi.

Sonra Ebu Ubeyde' ye şunu sordu: "Bana söyle bakalım; senin bir gurup deven olsaydı, sen onları bir tarafı otlu, diğer tarafı çorak olan bir derenin hangi tarafında otlatırdın? Eğer sen develerini otlu tarafta otlatır ve karınlarını doyurursan Allah'ın kaderiyle otlatmış olursun. Aynı şekilde onları derenin çorak tarafında otlatır ve aç bırakırsan, yine Allah'ın takdiriyle otlatır olursun. İkisi de kaderdir; fakat sonuçları bir değildir." [186]

Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf (ra)'da: "Ben Resûlullah'ın; "bir yerde veba olduğunu duyarsanız, oraya girmeyin, şayet salgın sizin bulunduğunuz yerde ise, oradan çıkmayın" [187] buyurduğunu işittim demiştir.

Hz. Ömer, müsbet olsun menfi olsun insanın bütün yaptıklarının da, tedbire riayet etmenin de

[186] Buhari; Tıbb, s-30; Müslim; Selam, s-98.
[187] Müslim; Selam, s-32.

kader olduğunu vurgulayarak ve bunu güzel bir örnekle açıklamıştır. Bu izahtan Hz. Ömer (r.a)'in kaderi, Allah'ın ilmi olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Allah'ın ilmi için, ilim mâluma tabi demek, bir başka bakış açısından doğru görülmeyebilir. Bazı ayet-i kerimelerde Cenâb-ı Hakk'ın ilmi de, iradesi de kudreti de sonsuz buyrulmaktadır. Çünkü Cenâb-ı Hakk ol derse her şey olur.

Yine insanın kaderini yazarken insanın iradesiyle yapacağı tercihe göre, insanın fiillerini de, iradesiyle yapacağı tercihe göre yarattığını bildirmektedir. Esasında bu gibi tabirler insanlara bazı meselelerin anlatabilmesi için başvurulan usuldür.

SEBEP VE SONUÇ

İlliyyet, illetle eser (sebeple sonuç) arasındaki nispettir. İmam-ı Gazali'ye göre "sebep ve sonuç arasında zorunlu bir bağ yoktur. Yanma olayı, ateşe dokunduktan sonra hâsıl olur. Doyma olayı, yemek yedikten sonra vuku bulur.

Şunu da belirtmekte yarar vardır, yanma ve doyma fiillerinin meydana gelişi ateşe dokunma ve yemeği yemenin sonucu değildir. Bunlar âdâtullahın kâinatta bu şekilde cereyan etmesinden dolayıdır. Bunların her birisi Allah'ın iradesi ve yaratması ile meydana gelir.

Birbiri ardından gelen olaylar arasında, birbirleri arasında zorunlu olarak bağlı bir ilgi yoktur. Bunlar art arda yaratılmakla meydana gelir.

Yani, sonuçlarda tek müessir yalnız Allah’tır. Sebeplerle sonuçlar arasındaki ilgi adidir. Her zaman aynı sebep aynı neticeyi vermez, değişmesi mümkündür. Sebep bulunur, fakat sonuç meydana gelmez.

Mesela, her zaman ateş yakmaz. İbrahim (a.s)’ın mancılıkla ateşe atıldığında ateş yakmamıştır. Yemek yersin fakat her zaman doymazsın. Onun takdiri Allah’a aittir.

Yakma özelliği ateşin tabiatında değil, Allah’ın ona o hususiyeti vermesindedir.” [188]

RIZK MESELESİ

“Cenab-ı Allah'ın canlıya faydalanması için nasip ettiği şey” diye tarif edilir. Şu halde mülk olsun olmasın, yenilen, içilen ve diğer şekillerde kullanılmasından faydalanılan mallara uygun olduğu gibi evladı, eşi, gayret ve işi, ilim ve bilgileri dahi içine alır. “Onlara rızk olarak verdiğimiz şeylerden infak ederler.” (Bakara, 2/3). Fakat hepsinde istifade edilmiş olmak şarttır.

Başka bir görüşe göre; “dinî ve dünyevî olarak bilfiil faydalanılamayan mal, mülk, evlat ve aile, ilim ve bilgi rızk değildir. Bu şekildeki birşey, çeşitli faydalanma şekillerine göre farklı kimselerin rızkı olabilir. Fakat bir şeyin maddi ve manevi olarak, gücünden, ilminden faydalanılamayanlar rızklanmış değildirler.” [189]

---

[188] Gazali, Makasıd el-Felsefe, s-239.
[189] Elmalılı; Hak Dini Kur'an Dili, c-1, s-179.

Arap dil bilimcileri rızk kelimesinin atâ (ihsan), pay, şükür, yağmur ve yiyecek manasında kullanıldığını da tespit etmektedirler.” [190]

Cenâb-ı Hakk Rezzâkdır, yâni rızk vericidir. Rezzâk ismini tecellîsiyle bütün mahlûkata lazım olan rızkı yaratmıştır. Rızkı yaratan Allah’tır, mahlûkat ise rızkını aramakla mükelleftir.

Allah'ın, yaratıklarına hayır'dan verdiği ve kendisiyle faydalanılan her hayr rızktır. "Rabbinin rızkı hayr' dır (hayırlıdır) ve devamlıdır." (Tâhâ, 20/131).

Allah'ın mahlûkatı rızklandırmasına terzîk denir. Bütün mahlûkatın rızkı, Allah'ın ilmi ve takdiri iledir. Rızkı yaratan ve rızkı veren ancak Allah'tır. Herkes kendisi için takdir edilen rızkını yer. Kimse kimsenin rızkını yiyemez. Bir kimse, kendisi için takdir edilen rızkını yemeden önce ölmez.

Helal yoldan kazanıldığında helâl rızk; gayrı meşrû yollardan kazanıldığında haram rızk olur. Her ikiside rızktır.

Bazı âlimler rızkı; canlının yiyerek gıdalandığı şeyler olarak nitelemişlerdir. Nitekim Kur'an'ı Kerim’de: “Annelerin uygun biçimde yiyecek ve giyeceğini sağlamak çocuğun babasına aittir.” (Bakara, 2/233) ve “Allah'ın sizi başına diktiği mallarınızı aklı ermiyenlere vermeyin. Onları o malla besleyin, giydirin ve onlara güzel öğütler verin.” (Nisa, 4/5) ayetlerinde, giyeceğin rızktan

[190] Butrus el-Bustânî; Muhîtu’l-Muhît, s. 333.

ayrı olarak zikredilmesi, bu ikisinin ayrı şeyler olduğundan bahsetmişlerdir.

Bazı âlimler ise; tarifini geniş tutarak rızkı şöyle tanımlamışlardır: Rızk; Allah Teâlâ'nın bütün canlılara, yiyip içerek gıdalanmaları ve faydalanmaları için lutfettiği şeylerdir.

Bu tanıma göre rızkın içerisine, yiyecek içecek ve insan hayatını sıcak ve soğuktan korumaya yarayan elbise ve kalacağı mesken, ev gibi şeyler girmektedir.

Yukarda da bahsedildiği gibi: "Kendilerini rızklandırdığımız şeylerden Allah yolunda harcarlar." (Bakara, 2/3). Ayeti rızkı genelliyerek, rızk denilince birçok şeyi hatırlatmaktadır. Rızkın içerisine mallar, değerli madenler, mahsüller, paralar, gıdalar girdiği gibi; manevi olarak yapılan her şey rızk kapsamındadır.

Rızk; manevî nimet için de kullanılır. Manevî nimetlerin en önemlisi nübüvvet ve hidâyet anlamında da kullanılmıştır.

“Şuayb, şöyle dedi: Ey kavmim! Söyleyin bakayım, ya ben Rabbimden gelen açık bir delil üzere isem ve katından bana güzel bir rızk vermişse! Ben size yasakladığımı kendim yapmak istemiyorum. Ben sadece gücüm yettiğince (sizi) düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allah’ın yardımı iledir. Ben sadece O’na tevekkül ettim ve sadece O’na yöneliyorum.” (Hûd, 11/88).

Rızk; yerden ve gökten verilen rızklar anlamında kullanılmıştır. “(Müşrikler) Allah’ı bırakıp da, kendileri için göklerden ve yerden hiçbir

rızka mâlik olmayan ve güçleri de yetmeyen şeylere (putlara) tapıyorlar.” (Nahl, 16/73).

Rızk; uhrevî fazl ve nimet anlamında kullanılmıştır. “Allah yolunda hicret edip, sonra öldürülenler veya ölenler ise, mutlaka Allah onları güzel bir rızkla rızıklandırılacaktır. Muhakkak ki Allah, elbette rızk verenlerin en hayırlısıdır.” (Hacc, 22/58).

Rızk; teşekkür anlamında kullanılmıştır. “Ve gerçekten siz, rızkınızı (Kur’ân ni'metine karşı şükrünüzü, onu) yalanlıyorken mi yapıyorsunuz?” (Vâkıa, 56/82).

Rızk; servet, mal ve mülk anlamında kullanılmıştır. “Allah kiminize kiminizden daha bol rızk verdi. Bol rızk verilenler, rızklarını ellerinin altındakilere verip de bu hususta kendilerini onlara eşit kılmazlar. Durum böyle iken Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?” (Nahl, 16/71).

Bütün mahlûkatın rızkı, Allah'ın ilmi ve takdiri ile olduğu için, insanın ömrü boyunca yiyeceği rızklar bellidir. Bir insan, ne kadar mal kazanırsa kazansın, ömür boyunca yiyeceği miktar muayyendir. Yiyeceği miktar muayyen olduğu için, fazla olarak verilen mallardandan muhtaçlara vererek âhiret azığı yapmalıdır.

Şuda unutlmamalı, Allah; rızkları genelde sebeplere göre vermektedir.

"İnsan için, kendi çalışmasından başka bir şey yoktur" buyrulmuştur. (Necm, 53/39).

BAŞKASININ RIZKI YENİLEBİLİR Mİ?

Kimse, kimsenin rızkını yiyemez. Her bir kimsenin neleri kazanacağını, neleri yiyebileceğini Allah ilmiyle bilip tesbit etmiştir. Allah'ın ilminde herhangi bir değişiklik olmayacağına göre, kimse, kimsenin rızkını yiyemez.

RIZK, AZALIP ÇOĞALABİLİR Mİ?

Rızk azalıp çoğalabilir. Çünkü: "Allah, kimi dilerse, onun rızkını genişletir, daraltır." (Ra'd, 13/26). "Allah, rızkta kiminizi diğer bir kısmınıza üstün kıldı." (Nahl, 16/71).

Ayetlerinde belirtildiği gibi, Allah, kulların durumuna, yani imtihan ve çalışmasına göre, mükâfatlandırır rızkını genişletir veya rızkını daraltarak cezalandırır. "Hatırlayın ki, Rabbiniz size: Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracağım ve eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir! Diye bildirmişti." (İbrahim, 14/7). "Allah, faizi tüketir, sadakaları ise artırır (faiz karışan malın bereketini giderir, sadaka verilen malın bereketini artırır)." (Bakara, 2/276).

İnsanlar rızklarını elde ederlerken çalışmaları esas alınmıştır. Günahlardan kaçınmak ve namazı dosdoğru ve devamlı kılmak, kulların rızklarının geniş tutulmasına sebep olur. "Kim Allah'tan sakınıp korkar ve günahlardan kaçınırsa, (Allah) ona bir çıkış (yolu) yaratır ve onu ummadığı yerden rızklandırır. Kim Allah'a güvenirse, O, ona yeter." (Talak, 65/2-3). "Ailene namaz kılmakla emret ve kendin de ona sebat ile devam et. Biz senden rızk istemiyoruz. Seni biz rızklandırırız. Güzel akıbet takva ehlinindir." (Tâhâ, 20/132).

Allah insanların rızklarını imtihan gereği belirli bir ölçüye göre vermektedir. "Eğer Allah rızkı kulları için bolca yaysaydı, yeryüzünde taşkınlık yapar ve azarlardı. Fakat dilediği kadar bir ölçüyle indirir." (Şûrâ, 42/27). "Allah, kullarından dilediği kimsenin rızkını genişletir ve dilediğine de kısar. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilir." (Ankebut, 29/82).

İNSANIN RIZKI AYAĞINA GELİR Mİ?

İrade ve ihtiyar sahipleri rızıklarını aramak ve rızıkları peşinde koşmakla mükelleftir. İrade ve ihtiyar sahipleri olmayanların rızıkları ise ayağına gönderilmektedir. İnsan ve hayvan yavrularını, tamamen felç olmuş yada akıl muvazenesi bozulmuş insanları, mikro organizmaları, ağaçlar ve bitkileri misal olarak verebiliriz. Peygamber Efendimiz: "Sizler, gereği gibi tevekkül etseydiniz, (sabahleyin) aç olarak gidip (akşam) tok olarak dönen kuşun rızklandırdığı gibi, Allah elbette sizi de rızklandırırdı" [191] buyurmuştur.

Yani; nasıl ki kuşlar Allah'a tevekkül ederek, rızkları için endişe duyup hırs göstermezler, sadece rızklarını ararlar ve nihayetinde de rızıklanırlar. İşte insanlarda kuşlar gibi, Allah'a tevekkül edip rızklarını elde etmeye çalışırlarsa, Allah; sizi de rızklandırır demektir. Demek ki rızkın elde edilmesi, irade, ihtiyar ve çalışmaya bağlıdır.

Allah'tan başka rızk veren yoktur. "Yeryüzünde bulunan bütün canlıların rızkları ancak Allah'a aittir." (Hûd, 11/6). "Nice canlı mahlûk vardır ki

[191] Tirmizi; Zühd, s-33.

rızkını kendisi taşımıyor. Ona da size de rızkı Allah veriyor." (Ankebut, 29/60). "Yerde ve gökte Allah'tan başka sizi rızıklandıran bir yaratıcı var mıdır?" (Fâtır, 35/3).

Rızkı yaratan ve rızıkları kullarına ihsan eden Allah'tır. "Allah, hayru'r-râzikıyn (rızk verenlerin en hayırlısı) dir." (Cum'a, 62/11) buyurmaktadır. Yine Allah; kedilerine fazla ihsan edilen rızklardan, rızka muhtaçlara vermelerini emretmektedir.

Yüce Allah'ın rızk verenlerin en hayırlısı olması, rızkın Allah'tan istenilmesini gerekmektedir. Allah; istenilen nimeti vermez ise, sebeplerden beklemenin hiçbir faydası olmaz, hakiki müsebbip ve rezzâk Allah'tır.

Rızkı elde etmek için önce çalışıp çabalamalı, sonra Allah'a tevekkül edip, Allah'tan istemelidir. “O, yeryüzünü size boyun eğdiren yaratıcıdır. Haydi, o arzın omuzlarında yürüyün de O'nun rızkından yiyin. Dönüş yalnızca O'nadır.” (Mülk, 67/15).

RIZK ARARKEN NELERE DİKKAT ETMELİ

Birincisi: Kullar rızkları elde etmeleri için, helâl yollardan sebeplere yapışarak Allah'a karşı fiili dua ile müracaat etmelidir. “Bunun üzerine Mûsâ onların koyunlarını suladı. Sonra gölgeye çekilip, Rabbim! Bana göndereceğin her hayra muhtacım dedi.” (Kasas, 28/24). Mûsâ (a.s) helâl yoldan sebebini işleyerek Allah'tan maddî rızk talebinde bulunmuştur.

İkincisi: Sebeplerine yapıştıktan sonra, rızkı veren Allah'a verdiği rızıktan dolayı şükretmek

lazımdır. "O halde bütün rızkı Allah katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin." (Ankebut, 29/17).

Üçüncüsü: Allah'ın rızk olarak verdiklerinden Allah yolunda infak etmelidir. "Hem onlar ki, harcadıkları zaman ne israf ederler, ne de cimrilik ederler; (harcamaları) bu (ikisi)nin arasında orta bir yol da olur." (Furkan, 25/67).

Kâfir de olsa müşrik de olsa, her insanın rızkı Allah'a aittir. Allah bütün canlılara yetecek miktarda rızk yaratır. “O, yeri sizin için itaatkâr kılandır; artık onun omuzlarında (yeryüzünde) yürüyün ve (Allah’ın) rızkından yiyin! Dönüş ise, ancak O’nadır.” (Mülk, 67/15).

Yeryüzünde yaratılan her şey insanın emrine verilmiştir. Sadece insanları biraz gayret göstermesi gerekir. Bundan dolayı rızk kavramı, insan hayatında çok öneme sahiptir. Yalnız şunu da unutmamak gerekir ki; insanlar yeryüzünün halifesi olarak yaratılmıştır. İnsanlar rızklarını kazanırlarken Allah'ın koyduğu kural ve kaidelere uyması gerekir.

Değilse insanların yaptığı tahribattan dolayı kâinattaki düzen bozulur. “İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler.” (Rûm, 30/41).

HELÂL VE HARAM RIZK

Cenâb-ı Hak, Yeryüzünde kımıldanan hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah’a âid olmasın!

Buyurmuştur. (Hud, 11/6. Yine: “Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerden helâl, temiz olanlarını yiyin,” buyurmaktadır. (Bakara, 2/168).

Demek ki; helâl rızklar ve haram rızklar olmak üzere iki türlü rızk verilmiştir. Biz bu iki rızktan helâl ve temiz olan rızklardan yememiz emrediliyor. Bundan dolayı insanlara helâl ve temiz rızk kazanmaları ve yemeleri emredilmiştir. İşte bu dünya insanlar için bir imtihan diyarı olmasından dolayı, rızklarını kazanırlarken helâl ve haram olmasının tercihi, insanların iradesine bırakılmıştır.

Kelâm âlimleri “Cenâb-ı Hakk’ın helâle rızası var, harama rızası yoktur,” demişlerdir. Cenâb-ı Hakk, insanların haramla rızıklanmasına rızası yoktur demek; haramları yaratmaya rızası yoktur demek değildir.

Haram rızkları da helal rızkları da yaratan Allah’tır. Şerrin işlenmesi şer olduğu halde, yaratılması şer değildir. Mesela: Domuzun yaratılması şer gibi görünüyorsa da, şer değildir. İnsanların imtihan edilmesine vesile olmasından dolayı hayırdır. Sadece domuzdan elde edilen şeyler haramdır, dolayısıyla şerdir.

Cenâb-ı Hakk’ın haram fiilleri işlememize rızası yoktur. İnsan haram fiilleri işlerse, Cenâb-ı Hakk’ın emirlerine itaat etmeme cezasını hak etmiş olur.

Bir rızkın haram olup olmaması şu şekildedir. Biri; bizatihi haram olan, yani; sarhoşluk veren şeyler, Allah’ın adı anılmadan kesilen veya ölmüş hayvan etleri ve domuz gibi sıralayabiliriz. Diğeri

ise, aslında helal olduğu halde; sonradan bir şekilde harama bulaştırılmış olanlardır.

Mesela: Çalınan şeyler, temiz olmasına rağmen haram haline getirilmiş olur. Allah'ın yasaklarına uyulmadığı takdirde, helal rızklar haram rızk haline getirilir.

Dolayısıyla rızk, Allah'ın mubah kılmasına yâda yasaklamasına göre helal ve haram olur. Haram rızkların yaratılması Allah'tan, onları elde etmek kullara aittir. "Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkını vermek Allah'a aittir." (Hûd, 11/6).

Mutezile: Rızk kendisiyle yarar sağlanan şeydir demiş ve rızkı ikiye ayırmıştır.

Birincisi: Rızk-ı mutlak: ot, su hava gibi şeyler.

İkincisi: Tayin edilen rızk. Malik olunan eşyadır.

Mutezile rızkı genel anlamda: “İnsanın iradesi ve kudretiyle, kazanıp iktisap ettiği mülktür” diyerek tarif etmektedir.

Haram olanı rızk olarak kabul etmemektedir. “Çünkü: Allah; haramın kazanılmasını ve haramın infakının yasakladığını delil göstermektedir. Rızkı da; insanın fiillerinden bir fiil olarak görmektedir.

Maturidi’ye göre rızk ise, helal veya haram olsun insanın yediği onun rızkıdır. Rızk mülk değildir. Zira Allah nimetlerinden rızıklanan hayvanlar ve süt emen çocuklar için mülk edinme diye bir şey düşünülemez.

Eş'ari ise rızklar Allah katındadır. O yarattıklarını helal ve haram olarak rızklandırır demektedir. Rızkın kulun mülkiyetiyle alakası yoktur demiştir.

Eş'ari ve Maturidi'ye göre haram da rızktır. Haram rızk kabul edilmediğinde haram yiyenleri bir başkasının rızklandırdığı anlamı çıkar, bu da Allah'a küfürdür. Haram yiyen insanın "Allah'ın rızkını yemedi" demek doğru olmaz. Rızk Allah'ın bir lütfu, bağışıdır ve insan ondan yararlanır.

ECEL MESELESİ

Ecel; bir şeyin müddeti demektir. [192]

Ecel; bir şey için belirlenmiş süredir. İnsan hayatı için belirlenmiş olan süreye de "ecel" denmiştir. [193]

Ecel; belli bir zaman parçasının sonu demektir. Birşey için belirlenmiş zaman dilimine ömür denir. Ecel ile ömrü karıştırmamak lazım, ömür yaşanan süredir ecel de bu surenin son anıdır. İnsan veya herhangi bir varlığın eceli de, kendisine tâyin edilen ömrün sona erdiği andır.

Ecelin takdir edilmesi, insan ömrüne bir müddet tâyin edilmesi demektir. Bu bakımdan ecel birdir, değişmez. Hastalıklar ve haricî müdahaleler ölüm için ancak birer sebeptirler.

İslâm Akaidi'nin üzerinde çok tartışılan temel mes'elelerin birisi ecel mes'elesidir. Ama bu mes'ele, İslâm dini ile ortaya çıkmış bir mes'ele

[192] İbn Manzûr, Lisan ül Arab; c-1; s-55.
[193] Rağıb el İsfahânî; el-Müfredat; s-11.

değildir. Ecel mes’elesi, çok eski zamanlardan beri tüm düşünürlerin ilgi alanlarına girmiş ve felsefe kitaplarında ayrıntılı incelemelere tâbi tutulmuştur. Müslümanlar arasında ecel, ecel-i müsemma, ecel-i kaza ve ecelde uzama ve kısalma olur mu? Gibi konular tartışılmış çokça üzerinde durulmuştur. Bunlardan dolayı ecel konusunda, mezheplerin farklı görüşleri olmuştur.

Meseleyi doğru olarak çözebilmek için, Kur’an’da çokça bahsedilen ecel kelimesi, aşağıdaki anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz.

Lügatlerdeki tariflerden anlaşılacağı gibi ecel kelimesi, Kur’an’da; belirlenmiş bir süre veya bir sürenin sonu anlamında kullanılmıştır.

Ecel kelimesinin belirlenmiş bir süre anlamında kullanıldığı ayetler:

“O (Şuayb), dedi ki: “Bana sekiz yıl çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan artık o kendinden; sana ağırlık vermek de istemem. İnşallah beni iyi kimselerden bulacaksın.”

“Musa, Bu seninle benim aramdadır. Bu iki ecelden (iki süreden) hangisini gerçekleştirirsem gerçekleştireyim. Demek ki; bana karşı herhangi bir husumet yok. Ve söylediklerimize Allah vekildir dedi.”

“Artık Musa eceli (süreyi) gerçekleştirip ailesiyle yola çıktı. (Kasas, 28/27-29).

Bakara suresinde: “Ey iman edenler! Belirlenmiş (ecelle) bir süre için birbirinize

borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın. (Bakara, 2/282). Ayetindeki adı konmuş bir zamana kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman ifadesinde ecel kelimesi borcun (senesi, ayı, günü) son anı anlamındadır.

“İddet müddetlerini (ecellerini) doldurduklarında onları ya meşru ölçüler içerisinde (nikâhınız altında) tutun veya onlardan meşru ölçülere göre ayrılın. İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun. Şahitliği Allah için yapın.” (Talak, 65/2).

“Kadınlarınız içinden âdetten kesilmiş olanlarla, âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi (ecelleri) üç aydır. Gebe olanların bekleme süresi (ecelleri) ise, yüklerini bırakmaları (doğum yapmaları)dır. Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.” (Talak, 65/4). İfadesinde ecel sözcükleri hep iddet / bekleme süresinin son anı anlamında kullanılmıştır.

Yine aşağıdaki ayeti kerimelerde, ecel kelimesi bekleme süresi anlamında kullanılmıştır.

“Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini (ecellerini) bitirdikleri vakit ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Fakat haksızlık ederek ve zarar vermek için onları nikâh altında tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendine kötülük etmiş olur. Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini, (size verdiği hidayeti), size öğüt vermek üzere indirdiği

Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'tan korkun. Bilesiniz ki Allah, her şeyi bilir.” (Bakara, 2/231).

“Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini (ecellerini) bitirdikleri vakit, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın. İşte bununla içinizden Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Bu öğüdü tutmanız kendiniz için en iyisi ve en temizidir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.” (Bakara, 2/232).

“Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına dört ay on gün beklerler. Bekleme müddetlerini (ecellerini) bitirdikleri vakit, kendileri hakkında yaptıkları meşru işlerde size bir günah yoktur. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.” (Bakara, 2/234).

“(İddet beklemekte olan) kadınlarla evlenme hususundaki düşüncelerinizi üstü kapalı biçimde anlatmanızda veya onu içinizde gizli tutmanızda size günah yoktur. Allah bilir ki siz onları anacaksınız. Lâkin meşru sözler söylemeniz müstesna, sakın onlara gizlice buluşma sözü vermeyin. Farz olan bekleme müddeti (ecelini) dolmadan, nikâh kıymaya kalkışmayın. Bilin ki Allah, gönlünüzdekileri bilir. Bu sebeple Allah'tan sakının. Şunu iyi bilin ki Allah gafûrdur, halîmdir.” (Bakara, 2/235).

Hud suresinde: “Elif, Lam, Ra. Bu Kitap, Hâkim ve Habir Allah tarafından, Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye ayetleri kesin kılınmış, sonra da uzun uzadıya açıklanmış bir Kitap'tır. Ben size, O'nun tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve

müjdeciyim. Rabbinizden mağfiret dileyin ve O'na tevbe edin ki, belli bir süreye (ecele) kadar sizi güzelce yaşatsın ve her fazilet sahibine faziletinin karşılığını versin. Eğer yüz çevirirseniz o zaman ben doğrusu hakkınızda büyük günün azabından korkarım. (Hud, 11/1-2-3). Adı konmuş bir ecele kadar size güzel kazanım kazandırsın veya sizi güzel güzel yaşatsın anlamında kullanılmıştır.

Hacc suresinde: “Onlarda (kurbanlık hayvanlarda veya hac fiillerinde) sizin için belli bir süreye (ecele) kadar birtakım yararlar vardır. Sonra bunların varacakları (biteceği) yer, eski ev'e (Kâbe'ye) kadardır.” (Hacc, 22/33). Sizin için onlarda adı konmuş ecele kadar bir takım menfaatler var ifadesinde ecel kelimesi, belirlenmiş ömrün son günü anlamında kullanılmıştır.

“Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan), sonra uzuvları (önce) belirsiz, (sonra) belirlenmiş canlı et parçasından (uzuvları zamanla oluşan ceninden) yarattık ki size (kudretimizi) gösterelim. Ve dilediğimizi, belirlenmiş bir süreye (ecele) kadar rahimlerde bekletiriz; sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız." (Hacc, 22/5).

Ayetindeki ve dilediğimiz bir adı konmuş ecele kadar rahimlerde durdururuz ifadesinde ecel kelimesi doğum vakti anlamında kullanılmıştır.

Te’cil: Ecel sözcüğünden türemiş olup, ecel belirleme, ileriye yönelik son vaktin belirlenmesi demektir. Bu sözcük Türkçeye te’cil şeklinde girmiş

olup, bir borcun ödenmemesi durumunda, ödeme gününün yeniden belirlenmesi kastıyla ve henüz muhakemesi devam eden bir davanın, karar verilebilmesi için bir duruşma tarihinin belirlenmesi kastıyla kullanılmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, te'cilin kesinlikle erteleme anlamına gelmediğidir. Te'cil, ertelenen sürenin sonunun belirlenmesidir ve Kur'an'da da bu anlamda kullanılmıştır:

"Nihâyet yıldızlar söndürüldüğü zaman, gök yarıldığı zaman, dağlar ufalanıp savrulduğu zaman, peygamberlere (ümmetleri hakkında şahitlik etmeleri için) vakit belirlendiği zaman! (Bu alametler) hangi vakte ertelenmiştir? Ayırım gününe. (Mürselat, 77/8-13).

Te'cil edilme, ayırt etme günü için kullanılmıştır.

ECEL-İ KAZA VE ECEL-İ MÜSEMMA

Ecel-i Kaza: Dünyada yaşanılan ömrün son tarihidir.

Ecel-i müsemmâ: Ecel ve müsemma kelimelerinden meydana gelmiş olan bir sıfat tamlamasıdır. Yani; adı konulmuş, belirlenmiş bir süre anlamını ifade eden bir sıfat tamlamasıdır.

Ecel-i müsemmâ hakkında âlimlerin değişik görüşleri vardır. İnsanın ölümüyle başlayıp kıyâmete veya haşre kadar veya hesap gününde muhasebesinin tamamlanmasıyla son bulan müddet olarak değerlendirmişlerdir.

Bazı âlimler; ölüm ruhun bedenden ayrılmasıdır. Ruh insan bedenine girmeden önce hayat sahibi olduğu gibi, bedenden çıktıktan sonra da hayatı devam etmektedir. İşte, ruhlar âleminde yaratılan ve âhirette hayatı ebediyen devam edecek olan insan ruhunun, bu dünyada beden içerisinde geçirdiği müddete ecel-i kaza, ölümle başlayıp mahşerde hesabının tamamlanmasına kadar olan müddete ecel-i müsemmâ demişlerdir.

“Bazı âlimlerde; eceli, vaktin bitimi mânâsına göre; ecel-i kaza dünya hayatının, ecel-i müsemmâ ise kabir âleminin sona ermesidir. Diğer bir ifâdeyle, ecel-i kaza kabir âleminin, ecel-i müsemmâ ise âhiret âleminin başlangıcı olarak belirtmişlerdir.” [194]

Ecel-i müsemma: Bir mahlûkun normal şartlarda biyolojik olarak yaşayabileceği ömürdür. Bir ilacın son kullanma tarihini düşünelim. Şartlar elverişli ise son kullanma tarihine kadar devam eder. Değilse erken de bozulabilir. İnsanlarında biyolojik olarak ömrünün şu zamanda en fazla yüz otuz sene olduğunu düşünebiliriz. Yüz otuz senenin hitamında ölmesi ecel-i müsemmâdır. Yaşam şartlarına bağlı olarak yüz otuz sene içerisinde her hangi bir gün, ömrü son bulabilir. İşte bu günlerden birinde ölmesi, o kişinin ecel-i kazasıdır. İnsan sağlık kurallarına uymazsa ecel-i müsemmasına kadar yaşayamaz, daha erken ecel gelir, işte bu ecele ecel-i kaza denir, bu ecel geldi mi ertelenmez. Şuda var ki; ecel-i kaza gelmeden önce alınacak tedbirlerle ecel geciktirilebilir. Buradan anlaşılacağı

[194] Kırkıncı, Kader Nedir, s-114.

gibi ecel-i kazaya göre ömür kısalabilir de, uzaya bilir de, fakat hiçbir zaman ecel-i kaza, ecel-i müsemmayı geçemez.

Aşağıdaki ayetlerde ecel-i kaza ile ecel-i müsemma birlikte zikredilmiştir.

“O, sizi bir çamurdan yaratan, sonra size bir ecel, bir ömür süresi tayin edendir. Bir de O’nun nezdinde muayyen bir ecel vardır. Sonra; bir de şüphe ediyorsunuz.” (En’âm, 6/2).

“Geceleyin sizi (bir nevi' ölüm olan uyku ile) öldüren ve gündüzün ne kazandığınızı bilen, sonra belirli bir ecelin tamamlanması için onda (gündüz vaktinde) sizi dirilten (uyandıran) da O'dur. Sonra dönüşünüz ancak O’nadır; sonra O, (dünyada)yapmakta olduklarınızı size haber verecektir.” (En’âm, 6/60).

“Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır da ölümüne hükmettiği canı alır, ötekini muayyen bir vakte (ecele) kadar bırakır. Şüphe yok ki, bunda iyi düşünecek bir kavim için ibretler vardır.” (Zümer, 39/42).

“O, sizi (önce) bir topraktan, sonra bir nutfeden (hakir bir damla sudan süzülmüş hulâsadan), sonra bir alakadan yaratandır. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor; sonra gücünüzün kemâle ermesi için, sonra da ihtiyar olmanız için (sizi yaşatıyor). İçinizden kimi de, (kiminizden) daha önce vefat ettirilir; tâ ki belirli bir vakte (ecele) erişesiniz ve olur ki akıl erdirirsiniz.” (Mümin, 40/67).

Aşağıdaki ayetlerde de sadece ecel-i müsemma zikredilmiştir.

“Ve Rabbinizden mağfiret dileyesiniz, sonra O'na tevbe edesiniz ki, sizi (dünyada)belirli bir vakte (ecele) kadar güzel bir nimetle faydalandırsın ve (âhirette) her fazilet sâhibine mükâfatını versin! Eğer yüz çevirirseniz, artık şübhesiz ki ben, sizin üzerinize (dehşeti)büyük bir günün azabından korkarım!” (Hud, 11/3).

“Allah, o gördüğünüz gökleri direksiz yükselten, sonra arşa hükmeden, güneşi ayı da emrine boyun eğdirendir. Herbiri belirli bir vakte (ecele) kadar akıp gider. (O, her) işi idare eder; âyetleri açıklar ki, Rabbinize kavuşacağınıza kat'î olarak inanasınız!” (Ra’d, 13/2).

“Allah, o gördüğünüz gökleri direksiz yükselten, sonra arşa hükmeden, güneşi ve ayı da emrine boyun eğdirendir. Herbiri belirli bir vakte (ecele) kadar akıp gider. (O, her) işi idâre eder; âyetleri açıklar ki, Rabbinize kavuşacağınıza kat'î olarak inanasınız!” (İbrahim, 14/10).

“Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden (hak ettikleri şekilde) yakalayacak olsaydı, (yeryüzü) üzerinde hareketli hiçbir canlı bırakmazdı; fakat onları belirli bir vakte (ecele) kadar te'hîr eder. Artık ecelleri geldiği zaman, ne bir saat (bir an) geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler.” (Nahl, 16/61).

“Eğer Rabbin tarafından önceden verilmiş bir söz (bir hüküm) ve ta'yîn edilmiş bir ecel (Kıyâmet vakti) olmasaydı, (bunlara da azab) elbette (hemen) lâzım olurdu.” (Tâhâ, 20/129).

“Onlarda (kurbanlık hayvanlarda) sizin için belirli bir zamana (ecele) kadar birtakım menfaatler vardır. Sonra onların varacakları (kurban edilecekleri) yer, Beyt-i Atîk (Harem bölgesinin yanın)a kadardır.” (Hacc, 22/33),

“Bir de senden azâbı acele istiyorlar. Hâlbuki belirlenmiş bir müddet (ecel) olmasaydı, o azab onlara mutlaka gelirdi. Ve şübhesiz ki (o istedikleri azab), kendilerine haberleri olmadan ansızın gelecektir.” (Ankebut, 29/53).

(Onlar) “Allah'ın, gökleri ve yeri ve ikisi arasında bulunanları, ancak hak ile (yerli yerinde) ve belirli bir ecel ile yarattığını, kendi nefislerinde hiç düşünmediler mi? Şübhesiz ki insanların çoğu, Rablerine kavuşmayı gerçekten inkâr eden kimselerdir.” (Rûm, 30/8).

“Görmedin mi, şübhesiz Allah, geceyi gündüze katıyor; gündüzü de geceye katıyor; güneşi ve ayı (emrine) boyun eğdirmiştir. Herbiri belirli bir vakte (ecele) (kıyâmete) kadar akıp gider. Muhakkak ki Allah, ne yaparsanız hakkıyla haberdardır.” (Lokmân, 31/29).

“(O,) geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar; hem güneşi ve ayı (emrine)boyun eğdirmiştir. Herbiri belirli bir vakte (ecele) kadar (yörüngesinde) akar gider. İşte Rabbiniz olan Allah, bu (nimetleri veren)dir. Mülk O'nundur. O'ndan başka (kendisine) yalvarmakta olduklarınız ise, bir çekirdek zarına bile sahib olamazlar!” (Fatır, 35/13).

“Eğer Allah, insanları kazandıkları (günahlar) yüzünden (hemen) cezalandıracak olsaydı, (yerin) yüzünde hareket eden hiçbir canlı bırakmazdı! Fakat onları(n cezasını) belirli bir vakte (ecele) kadar te'hîr eder. Nihâyet ecelleri geldiği zaman, artık doğrusu Allah kullarını(n amellerini) hakkıyla görendir.” (Fatır, 35/45).

“Allah, gökleri ve yeri hak ile yarattı. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine sarıyor. Güneşi ve ayı emri altına almıştır. Her biri belli bir süreye (ecele) kadar akıp gider. Dikkat et! O, azizdir ve çok bağışlayandır.” (Zümer; 39/5).

“(Biz) gökleri ve yeri ve ikisi arasında bulunanları, ancak hak ile (yerli yerinde) ve belirli bir ecel ile yarattık. İnkâr edenler ise, korkutuldukları şeyden (kıyametten) yüz çeviricidirler.” (Ahkaf, 46/3).

"Ki Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vadeye (ecele) kadar tehir etsin." Bilinmeli ki Allah'ın tayin ettiği vade gelince, artık o ertelenmez. Keşke bilseydiniz!" (Nuh, 71/4).

Bu ayetlerden anlaşılmaktadır ki, insanlar ve diğer canlılar için var olan ecel, toplumlar için de söz konusudur ve yer, gök, tüm varlıkların da eceli vardır. Yukardaki ayeti kerime dede görüldüğü gibi ecel-i müsemma, takdir edilmiş ecel, adı konmuş ecel, aşılması imkânsız bir süreyi ifade eder.

Ecel-i müsemma gerek fertler açısından, gerekse toplumlar açısından da, aşılması imkânsız muayyen bir süreyi ifade ettiği için, ecel-i müsemma

aşılmaz. Ne fertler nede toplumlar bu süreyi ileri alamazlar. Yaratılan her insan ve her varlığın, bir miadı bir dayanma süresi vardır.

Mesela; her bir güneşin veya her bir yıldızın bir dayanma gücü vardır. Bu süreyi dolduran güneşlerin veya yıldızların beslenme kaynağı bitmesiyle eceli gelmiş olur ve görevi de sona erer. Her cins varlık için bu farklıdır.

Bazı işçi arıların yaşama süresi kırk elli gündür. Bu süre bakteriler için iki üç gündür. Ağaçlar arasında yaşama süresi en uzun tutulan ağaç, çınar ağacıdır, aşağı yukarı bin beş yüz sene kadar yaşadığı söylenir. Sonunda o da süresini doldurur, kurur yıkılır gider.

Ecel-i kaza ise; yine yukarıdaki ayeti kerimede bahsedildiği gibi, “Allah sizi bir çamurdan yarattı, sonra bir ecel, süre tayin etti” buyurarak Yarattığı her insan için bir ömür tayin etmiştir, işte bu tayin ettiği ömür bazı şartlara bağlı kılınmıştır. İşte bu şartlara göre biçilen ömrün sonuna ecel-i kaza denir.

Yukarıdaki açıklamalardan istifade ederek mukadderatın iki şekilde olduğunu görmekteyiz.

Birincisi: Ecel-i müsemma; buna kesin hüküm de denilir. Allah’ın ilmiyle tesbit edip takdir ettiği ve herhangi bir değişikliğe tabi olmayan Levh-i Mahfuzda yazılandır.

İkincisi: Ecel-i kaza; bazı şartlara bağlı olarak İlm-i ezelînin bir nevi kudret defteri hükmünde olan Kitab-ı Mübin kaza defterinin Levh-i Mahv-İspat sahifelerinde mukadder olarak yazılanlardır. Hadîs-i

şerif’te vârid olmuştur ki: "Bazan bela nâzil oluyor; gelirken karşısına sadaka çıkar, geri çevirir." [195]

“Şu hadisin sırrı gösteriyor ki: Mukadderat, bazı şeraitle vukua gelirken geri kalır. Demek ehl-i keşfin muttali olduğu mukadderat mutlak olmadığını, belki bazı şeraitle mukayyet bulunduğunu ve o şeraitin vuku bulmamasıyla o hâdise de vukua gelmiyor. Fakat o hâdise, ecel-i muallak gibi Levh-i Ezelî'nin bir nevi defteri hükmünde olan Levh-i Mahv-İsbat'ta mukadder olarak yazılmıştır.

Nadir olarak da olsa, Levh-i Ezelî'ye kadar keşif ehli çıkar. İşte bu sırra binaen keşif ehli tarafından, keşfiyat nev'inden verdikleri haberler, muallak oldukları ve şartlarda oluşmadığı için o haber verdiği hadise vukua gelmez. Çünki mukadder imiş, fakat şartı gelmeden o da vukua gelmemiş. Nasılki sabık hadîsin sırrıyla: Sadaka, belayı ref' eder. Ekseriyetin hâlis duası dahi, ferec-i umumîyi cezbeder. Kuvve-i cazibe vücuda gelmediğinden, fütuhat da verilmez.” [196]

DEĞİŞEN ECEL VAR MIDIR?

Aşağıdaki ayet-i kerimeler bize değişen ecelin olduğunu bildirmektedir.

"Eğer biz bir âyetin hükmünü kaldırır veya onu ertelersek, ondan daha hayırlısını veya dengini getiririz." (Bakara, 2/106).

---

[195] Tirmizi, Zekât, s-28.
[196] Bediüzzaman; Lem’alar, Onaltıncı lem’a, s-184.

"Allah dilediğini imha eder, dilediğini de yerinde bırakır. Ana kitap O'nun katındadır." (Ra’d, 13/39)

Allah dilediğini mahveder, dilediğini yerinde sabit tutar. Gerek yaratmada, gerek hüküm koymada dilediğini mahveder. Allah'u Teâlâ, kâinattaki bazı şeyleri yok ederken, bazı şeyleri yeniden meydana getiriyor. Mesela bir toplumu mahvediyor, diğer bir toplumu yaşatıyor. Aynı şekilde bir kişi doğarken, diğer bir kişi ölüyor. Bedendeki hücreler bir yandan ölürken, bir yandan da yenileri onların yerini alıyor.

Ticaretle uğraşan bir kişi bazan kâr ediyor, bazan da zarar ediyor. Allah, bazan kişinin rızkını arttırdığı gibi, bazan da azaltıyor. Aynı şekilde Allah mahlûkatın da ecelini ve ömrünü uzatıp kısaltıyor. Saadetini şekavete, şekavetini saadete dönüştürüyor. Tövbe edenin günahlarını siler, gerekli görürse o günahın yerine sevap yazar. Öyle ki, bütünüyle kâinat, bir taraftan yazılıyor, bir taraftan siliniyor, silinenler tekrar yazılıyor. Böyle olmasına rağmen ne bir silinti, ne de bir kazıntıdan eser bulunmaz, kusur diye bir şey göremezsin.

İşte kevni yaratılışta böyle olduğu gibi, teşri hükümlerde de durum böyledir. Yukarıki ayetlerde de belirtildiği gibi; Allah Teâlâ, bir süre için yürürlükte tuttuğu bir şer'î hükmü, diğer bir zaman için yürürlükten kaldırır, yerine başka bir hüküm getirir. Hükümlerin bir kısmını başka hükümlerle nesheder.

Ecel-i müsemma ’ya kadar yani biyolojik ömrünü doldurup ölenler çok azdır, ekseriyetle yaşama şartlarına tabi olarak daha erkenden ölürler. İşte Cenab-ı Hak, canlı veya cansız bir varlığın hangi ortam ve şartlarda bulunacağını ve bu şartlar altında ömrünün kaçta kaçında hayatının son bulacağını bildiği için onu yazmıştır.

Allah sizi (önce) topraktan, sonra da bir nutfeden (spermden) yarattı. Sonra sizi çiftler (erkek-dişi) kıldı. O'nun bilgisi olmadan hiç bir dişi ne gebe kalır ne de doğurur. Bir canlıya ömür verilmesi de onun ömründen azaltılması da mutlaka bir kitaptadır. Şüphesiz bunlar, Allah'a kolaydır. (Fatır, 35/11).

Burada ömrün kısalması, bir kaza ve belaya uğradığı takdirde yaşayabileceği azami süreye göredir. Dolayısıyla hiçbir kimsenin ecel-i kazası eceli müsemmasına kadar uzamaz. Ona ne kadar yaklaşırsa ömrü o kadar uzamış, ondan ne kadar uzakta kalırsa o kadar kısalmış olur.

Biz, onlara vadettiğimizin (azabın) bir kısmını sana göstersek de veya (ondan önce) seni öldürürsek de sana ancak (Allah'ın emirlerini) tebliğ etmek düşer. Hesap yalnız bize aittir. (Ra’d, 13/40).

Bu ayeti kerimelere göre şartlara bağlı olarak, ömür uzayabilirde kısalabilirde. Fakat bu şartlara bağlı olarak tayin edilen ecel (ölüm anı), ne ileri ve ne de geri alınır, bu kesin bir hükümdür. Allah’ın onayı olmadan da hiçbir şey olmaz. Bir kimse uğradığı bir kaza neticesinde ölmüşse Allah’ın onayıyla ölmüştür, kazayı sebep kılmıştır kaza

neticesinde kimse ölmez. Çünkü ölüm de dirilme de Allah’ın tasarrufundadır. Bir kimsenin ölümüne Allah hükmetmemişse bir sebep yaratır, o kimseyi öldürmez.

Demek ki; şartlara göre ömür kısalıp uzayabilir. Fakat kimsenin ömrü eceli müsemmayı geçmez. "Rızkında genişlik isteyen, ömründe uzunluk isteyen, adım unutulmasın diyen kişi sıla-i rahim yapsın!" [197] Hadisi Şerif'i de bu şekilde izah edilebilir. Yani sadaka ve sıla-i rahim, biyolojik ömre doğru ilerlerken yolunu kesen bu engellerden atlayıp yoluna devam etmesinde yardımcı bir sebep olur.

Nuh kavmiyle ilgili ayetler buna işaret etmektedir. “Haberiniz olsun ki, Biz Nuh'u "Kendilerine elim bir azap gelmeden önce kavmini uyar!" diye kavmine gönderdik.

Dedi ki: "Ey kavmim, haberiniz olsun, ben size açık bir uyarıcıyım!

Şöyle ki, Allah'a kulluk edin, O'ndan korkun ve bana itaat edin! Günahlarınızı bağışlasın ve sizi belirli bir vakte (ecele) kadar ertelesin. Kuşkusuz, Allah'ın takdir ettiği vakit gelince ertelenmez, eğer bilseydiniz!" Nuh, 71/1-2-3-4).

Ayetlerden anlaşılacağı gibi Nuh kavmi, Allah’a iman etselerdi daha yaşayacaklardı, fakat Allah’a iman etmedikleri için ömürleri kısaldı, helak olup gittiler. Bir de bunun tersi Yûnus (a.s)’ın kavmi putlara taparak küfür içerisinde gidiyorlardı. Putperestliği bırakmazlar ise helak olarak ömürleri

[197] Buhâri, Büyû, s-13, Edeb, s-12; Mûslim, Birr, s-20.

kısalacaktı. Ama; Allah'ın varlığına ve birliğine inanarak ve helak olmaktan kurtulmuşlar ve ömürleride uzamıştır.

Yûnus (a.s) kıssasında "Ve onu yüz bin insana, ya da daha fazla olanlara peygamber gönderdik" (Sâffât, 37/147). Hz. Yunus'un (a.s), sayıları yüz binin üzerinde bulunan bir yerin insanlarını uyarmak ve onları Allah inancına davet etmek üzere gönderildiğini ayeti kerimeden anlıyoruz.

Yûnus (a.s)'ın peygamber olarak gönderildiği yerin adı Ninova diye nakledilmektedir. Ninova'ın Dicle nehrinin kıyısında, şimdiki Musul'un yerinde bulunduğu söylenmektedir. Burada yaşayan insanlar küfür içerisinde putlara tapıyorlardı. Yûnus (a.s) onları küfürden, putperestlikten nehyetmek ve Allah'ın varlığına ve birliğine inanmalarını sağlamak üzere gönderilmişti. [198]

Yûnus (a.s); insanları otuz üç yıl Allah'a imân etmeleri ve küfürden kurtulmaları için tebliğde bulundu. Ancak sadece iki kişi ona imân etti. [199]

İnsanların küfürde direnmeleri ve imana gelmemelerinden dolayı önceki bazı kavimler gibi helak olacaklarından korkuyordu. Bunun üzerine Yûnus (a.s); onlara kızdı ve o yeri terk etti. Allah, Yûnus (a.s)'ın kızgınlığını ve bunun neticesi olarak da o yeri terk etmesini ayeti kerimesinde şöyle anlatıyor: "Zünnûn (Yûnus)'a gelince, o, öfkeli bir halde geçip gitmişti. Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti. Nihâyet

[198] Taberî; Tarih, c-1, s-42.
[199] İbn Esir; el-Kâmil, c-1, s-360.

karanlıklar içinde; "Senden başka hiç bir ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!" diye niyaz etti." (Enbiyâ, 21/87).

Allah'ın müsaadesi olmadan Yûnus (a.s)'ın ayrılmaya kalkışması, iyi netice vermemişti. Ninova'dan ayrılmak için bir gemiye binmişti. Gemi fırtınadan dolayı batmaya başlar. Bunun üzerine, gemide bir suçlunun olduğunu ve bu suçlunun suya atılması gerektiğini söylerler.

Kimin suya atılacağını tespit için kur'a çekilir ve kur'a Yûnus (a.s)'a isâbet eder. Bu durumu da ayeti kerimede söyle haber verilmiştir: "Nihayet (gemidekilerle birlikte) kur’a çekti de kaybedenlerden oldu". (Sâffât, 37/141).

Yûnus (a.s); denize atılır atılmaz bir balık onu yutar. Yine aşağıdaki ayeti kerime onun bu durumunu söyle haber vermiştir: "Derken o (kendi kendini) kötülerken, onu bir balık yuttu." (Sâffât, 37/142). Artık Yûnus (a.s); hatasını anlamış ve nefsini kınamaya başlamıştı. Balığın karnında; "Senden başka ilâh yoktur. Sen sübhansın. Ben zalimlerden oldum!" diye dua ile Allah'a yalvarmaya başladı. İhlâslı bir şekilde Allah'a teslim olması sonucunda da, yüce Allah onu affetti. [200]

Yûnus (a.s)'ın duasının kabul edildiği ve Allah tarafından bağışlandığı, yine ayeti kerimede şöyle bildirilmiştir: "Biz de onun duasını kabul ettik ve onu tasadan kurtardık. İste biz, insanları böyle kurtarırız" (Enbiyâ, 21/88). "Eğer tesbih edenlerden

[200] Maverdî; en-Nuketu ve'l-Uyûnu, c-3, s-465.

olmasaydı, (insanların) yeniden diriltilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı" (Sâffât, 37/143-144).

Her şeye kadir olan Allah, balığın karnındaki Yûnus (a.s)'ı öldürmedi. Bir süre sonra balık onu ağzı ile sahile bırakmıştı. Onun kurtuluşu ve daha sonraki hali, yine ayeti kerimede şöyle bildirilmiştir: "Biz de onu hasta bir halde ağaçsız, boş bir yere attık ve üzerine (gölge yapması için) kabak türünden bir ağaç bitirdik" (Sâffât, 37/145, 146).

Balık onu çıkarıp sahile bıraktığında; Yunus (a.s) hastalanmıştı, bitkin bir vaziyetteydi ve himayeye muhtaçtı. Cenâb-ı Hakk; Yûnus (a.s)'ı ihsanıyla güneşin yakıcı sıcağından korumak için, gölge yapacak geniş yapraklı bir ağaç veya bitkinin altına yerleştirdi. Bir başka rivayette Cenâb-ı Hakk, Yûnus (a.s)'a o ağaç veya bitkiden süt damlattı. Diğer bir rivayette dağ keçisini emrine verdi. İyice kuvvetleninceye kadar o dağ keçisi sabah akşam gelip süt emzirdi. Yûnus (a.s), kendine gelince Cenâb-ı Hakk'a şükür için ibadete başladı. Bir gün kendisine gölge veren ağacın kuruduğunu görünce üzüldü. Cenâb-ı Hakk, ona vahyedip kavmine dönmesini emir buyurdu ve kavminin tövbelerini kabûl ettiğini bildirmesini emretti.

Yunus (a.s) kavmine gitmek üzere yola çıktı. Ninova şehri yakınlarına gelince, bir çobanla karşılaştı. Çobana kavminin durumunu sordu. Çoban da; "Peygamberleri onlara darılıp gitti gideli kendi başlarına duruyorlar. Cenâb-ı Hakk onlara azâb gönderdi. Azâb bulutları başları üzerinde üç gün üç gece durdu. Fakat onlar bin bir pişmanlıkla Cenâb-ı Hakk'a yalvardılar. Cenâb-ı Hakk'ta onları

bağışladı ve üzerlerinden azâbı kaldırdı. Yûnus (a.s)'ı aramalarına rağmen bir yerde bulamadılar. Hâlâ Yûnus (a.s)'ın gelmesini bekliyorlar” dedi. Yûnus (a.s) bekledikleri kişinin kendisi olduğunu söyledi ve gidip onlara haber vermesini istedi.

Çoban Ninova'ya gidip Yûnus (a.s)'ın geldiğini haber verdi. İlk anda Yûnus (a.s)'ın geldiğine inanmayan Ninova halkı, araştırmaya gittiler ve ağaç veya keçinin dile gelip konuşması neticesinde inandılar. Yûnus (a.s)'ın bulunduğu tarafa gittiler. Yûnus (a.s)'ı namaz kılar bir halde buldular. Namazdan sonra onu hasretle kucaklayıp özür dilediler. Beraberce şehre döndüler ve Allah’a itaat ederek yaşamlarını devam ettirdiler.

Yûnus (a.s)'ın ahalisinin bu şekilde tevbe etmeleri, küfürden dönüp Allah'a inanmaları, Allah tarafından övülmüş, methedilmiştir: "Keşke (azab gelmeden önce) inanıp da inanması kendisine fayda veren bir memleket olsaydı! (Azabı gördükten sonra inanmak, hiç bir memlekete yarar sağlamamıştır). Yalnız Yunus'un kavmi, (azab henüz inmeden önce) inanınca, dünya hayatında onlardan rezillik azabını kaldırmış ve onları bir süre daha yaşatmıştık" (Yûnus, 10/98).

Yine ayet-i kerimeler de ümmetlerin ecelleri hakkıda da şöyle buyruluyor.

“Hiçbir ümmet kendi ecelinin ne önüne geçebilir ne de (ondan) sonraya kalabilir.” (Mü’minûn; 23/43). “Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler.” (A’raf; 7/34).

İbn Âşûr'a göre a'raf sûrenin başından buraya kadarki bölümünün öncelikli muhatabı Mekke putperestleri olduğu için bu âyetteki her bir ümmetten de özellikle Hz. Peygamber'i ve hak dini yalanlayan topluluklar kastedilmiş olup âyet bunlara karşı bir uyarı ve tehdit anlamı taşımaktadır. Aynı müfessire göre ecel kelimelerinden ilki bu tür inkârcı topluluklara tanınan mühleti, ikincisi de bu mühletin bittiği ve sonlarının geldiği vakti ifade etmektedir (İbn Âşûr; VIII/2, s. 102-104).

Bu duruma göre; bu sûrenin geniş bir kısmının konusu olan bazı eski kavimlerin hayat ve âkıbetlerine dair ilerideki âyetlerden de anlaşılacağı üzere, Allah Teâlâ; rahmetinin eseri olarak, inkârcı ve isyankâr topluluklara hallerini düzeltmeleri için belli bir süre tanır. Eski inanç ve yaşayışlarında ısrar edenler, tayin edilen sürenin sonunda mutlaka cezalandırılırlar; hükümranlıkları veya varlıkları son bulur. Onlar bu âkıbetlerini ne bir saat öne alabilir ne de erteleyebilirler. Allah'ın bu kesin kanunu uyarınca, tarihteki bütün inkârcı, isyankâr, azgın ve ahlâksız toplumların, bu arada putperest Araplar'ın mâruz kaldıkları bu âkıbet, şimdiki ve bundan sonraki inkârcı ve zalim toplumların, devletlerin de Allah nezdinde belirlenen ecel mutlaka başlarına gelecektir.

İrademizle tercihlerimizi yaparken aklımızı iyi kullanmak durumundayız. Nuh, Lut, Semud kavmi gibi nice helak olmuş kavimlerin durumuna düşmemeliyiz. Yanlış anlaşılmasın her kusur sonucu helak olunacak diye bir şey yok, tövbe istiğfar kapısı

her zaman açıktır, yine herşey Allah'ın takdirine göre meydana gelir.

Şayet Allah insanları zulümleri ile cezalandırsaydı, yeryüzünde bir tek deprenen canlı bırakmazdı, fakat onları belirli bir süreye kadar erteler. Süre sonu geldiğinde ise ne bir an erteleyebilirler, ne de öne alabilirler. (Nahl, 16/61).

Demek ki ecel-i kaza şartlara göre değişebiliyor. Sıla-i rahim ve sadaka ömrü uzatır hadis-i şerif'leri bu yönde dikkatimizi çekmektedir. Sıla-i rahim ve sadaka, insanın ölümüne sebeb olacak şartları değiştirerek ömrü uzatabiliyor.

ÖLDÜRÜLEN KİŞİNİN ECELİ

Kader meselesinde bahsedildiği gibi, Allah; sonsuz ilmiyle insanın ecel ve ölümünü belirleyip takdir etmiştir. "Öldürülen kişi eceliyle mi ölmüştür? Öldürülmemiş olsaydı bir müddet daha yaşayacak mıydı? Yaşamayacak mıydı?" gibi soruları insanın aklına getirmektedir. Mezheplerinde görüşü değişik şekillerde olmuştur.

Mutezileye göre öldürülen kişi eceliyle ölmemiştir. Öldürülmemiş olsaydı, kul kendi fiilini yaratır düşüncesinden dolayı bir müddet daha yaşayacaktı. Çünkü Mutezileye göre fiilin fâili, bizzat kulun kendisidir. O halde öldürme işi, maktulü öldüren katilin işidir.

Ehl-i Sünnet' in tamamına göre öldürülen kişi eceliyle ölmüştür. Ancak katil bu fiilinden dolayı ceza görür. Eceliyle ölmediğini söylemek yanlıştır. Allah o kişinin öldürüleceğini önceden bilmektedir ve ecelini de ona göre tâyin etmiştir. Yani; Allah’ın o

kişi için ölümü yaratmasından dolayı o kişi ölmüştür. Öldürülen kişi için, öldürülmeseydi yaşayacaktı gibi sözler söylemek doğru değildir. Hattâ! Öldürülmemiş olsaydı, ne olurdu? Gibi sorular sormak ve birtakım görüşler ileri sürmek, insanların kafasını karıştırmaktan başka bir şey değildir. Çünkü ölüm ve diriltme Allah'ın takdiriyledir. Öldürülmemiş kimse için beyanda bulunmak, gaybdan haber vermek olur, gaybide Allah bilir.

Mâturîdî: Öldürülen eceli ile ölmüştür. Ölen kimse için bundan başka bir ecel yoktur. Zaten ölen kimsenin dünya hayatı biteceği için eceli gelmiştir. Katil ise, kaza-i İlahiyeye vasıta olmuştur. Öldürme işi katile yöneliktir, ona aittir. Ölüm ise ölene ait olup Allah’ın yaratmasıyla meydana gelir. Katil öldürme fiilinden dolayı cezaya layıktır. Öldürme fiili öldürene ait olduğu için, katl; katile aittir. Öldürme işi, ölüm gerçeğinin varlığından dolayı değildir. Katilin işlediği fiile göre maktul katledilmiştir.

Eş'ari: Öldürülen kendi eceliyle öldürülmüştür demektedir. Her şey Allah’ın takdir ettiği hükme bağlı olduğundan, her insan eceli geldiğinde ölür. Katil ölen kimsenin hayatını kısa kesmiyor. Katil eceli geleni öldürüyor. Sadece burada katil Allah’ın yasakladığı fiilden dolayı araya kulun kesbi girdiği için muhakkak cezaya çarptırılacaktır.

Bunların hepsi Allah’ın iradesi dâhilinde meydana gelmektedir. Allah’ın iradesinin dışında hiçbir şey vuku bulmaz. Ölen öldürülmeseydi yaşar

mıydı? Yaşamaz mıydı? Bizce meçhuldür. Yaşaması veya yaşamaması Allah'ın ilmi ve takdirine bağlıdır.

Bir canlıya ömür verilip uzatılması ve onun ömründen azaltılmasında mutlaka bir kitapta yazılıdır. Şüphesiz bunlar, Allah'a kolaydır. (Fâtır, 35/11), ayetinde geçen ömrün kısaltılması ile ilgili olarak, Cüveynî şöyle söylemiştir: "Bu âyette iki durum kastedilmiştir.

Birincisi: Bir kimsenin benzerlerine nazaran ömrünün eksiltilmesidir. Yoksa Allah'ın ilminde mevcut olan ömrünün eksiltilmesi anlamında değildir. Bu nasıl mümkün olsun ki, Allah, ilminde onun ecelini takdir etmiştir.

İkincisi ise: Eksiltme ve arttırmanın, melekler indindeki sahifelerde gerçekleşmesidir. Onların sahifelerinde birşey mutlak olarak yazılıdır ama Allah'ın ilminde kayıt altına alınmıştır. Vuku bulacak olan hadiselerde, bu kayıt altına alınmış şekliyledir. Âlimler genellikle bu ikinci görüş için, bu ayeti delil olarak göstermişlerdir." [201]

"Şu kâinatın mevti mümkündür. Çünkü bir şey kanun-u tekâmülde dâhil ise, o şeyde alâküllihal neşvünema vardır. Neşvünema ve büyümek varsa, ona alâküllihal bir ömr-ü fıtrî vardır. Ömr-ü fıtrîsi varsa, alâküllihal bir ecel-i fıtrîsi (ecel-i müsemması) vardır. Gayet geniş bir istikrâ ve tetebbu (bilgi ve araştırmayla) ile sabittir ki, öyle şeyler mevtin pençesinden kendini kurtaramaz.

---

[201] Cüveynî; Kitâbul İrşâd ilâ Kavâtil Edilleti fî Usûlil-İtikad, s-363.

Evet, nasıl ki insan küçük bir âlemdir, yıkılmaktan kurtulamaz. Âlem dahi büyük bir insandır; o dahi ölümün pençesinden kurtulamaz. O da ölecek, sonra dirilecek veya yatıp, sonra subh-u haşirle gözünü açacaktır.

Hem nasıl ki kâinatın bir nüsha-i musağğarası olan bir şecere-i zîhayat tahrip ve inhilâlden başını kurtaramaz. Öyle de, şecere-i hilkatten teşa'ub etmiş olan (şubelere ayrılmış olan) silsile-i kâinat, tamir ve tecdit için tahripten, dağılmaktan kendini kurtaramaz.

Sâni-i Hakîm; irade-i ezeliyesinin izniyle, dünyanın ecel-i fıtrîsinden evvel, haricî bir maraz veya muharrip bir hadise başına getirip ecel-i fıtrîden evvel onu bozabilir. Yani; ecel-i müsemmadan önce ecel-i kaza olabilir.

Şayet kâinatın ömrü ecel-i kaza ile son bulmazsa, fennî hesaplarla da tesbit edildiği gibi; bir gün gelecek ki: Tekvir suresi ayetlerinin mânâları ve sırları, Kadîr-i Ezelînin izniyle tezahür edecektir.

O büyük bir insan olan dünya, sekerâta başlayıp, acip bir hırıltıyla ve müthiş bir savtla fezayı çınlatıp dolduracak, ecel-i fıtrîsiyle bağırıp ölecek, sonra emr-i İlâhî ile dirilecektir." [202]

KADERİN SEBEP İLE MÜSEBBEBE TAALLUKU

Cenâb-ı Hakk; âyeti kerimelerde sebeplere sarılınmasını istemiş. Ey inananlar, Allah'tan

[202] Bediüzzaman; Sözler, s-716.

korkun, O'na yaklaşmaya yol arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki, kurtuluşa eresiniz. (Mâide, 5/35). Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi. Biz onunla renkleri başka başka meyveler çıkardık. Dağlarda da yollar, beyazlı kırmızılı çeşitli renklerde ve kapkara topraklar var. (Fatır, 35/27). Cenâb-ı Hakk; su vasıtası ile de renkleri başka başka meyveler çıkardığını söylemiştir.

Cenab-ı Hakk bu âlemde hikmeti ile her müsebbebi bir sebebe bağlamıştır. Bu hakikat, kaderin sebep ile müsebbebe birlikte taalluk ettiği şeklinde ifade edilmiştir. Mesela: Bir çocuk müsebbep ise, anne ve babası sebeptir. Aynı zamanda anne ve babası müsebbiptir yani faildirler. Cenab-ı Hakk o çocuğun yaratılmasını o anne ve babadan takdir etmiş olup, yaratan ise Allah'tır.

Allah; sebepleri kudretinin önüne perde yapmış. Bundan dolayı, buna benzer sebeplere bel bağlayarak esas sebep sahibi unutulmamalı. Mesela; bir hastalığa yakalan kimse, muhakkak doktora gidip, tedavi yollarını araması gerekir. Fakat aynı zamanda, Allah'ın "Şafî" ismine sığınıp, hakiki şifa sahibi olan Allah'tan şifa dilemeli. Her zaman Allah'ın Kadîr-i Külli Şey olduğu hatırlanmalı, O'ndan yardım istenmelidir. Bu dünyanın hikmet diyarı olduğu göz önünde bulundurularak, sebeplere riayet edilerek hareket edilmelidir. Çünkü: Bütün sebepler Allah'ın iradesi, meşieti ve emriyle meydana gelmektedir.

Cenâb-ı Hakk'ın hususî bir lütfu ve ihsanı olmadıkça, toprağa tohum atmadan ürün almak mümkün değildir. Dolayısıyla sebepler adına

yapılması gereken ne varsa mutlaka yapılmalıdır. Fiilî duaya riayet etmek, sebepler içinde yaşayan bizler için zorunluluktur. Dolayısıyla fiilî dua; sebepleri itibara almakla ve o sebeplerin gereğini yerine getirmekle olur.

İşte; Cenâb-ı Hakk sebepleri, izzet ve azametine perde yaptığı için, bizim de bu perdeye saygılı olmamız gerekir. Onları görmezlikten gelirsek, Allah'a karşı bir saygısızlık etmiş oluruz. Diğer bir açıdan bakacak olursak, sebeplere riayet etmemek, insan iradesini reddeden Cebrîlik düşüncesi içine sürükler ki, bu da iman ve inanç açısından çok tehlikelidir.

Evet, irade ve şuur sahibi olan insanoğluna düşen, sebepleri görmek ve onlarla uyum içinde yaşamaya çalışmaktır. Etrafımıza baktığımız zaman bütün varlıkların bu sebeplere riayet ederek varlıklarını sürdürdüklerini görmekteyiz. Demek ki, her varlık Allah'ın meşîet ve iradesiyle o sisteme uymaktadır.

Sebeplerden biri olmadığı zaman, o şeyin meydana gelmediğine şahit olmuşuzdur. Bir misalle bunu da açmaya çalışalım. Televizyonun kumandasına basıldığı zaman ekranda karşımıza görüntü çıkar. Kumandaya basmazsak ekranda karşımıza görüntü çıkmaz. İşte her şey sebeplere verildiği zaman zannedilir ki; ekrandaki görüntüyü kumandayla meydana geldiği söylenir. Düşünmezler ki, yayın dışarıdan yapılmaktadır, görüntüyü yayınlayan kumanda değildir. Kumanda yalnızca televizyonun bir parçasıdır.

Televizyonu yapan fabrika, yayınlanan görüntüleri televizyonun ekranında görüntülenmesi için kumandayı yapmıştır. Şimdi birisi dese; mademki görüntüyü kumandanın sağladığını kabul etmiyorsan, düğmeye basmadan görüntüyü çıkartta görelim dese, kumanda etmeden görüntünün gelmiyeceğide aşıkardır.

Görüntünün gelmesi kumanda denilen sebebe bağlanmıştır. Ama görüntünün oluşması kumandaya bağlı değildir.

Buradan şu sonucu çıkarabiliriz. Belli bir sonuca ulaşmak için hazırlanılan her bir sebep, İlâhî inayetin celbine bir adî şart hükmündedir. İstenilen şartların yerine getirilmesi sonrasında beklenilen şeyin varlık sahasına çıkması Allah'ın inayetiyle gerçekleşmektedir.

Sebeplerden birisinin yokluğuyla sonucun meydana gelip veya gelmemesi, sebebin sonucu yapıp yapmadığı anlamına gelmez. Bir sonucun, sebebi olmadan var olması Allah'ın âdetine aykırı bir şey değildir. Allah'ın yaratma biçimiyle ilgili bir husus olup, bu sebepler sadece belli bir sonucun, belli bir sebep ile beraber yapılmakta olduğunun delilidir. Allah, sonuçları, sebeplere bağlı olarak varlık sahasına çıkarmayı dilemiştir.

Genelde varlıklar sebep ve sonuç çizgisinde meydana gelmektedir. Bu kanun, Allah'ın âdet-i sübhaniye’sidir. Allah bu dünyada âdet-i sübhaniye’sini değiştirmediği için de, bu kanun sebep ve sonuç ilişkisi içerisinde devam etmektedir.

MEZHEBLERİN SEBEP İLE MÜSEBBEBE BAKIŞLARI

Mezheblerin; sebep ile müsebbebe bakış açıları ise şöyledir.

Cebriye: Sebeple müsebbebe ayrı kader tevehhüm etmekte, yani ebeveyn ile çocuğu ayrı ayrı nazara almaktadır.

Âdem (as)'ın anne ve babasız, İsa (as)'ın babasız dünyaya gelmesini misal getirerek, dünyaya gelmiş bir çocuk için:

Mademki çocuğun kaderi dünyaya gelmektir, ebeveyni olmasa da o çocuk dünyaya gelirdi diyerek ifrata kaçmıştır.

Mutezile: Sebeplere tesir vererek ebeveyni olmasaydı o çocuk dünyaya gelmezdi gibi batıl bir fikre düşmüş ve tefrit etmişlerdir.

Ehl-i Sünnet: Kaderin sebeple müsebbebe bir baktığını ve sebeplerin yokluğu farz edildiğinde, müsebbep için; yani ebeveyn sebepleri olmasaydı çocuk dünyaya gelirmiydi? Gelmezmiydi? Bizce meçhuldür demişlerdir.

KAZA, KADER VE ATÂ KANUNLARININ BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ

Atâ; bir şey hakkında verilen kararın iptali ve hükmün kaza edilmekten afvedilmesi, şeklinde tarif edilmektedir. Yine atâ denilince; Rahîm-i Kerim'in ve Gafûru'r-Rahîm'in lütfu, ihsanı ve affı anlaşılır.

Cenab-ı Hakk'ın atâ, kaza ve kader namında üç kanunu vardır. Ata, kaza ve kader kanunlarının

biribirleriyle münasebetleri şu şekildedir. Atâ, kaza kanunu bozar, kaza da kader kanununun bozmaktadır.

Meselâ: Bir şey hakkında verilen karar, kader demektir. O kararın infazı, kaza demektir. O kararın kazası olmazdan önce affedip ibtal etmek, atâ demektir. Nasılki; ağaçların ve bitkilerin, o ince nazik damarları olan kökleri, o sert kayaları deldiği gibi, atâ da kaza kanununu deler. Kaza da kader kanununu deler. Demek ki; atânın kazaya nisbeti, kazanın kadere nisbeti gibidir.

Ata; kaza kanununun kapsamının haricindedir. Şöyle ki, bir günah için takdir edilen ceza külli bir kanun iledir. Yâni, şu suçu işleyene şu ceza verilir şeklindeki kanun küllidir. Söz konusu suçu işleyen bir kimsenin tevbe etmesi halinde, günahının afvedilmesi ile kaza kanununun kapsamının haricine çıkmış olmakla birlikte, aynı zamanda; kader kanununda dışına çıkılması demektir.

Bu hakikate vâkıf olupta bilen arif: "Ya İlahî! Hasenatım senin atândandır. Seyyiatım da senin kazandandır. Eğer atân olmasa idi, helâk olurdum" [203] der. Yani; Allah'ım iyiliklerim senin affın lütfun ihsanındır, kötülüklerim de senin affına lütfuna ihsanına mazhar olmadığı için, onları ben işledim onlarda senin kazandandır. Şayet; affın lütfun ihsanın olamasaydı helak olur giderdim demiştir.

Yine atânın kaza kanununu, kazanın da kaderi bozmasını şöyle açıklayabiliriz: Bir padişahın umumî

[203] Bediüzzaman; Mesnevi-i Nuriye, s-269.

kanunları yanında bir de belli günlerde tatbik ettiği lütuf, ihsan ve affettiği, atâ kanunu vardır.

Padişah o günlerde, suçlulardan bir kısmını affeder, diğer bir kısmının cezalarını hafifleştirir, bir kısım raiyetinin ise rütbelerini yükseltir ve maaşlarını artırır. İşte, daha önce umumî kanunla takdir edilen ceza, rütbe ve maaşlar bu atâ kanunuyla değişikliğe uğramış olur.

Meselâ, bir mahkûmun işlediği suçtan dolayı on yıl hapis yatması takdir edilmiş olsun. Atâ kanunuyla bu cezanın affedilmesi halinde artık ceza infaz edilmez ve atâ, kaza kanununu bozmuş olur.

Cezanın kaza edilmemesiyle de kader kanunu, yâni onun suçuna mukabil takdir edilen on yıllık hapis cezası bozulmuş olmaktadır.

İşte, bu misal gibi, insanların işledikleri günahlara karşılık, kendilerine takdir edilen gerek dünyevi gerekse uhrevî cezalar, Cenab-ı Hakk'ın atâ kanunuyla, yâni O'nun lütfu, ihsanı ve affıyla kaza edilmekten alıkonmakta ve böylece atâ kanunu kaza kanununu bozmaktadır. Aynı şekilde, kazanın bozulmasıyla kader kanunu da bozulmuş, haliyle takdir edilen ceza da değişikliğe uğramış olmaktadır.

Normal şartlarda bir kul günah işleyecek bir yere gitmek niyetiyle evden çıksa, bu niyetle de iradesini kullanarak meylederek tercih yapsa, Allah’ta kulun irâdesiyle meylettiği tercihi yaratır. Fakat o kulun daha önceleri yaptığı bir iyilik, Allah’ın hoşuna gider o iyilikten dolayı Rahmet-i İlâhî'yi celbeder ve Allah’ta günah işleyecek bir yere

giderken, o kulun karşısına bir sebep çıkarır ve kulun iradesiyle meyledeceği tercihi yaptırmaz, hak edeceği hükmü değiştirir. İşte, Allah kulu hakkında verilmiş bir hükmü veya bir kazâyı kulun lehinde atâsıyla değiştirir.

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız atâ kanunuyla, insan kaderinin değişip değişmeme meselesidir. Şu unutulmamalı; hiçbir zaman Levh-i Mahfuz'da bulunan İlm-i İlâhi'deki kader değişmez. Ezelden ebede kadar olmuş ve olacak bütün hâdiseler gibi, atâ kanununun tatbikatı da o ilmin kapsamındadır. Değişiklikler mümkinat dairesindeki bir yazar bozar tahtası hükmündeki Levh-i Mahv ve İsbat'ta olmaktadır.

Daha önceden yazılp takdir edilen cezalar, daha sonra tevbe ve değişik güzel davranışlar vasıtasıyla ve atâ kanunu ile affedilmektedir. Levh-i Mahv ve İsbat'tan silinmekte ve kaza edilmemektedir.

TEVEKKÜL

Yeni Lügat'ta tevekkül: İşi başkasına ısmarlamak. Sebeplere tevessül ettikten sonra neticesini Allah'a bırakmak. Allah'tan gelene razı olmak. Kendine ait vazifeyi yaptıktan sonra neticelerini Allah'tan istemek. Kadere razı olmak. Hakka güvenmek. Yeis ve kederden uzak olmak olarak tarif etmiştir.

Müfredât, Lisânü'l-'Arab ve Tâcü'l-'arûs 'da benzer tariflerle tevekkül: "Allah'a güvenmek" anlamındaki "vekl" kökünden türeyen tevekkül "birinin işini üstüne alma, birine güvence verme;

birine işini havale etme, ona güvenme” mânasına gelir. Birine güvenip dayanan kimseye mütevekkil, güvenilene vekîl denir. Kaynaklarda çoğunlukla vekil kelimesi kefille aynı anlamı taşıdığı belirtilmiş ise de, Râgıb el-İsfahânî; vekilin kefilden daha genel olduğunu, her kefilin vekil olarak nitelenebileceğini, ama her vekilin kefil olarak nitelenemeyeceğini söylemiştir.

Tevekkül kelimesi Kur’an-ı Kerim’de türevleriyle birlikte toplam yetmişbir âyette geçmektedir. Bunlardan kırk dört tanesi Mekkî, geriye kalan Medenî’dir. [204] Ayeti kerimede Peygamber efendimize: “Yapacağın işlerinde istişare et. Karar kesinleşince artık Allah'a tevekkül et. Allah kendisine tevekkül edenleri sever." Âl-i İmrân 3/159) buyrulmuştur. Hadisi şerifte Peygamber efendimize: Devemi bağladıktan sonra mı tevekkül edeyim yoksa bağlamadan mı? Diye soran bir sahabeye, önce bağla, sonra tevekkül et. [205] Buyurmuştur.

Tevekküle bu ayet ve hadisi şerif ışığında baktığımız zaman: Ayeti kerimeye göre, yapacağımız işlerde önce istişare edeceğiz, istişarenin sonucuna göre başarılı olmak için, ne gibi tedbirler alınması gerekiyorsa, gerekli tedbirleri de alacağız. Zaten; istişare etmek tedbirin kendisi olup, tedbirler de bir sebeptir. İştişare sonucu karar kesinleşince de, artık Allah'a tevekkül edeceğimiz bildirilmiştir.

---

[204] Abdulbâkî, el-Mu’cemu’l-Mufehres li Elfazi’l-Kur’ani’l-Kerim, s-762–763.
[205] Tirmizî; Sıfatü'l-Kıyame, s-60.

Demek ki! Tevekkülden önce o iş için gerekli tedbirleri alarak sebebini işlemektir. Sebepleri işlerken de şu açıdan bakarak değerlendirmemiz gerekir.

Birincisi: Sebepler; Cenab-ı Hakk'kın kudretinin önünde bir perdedir.

İkincisi: Sebepler; neticeye ulaşmak için Cenab-ı Hakk'a karşı fiilî bir duadır.

Üçüncüsü: Sebebleri işledikten sonra; Cenab-ı Hakk'ka tevekkül edip kavli duada bulunmak.

Dördüncüsü: Sebepleri işleyip tevekkül ettikten sonra; neticeleri Cenab-ı Hakk'tan bilmek ve neticelere razı olmak.

Beşincisi: Ulaştığımız neticeden dolayı da Cenab-ı Hakk'ka şükredip, O'na minnettar kalmaktır.

Sonuç olarak düşündüğümüz zaman, Sebepleri işlemek tedbir almak demektir. Zaten tedbirde, sebeplere riayet etmektir. Sebeplere riayet etmekte, Allah'tan yardım dilemek demektir.

Cenab-ı Hakk, Hakîm isminin gereği olarak; bu dünyanın hikmet diyarı olması hasebiyle, sebepler perdesi altında icraat yapıyor. Mademki! Durum bundan ibarettir. Sebepler perdesi altındaki bu icraatlar da, sebeplerin hakikî tesirleri var mıdır? Yok, mudur? Sorusunu aklımıza getirmektedir. Bu meseleyi de cevaplamaya çalışalım.

Cenab-ı Hakk; meşiet ve hikmet-i İlahiyesi gereği güzel isimlerinin ortaya çıkması için; sebeple

meydana gelenleri, sebeplere bağlanmıştır. Her bir şey, birbirine sebeple bağlanmıştır.

Ama sebeplerin hakikî olarak icatta tesiri yoktur. Çocuğun vücut bulması anne ve baba sebebine bağlanmıştır. Anne ve babanın çocuğun oluşumundaki payının ne kadar olduğunu bir düşünün.

Cenab-ı Hakk; nizam ve intizamı temin etmek için de, müsebbepleri yani; sebeple meydana gelenleri sebeplere bağlayarak kâinatta uygulamıştır. Ve her şeyi, o nizam ve intizama riayet etmeğe ve o nizam ve intizamla da kalmaya yöneltmiştir.

Bilhassa insanı, o sebepler dairesine riayet etmekle mükellef kılmıştır. Her ne kadar dünyada sebep dairesi, itikat dairesine galip ise de; ahirette itikada ait hakikatler tamamen tecelli etmekle; sebepler dairesine karşı galebe edecektir.

Buna binaen, bu dairelerin her birisi için ayrı ayrı makamlar, ayrı ayrı hükümler vardır. Ve her makamın iktiza ettiği hükme göre hareket lâzımdır.

Dünya sebepler dairesinde iken; tabiatıyla vehmiyle hayaliyle ahirete ait olan itikat dairesine bakanlar, Mutezile olur ki, tesiri sebeplere verir.

İtikada göre ahirete ait hakikatken; ruhuyla imanıyla sebepler dairesi olan dünyaya uygulayıp, sebeplere kıymet vermeyerek, Cebriye Mezhebi gibi tenbelcesine bir tevekkül ile âlemdeki nizama muhalefet eder.

Sebeplere en fazla sarılmaya istidatlı ve ihtiyarı en geniş, tasarrufatı en mükemmel olan insandır. İnsanın dahi ihtiyari fiilleri içerisinde en gözle görüneni; yeme, konuşma ve düşünme gelmektedir. Yemek, konuşmak, düşünmek hasletleri çok harika ve hikmetli birer silsiledir. O silsilenin yüz cüz'ün den, insanın iradesi eline verilen ancak bir cüz'üdür.

Meselâ: Yediğimiz yemekten tut, tâ bedenin hücrelerin beslenmesine kadar bir sürü fiiller vardır. Ağaç ve bitkilerin oluşumundan tut, tâ meyve ve tanelerin teşekkülüne kadar birçok fiiller vardır. Bunların meydana gelmesi bir silsile içindedir.

İnsanın ihtiyarı eline verilen ise; nimeti ağıza götürmek, dişlerle çiğneyip yutmaktan ibarettir. Hatta lokmayı çiğnemeyi biz yapıyoruz biliyoruz, pekte öyle görünmüyor. Ağzımıza lokmayı koyuyoruz, otomatik makine gibi ağzımız açılıp kapanıyor, biz bunun farkında dahi olmuyoruz, refleks deyip geçiyoruz. Bu işi refleks olarak değilde; mademki irademiz var, bizim irademizle yemek yiyecek olsak:

Yemek yeme fiilini düşünerek yapmamız gerekecek. Düşüneceğiz irademizle ağzımızı açmamız lazım ve açtık, yine düşüneceğiz irademizle ağzımızı kapamamız gerekiyor ve kapattık, bu fiili bir lokmayı yutuncaya kadar yapsak, bu şekilde yemek yemeyi ne kadar devam ettirebiliriz? Acaba yediğimiz içtiğimiz şeylerden tat alabilir miyiz? Görüşünüze havale edip, yemek yemede dahi bizim dahlimiz ne kadar olduğunu bir

düşünün. Çünki yemek yemede, su içmede ve nefes alıp vermede bir sürü silsile vardır.

Şunu unutmayalım; sebepler: Cenab-ı Hakk'ın kâinatta yarattığı şeylere birer kılıftır. Rahmani hediyelere bir tabladır bir sergidir. Elbette sevdiğin kimsenin hediyesini sana getiren kişi, o sevdiğin kimsenin hediyesine ortak olamaz. Vermiş olduğun siparişi sana getiren kurye siparişe sahip olamaz. Hediyeyi sana getiren kimse ve siparişi sana getiren kuryeye ortaklık payesi verilse, büyük bir yanılgı içerisine düşülmüş olur.

Zahiri sebepler ve aradaki vasıtalar, rububiyet-i İlahiyeden hiçbir cihette hisseleri olamaz. Çünki; sebeplerin ve sebep olanların, kulluk hizmetinden başka nasîbleri yoktur.

Demek ki! Yukarıdaki hadisi şerifte de belirtildiği gibi; tevekkülden önce o iş için gerekli sebep, tetbir ve iştişare gibi neler yapılması gerekiyorsa yapacağız, sonrada Allah'a tevekkül edeceğiz.

Zira insan kader denizinde yüzen bir gemi gibidir. Yönünü hangi tarafa çevirirse çevirsin, yine o denizin içerisindedir. Bu durumda denizden de çıkma ihtimalide yoktur. Kulun görevi tedbiri alıp tevekkül etmektir. Zaten tedbir alıp tevekkül etmekte kaderdir.

Mademki! Tevekkül; insanın ümidi ve sığınağıdır. İşte müracaat edeceğimiz tevekkül de laf olsun tarzında olmamalıdır. Aynı zamanda tevekkül; sebeplere teşebbüs ettikten ve gerekli

bütün tedbirleri aldıktan sonra, Cenab-ı Hakk'ın vereceği neticeye de razı olmaktır.

Bu şekil tevekkül eden bir insan; huzurlu yaşar, maişet noktasında endişeye kapılmaz, ruhuna sıkıntı yüklemez. Peygamber efendimiz şöyle buyuruyor. "Eğer siz Allah'a hakkıyla tevekkül ederseniz, kuşları rızıklandırdığı gibi sizi de rızıklandırır." [206]

Her zaman tedbir kuldan, takdir Allah'tandır. Dini açısından bakıldığı zaman, tedbirde kusurlu olmamaktır. Bu bakımdan insanın irâde yâda ihtiyarına dayalı işlerde, bilinçli hareket etmesi ve tedbirde kusur etmemesi gerekir. Elinden geleni yaptıktan sonra da, Allah'ın tevekkül tahassüngâhına sığınmalı.

KADER DE MEŞÎET-İ İLAHİYE ASILDIR

"İnsan her ne kadar fâil-i muhtar ise de, fakat "Allah dilemedikçe, hiçbir şey dileyemezsiniz. Çünkü her şeyi bilen, hikmet sahibi ancak Allah'tır." وَمَا تَشَآؤُنَ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا "Sizler ancak Rabbinizin dilemesi (izin vermesi) sayesinde (bir şeyi) dileyebilirsiniz. Şüphesiz Allah herşeyi bilendir. Hikmet sahibidir." (İnsan, 76/30).

Ayetinin sırrınca meşîet-i ilâhiye asıldır, kader hâkimdir. Meşiet-i İlâhiye, meşiet-i insaniyeyi geride bırakır. "Kader gelince göz görmez olur" kaidesi gereği "Kader söylerse iktidarı beşer konuşmaz, cüz-i ihtiyari susar" [207] demektir.

---

[206] Tirmizi; Zühd, s-33. İbn-i Mace; Zühd, s-14.
[207] Bediüzzaman; Mektubat, Onbeşinci mektup, s-85.

Çünkü dünyanın veya vücudun mülkiyeti, senin elinde değildir. Sen onları yaratmaya muktedir olmadığın gibi, onlara hükmetmeye tam yetkili değilsin. Eğer dünyanın veya vücudun mülkiyeti, senin elinde olursa, dünya ve vücudun mülkiyeti muhafaza etmek için, sorumluluğunu üzerine alıp muhafaza etme korku yüküyle nimetlerden lezzet alamazsın, daima rahatsız olursun.

Çünkü noksanları tedarik, mevcudları telef olmaktan muhafaza ile daima evham, korkular, meşakkatlere mahal olursun. Hâlbuki o nimetler, Mün'im-i Kerim'in taahhüdü altındadır. Senin işin onun sofra-i ihsanından yeyip içmekle şükretmektir.

Şükürde bir zahmet yoktur. Bilakis nimetin lezzetini arttırır. Çünki şükür, nimette in'amı görmek demektir. İn'amı görmek, nimetin zevalinden hâsıl olan elemi def eder. Zira nimet zâil olduğunda, Mün'im-i Hakikî onun yerini boş bırakmaz, misliyle doldurur ve teceddüdünden lezzet alırsın.

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلاَّ لِيَعْبُدُونِ “Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zâriyât, 51/56).

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَاِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

“Her nefis ölümü tadıcıdır. Bir imtihan olarak sizi şerle de hayırla da deneriz. Ve ancak bize döndürüleceksiniz.” (Enbiyâ, 21/35).

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَ اَخْبَارَكُمْ

“Andolsun, içinizden, cihad edenleri ve sabredenleri belirleyinceye ve durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizi deneyeceğiz.” (Muhammed, 47/31) buyurmaktadır.

Bu ayetlerden anlaşılacağı gibi; yaratılışımızın en yüksek gayesi ve fıtratın en yüce neticesi Allah’ı tanıyıp O’na hakiki kul olmaktır. İşte Allah; insanların kendisine hakiki kulluk yapıp yapmadıklarını belirlemek için de, bu dünyaya imtihan için göndermiştir. Bu gayelerin hâsıl olması için de, kâinatta bulunan birçok şeyi insanların hizmetine sunmakla beraber, bu imtihana meşiet-i İlahiyesini şart ve kaderi de hâkim kılmıştır.

Bu meseleyi ayetlerle ve misallerle anlatmaya çalışalım. Cenab-ı Hakk; “Göklerde ve yerde olan ne varsa hepsini insanın emrine müsahhar kılmıştır.” (Câsiye, 45/13). “Biz yeryüzünde nice nice hurma bahçeleri ve üzüm bağları yarattık, içinden pınarlar fışkırttık.” (Yâsin, 36/34). “Sizin için yeryüzünü döşeyen, yollar açan, gökten su indiren O’dur. Biz o su ile türlü türlü, çift çift bitkiler yetiştirdik. İster siz yiyin, ister hayvanlarınızı otlatın.” (Tâhâ, 20/53-54).

“Yeri bir beşik, dağları da birer kazık yapmadık mı? Ve sizi çift çift yarattık! Uykunuzu da bir dinlenme kıldık! Gündüzü ise, geçim vakti kıldık! Hem üstünüzde yedi sağlam gök binâ ettik! Ve orada çok parlayan bir kandil bir güneş kıldık! Sıkıp üzerinize yağmur yağdırıcı olan bulutlardan da şırıl şırıl akan bir su indirdik! Tâ ki onunla dâneler, bitkiler ve sarmaş dolaş olmuş bahçeler çıkaralım.” (Nebe, 78/6-16).

Ayetlerinde buyrulduğu gibi: Kâinatta bulunan her şeyin yaratılması insan için, insanın yaratılması ise ubudiyet içindir.

İşte insan bu ubudiyeti yapabilmesi için, Allah Teâlâ'da yine Kur'anı Kerim'de şu ikazlarda bulunmaktadır.

"Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık ayetler indiren Allah'tır. Şüphesiz Allah, size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir." (Hadîd, 57/9) buyurarak Allah'ın kullarına karşı çok şefkatli, çok merhametli olduğunu ve "Çünkü her şeyin yaratıcısı Allah'tır. Allah'tan başka yaratıcı yoktur. Sizi de, yaptığınız işleri de yaratan Allah'tır" (Sâffât, 37/96) buyurarak kullarına gerekli ikazları yapmaktadır.

Cenab-ı Hakk'ın meşiet-i İlahiyesi, Kur'anı Kerim'in ayetlerinin tatbikine bağlamıştır.

Cenab-ı Hakk; kullara ait fiillerin de yaratıcısı olmasından dolayı, kullar; aşağıdaki ayet-i kerimeler gibi birçok ayet-i kerimelerin ikazlarına uyarlarsa, meşiet-i İlahiyesini ayetlerde bildirilen müjdeler yönünde kullanacağından bahsetmektedir. Demek ki; meşiet-i İlahiyenin bizimle olmasını istersek ayetlerde belirtilen ikazlara uymamız gerekir.

İşte Cenab-ı Hakk'ın meşiet-i İlahiyesini kulun iradesi doğrultusunda kullanmasını ayet-i kerimelerle anlatmaya çalışalım. "İman edip salih amellerde bulunanlar için, "Biz onları altından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlere sokacağız. Bu, Allah'ın gerçek olan va'didir. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?" (Nisa,

4/122). “Muhakkak ki Allah’a îmân edip sâlih ameller işleyenler var ya, onlar için, altlarından ırmaklar akan Cennetler vardır! İşte büyük kurtuluş budur!” (Bürûc, 85/11). Cenab-ı Hakk meşiet-i İlahiyesini, kulun iradesiyle Allah’a îmân edip sâlih ameller işlemesine bağlamıştır.

“İman edip güzel amellerde bulunanlar, namazı dosdoğru kılanlar ve zekâtı verenler; şüphesiz onların ecirleri Rablerinin Katındadır. Onlara korku yoktur ve onlar mahzun olmayacaklardır.” (Bakara, 2/277). Cenab-ı Hakk meşiet-i İlahiyesini, iman edip güzel amellerde bulunmaya, namazı dosdoğru kılmaya ve zekâtı vermeye bağlamıştır.

Ayetleri insana ebedi saadet müjdesi vermektedir. Bîçare insanın başına gelebilecek ölüm gerçeğinden dolayı, insanın hem dünyasını, hem ahiretini kurtaracak ebedî bir kurtuluş müjdesi vererek, insanların ahiretteki hayatına ışık tutmaktadır. Bu ayetlerde de belirtildiği gibi; Cenab-ı Hakk’ın meşiet-i İlahiyesi, Allah’a îmân edip sâlih ameller işleyenlerle beraber olacağını ve sonucunda ebedi olarak altlarından ırmaklar akan Cennetle müjdelemektedir.

“İnkâr edenlere gelince, onlar için Cehennem ateşi vardır. Onlara ne ölümle hüküm verilir ki ölsünler de kurtulsunlar, ne de onlardan Cehennem ateşinin azâbı biraz olsun hafifletilir. İşte her azılı kâfiri böyle cezâlandırırız!” (Fatır,35/36). “Ayetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak can vermiş olanlar; Allah'ın, meleklerin ve insanların lâneti onların üstünedir.” (Bakara, 2/161).

cin ve insanlardan dolayı; kâinatın kızdırdığını arz ve semâvâtın hiddete geldiğinden bahsetmektedir. “Âlemin yaratılış gayelerinin neticelerini bozan ve muhteşem İlâhi saltanata karşı inkâr ve istihfafla mukabele eden, küfür ve küfranlarını ve zulümlerini ve bütün mahlûkatın hukuklarına tecavüzlerini asırlara ve arz ve semâvâta tehditkârâne haykırmakta” olmalarından bahsetmektedir.” [208]

Yani; dalâlet ehlinin şerrinden dolayı kâinattaki mevcudatın kızdığını ve bütün unsurların dalâlet ehline hiddet ettiklerini ve umum mevcudatı galeyana geldiklerini, Kur'ân-ı Hakîm, mucizâne ifade ediyor.

Yani, Nuh kavminin başına gelen tufan ile semâvat ve arzın hücumunu uğradıklarını, Semud ve Âd kavminin inkârından hava unsurunun hiddet ettiğini, Firavun kavmine karşı su unsurunun ve denizin galeyan geldiğini ve Karun'a karşı toprak unsurunun gayzını haber veriyor.

Yine; küfür ehline karşı âhirette “Nerede ise (Cehennem) öfkeden çatlayacak! Ne zaman oraya bir topluluk atılsa, bekçileri onlara: Size (bu azâbı haber veren) bir korkutucu gelmedi mi? diye sorar.”(Mülk, 67/8). Kur'ân-ı Hakîm; Cehennemin gayzını ve öfkesini ve sair mevcudatın küfür ve dalâlet ehline karşı hiddetini gösterip ilân ederek, gayet müthiş bir tarzda ve i'câzkârâne dalâlet ehlini ve isyanını nehyediyor.

---

[208] Bediüzzaman; Şualar, Onbirinci şua, s-323.

Niçin böyle ehemmiyetsiz insanların ehemmiyetsiz amelleri ve şahsî günahları kâinatın hiddetini celb ediyor? Sorusunu akla getirmektedir. Soruyu kısada olsa aşağıda cevaplamaya çalışalım.

GÜNAHLAR KÂİNATIN HİDDETİNİ CELB EDER

Önce küfürle günah ilişkisini inceleyelim. Her günah küfür olmamakla birlikte, ama her küfür günah katagorisinde değerlendirilmiştir. Bütün günahlar ise haramdır. De ki: "Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmediği bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır." (A'raf; 7/33).

Kur'an-ı Kerim'de; kesin delilli bulunan ve hakkında ceza öngörülen davranışlar büyük günah olarak değerlendirilmiştir Lügatta kâfir; "örten, inkâr eden, gizleyen ve çiftçi" manasınadır. Kâfir sözcüğü; gizlemek, saklamak anlamlarına gelen (k - f - r) kökünden gelir. Sözlük anlamıyla, tohumları toprağın altına gizlemesi sebebiyle bu sözcük, arapçada çiftçi için de kullanılmıştır. Lügatta şirk ise; "ortaklık, ortak olmak ve ortak koşmak" anlamındaki işrâktan gelmektedir. İsim konumunda bulunan şirk ise küfür demektir. Kâfirlerin işledikleri amele küfür denilir. Kur'an'a göre küfür ve şirk Allah'ın asla bağışlamayacağı büyük günahlardandır. Birisi hakikatı örtmek diğeri ise ortak koşmaktır. Kur'an-ı Kerim; kâfirler ve şirk koşanlardan çok kere bahsetmiştir.

اِنَّ الَّذينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

”Şüphesiz ki o kâfirleri uyarsan da uyarmasan da fark etmez! Onlar iman etmezler. (Bakara, 2/6), ve اَكَفَرْتُمْ بَعْدَايمَانِكُمْ “Siz inandıktan sonra kâfir mi oldunuz?” (Al-i İmran, 3/106).

وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

“Hani Lokman; oğluna öğüt vererek demişti ki: Oğulcuğum; Allah'a şirk koşma, doğrusu şirk, büyük bir zulümdür.” (Lokmân 31/13).

اِنَّ اللّهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالاً بَعِيداً

“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz, ondan başkasını dilediği kimseler için bağışlar. Allah’a ortak koşan büsbütün sapıtmıştır.” (Nisâ, 4/116).

اِنَّ اللّهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّهِ فَقَدِ افْتَرٰى اِثْماً عَظِيماً

“Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar. Allah’a ortak koşan kimse büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur.” (Nisâ, 4/48).

Küfür ve dalâlet, bütün mevcudatın hukukuna müthiş bir tecavüzdür ve umum mevcudatı alâkadar edecek bir cinayettir. Çünkü kâinatın yaratılışının en büyük neticesi, insanın Allah’a ubudiyeti ile beraber iman ve itaatle mukabelede bulunmasıdır. Hâlbuki: Küfür ve dalâlet ehli ise, küfürdeki

inkârıyla, mevcudatın en önemli gayeleri ve bekalarının sebebi olacak en büyük neticeyi, o tesbihat ve amellerini reddettikleri için, umum mahlûkatın hukukuna bir nevi tecavüzdür. Aynı zamanda bütün sanat eserlerine dikkatli bakıldığı zaman, Allah'ın güzel isimlerinin cilveleri tezahür etmektedir. O sanat eserlerin kıymeti ve değeri, Allah'ın güzel isimlerini gösterdiği cihette kıymet ve değer kazanmaktadır.

İşte; küfür ve dalâlet ehli, Allah'ın güzel isimlerinin cilvelerini inkâr ettikleri için, o kudsi isimlere karşı bir zaafa uğratmak olduğu gibi, bütün sanat eserlerin kıymetini aşağılama ile o sanat eserlerine karşı en büyük tahkirdir. Hem mevcudatın herbiri birer yüksek vazife ile Allah'ın birer muvazzaf memurları derecesinde iken, küfür vasıtasıyla o yüksek vazifeleri yok sayıp, cansız, fâni, mânâsız bir mahlûk seviyesinde gösterdiğinden, bütün sanat eserlerinin hukukuna karşı bir nevi tahkirdir.

İşte; dalâletin şekillerine ve derecelerine göre, ama az veya çok kâinatın yaratılmasındaki İlahi hikmet ve dünyanın baki olmasındaki İlahi maksatlara zarar verdiği için, Allah'a isyan edenlere ve dalâlet ehline karşı kâinat hiddete geliyor, mevcudat kızıyor, mahlûkat öfkeleniyor.

"Nihâyet hesapları görülüp işleri bitirilince şeytan, küfür ve dalâlet ehline şöyle der: Hesaplar görülüp iş tamamlanınca şeytan onlara şöyle diyecek: "Allah size doğru vaadde bulundu. Ben de size bir şeyler vaad ettim, ama sözümden caydım. Doğrusu, benim size istediğimi yaptıracak bir

gücüm yoktu. Sadece ben sizi dâvet ettim, siz de çağrımı kabul ettiniz. O halde beni ayıplamayın, kendi kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Ben, sizin daha önce beni Allah'a şerik yapmanızı da reddetmiştim. Elbette, böyle zalimlerin hakkı, gayet acı bir azaptır." (İbrahim, 14/22).

Gibi tehdid âyetlerini, Kur'an gâyet şiddetle ve hiddetle ve gayet kuvvet ve tekrarla zikretmesinin hikmeti ise; beşerin küfrü, kâinatın ve ekser mahlûkatın hukuklarına öyle bir tecavüzdür ki, semâvâtı ve arzı kızdırıyor ve bütün unsurları hiddete getirip sel, kasırga ve deprem gibi tufanlarla o zalimleri tokatlıyor.

"Rablerini inkâr edenler için de Cehennem azâbı vardır. O ne kötü varılacak yerdir! Oraya atıldıkları zaman, onun şiddetli homurdanmasını işitirler; çünkü o kaynıyordur!" (Mülk,67/7-8).

Âyetinin açık beyanıyla o zalim münkirlere, Cehennem öyle öfkeleniyor ki; hiddetinden parçalanmak derecesine geliyor. İşte böyle bir âmme cinâyetine ve hadsiz bir tecavüze karşı beşerin küçüklük ve ehemmiyetsizliği noktasında değil, belki zalîmâne cinâyetinin âzametine ve kâfirane tecavüzünün dehşetine karşı sessiz kalmaz. Kâinatın Sultanı olan Allah; meşiet-i İlahiyesiyle kendi raiyetinin hukukunun ehemmiyetini ve o münkirlerin küfür ve zulmündeki nihayetsiz çirkinliğini göstermek hikmetiyle fermanında gâyet hiddet ve şiddetle o cinâyetin cezasını verir.

“Ey beka âlemi için yaratılan ve fâni âleme müptelâ olan biçare insan! “Onların üzerine, ne gök ne de yer ağladı! (Onlar) mühlet verilen kimseler de olmadılar!” (Duhân, 44/29).

Âyetinin sırrına dikkat et, kulak ver. Bak, ne diyor: Şu âyet şöyle ferman ediyor: Ehl-i dalâletin ölmesiyle, semâvât ve zemin, onların üstünde ağlamıyorlar. Yani, ehl-i dalâlet, mâdem semâvât ve arzın vazifelerini inkâr ediyor, mânâlarını bilmiyor, onların kıymetlerini ıskat ediyor, Sâni'lerini tanımıyor. Onlara karşı hakaret ve adâvet ettiğinden, elbette semâvât ve zemin, onlara ağlamak değil, belki onlara nefret eder. Onların cenazeleri üstünde ağlamıyorlar belkide onların ölmesiyle memnun oluyorlar.

Aynı zaman da bu ayet; ehl-i dalâletin tersine ehl-i imân için şu müjdeyi veriyor. Ehl-i imânın dünyadan gitmesiyle, semâvât ve zemin onların üstünde ağlıyor. Zîrâ ehl-i hidayetin ölmesiyle semâvat ve arz, onların cenazeleri üstünde ağlıyorlar ve ayrılmalarını istemiyorlar. Çünkü ehl-i iman ile bütün kâinat alâkadardır, ondan memnundur. Zira onlar, iman ile Kâinatın Hâlıkını bildikleri için, kâinatın kıymetini takdir edip hürmet ve muhabbet ederler.

Ehl-i dalâlet gibi tahkir ve açık veya gizli olarak adâvet etmezler. Ehl-i imân; semâvât ve arzın vazifelerini biliyor ve hakikatlerini tasdik ediyor. Ve onların ifade ettikleri mânâları imân ile anlıyor. Ne kadar güzel yapılmışlar, ne kadar güzel hizmet ediyorlar diyor ve onlara lâyık kıymeti veriyor ve onlara hürmette bulunuyor. Cenâb-ı Hakk hesâbına

onlara ve onların ayna oldukları esmâya muhabbet ediyor. İşte bu sır içindir ki, semâvât ve zemin, ağlar gibi, ehl-i imânın ölmesiyle mahzun oluyorlar.

Ey insan, düşün! Sen alâküllihal öleceksin. Eğer nefis ve şeytana tâbi isen, senin komşuların, belki akrabaların, senin şerrinden kurtulmak için mesrur olacaklar. Eğer “euzübillahi mineşşeytanirracim” deyip, Kur'ân'a ve Habib-i Rahmân'a tâbi isen, o vakit semavat ve arz ve mevcudat, herkesin derecesine nisbeten, senin derecene göre senin firâkından müteessir olup mânen ağlarlar. Ulvî bir matemle ve haşmetli bir taşıma ile kabir kapısıyla girdiğin beka âleminde, senin derecene nisbeten senin için güzel bir istikbal var olduğuna işaret ederler.” [209]

“Ey cirmi ve cismi küçük ve cürmü ve zulmü büyük ve kusuru ve günahı büyük biçare insan! Kâinatın hiddetinden, mahlûkatın nefretinden, mevcudatın öfkesinden kurtulmak istersen, işte kurtulmanın çaresi: Kur'ân-ı Hakîmin kudsi dairesine girmektir ve Kur'ân'ın mübelliği olan Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâmın sünnet-i seniyyesine ittibâdır. Gir ve tâbi ol.

Çünkü Cenab-ı Hakk buyuruyorki:” (Resûlüm!) De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadirsin.” (Âl-i İmrân, 3/26).

---

[209] Bediüzzaman; Lem’alar, On Üçüncü Lem’a, s-157.

Ayetinde işaret edildiği gibi, Cenab-ı Hakk'ın, nev'-i beşerin hayat-ı içtimaiyesindeki tasarrufatını şöyle gösteriyor; izzet ve zillet, fakr ve servet doğrudan doğruya Cenab-ı Hakk'ın meşietine ve iradesine bağlıdır. Demek kesret-i tabakatın en dağınık tasarrufatına kadar, meşiet ve takdir-i İlahiye iledir. Tesadüf karışamaz. Şu hükmü verdikten sonra insaniyet hayatında en mühim iş, onun rızkıdır. Şu âyet, beşerin rızkını doğrudan doğruya Rezzak-ı Hakiki'nin hazine-i Rahmetinden gönderdiğini isbat eder. Şöyle ki: Der: Rızkınız, yerin hayatına bağlıdır. Yerin dirilmesi ise, bahara bakar. Bahar ise, Şems ve Kamer'i teshir eden, gece ve gündüzü çeviren zâtın elindedir. Öyle ise bir elmayı, bir adama hakikî rızk olarak vermek; bütün yeryüzünü bütün meyvelerle dolduran o zât verebilir. Ve o, ona hakikî Rezzak olur.” [210]

Demek ki: Yukarıda ki ayetlerden de anlaşılacağı gibi, cinler ve insanlar iradelerini iyi yönde de kullanabilir kötü yönde de kullanabilirler. Cinler ve insanlar; cüz-i iradelerini Cenab-ı Hakk'ı tanıma ve emirlerine uyma cihetinde kullanırsa, Cenab-ı Hakk'ta meşiet-i İlahiyesini onların doğru yolda gitmeleri için kullanacağını vadetmiştir. Cinler ve insanlar; cüz-i iradeleriyle Cenab-ı Hakk'ı tanımaz ve emirlerine uymazlar ise, Cenab-ı Hakk'ta meşiet-i İlahiyesini onların kötü yolda gitmeleri için kullanacağını vadetmektedir.

HİDAYET

İnsanların itibari iradelerine, teklifi emirleri yerine getirip getirmeme hususunda Allah

[210] Bediüzzaman; Sözler, Yirmi Beşinci Söz, s-563.

tarafından yetki ve salahiyet verilmiştir. Doğru yolda gitmeleri için, kılavuz olarak kitapları, rehber olarak peygamberlerini göndermiştir. Demek ki; peygamberlerin yaptıkları ibadetler ve işledikleri ameller, Cenab-ı Hakkın razı olduğu ibadet ve amellerdir. İşte insanlarda zatına mahsus bu iradeyi kullanırken, bu kılavuz ve rehberlerin söylediklerini göz önünde bulundururlar ve yerine getirirlerse o zaman hidayete erebilirler.

Yine; Cenâb-ı Hakk'ın insanlardan en çok istediği şey, hergün kırk defa namazda okuduğumuz. اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ Hidayet üzere bizi dosdoğru yola ulaştır demektir. (Fatiha, 1/6). Hidayet; Allah'ın insanlara lütfundan verdiği sonsuz ihsanı, en geniş şefkati ve en derin merhametidir. Hidayet; her zaman insanların Allah'tan istemesi gereken en büyük nimettir. Hatta hidayete erdikten sonra da Kur'an'ı Kerim şöyle dua etmemizi istiyor. "Rabbimiz, bizi doğru yola erdirdikten sonra kalblerimizi eğriltme, katından bize rahmet bağışla; şüphesiz Sen sonsuz bağışta bulunansın." (Âl-i İmrân, 3/8).

Allah Rasulü'nün en çok okuduğu dualardan biriside şudur. "Ey kalbleri evirip çeviren Allah'ım. Kalbimi dininde (hidayet üzere) sabit kıl." [211] Ümmü Seleme Validemiz, Allah Rasulü'ne: Neden bu duayı çok okuduğunu soruyor. Allah Rasulü şöyle cevap veriyor. "Kalb Allah'ın iki parmağı arasındadır. Nasıl isterse onu o tarafa çevirir" [212] buyurmuştur.

---

[211] Tirmizi; Kader, s-7.
[212] Müslim; Kader, s-17.

Hakk aşığı Yunus Emre; bu lütfu dile getirmek için şu dizeleri söylemiştir. “Allah Allah Yarabbi lütfeyle hidayeti; Hidayetin olmasa ben neyleyim bu hali” demiştir.

Yine Üstad Bediüzzaman hidayet için şöyle demiştir. Hidayetin Allah'tan olduğunu, bu hidayetten her ne kadar bir cebr hissedilmekte ise de, hakikatte cebr değildir. Çünki insanların cüz-i ihtiyarlarıyla hidayete yürümeleri üzerine, Cenab-ı Hakk o sıfat-ı sabite olan hidayeti halk ve ihsan etmiştir.

Demek ihtida, yani hidayete doğru yürümek, onların kesb ve ihtiyarları dâhilindedir. Fakat sıfat-ı sabite olan hidayet, Allah'tandır. [213]

Yani; insanların hidayete yürümesi, ihtiyarlarıyla olduğu için, insan cüz'-i ihtiyarı ile Cenab-ı Hakk’ın hidayet etmesinin tokmağına dokunduğu zaman; Cenab-ı Hakk; o sıfat-ı sabite olan hidayeti halk ve ihsan etmektedir. Fakat sıfat-ı sabite olan hidayet, Allah'tandır. Hidayeti istemek başka, hidayete erdirmek başkadır.

Aşağıdaki ayet-i kerimeler hidayetin insanlar için ne kadar önemli olduğunu anlatmaktadır.

“Doğrusu sen, sevdiğini hidayete erdiriremezsin; fakat Allah dilediğini hidayete erdirir ve hidayete erecekleri O daha iyi bilir.”(Kasas, 28/56).

(Ey Resûlüm!) “Onların hidâyete ermesi sana âid değildir (senin vazîfen ancak tebliğdir); fakat

[213] Bediüzzaman; İşarat-ül İ'caz, s-95.

Allah, dilediğini (hikmetine binâen kendi lütfundan) hidâyete erdirir. Hem hayırdan (ve hasenâttan) ne sarf ederseniz, artık kendiniz içindir. Zâten (siz) yalnız Allah'ın rızâsını arzu ederek sarf edersiniz, bu yüzden hayırdan (ve hasenâttan) ne sarf ederseniz, (ecri) size tam olarak verilir ve (âhirette) size haksızlık edilmez." (Bakara, 2/272).

"Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni teblîğ et! Artık (bunu) yapmazsan, o takdirde O'nun (vahiy ile) gönderdiklerini teblîğ etmemiş olursun! Ve Allah, seni insanlardan muhâfaza edecektir. Şübhe yok ki Allah, (inkârlarındaki ısrarları sebebiyle)kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmez." (Mâide, 5/67).

"De ki: Allah'a itâat edin; Peygambere de itâat edin! Eğer yüz çevirirseniz artık ona (o peygambere) düşen, ancak kendisine yüklenen (tebliğ)dir; size düşen de size yüklenen (itâat)dir.' Eğer ona itâat ederseniz, hidâyete erersiniz. Peygambere düşen ise, ancak apaçık tebliğdir." (Nûr, 24/ 56).

"Îmân edip de îmanlarını zulümle (şirkle) bulaştırmayanlara gelince, işte onlar var ya, kendileri için (ebedî azab korkusundan) emîn olmak vardır ve onlar hidâyete erenlerdir." (En'âm, 6/82).

"Muhakkak ki bu Kur'ân, (insanları) en doğru yola hidâyet eder ve sâlih ameller işleyen mü'minler için şübhesiz büyük bir mükâfât olduğunu müjdeler." (İsrâ, 17/9).

"Kim hidâyete ererse, artık ancak kendisi için hidâyete ermiş olur. Kim de dalâlete düşerse, o

takdirde ancak kendi aleyhine dalâlete düşmüş olur. Hiçbir günahkâr, başkasının günâhını yüklenmez. (Biz) bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azâb ediciler değiliz.” (İsrâ, 17/15).

Bu ayetlerden anlaşılacağı üzere; hidâyet Allah’a ve Peygambere itaatten geçmektedir. Allah’a imân edip de îmanlarını muhafaza edenler hidâyete ermiş kişilerdir.

Yine Kur’ân-ı Kerim, Allah’ın insanları hidâyet üzere doğru yolda gidebilmenin sifresini ayeti kerimede şöyle müjdeliyor. “Allah'ın dilemesine bağlamadıkça (inşâallah demedikçe) hiçbir şey için: “Bunu yarın yapacağım” deme. Bunu unuttuğun takdirde Allah'ı an ve: “Umarım Rabbim beni, doğruya bundan daha yakın olan bir yola iletir” de.” (Kehf, 18/23-24).

Demek ki; bütün dualar Cenâb-ı Hakk’ın meşieti ve taallukunu isbat ediyor. Bizlerde dualarımızla taleplerimizi Cenâb-ı Hakk’tan bu şekilde istemeliyiz.

Bir Nasrettin Hoca Fıkrasıyla değinmeye çalışalım. Nasrettin Hoca bir akşam hanımına:“Yarın hava yağmurlu olursa ormana, açık olursa tarlaya çift sürmeye gideceğim” der. Hanımı: “İnşallah de Hoca Efendi” demiş. Hoca karısının bu sözüne gülüp geçmiş. Şunun şurasında ne var ki; havanın durumuna göre ya ormana, yâda tarlaya gidip geleceğim demiş.

Ertesi gün hava yağmurlu olmuş. Hoca'da ormana gitmek için erkenden yola çıkar. Bir süre sonra bir yolcuyla karşılaşır. Yolcu Hoca'ya sormuş:

“Filan köye nasıl gidilir?” demiş. Hoca'da "bilmem" deyip orman tarafına yürümeye başlar. Yolcu, Hoca'nın bu harekitine çok kızar. “Çabuk önüme düş! Beni o köye götür" der. Hoca istemeye istemeye yolcuyu o uzaktaki köye götürür.

Hoca evine de ancak ertesi gün sabaha karşı dönebilir. Hoca evinin kapısını çalar. Hanımı "kim o?" diye seslenince: Hoca: "Aç hanım aç, inşallah ben geldim" der.

CENAB-I HAKK’IN İRADESİ OLMASINA RAĞMEN RAZI OLMADIĞI AMELLER

Öyle ameller var ki, Cenab-ı Hakk’ın iradesi olmasına rağmen o amellerden razı değildir. Mesela: “Doğrusu Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Ondan başkasını ise dilediğine bağışlar. Kim de Allah'a ortak koşarsa, hakikattan çok uzak bir sapıklığa sapmış demektir.” (Nisa, 4/116).

“Eğer inkâr ederseniz, şüphe yok ki Allah'ın size ihtiyacı yoktur. Bununla beraber kulları adına küfre razı olmaz. Eğer şükrederseniz, sizin adınıza ona razı olur. Bir günahkâr da diğerinin günahım çekecek değildir. Sonra dönüşünüz rabbinizedir. O vakit O size bütün yaptıklarınızı haber verecektir. Çünkü o bütün sinelerin özünü bilir.” (Zümer, 39/7).

“Allah, faizi mahveder ve sadakaları artırır. Allah pek nankör olan hiçbir günahkârı sevmez.” (Bakara, 2/276).

“Kim de bir günah işlerse, onu yalnız kendi aleyhine işlemiş olur. Allah ise herşeyi bilir ve hikmet sahibidir.” (Nisa, 4/111).

“Günahın açığını da gizlisini de bırakın, çünkü günah kazananlar, yarın kazandıkları günahın cezasını kesinlikle çekeceklerdir.” (En’âm, 6/120).

Allah şirki, küfrü, isyanı ve günahları yaratır. Yaratması meşieti gereği kudretiyle olur. Hayr ve şerrin yaratılması meşietinin gereğidir. Eğer Allah’ın meşieti sadece hayr yönünde olsaydı imtihan sırrı kalmazdı. Bu sefer de şerlerin meşieti ve yaratılması nasıl olurdu? Başkası da yaratamayacağına göre, Allah şerleri yaratır ama şerlerde rızası yoktur. Cebr-i emirde ve teklifi emirde esas olan meşiet-i ilahidir. Kulun teklifi emirleri yerine getirebilmesi için, sadece kulun iradesine küçük bir şart olmak üzere bir paye verilmiştir. Teklifi emirde ise kulun iradesi ile birlikte Cenab-ı Hakk’ın meşiet nasılsa, eşya ve hadiseler o istikamette varlık sahasına çıkarlar.

İNSANLAR; ALLAH’IN TAKDİR ETTİĞİ KADERİ KENDİ İRADELERİYLE YAŞARLAR

Aşağıdaki ayette de görüleceği gibi, bir insan ölmemek için savaştan veya tedbir alınmasına rağmen herhangi bir tehlikeden kaçsa, kendine ölüm yazılmışsa, insan kendi iradesiyle öleceği yere bir sebep vesile olur ve oraya gider. Kendi iradesiyle gittiği için sorumluluk ta kendine ait olur.

Allah Rasulü (s.a.v) şöyle buyuruyor: Allah Teâlâ bir kulun bir yerde ölümünü takdir buyurmuşsa mutlaka onun için orada bir ihtiyaç halk etmiştir. Oraya gider ve orada ölür. [214]

[214] İbn-i Kesir; Tefsirû'l Kur'an'il Azim, c-3, lokman, s-34

Hatta o kişinin ölümden kaçmak için başvurduğu her şey kaderinde bellidir ve her insan kaderindeki olayı yaşar. İşte Allah aşağıdaki ayette; insanları denemek ve onların kalplerini temizlemek için Uhud savaşını takdir ettiğini belirtmektedir.

Sonra (Uhud savaşında içine düştüğünüz) o kederin ardından (Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah'a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; "Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok" diyorlardı.

De ki: "Bütün iş, Allah'ındır." Onlar sana açıklayamadıkları şeyleri içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: "Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik." De ki: "Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka yatacakları (öldürülecekleri) yerlere çıkıp gideceklerdi. Allah, bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak için yaptı. Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir." (Âl-i İmrân, 3/154).

Ayette belirtildiği gibi islamiyet te niyetin büyük bir yeri vardır. "Ameller, niyetlere göredir." [215]

Uhud Savaşı'nda yaşanan Kuzman olayı, buna ibretli bir misaldir. Şöyle ki: Kuzman, cesur biridir. Savaşta çok yararlılık gösterir. Hatta Uhud harbi günü tek başına yedi sekiz tane müşrik öldürmüş idi. Resûlullah (s.a.v); Kuzman'ın gerçek yüzünü

[215] Buhari; Bed'ül-Vahy, s-1; Tirmizi; Fedailu'l-Cihad, s-16.

Cenab-ı Hakk'ın bildirmesiyle bildiği için, ölmezden önce onun Cehennem ehli olduğunu söylemiştir.

Sahabeler; Efendimizin "O, cehennemliktir" sözünün manasını hâlâ anlamış değillerdi: Bunca, kahramanlık ve cesareti müslümanlar safında gösteren Kuzman, nasıl cehennemlik olabilirdi? Diye merak ediyorlardı.

Ağır yaralarının sızısıyla kıvranan Kuzman'a sahabeler: Vallahi bugün büyük cesaret gösterdin. Tebrikler ey Kuzman! Cenneti müjdeleriz sana! Diyerek tebrik ettiler. Kuzmanın cehennem ehli olduğunu şu üç rivayet ispatlamaktadır.

Birincisi; Kuzman: Ne müjdesi? "Ben müjde için savaşa katılmadım. Bütün erkekler Uhud'a savaşa gidince; kadınların "savaş kaçkını" demeleri üzerine; kadınların hakaretini hazmedemediğim için savaşa katıldım" dediği.

İkincisi; "ben savaşa kavmimin şerefini korumak ve hurma ağaçlarımıza zarar vermesinler diye çarpıştım, yoksa çarpışmazdım" dediği.

Üçüncüsü; savaşta aldığı yaradan dolayı ağrıları şiddetlenince yaşamdan ümidini keserek, bir ok alıp kolunun damarını keserek intihar ettiği rivayetler arasındadır, [216]

İbn-i İshak orada şu ilaveyi verir: Onun intihar ettiği Peygamberimize bildirilince; "Ben, gerçek bir Peygamber olduğuma şehadet ederim" [217] dedi.

---

[216] Buhari; Cihad, s-77. Taberî; Tarihu'l-Ümem ve'l Mulûk, c-3, s-26.

[217] Müslim; Müsned, c-4, s-135; Taberânî; Mu'cemu'l-Kebir, c-19, s-83.

Yine şu kıssa meselemize önemli bir ışık tutmaktadır. “Hz. Süleyman (a.s)’ın hüküm sürdüğü devirlerde, bir adam koşa koşa saraya gelerek, Hz. Süleyman’ın huzuruna çıkar. Benzi sapsarı, korkudan tir tir titrer bir halde, Süleyman (a.s)’ın kendisine yardım etmesini ister.

Hz. Süleyman bu adama sorar: “Ne oldu sana böyle? Seni bu kadar korkutan şey nedir?”

Adamcağız nefes nefese: “Azrail bana öyle öfkeli baktı ki, canımı alacağından korktum. Koşup sana geldim.

”Hz. Süleyman, “Peki benden istediğin nedir?” der.

Adamcağız, “Ey canları koruyan adaletli padişah! Senin hükmün rüzgâra geçer, emret de beni Hindistan’a götürsün. Belki o zaman canımı kurtarırım” der.

Süleyman (a.s) rüzgâra, adamı istediği yere bırakmasını emreder. Rüzgâr adamı Hindistan’ın iç kesimlerinde bir yere uçurarak bırakır.

Ertesi gün divan kurulur ve herkes Hz. Süleyman’ın huzurunda toplanır. Hz. Süleyman Azrail’e, “Dün bana bir adam geldi. Kendisine öfkeyle baktığını söyledi. O Müslümanı evinden barkından, çoluk çocuğundan uzaklaştırmak için mi öyle baktın? Sebebi nedir?” der.

Azrail, Ey Süleyman! Ben ona öfkeyle değil, şaşkınlıkla baktım. Çünkü Cenab-ı Hakk; bana, “O kulumun canını bugün Hindistan’da al” diye emir buyurmuştu.

Ben de o adamı burada görünce şaşırarak kendi kendime, bu adamın burada ne işi var? Yüzlerce kanadı olsa Hindistan'a varması çok zor dedim. Onun için adama tuhaf ve şaşkınlıkla baktım.

Fakat Hindistan'a gittiğim zaman adamı orada buldum ve vazifemi yerine getirdim dedi." [218]

KADER DEĞİŞİR Mİ?

Kaderin değişip değişmediği insanın kafasını karıştıran en önemli meselelerdendir. Kader değişir denirse, kader; Allah'ın emir ve ilminin bir unvanı olduğu için, Allah'ın emrinde bir değişme ve ilminde bir artma veya eksilme olması gerekir Böyle bir durum da Allah için olamayacağına göre, kaderin değişmesi mümkün değildir.

Mesela: Allah bir insanın ne zaman öleceğini bilip takdir etmişken, o kimse ölmeyip, kaderi değişse, bu takdirde Allah'ın ilminde bir değişiklik olmuş olacağından, Allah o kişinin öleceğini bilememiş ve takdir ettiği şeyde gerçekleşmemiş olur. Böyle bir durum Allah'ın ilim sıfatına halel getirdiği gibi, Allah hakkında ilim eksikliğinin düşünülmesi, Allah'ın İlah'lığına da aykırıdır.

O halde değişecek bir şey olursa, Allah'ın ilim sıfatına ve takdirine halel getirmemesi gerekmektedir. Buda nasıl olması gerekir? Şöyle ki: Allah'ın mahlûkat için yazıp takdir ettiği iki farklı kader defteri vardır. Birincisine mübrem yani kesin olan kader veya değiştirilmeyecek olan kader denir. İkinci kader şekli ise muallak olan kaderdir. Bu ikinci kader şeklinde duânın tesiri olabiliyor.

---

[218] Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî; Mesnevî, (Beyt 950-964.).

Kader-i mübrem; Cenab-ı Allah'ın ezeli olan kaderidir. Bunun değişmesi mümkün değildir. Bu kader şekli Cenab-ı Allah'ın ilminin ihâtasını gösterdiği gibi O'nun hâkimiyeti mutlakasını da gösterir. Kâf sûresindeki şu âyet mübrem olan kadere işâret etmektedir.

مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ ''Benim katımda söz değiştirilmez.'' (Kâf, 50/29).

Kader-i muallak; meleklerin yanında yazılı bulunan kaderdir. Falan insan çalışırsa bu kadar rızık kendisine verilecektir şeklindeki takdir muallaktır, şarta bağlıdır. Burada duâ tesir eder. Ancak Allah'ın ezeli ilminde olacak şekli zaten vardır. Dolayısıyla bu kaderi, fiilî çalışma, ihlâslı duâ veya sadakalarla değişebilmektedir. Râ'd sûresindeki şu ayet muallak kadere işâret etmektedir.

يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَّاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ

''Her ecelin (vadenin) bir yazısı vardır. Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfûz) O'nun yanındadır.'' (Ra'd; 13/38-39).

Ayrıca Peygamber efendimizin şu hadîsi şerifi bu kısım kadere işâret eder.

الدعاء ينفع مما نزل ومما لم ينزل

''Meydana gelmiş ve gelmemiş hâdiseler hakkında duâ tesir eder. [219]

[219] Tirmizi; Hadîs no: 2139.

Bu meseleyi biraz daha açacak olursak: Ana kitap Levh-i Mahfuz, bu kader defteri değişmediği için “kader-i mübrem” veya “kader-i mutlak” denmiştir. İkincisi, Levh-i Mahv-ı İsbat buna da “kader-i muallak” demişlerdir.

Birinci ana kitap denilen Levh-i Mahfuz’daki kaderde veya kader defterinde kesinlikle değişme mümkün değildir. Çünkü bu kader defterine Allah’tan başka kimsenin dahli olamaz, kader defterinde ne yazılı ise o aynen icra edilir.

İkincisi, Levh-i Mahv-ı İsbat kader defterinde ise; insan kaderini değil, fiilini değiştirmesi mümkündür. Bu da kaderi değil fiili değiştirmek anlamına gelir. Değiştirilen bu fiil her neyse, onun da değiştirileceği Levh-i Mahfuz’daki kader defterinde yazılıdır. Bu dahi Allah’ın ilminde olup, kaderinde aynı şekilde yazılmıştır.

Yani kader defterinde falan adam falan işi yapacaktı ama bir sebep çıkacak o işi yapamayacak. İşte bir sebepten dolayı yapamayacağı Levh-i Mahv ve İsbat kader defterine yazılıdır. Bu da insanın kaderini değiştirmesi değil, fiilini değiştirerek bir başka kader sayfasına geçmesi anlamına gelir. Değiştirilen fiil her ne olursa olsun, kaderinde aynı şekilde yazılıdır.

İşte bu değişikte kaderdendir. Çünkü Allah ezeli ilmiyle yapılacak her şeyi biliyor, kader defterine yazıyor ve ona göre takdir ediyor. İşte âlimler buradaki yazılı ikinci kadere şarta bağlı oluğu için, muallak kader demişlerdir.

İnsan kaderinin değişip değişmediğini şu ayeti kerime ile izah etmeye çalışalım. “Allah dilediği şeyi mahveder, dilediğini sabit kılar. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O’nun katındadır.” (Ra’d, 13/39). Bu ayeti kerimede belirtilen “Allah’ın dilediği şeyi mahvetmesi” demek, bize değişen bir kaderden ziyade, şarta bağlı bulunan değişen sayfa yâda levhadan bahsetmektedir.

İşte kaderle ilgiliymiş gibi görünen değişiklik te, bu kader defterinde olmaktadır İşte bu değişen kader defteri, Levh-i Mahv ve İsbat kader defteridir.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi; Levh-i Mahv ve İsbat kader defterindeki bazı yazılar, şartlara bağlı olarak bazı değişiklikler olmaktadır. Yine ayeti kerimede belirtildiği gibi, “Allah dilediğini sabit kılar” kader defteri olan Levh-i Mahfuz’da ise, hiçbir değişiklik olmamaktadır.

Demek ki; kader değişmesi diye bir şey mevzu bahis değildir. Kader değişmesi ile ilgili yanlış anlamalar şu noktaların dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır.

Birincisi: “Ata, kaza ve kader” kanunlarının anlaşılıp bilinmesi gerekir. Bu kanunları yukarda anlatmaya çalıştık, oraya müracat edilebilir. Sadece şunu belirtelim, insan fiilini değiştirdiği zaman, sanki insana kaderi değişiyormuş gibi gelmektedir. Yukarıda belirtiğimiz gibi, kaderin değişmesi diye bir şey olamaz.

İkincisi: Allah zaman ve mekândan münezzehtir tabiri olan ezeliyet sıfatının özelliğinin anlaşılması gerekir. “Ezeliyet” sıfatından da bahsetmiştik,

tafsilatlı olarak anlatmaya çalıştık, oraya müracat edilebilir.

Üçüncüsü: Allah'ın ilim sıfatı ve ilmin maluma tabi olduğu bilinmesi gerekir. Bu mevzuyu da önceki sayfalarda "İlim maluma tabidir" meselesinde zikrettik, yine oraya müracat edilebilir.

Kaderde değişme diye bir şey olmadığı gibi, zaten insan kaderini de bilemez. Kaderin bilinmemesi insanları tembelliğe sürüklememeli, hatta insan daha fazla gayret göstermelidir. Allah Teâlâ; insanların emir ve yasaklarına uymaları halinde, mahsun olmayacaklarını vadetmiştir. İnsanların da bu vadi kazanmak için çalışması gerekir.

İNSAN KADERİNİ KENDİ ÇİZEBİLİR Mİ?

Zaten insan takdir edilmiş olan ve sonucunu bilmediği kaderini yaşar ve çizer. İnsanın kendi kaderini çizmesi demek, takdir edilen kaderini yaşaması demektir. Bu açıdan bakılırsa: İnsan; Allah'ın takdir ettiği kaderi kendi iradesiyle çizer. Diğer açıdan bakıldığı zaman; insanın kendi iradesiyle çizdiği kadere göre, Allah sonradan kader yazıp çizmez.

Çünkü yukarıda ayet-i kerimelerde insanın mahiyetini anlatırken bu dünyaya gelmesinde ki gaye imtihandır. İmtihanı talebe yapmaz, hoca yapar. İnsan bu imtihanı olurken dostları ve düşmanlarıyla baş başadır. İnsan zayıf ve aceleci yaratıldığı için dostlarına da kapılabilir, düşmanlarına da kapılabilir. Bu kapılmanın durumuna göre çok cahil, çok zalim, çok nankör

olabilir. Âdemoğulları üstün bir şerefe mazhar kılınmasına rağmen, insan; hayra dua ettiği gibi şerre de dua eder; çükü insan çok acele eder ve önceki sözünü unutur. Daha bu ayet mealleri gibi, birçok ayetleri misal verebiliriz.

İşte ayetlerin ikazlarından da anlaşılacağı gibi, insan; her an hata yapabilir bir varlık olarak yaratılmıştır. İşte insanın kendi kaderini çizmesi doğru olmaz. İnsanın bu dünyaya gelmesinde ki gaye imtihandır. İnsanın kendi kaderini takdir edip çizerse imtihanın sırrı kalmaz. Talebe kendi kendini imtihan edemez, imtihan etmeye kalkarsa imtihanın bir kıymeti kalmaz.

Bu hususta şunu söyleyebiliriz, insan kendi kaderinin iyi veya kötü olduğunu bilmemesinden dolayı, kaderinin iyi olması için gayret göstermelidir. Daima bu ümitle de yaşamalıdır. İşte insan bundan dolayı; bu takdir edilmiş olan ve sonucunu bilmediği kaderini yaşayıp çizerken hayatından tat alır ve gelecekten ümitli olur. Değilse; kaderin sonucu iyi ise hayattan tat alır, aksi durumda hayatı zindan olurdu.

Vaktiyle talebenin biri hocası sayesinde çok yüksek manevi makamlara yükselmiş. Öyle bir makama yükselmiş ki; muallâk kader dediğimiz, İlm-i ezelînin bir nevi kudret defteri hükmünde olan Kitab-ı Mübin kaza defterinin Levh-i Mahv-İspat sahifelerini okuyacak derecelere kadar yükselmiş. Bu sırada bir de ne görsün? Bir bakar ki hocasının ismi şakiler arasında yazılıdır. Yani hocası cehennemlikler listesindedir.

“Beni bu duruma getiren hocam ne hikmettir ki; cehennemlikler arasında oluyor?” diye, şaşırıp kalır ve üzüntüden deli divane olur, yataklara düşer. Talebe çok üzüntülüdür fakat hocasına da bu konudan hiç bahsedememektedir. Ancak daha fazla tahammül edemez ve bir gün durumu hocasına anlatmaya karar verir.

Huzuruna varır ve yutkunarak şöyle der: “Hocam, maalesef durumunuza vâkıf oldum. İsminiz şakiler defterinde yazılı!”

Hocası acı bir tebessümle cevap verir: “Oğlum, senin gördüğünü, ben tam kırk yıldır görüyorum.”

Talebe bu sefer daha büyük bir hayretle sorar: “O halde nasıl ümitsizliğe düşmüyorsunuz da, yine tam bir sebatla devam ediyorsunuz efendim?”

Hocasının cevabı bir ibret vesikasıdır: “Ne yapayım evladım, gidecek başka kapı mı var ki?” Ve şöyle devam eder sözlerine: “Biliyorum ki; O, yanlış yazı yazmaz. Bir insan neye layıksa onu yazar! Demek ki ben şimdilik buna layığım. Ben hâlimi değiştirir de iyiye layık olursam yazı da hâlime göre değişir, iyi yazılabilir. Onun için iyiye layık hâle gelmeyi bekliyor, ümidimi kaybetmiyorum.”

O sırada bakar ki; yazı değişmiş! Hocasının ismi “Saidler listesine kaydettik” yazılmış görüyor.

Şöyle deniyor yazıda: “Bu sebatı hürmetine onu artık şakiler listesinden çıkarıp Saidler listesine kaydettik. Sebatıyla buraya layık olduğunu gösterdi, biz de adaletimizle onu layık olduğu yere yazdık!”

Talebesinin gördüğü yazıyı zaten o anda hocası da görmüş ve şükür secdesine kapanmıştır. Ama ne kapanış! Bir daha doğrulamaz. Hocası orada ruhunu teslim eder.

İşte insan bilmediği kaderinin iyi olması için gayret gösterirse hayatından lezzet alır. Kul gayret gösterdikten sonra, Allah'ın takdirini bekleyerek kaderinin güzel olması için ümit beslemelidir. Allah'ı kendine vekil kılıp, dua ve niyazlarla hakiki kul olmak için çalışmalı, günahlara karşı tövbe istiğfarda bulunmalı ve ibadet yaparken ihlastan ayrılmamalıdır.

Duanın da muallâk kaza ve kaderin önüne geçebileceğini aşağıdaki hadisi şerifler işaret etmektedir.

İbn-i Ömer'den (r.a) rivayet edilen bir hadiste, Peygamber Efendimiz: "Duâ inen belada da fayda verir, henüz inmemiş belada da. Öyle ise ey Allah'ın kulları, duâyı bırakmayınız." [220]

Diğer bir hadiste; Sevban (r.a) Resûlullah efendimiz (s.a.v)'den şöyle rivayet etmiştir: "Kaderi sadece duâ engeller. Ömrü sadece iyilik uzatır. Ve kişi (bazen) yaptığı bir günahtan dolayı (kendisine takdir edilmiş) rızıktan mahrum edilir." [221]

Bir hadisi şerifte de şöyle buyruluyor; "Günahından tam olarak dönüp, tevbe eden, onu hiç işlememiş gibidir. [222]

---

[220] Ahmet b. Hanbel; c-5, s-493. Tabarâni; Mu'cemü'l-Kebir, c-30, s-103.
[221] Ahmet b. Hanbel; c-5, s-277. İbn Mâce; Zühd, 90.

İnsan günahlarına karşı tövbe istiğfarda bulunmakla kaderinin iyi olması için gayret göstermiş olur ve hayatından da lezzet alır.

Ayet-i kerimelerde de şöyle buyruluyor: “Rabbinin ismini an ve her şeyden alakanı keserek O’na yönel! O doğunun ve batının rabbidir. O'ndan başka ilah yoktur. O halde yalnız O’nu vekil tut!” (Müzzemmil, 73/8-9).

“Allah'tan af dile. Çünkü Allah gerçekten bağışlayan, çok merhamet edendir.” (Nisâ, 4/106).

Hâlbuki kim bir kötülük yapar veya kendine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı ve merhametli bulur. (Nisâ, 4/110).

Yine Yusuf dedi ki: “Bununla beraber nefsimi temize çıkaramam, çünkü nefis gerçekten kötülüğü emreder. Ancak Rabbimim merhamet ettiği müstesna, şüphesiz ki: Rabbim Gafurdur, Rahimdir.” (Yusuf, 12/53).

Şeytanın en büyük hilesi, insana kusurunu göstermemektir. İnsan kusurunu görmediği zaman da, şeytanın şerrinden Allah’a sığınmaz ve istiğfarda bulunmaz. Şeytanın telkinlerini dinleyen bir nefis, kusurunu görmek istemez; görse de ipe un serer meseli gibi davrandırır. Şeytanın şerrinden korunmanın çaresi, şeytanın şerrinden Allah’a sığınıp işlenen günahlardan dolayı istiğfarda bulunmaktır.

---

[222] İbn Mâce; Zühd, s-30. Taberânî; Mu’cemü’l-Kebîr, c-10, s-150.

Aynı şekil, nefsine itimat eden insan da kusurlarını görmez. Kusurlarını görmediği için kusurlarını itiraf edip, nefsin şerrinden Allah'a sığınmaz Allah'a karşı istiğfarda bulunmaz. İnsan nefsin ve şeytanın maskarası olur. Yusuf (a.s)'ın: "Bununla beraber nefsimi temize çıkaramam, çünkü nefis gerçekten kötülüğü emreder" dediği gibi nefse itimat edilmez.

Nefsini hesaba çeken, kusurunu görür. Kusurunu gören, istiğfar eder. İstiğfar etmek için de, nefsin şerrinden Allah'a sığınır. Nefsin şerrinden Allah'a sığınan insan, şeytanın şerrinden kurtulur. İnsanın kusurunu görüp itiraf etmemesi, o kusurdan daha büyük bir kusur ve eksikliktir. İnsan kusurunu görürse istiğfar eder, nefsin şerrinden Allah'a sığınır ve affa layık olur.

Daha önce uzunca anlattığımız gibi; mahiyeti mezheplere göre değişmekle birlikte, muhakkak insanda irade, cüz-i irade, ihtiyar, cüz-i ihtiyar, meyelan, tasarruf, arzu, istek, tercih ve kesp gibi adına ne denilirse denilsin bir karar verme organ mevcuttur. İşte insan bu karar verme organını kullanırken çok dikkatli kullanmalıdır. Yine bunlar genel görüş; itibaridir, yaratılmış değildir. Bu anlatacağımız kısımda irade dediğimiz zaman, insan iradesini kastettiğimizi belirtelim.

İster ıztırarı olsun, ister ihtiyarı olsun, bütün fiillerin yaratıcısı Allah Teâlâ'dır. İnsan; ihtiyarı fiilleri isterse yapar, istemezse yapmaz. Fakat insan bir fiili işlemek için, o fiilin iyi veya kötü olup olmadığına iradesiyle karar verip, sonra da tercihte bulunması gerekmektedir. Hattâ bir fiili işlemezden

önce insanda istek hâsıl olur, uzuvlar harekete geçer, bir müddet düşündükten sonra, tercih yapıp yapmama hususunda, iradesiyle karar verir. Kul irade edince; Allah Teâlâ'nın meşieti ve kudreti gereği o fiili yaratır. Böylece ihtiyarı fiil meydana gelir. İnsan iradesiyle tercih yaptığı için de, bu ihtiyarı fiilden mesul olur.

Fatiha'yı Şerifte, "yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz" diyoruz. Allah Teâlâ bize kopya vererek, insan iradesini bu ayette bildirilen şekilde kullanılırsa, kudreti ile yardım edeceğini vadediyor. Neden kopya dediğimizi de açıklayalım.

Kur'ân; Allah kelamı olduğuna göre, Allah Teâlâ bizimle Kur'ân vasıtasıyla konuşmaktadır. Allah Teâlâ bizim bu şekilde dua etmemizi ve bu duanın icabı olan fiillere göre hareket etmemizi istemektedir. Allah Teâlâ'nın vadi hak olduğuna göre, Allah Teâlâ'nın yardımını kendimize celp etmeliyiz.

Esasında Allah Teâlâ'nın yardımını kendimize celp etmek çok kolaydır. İhtiyarı fiilleri işlerken mesul olduğunu düşünerek, şer-i emirlere göre hareket etmektir.

Mesela; her hayrın başı "Bismillah"dır. "Bismillah sonsuz kudret sahibi Allah'ın taallûk ve tesirini celp eder. Ve o taallûk, abdin kesbine ve işine yardım edici bir ruh gibi olur. Hiçbir kimse işine besmelesiz başlamamalıdır. Çünkü: Herbir nimetin başında, mü'min olan bir kimse besmeleyi okumakla, o nimetin Allah'tan olduğunu kastetmiş

olur. Mü’min kişi, ancak Allah’ın ismiyle, Allah’ın hesabına aldığını bilir. Allah’a minnet ve şükran ile mukabelede bulunmuş olur.

Besmele ile alakalı bir meselede şudur ki: Zahiri sebepler eliyle gelen nimetleri, o sebepler hesabına almamak gerekir. Hayvanlar ve bitkiler gibi ihtiyar sahibi olmayan sebepler, zaten doğrudan doğruya o nimeti Cenab-ı Hakk hesabına vermektedirler. Mademki; hayvanlar ve bitkiler lisan-ı hal ile bismillah diyerek nimeti Allah hesabına bize verirler. Biz de Allah hesabına bismillah deyip almalıyız.

Eğer o sebep ihtiyar sahibi ise; nimeti veren bismillah demeli, sonra o nimeti ondan almalıyız. O nimeti verirken bismillah demiyorsa, ondan o nimeti almamalıyız. Çünkü:

وَلاَ تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ

“Üzerine Allah’ın adı zikredilmeyen şeylerden yemeyin!” (En’âm, 6/121) ayetinin açık mâniasından başka, işaret ettiği bir başka mânâsıda şudur:

"Mün'im-i Hakikî'yi hatıra getirmeyen ve onun namıyla verilmeyen nimeti yemeyiniz!" demektir. O halde hem veren bismillah demeli, hem alan bismillah demelidir.

Eğer nimeti veren bismillah demiyor da, sen de o nimeti ondan almaya muhtaç isen; bismillah de, onun eli ve başı üstünde rahmet-i İlahiyenin elini gör, rahmet-i İlahiyeye şükrederek ondan al. Yani nimetten, nimet verene bakıp, nimet verenden Mün'im-i Hakikî'yi düşünmeliyiz. İşte bu düşünmek

ise bir şükürdür. Sonra o zahirî vasıtaya istersen dua et.

Çünki o nimet bize onun eli sebep kılınarak bize gönderilmiştir.” [223]

İNSAN KADERİNİN SONUCUNU BİLEMEZ

İnsan kaderini kendi çizemediği gibi, kaderinin sonucunu da bilemez

Şu nokta utulmamalı: Siz başka birisi ile aynı işi yaparsınız, hatta o işte o kişiden daha fazla çalışır çabalarsınız. O kişinin işi olur, belki de kazançlı çıkar, ama size bir engel çıkabilir, işinizde başarılı olamazsınız. Falancayla aynı işi yaptım, hatta ondan daha iyisini yapmama rağmen onun işi oldu, benim işim olmadı dersiniz ve kendi kendinizi de yer bitirirsiniz. Böyle bir durumda şu aşağıdaki bazı noktalar göz önünde bulundurarak, ona göre değerlendirirsek daha doğru karar vermiş oluruz.

Birincisi: Allah Teâlâ; kullarına verdiği imkânlar ölçüsünde imtihan eder ve sorumlu tutar. Allah, kimseyi gücünün yetmeyeceği bir şeyle mükellef tutmaz. Kazandığı (iyilik) kendi lehine, işlediği (kötülük) de kendi aleyhinedir. (Bakara, 2/286). "Kimseye güç yetireceğinin dışında (yük ve sorumluluk) teklif edilmez. (Bakara, 2/233). "Hiç bir nefse, gücünün kaldırabileceği dışında bir şey yüklemeyiz. (En’âm, 6/152). A’râf, 7/42), gibi ayetlerde de belirtildiği gibi; her kişi, Allah Teâlâ'nın kendisine verdiği güç ve imkân nispetinde teklife muhataptır.

---

[223] Bediüzzaman; Lem’alar, Onyedinci Lem'a, onüçüncü Nota, s-133.

İnsan üzerine düşen görevi hakkıyla yapınca kurtuluşa erer. Eğer insan aşılması güç gibi görünen bir olayla karşılaşmışsa, muhakkak ki Allah; o kişiye bu işin üstesinden gelebilecek gücü ve iradeyi de vermiş demektir. "Bak! Biz insanların kimini kiminden nasıl üstün kılmışızdır. Elbette ki ahiret, derece ve üstünlük farkları bakımından daha büyüktür." (İsrâ, 17/21).

Bir hadis-i şerif'te Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyuruyor: "İnsanlara akılları nispetinde konuşun." [224] Resûlullah efendimiz; insanların kendi aralarındaki ilişkilerde akılları nispetinde konuşmalarını tavsiye ederken, Allah Teâlâ insanlara verdiği akıl nispetinde imtihan etmez mi?

Muhakkak Allah; imanı kuvvetli bir insanı sabır, sebat takva ve tevekkülünü denemek için imtihana tâbi tutar. İmanı zayıf olan yâda; iman edip etmemekte tereddüt eden insanı da imtihan eder. Allah; iman kemâle erdikçe insanın imtihanının seviyesini de o nispette arttırır. Aşağıdaki ayeti kerimeler bu gerçeklere işaret etmektedir

"Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği (nimetler) hususunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır ve gerçekten O, bağışlayan merhamet edendir." (En'âm, 6/165).

"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey Resûl!) Sabredenleri

[224] Ebû Davud; Edeb, s-20.

müjdele! O sabredenler, kendilerine bir belâ geldiği zaman: Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz, derler. İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlaradır. Ve doğru yolu bulanlar da onlardır.” (Bakara, 2/155-156-157).

“O ki, hanginizin daha güzel davranacağını denemek için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır.” (Mülk, 67/2).

“Gerçek şu ki, biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; onu imtihan edelim diye, kendisini işitir ve görür kıldık.” (İnsan, 76/2).

Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır. Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul ve yalnız Rabbine yönel. (İnşirah, 94/5-6-7-8).

Biz seni en kolay olana kolayca ileteceğiz. (A’lâ, 87/8).

İkincisi: Yapılan dualardır. De ki: “Eğer duânız olmasa, Rabbim size ne diye ehemmiyet versin?” (Furkan, 25/77). Çalışmak fiili duadır. Çalışma yapıldıktan sonra ellerimizi kaldırır, “Ya Rabbi, bana hayırlısını nasip et!” diyoruz. Bu da sözlü bir duadır.

“Kullarım, beni senden sorarlarsa (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O hâlde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler” buyuruyor. (Bakara, 2/186).

Onlardan bir kısmı da: “Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!” derler. (Bakara, 2/201).

İşte yaptığımız dualara şu açıdan bakmalıyız. Siz bir iş yaptınız, fiili duan çok güzel ve kabule şayan, ama sözlü duanda da ayette belirtildiği gibi hayırlısını istedin, o iş hakkında hayırlı olmayacaksa Allah’ta bir engel çıkarıp sizi korumuşsa duanız kabul edilmemiş mi oluyor?

Çünkü bazen istediğimiz bir şeyin hakkımızda hayırlı olup olmayacağını Allah bilir, fakat biz bilemeyiz. Sonsuz rahmet sahibi Allah; o işin hakkımızda hayırlı olmayacağını bildiği için, farklı bir şekilde kabul ettiğini düşünmek gerekir.

“Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz.” (Bakara, 2/216) buyurmaktadır. Her ne kadar savaş; büyük bir felaket gibi görünsede, ileride çok hayırlara sebep olabilir.

Yine Kur’an-ı Kerim’den şöyle bir misal daha verelim. İmran’ın karısı şöyle demişti: “Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adağımı kabul buyur. Şüphesiz (niyazımı) hakkıyla işiten ve (niyetimi) bilen sensin.” Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi. (Âl-i İmran, 3/35-36).

Hazreti Meryem validemizin doğma vaktinde annesi o'nu mescide adar. Ve o'nun erkek değil kız olduğunu görünce epey şaşırır ve üzülür. Âlimler bu durumu dualara muhakkak cevap verildiğine misal göstererek derler ki, Allah muhakkak yaptığımız dualar icabet eder.

Bizim bilmediğimiz sırlardan dolayı, belki de daha güzel bir surette kabul eder. Allah; Meryem validemizin duasını kabul etmedi denilmemeli. Aksine daha güzel bir surette kabul etti denilmelidir.

Bazen de dua, dünyada kabul edilmemiş olabilir. Fakat cennette daha ulvi ve güzel şekilde kabul edilebilir, biz o kısmını da bilemeyiz.

Üçüncüsü: Verilen sadakalar ve hayır hasenatlar, o işin olup olmamasını etkiler. "Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe, iyilik ve hayra nail olamazsınız. Ne infak ederseniz, Allahü Teâlâ, onu hakkıyla bilir ve mükâfatını verir." (Al-i İmran, 3/92).

Dördüncüsü: İnsanın ihlâs ve teslimiyeti işinin rast gidip gitmemesini etkiler. Evet, insan, amelinin kabul olup olmaması üzerinde durmamalı, onu düşünmemeli ve "Ben bana düşeni yapmaya çalıştım, elimde çok küçük bir armağanla Rabbimin kapısına geldim; kabul edip etmemek O'nun bileceği şeydir, ama ben, kabul edeceği ümidini beslemekteyim" demelidir.

Hazreti Mevlâna, konuyla ilgili latif, hikmetli ve nükteli bir kıssa anlatır:

Çölde kendi hâlinde, fakir ve mütevekkil bir aile yaşamaktaydı. Etraftaki ailelerin Bağdat'taki halifeye ikramlar götürdükleri duyarlar. Evin hanımı da beyine, hem halifeyi görmesini hem de onun ikramlarına nail olması için bir hediyeyle gitmesini ister.

Ellerinde Halifeye hediye olarak götürecek bir testi sudan başka bir şeyleri yoktu. Hanımı; ellerinde bulunan bir testi suyu hediye olarak götürmesi için adamı razı eder.

Hakikate de çölde en değerli hediye bir sudur. Adam; çölde en değerli hediye olabilecek bir testi temiz yağmur suyunu alıp yola çıkar. Yolda her türlü tehlikeden testisini koruyarak Bağdat'taki Halifenin saraya ulaşır. Saray görevlileri kendisini karşılar, çok değerli hediyeler getiren diğerleri gibi saraya alıp misafir ederler ve "Halifemiz sizi kabul edecek" derler.

Halife; Dicle'nin çağlamasına bakmayıp onun hediyesini kabul eder ve sarayda istediği kadar misafiri olarak kalabileceğini söyler. Giderken de testisine altın doldurup eline verir. Testiyi verirken de, "Senin gücün bu bir testi suya yetiyordu, bunu getirdin. Elinde olsaydı kervanlarla gelen elçilerin hediyelerine denk şeylerle gelecektin" diyerek iltifatta bulunur.

Dönüşte saray görevlileri onu çöldeki evine daha kısa bir yoldan götürürler ve giderken Dicle'nin üzerinden geçerler. Adam bakar ki; kocaman nehir çağlayıp gidiyor. Kocaman nehirleri olan halifeye getirdiği bir testi suyun ne kıymeti

olabilir ki diye düşünür ve utanır. “Böyle sarayının önünden nehirler akan halifenin benim bir testi suyumu kabul edip bana hediye vermesi onun büyüklüğündendir. Zira benim götürdüğüm bir testi suyun onun hazinesine hiçbir şey katmayacağı gibi, hazinesindeki sulara nispeten de ancak deryada bir damla kıymetinde olabilir” der.

Sonra adam kendi kendine düşünür. Bir halifenin hazineleri yanında benim bir testi suyumun hiçbir değeri olmadığı gibi; Cenâb-ı Hakk’ın vermiş olduğu nimetler karşısında benim yapmış olduğum ibadetlerin ne ehemmiyeti olabilir ki! Der. Cenâb-ı Hakk’a karşı söyle bir münacatta bulunur. “Ey bu yerlerin Mâlik-i Hakikîsi, ey bütün hazinelerin sahibi! Bizim, ibadet adına sunduğumuz şeylerin hiçbirine Sen muhtaç değilsin, bunları bizden bir sadakat nişanesi olarak istiyorsun. Biz de bunun için elimize geçen bu küçük şeylerle Senin dergâh-ı nezd-i ehadiyetine sığınıyor, damlamızı derya yap” diye yalvarır. [225]

İşte bizlerinde yaptığı ibadetler Cenâb-ı Hakk’ın verdiği nimetlere karşı ancak deryada bir damla kıymetinde olabilir. Cenâb-ı Hakk’ın verdiği nimetler karşısında, sadece; deryada bir damla kıymetinde olan ibadetlerimizin ne kıymeti olabilir ki; sanki çok bir şey yapmış gibi gururlanalım.

İşte bizim gibi kullara yakışan, bu kadar az bir külfetle yaptığımız ibadetlerde ihlâs ve samimiyet göstermeliyiz. Cenâb-ı Hakk’ın o sonsuz rahmet hazinelerinden ümit içerisinde olmalıyız. İşte insan

[225] Mevlana; Mesnevi, c-1, beyit, (2256-2802).

kaderinin sonucunu bilemez, insan mümkün mertebe şer-i emirlere uymaya gayret göstermeli, sonucunu da Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz rahmetine havale etmelidir.

TEDBİR TAKDİRİ BOZARMI?

İnsan, tetbir almakla mükelleftir. Sebebini işleyeceğiz tedbiri elden bırakmayacağız. Hiçbir zaman alınan tedbirler takdire aykırı olmaz. Hatta alınan tetbirler takdirin bir parçasıdır. Şu hadîs-i şerif tedbirin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir: "Bir yerde bulaşıcı hastalık ortaya çıkarsa o zaman oraya girmeyin. Bulunduğunuz yerde bulaşıcı bir hastalık ortaya çıkarsa da, oradan çıkmayınız" [226] buyrulmuştur. Denizde fırtına çıkarsa; önce kıyıya doğru kürek çekerek fiili duayı gerçekleştirmek gerekir, sonrada dilimizle kavli duayı elden bırakmamalıyız.

Peygamber efendimiz bize dua gibi bir güvencemizin olduğunu da haber veriyor: "Kader, tedbirle, sakınmakla değişmez. Fakat kabul olunan dua, belâ gelirken onu korur." [227] Biz dua deyince aklımıza genelde kavli dua gelir, yukarıda da belirtildiği gibi, alacağımız tedbirlerinde fiili dua olduğunu unutmamalıyız.

Bizim bilmediğimiz, ama Allâh'ın bildiği kaderimiz, bizi tembelliğe ve kusurlarımızı yükleyecek merci olmamalıdır. Ne yapalım kader böyleymiş deyip, tedbirsizlik sonucu başımaza gelen

---

[226] Buhârî; Tıbb, s-30.
[227] İbn-i Mâce; Sünen, Mukaddime, s-10. Tirmizî; Câmiu's Sahih, No:2139.

kötü halleri kadere yüklememeliyiz. O zaman şu ayetlerin tersine hareket etmiş oluruz. De ki: " Duanız olmasa Rabbim size niye kıymet versin? (Furkan, 25/77). “Kullarım Beni sana soracak olursa, muhakkak ki ben pek yakınım. Bana dua ettiği zaman dua edenin duasına cevap veririm.” (Bakara, 2/186). Ayetlerde bahsedilen duaların sadece kavli dua olarak değil, fiili duanın da bu ayetin kapsamında olduğunu unutmayalım. Allâh Teâla dua yapmamızı istiyor ve yapılan dualara cevap vereceğini söylüyor. Duanın insan hayatında ne kadar önemli bir yer tuttuğuna işaret ediyor. Duanın belâyı defetmesi de kazâ ve kaderdendir. Kalkanın oka siper olduğu gibi, dua da insanı bela ve musibetlerden korur, Allâh’ın rahmet ve merhametini celbeder.

İnsanın aklına “Allâh’ın rahmet ve merhametini celbetmesi” ne demektir? Diye gelebilir. Diyelim ki; bir kişinin kaderinde binanın beşinci katından düşeceği yazılı olsa, balkondan düşüş sahnesi gerçekleşse, balkondan düşüşe geçen kişinin sonucu hakkında kimse bir şey söyleyemez. İşte burada yapılan dualar ve sadakalar devreye girer. Bu dualar ve sadakalar Allâh Teâla’nın rahmet ve merhametini celbeder, isterse mevla onu korur ufak tefek sıyrıklarla atlatabilir. Böyle olaylara çokça rastlamısızdır. İbrahim (a.s); mancılıkla ateşe atılmasına rağmen ateş yakmamıştır. İşte; Allâh Teâla’nın dilediği zaman insanı rahmet ve merhametiyle muhafaza etmesi, Allâh’ın rahmet ve merhametini celbetmesi demektir.

Şu hadîs-i şerif tedbir hakkında bize ipuçları vermektedir. “Ebû Huzame’den nakledildiğine göre: Dedim ki: ‘Ey Allâh’ın Resûlü, okunuyoruz, ilaçla tedâvi oluyoruz ve korktuğumuz şeylerden korunmak için tedbir alıyoruz. Bütün bunlar, Allâh’ın kaderini bizden çevirir mi?’ Buyurdu ki: ‘Bunlar da Allâh’ın kaderidir.” [228]

Yine Peygamber efendimizin; yıkılmak üzere olan bir duvarın yanından geçerken hızla yürüyerek uzaklaşmıştır. Peygamber efendimizin bu tavrı konuya açıklık getirmesi bakımından çok önemlidir. “Ey Allâh’ın Resûlü! Allâh’ın kazâsından mı kaçıyorsunuz? Sorusuna karşı: ”Allâh’ın kazâsından Allâh’ın kaderine ilticâ ediyorum” karşılığını vermiştir. [229]

Tedbir alıp sebebini işlemek bizim her hangi bir olay yaşamıyacağımız anlamına gelmez. Belki aldığımız tetbir bize göre iyi ve yeterli gibi görünebilir, ama gerçekte yetersiz ve yanlış olabilir. Veya gerçek olarak o tetbir o iş için yeterli de olabilir, sonucu da kısa zaman diliminde iyi gibi görünebilir. Ama uzan zaman diliminde bizim için iyi olmuyabilir. Yâda imtihan sırrı gereği, Allah insanı deneyebilir.

Şu ayeti kerime ve hadîs-i şerif bu konuya açıklık getirmektedir. "Sizin hayır sandığınız şer, şer sandığınız şeyde hayır vardır Allah (c.c) bilir, siz bilmezsiniz." (Bakara, 2/216). Buyrulmuştur. “İzâ

---

[228] İbn Mâce; c-9, s-190, No:3437. Ahmed b. Hanbel; El-Müsned; c 1, s-199. Suyutî; Câmiu’s-Sağîr, c-3, s-552, No: 4287.

[229] Buhârî; Tıb, s-30. Müslim; Selâm, s-98.

câe'l-kader umiye'l-basar." Yani "Kader gelince basiret gider, göz görmez olur." [230] Denilmiştir. İmâm Şâfiî bir sözünde şöyle demektedir: "İzâ câe'l-kazâ, dâge'l-fezâ". Yani "kazâ gelince gökler daralır." Demiştir.

Elhasıl: Her ne kadar insan fâil-i muhtar ise de, fakat Allah dilemezse insan dileyemez, meşiet-i İlahiye asıldır ve kader hâkimdir. Meşiet-i İlahiye, insan iradesinin önüne geçer. Kader gelince göz görmez olur. Kader söylese; insan ihtiyarı konuşmaz, cüz-î ihtiyar susar. Bunların aksine hareket; insanın almış olduğu tetbir doğru veya yanlış ne olursa olsun, Allah'ı noter gibi tasdikçi yapmış olur. Bunlardan dolayı tedbir alırsın başına bir şey gelir veya gelmez, takdire aykırı değildir.

Yine ayet-i kerimede Hz. Yakup, oğullarına: "Şehre bir kapıdan girmeyin ayrı ayrı kapılardan girin. Muhakkak Allah'ın takdir ettiği hiçbir şeyi sizden def edemem. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben Allah'a tevekkül ettim. Tevekkül etmek isteyenlerde Allah'a tevekkül etsinler" dedi. (Yusuf, 12/67).

Ayetten anlaşılıyor ki: Hz. Yakup; daha önce Yusuf'un başına gelenler, Bünyamin'in de başına gelmesin istiyor. Tedbir açısından şehre ayrı ayrı kapılardan girmelerini söylüyor. Benim görevim tedbir alıp, Allah'a tevekkül etmektir. Bu vesile ile ayet-i kerimeden, tedbirin Allah'tan yardım dileme olduğunu da öğreniyoruz. Alınan tedbir fayda sağlar veya sağlamaz ben bilemem, Allah'ın takdiri ne ise olur demiştir.

---

[230] Sehâvî; el-Maḳāṣıdü'l-ḥasene, s-81.

“Babalarının emrettikleri şekilde ayrı ayrı kapılardan şehre girdiklerinde, bu tedbir gerçekten Allah’tan gelecek hiçbir şeyi onlardan def edecek değildi; ancak Yakup’un için de bulunan bir ihtiyaç ki, onu yerine getirmiş oldu. Şüphe yok ki O ilim sahibiydi. İlim öğretmiştik, fakat insanların çoğu bilmezler.” (Yusuf, 12/68).

Hz. Yakub’un oğulları; babalarının kendilerine tedbir olarak emrettiği şekilde girmelerine rağmen, Allah’tan gelecek olan şeye engel olamadı. O tedbiri uygulamalarına rağmen çaresiz kalmalarına, hırsızlıkla itham edilmelerine, hatta Bünyamin’in alıkonulmasına engel olamadı.

Hz. Yakup, böyle bir tedbire başvurarak içine doğan bir ihtiyacı yerine getirmiş oldu. Hem de bir kul olarak görevimi yaptım mı? Yoksa görevimi yapamadım mı? Gibi şüphelerden kurtulmuş oldu.

Buradan hareketle; Hz. Yakup gibi bir peygamber, tedbir uygulamasına rağmen tedbirin faydası olmadı deyip, tedbire uymaya gerek yok fikri çıkarılmamalı. İnsan, tedbir almakla mükelleftir, biz sebeplerini işleyeceğiz, tedbiri elden bırakmayacağız.

Birde Hz. Yakup meselesine şu açıdan bakacak olursak, bahsin başlangıcındaki ikinci ayette; "Sizin hayır sandığınız şer, şer sandığınız şeyde hayır vardır. Allah (c.c) bilir, siz bilmezsiniz." Ayetini aklımızdan çıkarmamalıyız.

Hz. Yakub’un o anki tedbiri gerçekleşmiş olsaydı, Hz. Yakub’un oğulları sadece ihtiyaçlarını karşılayıp Mısır’dan ayrılıp gideceklerdi. Bu

durumda; o zaman ki şartlar göz önüne alındığında, Hz. Yusuf; kardeşlerine kardeş olduklarını nasıl anlatacaktı? Sarayını terk edemeyen Hz. Yusuf, ailesiyle nasıl buluşacaklardı. Ne gibi sakıncaları olduğunu bilemiyoruz.

Demek ki tedbir o zaman o iş için yeterli gibi görünmesine rağmen, Allah'ın meşiet ve hikmet-i İlahiyesi o tedbiri uygulamaya sokmayarak, uzan zaman diliminde Hz. Yusuf'la ailesinin buluşmaları sağlanmıştır. Hem de çocukken gördüğü rüya gerçekleşmiş oldu.

Bu açıdan düşündüğümüz zaman da, tedbirin yerine gelmemesi hayra vesile olduğuna şahit oluyoruz.

İNSANIN KADERİNİ BİLMEMESİ RAHMETTİR

"Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'ler ışığında Kader" kitabına geçmezden önce kader konusuna biraz değinmekte yarar vardır. İnsanlar kaderini bilseler ne olurdu, hiç düşündünüz mü?

İnsan yaşamı boyunca güzel şeylerle karşılaşacağı gibi, kötü şeylerlede karşılaşabilir. Bu iyi ve kötü şeylerin hepsi, noktası virgülüne kader kaderde yazılıdır. İnsan güzel makamlara ulaşıp çok şatafatlı hayat yaşayabileceği gibi; kaza geçirmesi, tüm servetini ve makamını kaybetmesi yâda çok yakınlarından birilerini kaybetmesi mümkündür. İnsan bu durumlara vakıf olsa, hayatından tat alabilir mi? Siz düşünün. İşte insanın kaderini bilmemesi rahmettir.

Aşağıdaki kıssayı okuduktan sonra kendi kararınızı kendiniz verin.

Vaktiyle adamın biri; Süleyman (a.s)'ın, rüzgârlara ve cinlere emretmesine, kurtların, kuşların ve diğer bütün hayvanların dilinden anlamasına imrenirdi.

Nihayetinde adam Süleyman (a.s) gibi olmak ister ve Süleyman (a.s)'ın huzuruna çıkar: "Ne olur ey Allah'ın Nebisi, bana da hayvanların dilini öğrette, ben de onların aralarında neler konuştuklarını anlayayım, bunu çok istiyorum" diye çokça ısrar edip yalvardı.

Süleyman (a.s); onun bu isteğini kabul etmedi. Adama şöyle dedi: "Her şeyi bilmek, iyi olmaz. Hele hayvanların dilinden anlamamak daha iyidir. Zira sen onların konuştuklarını anlarsan, bunun arkasındaki hikmeti idrak edemediğin gibi, buna da sabredemezsin. Sen bu isteğinden vazgeç!" dedi. Ama adam bu konudaki ısrarını sürdürür, Süleyman (a.s)'dan; hayvanların dilini kendisine öğretmesini istedi. Bunun üzerine Süleyman (a.s); Cenab-ı Hak'tan almış olduğu izinle bu adama gerekli nasihatleri yapıp, hayvanların dilini öğretti.

Kendisine hayvanların dilini anlama hususunda salahiyet verilen adam, artık hayvanların tüm konuşmalarını anlıyor ve bundan çok büyük haz alıyordu.

Bir gün hayvanlarına yem vermek için ahıra giden adam, "Hele şunlar neler konuşuyorlar bir dinleyeyim" dedi. Baktı ki, ahırdaki eşekle öküz aralarında konuşuyorlar. Hemen kulak verip dinlemeye başladı. Belli ki, öküz çifte koşulmaktan, şikâyet ediyordu: "Eşek kardeş, doğrusunu istersen

senin işine imreniyorum. Bana yazın da rahat yok, kışın da rahat yok. Sabah olunca beni yine çifte koşacaklar. Oysa sen öyle mi? Akşama kadar rahat rahat geziyor, yeşil otlardan yiyor ve keyifle anırıyorsun.”

Eşek kurnaz kurnaz gülümseyip, öküze kaytarmanın yollarını öğretti. “Yahu bunlar hep senin ahmaklığından. Sen biraz gözü açık olsan, bu kadar yükün altına girmezsin. Şimdi beni çok iyi dinle! Bak sahibimiz bize yem vermeye gelmiş. Sen bu gece yemlere hiç dokunma ve öylece bırak. Sabah olunca da hasta numarası yap ve yerinden kalkma. O da senin bu durumunu görünce sana acır ve çifte koşmaktan vazgeçer. Böylece hiç olmazsa birkaç gün istirahat etmiş olursun.” diye akıl verdi.

Bu anlatılanlar öküzün çok hoşuna gitmişti. “Hele bir deneyelim bakalım, durum ne gösterir?” diyerek, önüne koyulan yemi, o kadar aç olmasına ve canı çekmesine rağmen yemedi. Öylece sabaha kadar aç olarak yattı. Pek tabiî kurnaz geçinen eşek, öküzün yemediği yemleri kendisi afiyetle yedi. O da her zamankinden daha tok ve daha mutlu şekilde uyudu.

Eşekle öküzün aralarında geçen bu konuşmayı sahipleri duymuş ve hayret etmişti. “Bu hayvanların konuşmalarını anlamak ne güzel bir şeymiş!” diyerek ahırdan çıktı.

Sabah olunca, adam tekrar ahıra geldi. Baktı ki, öküz aç bir hâlde yatıyor. Şöyle birkaç kere onu dürtükledi; ama öküzün hiç kalkmaya niyeti yoktu. Akşam eşeğin ona öğrettiği planı çok iyi

uyguluyordu. Kaytarma konusunda akıl veren eşeğe iyi bir ders vermek isteyen adam bunun üzerine:

“Madem evimizin öküzü hastalanmış, o ahırda istirahat etsin de, iyileşinceye kadar yerine eşeği çifte koşalım” dedi. Ve eşeği aldı tarlaya götürüp çifte koştu ve akşama kadar onunla çift sürdü. O gün neredeyse eşeğin canı çıkacaktı. Akşam yediği fazladan ot burnundan fitil fitil geliyordu. Nasıl oldu da öküze böyle bir akıl vermişti, keşke bir şey demez olaydı. Akşam yorgun argın vaziyette, bitkin bir hâlde ahıra geldiği zaman öküz gayet mutluydu. Keyifle geviş getiriyor, kendisine böyle bir taktik öğreten eşeğe teşekkür ediyordu. Fakat eşeğin aklı başına gelmişti. Bu durum böyle birkaç gün daha devam ederse, dayanamaz nalları göğe dikerdi. Eşek için gerçekten çekilecek bir durum değildi. Onun için öküze başka bir akıl verip, bu durumdan kurtulmak istiyordu.

Ve dedi ki: “Öküz kardeş! Bu gün tarlada neler oldu, neler konuşuldu bir bilsen?” diye söze başlayıp, onun merakını celp ettikten sonra anlatmaya devam etti. “Efendim bu gün çifte senin değil de benim koşulduğumu gören diğer çiftçiler sahibimize ‘Senin öküze ne oldu da bunu çifte koşuyorsun?’ diye sordular.

O da: “O zaten tembel öküzün biriydi. Şimdi de durup dururken hasta olmuş, ben böyle işime yaramayan bir hayvanla uğraşamam. Onun için yarın onu kasaba götürüp kestireceğim” dedi. Yani senin anlayacağın şayet yarın da hasta numarası yaparak yatarsan, kendini kasabın bıçağının altında bil” diyerek onu işe gitmesi için ikna etmeye çalıştı.

Adam ahırda bunların konuşmalarını dinledikçe zevkten dört köşe oluyor, katıla katıla gülüyordu. “Bu hayvanların dilinden anlamak ne güzel bir şeymiş!” diyordu.

Ertesi sabah olunca, henüz ahıra gitmeden şöyle bir çiftliği dolaştı. Bir tarafta çiftliğin köpeğiyle horozu arasındaki konuşmaya kulak misafiri oldu.

Köpek, horoza iyi beslenemediğinden yakınıyordu. “Horoz kardeş, sen arpayla buğdayla da karnını doyurabilirsin. Hiçbir şey bulamazsan, sağa sola saçılmış taneleri yesen, gene karnın doyar. Ama ben ağzıma göre uygun bir yiyecek bulmakta zorlanıyorum. Ne zamandır şöyle yağlı bir kemik yemiş değilim” deyince, horoz onu teselli etti ve müjde verdi: “Sen hiç merak etme köpek kardeş! Yarın bizim ağanın öküzü ölecek. İşte o zaman hayatında yapmadığın şekilde bir ziyafet seni bekliyor. Hele sen bir yarına kadar sabret bakalım” dedi.

Bu konuşmaları duyan adam telaşlandı. Demek yarın öküz ölecekti öyle mi? Bu zarardan mutlaka kurtulmalıydı. Onun için derhal ahıra gitti, hemen öküzü kaldırdı ve doğru hayvan pazarına götürdü. Orada ucuz bir fiyata öküzü elden çıkardı ve: “İyi ki, hayvanların dilini öğrendim, yoksa öküz elimde ölecekti ve zarar edecektim” dedi.

Adam hayvanlardan aldığı bu haberlere çok alışmıştı, onlara kulak vermeden, hayvanlar ne konuşuyor ne söylüyor dinlemeden artık rahat edemiyordu.

Yine bir gün; köpekle horoz arasında cereyan eden konuşmayı merak edip oraya gitti. Köpek, horoza sitem ediyordu. “Sen bana yalan söyledin. Öküz ölecek, sen de ziyafet çekeceksin, demiştin. Hani ne oldu? Ne ziyafet, ne de bir şey. Yine aç, yine açıktayız.”

Horoz cevap verdi: “Aslında sahibimizin öküzü öldü ölmesine de, ağa açıkgözlülük edip öküzü pazarda sattı. Öküzde satın alan adamın elinde öldü. Dolayısıyla biz öküzden bir şey yiyemedik. Ama sen hiç merak etme! Yarın sahibimizin eşeği ölecek. Mecburen onu buraya getirip bırakacaklar. Sen de bol bol et yer karnını doyurursun” dedi.

Adam bunu duyunca yine hızla kalkıp ahıra koştu. Hemen oradaki eşeği alıp pazara götürdü ve onu da sattı. Parasını cebine indirirken keyifle mırıldanıyordu. “İyi ki hayvanların dilini öğrendim, yoksa eşek de elimde ölecekti.”

Ertesi sabah ahıra gitmeden yine köpekle horozun bulunduğu yere gitti. Ne konuşacaklar diye çok merak ediyordu. Bu sefer köpek gerçekten çok kızmıştı. Çünkü şu bahsedilen ziyafeti bir türlü yapamamıştı. Horozla âdeta hırlayarak konuşuyordu. “Horoz kardeş, beni ne kandırıp duruyorsun? Hani sahibimizin eşeği ölecekti? Bana bak sabrımı taşırmaya başladın ona göre!”

Horoz söylediklerini savunarak: “Hayır! Ben kesinlikle seni kandırmıyorum. Sahibimizin eşeği gerçekten de öldü. Ama öküzde olduğu gibi; aynı şekilde eşeğide götürdü pazarda sattı. Eşek sattığı zavallı adamın elinde öldü. Fakat üzülme bu sefer

bu ziyafet mutlaka olacak. Hem de hepimiz bundan istifade edeceğiz” dedi.

Artık köpek buna inanmadı: “Haydi oradan! Yine beni aldatıyorsun. Hem bu sefer ne olacak ki, ziyafet olsun?”

Horoz cevap verdi: “Ne mi olacak? Bu sefer ziyafetin büyüğü olacak inan bana. Sahibimiz birincide, öküzü sattı, zarardan kurtuldu. İkincide eşeği sattı, zarardan kurtuldu; ama bu sefer sahibimizin kendisi ölecek. Artık malına gelenler, bu defa kendi canına gelecek. Onun hayrına mutlaka sofralar kurulur. Kazanlar kaynar. Gelene gidene yemekler yedirilir. Onların artıklarından da, biz hayatımızın ziyafetini çeker, yiyebildiğimiz kadar yeriz.”

Adam bu haberi duyunca, etekleri tutuştu. Ne yapacağını şaşırdı. Ölüm korkusu her yanını sardı. Ve şuursuzca bir sağa bir sola koşuşturmaya başladı. Son çare olarak Süleyman (a.s)’ın huzuruna çıkıp durumu başından sonuna anlattı. Ve “Bunun çaresi yok mu?” diye yalvarmaya başladı.

Süleyman (a.s): “Ben sana vazgeç bu sevdadan dememiş miydim? Sen onların konuştuklarını anlarsan, bunun arkasındaki hikmeti idrak edemez, buna da sabredemezsin dememiş miydim? Şayet sen öküzü satmasaydın, o ölecek ve gelecek olan belâ atlatılmış olacaktı. Fakat onu satıp güya zarardan kurtuldun. Ardından bu belâ eşeğine isabet edecekti. Ama sen eşeği de satıp yine sana gelecek zararı güya savuşturdun. Yapılacak bir şey kalmadı, kaderine razı ol der.

Üstad Bediüzzaman ise; kader kapsamında bulunan ecel, mevt ve kıyamet anı gibi meseleler hakkında şu noktalara dikkat çekmektedir.

“Ecel ve mevt gibi umûr-u gaybiye çok hikmet ve maslahat cihetiyle gizli kaldığı misillü, dünyanın sekeratı ve mevti ve nev'-i beşerin ve cins-i hayvanın eceli ve vefatı olan kıyamet dahi çok maslahatlar için gizlenilmiş. Evet, eğer ecel vakti muayyen olsaydı, yarı ömür gaflet-i mutlaka içinde ve yarıdan sonra, darağacına asılmak için her gün bir ayak daha onun tarafına atılmakla dehşet-i mutlaka içinde havf u recanın müvazene-i maslahatkârane ve hakîmanesi bozulduğu gibi, aynen öyle de:

Dünyanın eceli ve sekeratı olan kıyamet vakti muayyen olsaydı, kurûn-u ûlâ ve vustâ fikr-i âhiretten pek az müteessir olacaktı. Ve kurûn-u uhrâ, dehşet-i mutlaka içinde bulunup ne hayat-ı dünyeviyenin lezzeti ve kıymeti kalır ve ne de havf u reca içinde ihtiyar ile itaatkârane olan ubudiyetin ehemmiyeti ve hikmeti bulunurdu. Hem eğer muayyen olsa, bir kısım hakaik-i imaniye bedahet derecesine girer, herkes ister istemez tasdik eder. İhtiyar ve irade ile bağlı olan sırr-ı teklif ve hikmet-i iman bozulur.

İşte bunun gibi çok maslahatlar için umûr-u gaybiye gizli kaldığından herkes her dakikada hem ecelini, hem bekasını düşündüğü için hem dünyaya, hem âhiretine çalışabildiği gibi, her asırda dahi hem kıyamet kopacağını, hem dünyanın devamını düşünebildiği için; hem dünyanın fâniliğinde hayat-ı

bâkiyeye, hem hiç ölmeyecek gibi imaret-i dünyaya çalışabilir.

Hem de musibetlerin vakti muayyen olsaydı, musibet başına gelen adam, musibetin intizarında o gelen musibetin belki on mislinden ziyade manevî bir musibet o intizardan çekmemesi için, hikmet ve rahmet-i İlahiye tarafından gizli, perdeli bırakılmış. Ve ekser hâdisat-ı kevniye-i gaybiye böyle hikmetleri bulunduğu için ki, gaibden haber vermek yasak edilmiş. لاَ يَعْلَمُ الْغَيْبَ اِلاَّ اللّٰهُ düsturuna karşı hürmetsizlik ve itaatsizlik etmemek içindir ki, medar-ı teklif ve hakaik-i imaniyeden başka olan umûr-u gaybiyeden izn-i Rabbanî ile haber verenler dahi, yalnız işaret suretinde perdeli ve kapalı ihbar etmişler.

Hattâ Tevrat ve İncil ve Zebur'da Peygamberimiz hakkında gelen müjdeler ve haberler dahi bir derece perdeli ve kapalı gelmiş ki; o kitabların bir kısım tâbileri tevil edip iman etmediler. Fakat itikadat-ı imaniyeye giren mes'eleleri tasrih ile ve tekrar ile ihbar etmek ve açık bir surette tebliğ etmek hikmet-i teklifin muktezası olduğundan, Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan ve Tercüman-ı Zîşan'ı (A.S.M.) umûr-u uhreviyeden tafsilen ve hâdisat-ı istikbaliye-i dünyeviyeden icmalen haber vermişler.” [231]

İşte kaderi bilmemenin hikmetlerinden bazıları böyledir. Esasında Cenab-ı Hakk kader hakkında bizlere gerekli olan ne varsa vermiş, şayet bizlere

[231] Bediüzzaman; Şualar, Beşinci şua, s-711.

kader hakkında bazı şeyleri vermemişse bizim için hayırdır rahmettir.

Yukarıda kaderi bilmememizin rahmet olduğunu anlatmaya çalışmamıza rağmen, bir an kaderimizi bilmiş olsak, kaderinde de birkaç yıl içinde çok zengin olup makam mevki sahibi olacağın da yazılı olsa, ama bu süre sonunda kaderinde kötürüm olacağın yazılı olsa, kaderinde yazılı olan bu ihtişamlı hayattan tat alabilirmisin? Muhakkak ki alamazsın. İşte kaderimizi bilmememiz rahmettir.

KADERİ GÜZEL YAŞAMANIN YOLLARI NELERDİR?

İMAN EDİP SÂLİH AMEL İŞLEYEREK KADERİ GÜZEL YAŞAYABİLİRMİYİZ?

Bu hususta şunu söyleyebiliriz, insan kendi kaderinin iyi veya kötü olduğunu bilmemektedir. Bundan dolayı kaderini iyi yaşamak için gayret göstermeli, ümidini yetirmeden aşağıdaki ayet-i kerimeler doğrultusunda hareket etmelidir.

Kur’ân-ı Kerim amellerin kabul edilmesini ve ahirette mükâfata dönüşmesinin özetini; iman, ihlas ve salih amellere bağlamıştır. İman edip salih amel işleyen ihlaslı müminlerin kazanacakları mükâfatları müjdeleyen birçok ayet-i kerime bulunmaktadır.

Ayet-i kerimelerde öncelikle Allah’a iman vurgulanmıştır, iman üzerinde biraz duralım.

İman: Emn (eman) kökünden türemiştir. “Güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak” demektir. Lügatta; “güven içinde bulunmak, korkusuz olmak sağlamlaştırmak, kesin karar

vermek, tasdik etmek” anlamlarına gelmektedir. Kısaca İman: Allah’a samimi bir şekilde şeksiz şüphesiz inanıp, O’nu tasdik edip ve O’na güvenmektir.

Ayet-i kerimelerde şöyle buyuruluyor. Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu halde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler. (Bakara; 2/186).

De ki: “Ancak ben de sizin gibi bir insanım. Bana: ‘İlahınız ancak tek bir ilahtır.’ diye vahyolunuyor. Artık kim Rabbi ile karşılaşmayı (ve ondan bir mükâfat almayı) umuyorsa, salih amelde bulunsun ve hiçbir şeyi Rabbine ibadette ortak koşmasın.”(Kehf; 18/110).

Ayet-i kerimelerden de anlaşılacağı gibi; bütün amellerin başı Allah’a iman olduğunu görmekteyiz.

Yine ayet-i kerimeler işlenen amellerde ihlasla hareket edilmesi istenilmektedir. İhlas: Sözlükte “arınmak, saflaşmak, kurtulmak” mâniasındaki hulûs/halâs kökünden türetilmiş olup; “temizleyip arındırmak, saflaştırmak” anlamına gelmektedir. İhlâs kelimesi, terim olarak “ibadet ve iyilikleri riyadan ve çıkar kaygılarından arındırıp sadece Allah için yapmak” demektir.

İhlas, en kısa tariflerle amellerimizde rıza-yı İlâhîyi esas tutmaktır. Yani; bir ameli sadece ve sadece Allah rızası için yapmaktır. Fatihayı şerifte de bahsedildiği gibi ihlas: “Yalnız Allah’a yönelip

O’na kulluk etmek ve yalnız O’na güvenip O’ndan yardım dilemektir.

İslâmî düşüncede ihlâs; şirk ve riyadan, bâtıl inançlardan, kötü duygulardan, çıkar hesaplarından ve gösterişten uzak durmaktır. Hulisi kalple Allah’ın rızâsını gözetmektir. [232]

İhlas; “hulûs” kökünden türemiş olup, Kur’ân-ı Kerîm’de birçok ayette çeşitli şekilleriyle geçmektedir. “Muhlisîne lehü’d-dîn” ifadesi Kur’an’da on yerde geçmektedir. Yine Kur’an’daki “ibâdullāhi’l-muhlasîn” ifadesi, “Allah’ın yardımına mazhar olup hâlis dindarlığa ve hidayete ulaştırılmış kullar” mânasına gelmektedir. [233]

Ayet-i kerimelerde ihlasla hareket eden kullara şeytanın ilişemeyeceğini müjdelemektedir.

İblis şöyle dedi: "Rabbim! Beni saptırdığın için, mutlaka ben de yeryüzünde onlara günahları süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım!" "Ancak ihlasa erdirilmiş kulların müstesna.” (Hicr; 15/39-40).

İblis dedi ki: "Öyle ise izzet ve şerefine yemin ederim ki, ben mutlaka onların hepsini azdıracağım.” "Ancak içlerinden ihlasa erdirilmiş kulların müstesna." (Sâd; 38/82-83).

Bu sebeple Kur’an-ı Kerim’de bazı peygamberlerin ihlasa erdirilmiş kullar olduğundan bahsetmektedir.

---

[232] Râgıb el-İsfahânî, Müfredât, “ḫlṣ” md.; Lisânü’l-‘Arab, “ḫlṣ” md.;
[233] Taberî; c-14, s-33.

Gerçekten kadın ona meyletmişti. Eğer Rabbinin burhanını görmese idi. Yusuf da ona meyletmişti. İşte biz ondan fuhşu ve fenalığı uzak tutalım diye böyle olmuştu. Çünkü: O bizim ihlasa erdirilmiş kullarımızdandı. (Yûsuf; 12/24).

(Ey Habîbim!) Kitap'ta Mûsâ'yı da an! Çünki o, ihlâsa erdirilmiş bir kimse idi ve bir resûl, bir nebî idi. (Meryem; 19/51).

(Ey Muhammed!) Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim'i, İshak'ı ve Yakub'u da an. Biz onları özellikle ahiret yurdunu düşünen ihlâslı kimseler kıldık. (Sâd; 38/45-46).

Ayet-i kerimelerde peygamber (s.a.s)'in ihlâs ile kulluk etmesi emredilmiştir. Bizimde hedefimiz ihlasla hareket etmek olmalıdır.

"(Ey Rasûlüm!) Şüphesiz ki Kitâb'ı sana hak olarak indirdik. O halde sen de dini Allâh'a has kılarak ihlâs ile kulluk et!" (Zümer; 39/2)

"De ki: Ben, dini Allâh'a has kılarak ihlâslı bir şekilde O'na kulluk etmekle emrolundum." (Zümer; 39/11)

Peygamber (s.a.s):İhlaslı bir şekilde hareket etmemiz için şöyle buyurmuştur. "Ameller, niyetlere göredir." [234] Yine Peygamber (s.a.s): "Din samimiyettir" [235] buyurmuştur.

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, peygamber (s.a.s): şöyle buyurmuştur: "Allah sizin

[234] Buhârî; Îmân, 41; Müslim; İmâre, 155.
[235] Müslim; Îmân, 95.

suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar” demiştir. [236]

Peygamber (s.a.s) de: “Ya Rabb! Beni sana karşı ihlâslı bir kul yap” şeklinde dua etmiştir. [237]

Üstad Bediüzzaman ihlas hakkında risale yazarak şöyle izah etmiştir.

Bu dünyada, hususan uhrevî hizmetlerde en mühim bir esas, en büyük bir kuvvet, en makbul bir şefaatçi, en metin bir nokta-i istinad, en kısa bir tarik-ı hakikat, en makbul bir dua-yı manevî, en kerametli bir vesile-i makasıd, en yüksek bir haslet, en safi bir ubudiyet ihlastır. [238]

Bu denli önemli ihlas hasletini nasıl elde edebiliriz? Birazda bu meselelere değinelim. Amelinizde rıza-yı İlahî olmalı. Kur'an'ın müjdesine mazhar olmuş sahabelerin "îsar" hasletini kendine rehber etmeliyiz. “Anne Kalbi” kitabımdaki tafsilatlı anlatılan isar hasletine bakabilirsiniz. Hak etmeden verilen şeyleri kabul etmemek. Yaptığın hayırlara karşılık hem maddi ve manevi hem de kalbi menfaat gözetmemek. Başkalarının nefsini kendi nefsine tercih etmekle elde edebiliriz.

Peygamber efendimizin: “Sizden biriniz, kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe gerçek anlamda iman etmiş olamaz.” [239] Sizden hiçbiriniz, kendi nefsi için

---

[236] Müslim, Birr, 34.
[237] Ebû Dâvûd, “Vitir”, 25.
[238] Bediüzzaman; Lem'alar, s-159.
[239] Buhârî, İmân, 7.

istediğini ve sevdiği şeyleri din kardeşi için de isteyip sevmedikçe gerçek bir mümin olamaz.” [240]

“Şüphesiz benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz yalnız Allah’tır. O halde yalnızca O’na kulluk edin. Dosdoğru yol işte budur.” (Zuhruf; 43/64).

Salih amel hususunda da ayet-i kerimelerde şöyle buyuruluyor. “İman edip Salih ameller işleyenler ise cennetliklerdir. Onlar orada ebedi kalacaklardır.” (Bakara; 2/82). “Mü'min olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.” (Nisa; 4/124).

“Fakat) iman edip salih ameller işleyenlere gelince, Rableri onları imanları sebebiyle, hidayete erdirir. Nimetlerle dolu cennetlerde altlarından ırmaklar akar.” (Yunus; 10/9).

"İman edip salih ameller işleyenlere gelince, Allah onların mükâfatlarını tastamam verecektir. Allah zalimleri sevmez." (Al-i İmran; 3/57). “Şüphesiz ki, iman edip, salih amel işleyenler için de bitmez tükenmez bir mükâfat vardır.” (Fussilet; 41/8).

“İman edip de salih amel işleyenler var ya, biz onları mutlaka Salihler (iyiler) arasına sokacağız.” (Ankebut; 29/9).

Bir amelin salih amel olması için; şu noktalarda dikkat etmemiz gerekir. Kur’anın emir ve yasaklarına, Peygamber (s.a.v)’in sünnetine uygun olmasına dikkat etmeliyiz. (Ey Peygamber!) De ki:

---

[240] Buharî, İman, 8; Müslim, İman, 69; Nesaî, İman, 19.

Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. De ki: "Allah'a itaat edin, Resul'e itaat edin." Eğer bundan yüz çevirirlerse, bilsinler ki Allah, kendisine ve Resûlüne itaat etmeyenleri sevmez. Al-i İmran; 31-32). Biz her peygamberi ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. (Nisâ, 4/64). Allah Resûlü (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Kim bir amel yapar, yaptığı amel sünnetimiz üzere olmazsa ameli reddedilir." [241]

Allah Resûlü (sav) şöyle buyurdu: "Allah (cc) bir kulu sevdiği zaman Cibril'i (as) çağırır ve der ki: 'Allah (cc) falanı sever sen de onu sev.' Cibril (as) onu sever ve semadakilere nida eder: 'Allah (cc) falanı sever siz de onu sevin.' Onlar onu severler ve yeryüzü halkı arasına onun için bir kabul konur." [242]

DOĞRU HAREKET EDEREK KADERİMİZİ GÜZEL YAŞAYABİLİRMİYİZ?

Daha önce belirtiğimiz gibi; insan kendi kaderinin iyi veya kötü olduğunu bilmediği için, insan kaderini güzel yaşamak için gayret göstermeli ve ümitle yaşamalıdır. Doğruluk sıdk'ın karşılığıdır.

Lügatta "Doğruluk": Özü sözü bir olma. Olanı olduğu gibi yansıtma. Gerçeği saklamama. Bildiğinden, inandığından ve olduğundan başka türlü görünmeye veya göstermeye çalışmama, olarak tanımlanır. Dürüstlük, sadâkat, istikamet, hidâyet gibi kelimelerle izah edilen doğruluk,

---

[241] Buhari, 2697; Müslim, 1718.
[242] Buhari, 2697; Müslim, 1718.

Allah'ın emrine ve koyduğu kurallara uygun hareket etmek demektir.

Doğrulukta zirve yapmış şahsiyetler peygamberlerdir. Peygamberlerde bulunan başlıca sıfatlar ise şunlardır. Sıdk (doğruluk), emanet (güvenilirlik), fetânet (akıllılık), ismet (günah işlememek) ve tebliğ (Allah'ın emirlerini insanlara bildirmek).

Unutmayalım ki: "Sözlerin en doğrusu, Allah'ın kitabıdır. Rehberliğin en güzeli, Muhammed (s.a.v.)'in rehberliğidir." [243] Demek ki! Bizim kılavuzumuz Kur'an-ı Kerim, rehberimiz Rasûlullah (s.a.v.)'dir. Bundan dolayı rasulullah (s.a.v.)'in güzel ahlâkını örnek almalıyız.

Kur'ân-ı Kerim'de, doğruluğa dair birçok âyet-i kerime yer almaktadır. Ayet-i kerimelerde "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol" (Hûd; 11/112; (Şûrâ; 42/15) buyurularak, dolayısıyla; rasulullah (s.a.v.)'in şahsında müslümanların da doğru olmaları istenmektedir.

Rasulullah (s.a.v.)'de son derece dürüst ve güvenilir olduğu için henüz peygamber olmadan önce Mekkeliler kendisine güvenilir anlamına gelen "Muhammedü'l-Emin" unvanını vermişlerdir. Aişe validemize rasulullah (s.a.v.)'in ahlakını soran sahabilere şöyle söylemiştir. "Siz Kur'an'ı okuyor musunuz? O'nun ahlakı Kur'an'dır" [244]

[243] Nesâî, Îdeyn, s-22.
[244] Ebû Dâvûd; Tatavvu, s-26.

Yine rasulullah (s.a.s) şöyle buyuruyor: “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim” [245] buyurmuştur.

Ayet-i kerimede: “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki Allah sizin işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah’a ve Resûlüne itaat ederse, büyük bir kurtuluşa ermiş olur.” (Ahzâb; 33/70-71). Allah’a itaat ise; Allah’ın emrettiğini yapmak ve nehyettiklerinden kaçmakla olur. Allah’ın emrettiklerini yapan, nehyettiklerinden kaçanlar ise peygamberlerdir. Demekki peygamberlere itaat ettiğimiz zaman Allah’a itaat etmiş oluruz. Kurtuluşumuz da Allah’a itaatla olacağına göre, Allah’a itaat ta; peygamberlere itaatla olmaktadır.

Rasulullah (s.a.s) şöyle buyuruyor: “Bir kişinin kalbinde aynı anda iman ile küfür, doğruluk ile yalancılık, hainlik ile güvenilirlik bir arada bulunmaz.” [246]

Bütün hak dinlerde olduğu gibi, islam dinide hakka, hakikate ve doğruluğa büyük önem vermektedir. Sıdk; peygamberlerde bulunan sıfatların başında gelmektedir. Sıdk; doğruluk ve dürüstlük sıdk anlamına gelmektedir. Rasulullah (s.a.s), bir hadis-i şeriflerinde de “Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse ya hayır söylesin ya da sussun” [247] buyurmuşlardır.

---

[245] İbn Hanbel; Müsned, c-2, s-381.
[246] İbn Hanbel; Müsned, c-2, s-349.
[247] Ebû Dâvûd, Edeb, 122-123.

Doğruluk; iyi insan olmak demektir, dolayısıyla hayırdır, insana hayır kapılarını açar. Doğruluğun tersi ise yalandır, yalan ise kötülüktür, kötülükte insanı felakete götürür. Yani; doğruluk rahmettir, rahmet kapılarını açar. Yalan ise; kötülüktür, felaket kapılarını açar. Allah'ın rızası ise doğruluktadır.

Yine Rasulullah (s.a.s): "Doğruluktan ayrılmayın. Çünkü doğruluk insanı iyiliğe, iyilik de cennete iletir. Kişi devamlı doğru söyler ve doğruluktan ayrılmazsa Allah katında "doğru" olarak yazılır. Yalandan sakının! Çünkü yalan insanı kötülüğe, kötülük de cehenneme iletir. Kişi devamlı yalan söyler, yalan peşinde koşarsa Allah katında 'yalancı' olarak yazılır." [248]

Yine rasulullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Dürüst ve güvenilir tüccar, peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraberdir" [249] buyurmuştur.

Ebû Amr Süfyân İbni Abdullah es-Sekafî (r.a) diyor ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Bana İslâm hakkında öyle bir söz söyle ki, bu konuda hiç kimseye bir şey sorma ihtiyacı duymayayım." Diyen bir sahabeye, rasulullah (s.a.s) şöyle cevap vermiştir: قُلْ آمَنْتُ بِاللّٰهِ فَاسْتَقِمْ "Allah'a inandım de, sonra da dosdoğru ol." [250]

Üstad Bediüzzaman da: Lisan-ı hal, lisan-ı kalden daha kuvvetli ve tesirli konuşur buyurarak, doğruluktan ayrılmayıp özün güzel olursa dille bir

[248] Müslim; Birr, s-105. Buhârî; Edeb, s-69.
[249] Tirmizî; Büyû, s-4.
[250] Müslim; İman, s-62. Nesâî; es-Sünenü'l-kebir, c-6, s-458.

şey anlatmaya gerek olmadığını söyler. Mevlana da: “Ya olduğun gibi görün. Ya da göründüğün gibi ol” diyerek ikiyüzlülüğü reddeder.

Bu meseleyi derviş kuş kıssası ile anlatmaya çalışalım.

Günlerden bir gün kuşlardan biri, bir dervişten şikâyetçi olmak üzere Süleyman (a.s)’a gelir. Kanadını bir dervişin kırdığını söyler ve dervişten şikâyetçi olur.

Süleyman (a.s) da o kuşun şikâyetçi olduğu dervişi buldurur ve huzurunda muhakeme yapar. Dervişe kuşun kanadını niye kırdığını sorar?

Derviş: Sultanım; Allah bu mahlûkatı âdemoğlunun hizmetine vermiştir. Ben, bu kuşu avlamak istedim, yanına yavaşça yaklaşmama rağmen yine de kaçmadı. Adeta; “Gel beni tut, ne istiyorsan yap” der gibi davrandı. Bu hareket üzere bana teslim olacağını düşünerek üzerine atladım. Tam yakalayacağım sırada kaçmaya çalıştı. O esnada da kanadı kırıldı.

Bunun üzerine Süleyman (a.s) kuşa döner: Bak, bu adam da haklı, sen niye kaçmadın? O sana sinsice yaklaşmamış, sen uçup kaçabilirdin. Şimdi kanadım kırıldı diye şikâyet ediyorsun.

Bu söz üzerine kuş yine itiraz eder: Süleyman (a.s); bu kişi bir avcı olsaydı o zaman hemen kaçardım. Ben onu derviş kıyafetinde gördüğüm için kaçmadım. Bundan bana zarar gelmez diye düşündüm. Derviş olan kişi hiç kuş avlar mı?

Süleyman (a.s) bu savunmayı beğenir ve kuşu haklı bulur. Kısas yapılması için dervişin kolunun kırılmasına karar verir.

Kuş, dervişe acır: Süleyman (a.s)'a öyle yapmayın! Süleyman (a.s): Ne yapayım? Kuş: Bunun kolunu kırarsanız, kolu iyileştikten sonra aynı şeyi yine yapabilir.

Süleyman (a.s): Peki, ne yapalım? Kuş: Siz bunun üzerindeki derviş hırkasını çıkarın. Derviş hırkasını çıkarın ki! Diğer kuşlar benim gibi aldanmasın.

İşte kaderimizin iyi olmasını istiyorsak, amellerimizi güzelleştireceğiz. Kılavuzumuz Kur'an-ı Kerim, rehberimiz rasulullah (s.a.v.) olacaktır. Rasulullah (s.a.v.)'in ahlakıyla ahlaklanıp güvenilir kişi olursak bunu da amellerimize yansıtırsak, özümüz sözümüz bir olupta doğruluktan ayrılmazsak, kaderimizin güzel olacağı ümidini taşıyabiliriz.

KADERİMİZDE CENNETE VEYA CEHENNEME GİDECEĞİMİZ BELLİ. O HALDE BU DÜNYAYA NİÇİN GÖNDERİLDİK? ÇALIŞMAMIZA NE GEREK VAR?

Evet, yaptığımız ve yapacak olduğumuz her şey aşağıdaki ayet-i kerimede belirtildiği gibi, muhakkak kaderimizde yazılıdır. Bizlerde bu yazılan kaderimizi yaşayacağız. Ama kaderimizin yazılı olması bizim irademizi zorlayıcı değildir.

Çünkü: Yaşadığımız ve yaşayacağımız yazılmış olan kaderi zaten biz bilmiyoruz. Bilmeden irademizle yaşadığımız kaderden Allah'ı nasıl

sorumlu tutabiliriz. Cenab-ı Hakk; ayet-i kerimede şöyle buyuruyor.

“Kıyamet saatinin ne zaman geleceğini yalnız Allah bilir. Yağmuru da O indirir, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez. Her şeyi mükemmel tarzda bilen ve her şeyden haberdar olan, Allah’tır.” (Lokman, 31/34).

Bu ayet-i kerime, Allah’ın her şeyi bilmesiyle alâkalıdır. Ama bunun Allah tarafından bilinip yazılmış olması, irademizin olmadığı veya bir robot gibi olduğumuz anlamına gelmiyor. Cenab-ı Hakk bunları bilip kader defterlerine yazmasına rağmen, hiç de endişe etmiyoruz, yatağımızda rahat uyuyor, yeme içme ile ilgili bir sorunumuzda olmuyor. Önceden gidip biletimizi alıyoruz ve tereddütsüz yerimize oturuyoruz. Kimsede niye buraya oturdun demiyor ve gideceğimiz yere ulaşıyoruz. Demek ki; Cenab-ı Hakk’ın sonsuz ilmiyle tercihimizi hangi yönde kullanacağımızı bilmesi ve ona göre kaderimizi önceden takdir edip yazmasının bir mahsuru görünmüyor. Bilakis; Cenab-ı Hakk’ın sonsuz ilmiyle tercihimizi hangi yönde kullanacağımızı bilmesi ve ona göre kaderimizi önceden takdir edip yazması, O’nun büyüklüğünü gösterdiği gibi bizim de imanımızı artırır ve O’na daha iyi kul olmamız için, kulluk şuuruna ermemizi sağlar.

Güneş ve Ay tutulması gibi astronomik hâdiseler önceden tespit edilip ilmî raporlara, takvimlere günü, saati ve dakikası kaydedilir. Şimdi Güneş veya Ay tutulması, ilim ehlince tespit edildiği

için veya takvimlerde yazıldığı için mi? gerçekleşir. Yoksa o saatte Güneş veya Ay tutulması gerçekleşeceği önceden ilim adamlarınca hesaplanıp tespit edildiği için mi? tutulur. Gerçek şu ki, Güneş ve Ay takvimlerde yazılı olduğu için tutulmuyor. Bilakis; Güneş veya Ay zaten tutulacaktı, sadece astronomik hesaplarla tutulacağı önceden bilinip takvimlere yazılmıştır.

İşte; nasıl ilim adamlarınca gelecekte olacak hadiseler önceden tespit edilip yazılır. Öylede; Allah'ta bütün varlıkların yaşamlarını önceden tespit edip yazar. Allah'ın kaderimizi bilmesi ve yazması müdahale etmesi anlamı taşımaz. Allah, kaderimizi şöyle olacaktır diye yazmıştır, şöyle olsun diye yazmamıştır. Kul iradesini kullandığı zaman, kulun irade ettiği şey kulun imkânları dâhilinde ise, Allah; kulun isteklerini de göz önünde bulundurarak o fiili yaratır. Dolayısıyla; bizim mesuliyetimiz irademizi Allah'ın şer-i emirleri doğrultusunda kullanmaktır. Allah bizim bu isteklerimizi kabul edip o fiili yaratacağı gibi; bilemeyeceğimiz hikmetine binaen erteleyebilir veya başka bir fiile dönüştürebilir. İşte insanlar irade, kudret ve fillerini Allah kaderlerine yazdığı için yapmaz, bilakis kişi; irade ve kudretiyle kendi fillerini işler.

Sorulan soruya birde şu açıdan bakacak olursak: Acaba kullarının ilerde ne yapacaklarını bilmeyen, hiçbir şeyden habersiz, kıyametin ne zaman kopacağı, insanların doğumu, yaşamı ve ölümüyle ilgili fikri olmayan bir ilah olur mu? Böyle bir ilâhın her şeyi yarattığına, her şeyi idare

ettiğine, her şeye güç yetirebildiğine nasıl iman edilebilir? Bütün ihtiyaçlarımızı ondan nasıl isteyip, ona nasıl dua edebiliriz?

Bir öğretmen sınıfındaki öğrencileri imtihana tabi tutmadan onlara not verip bir kısmını mükâfatlandırıp cezalandırabilir mi? Elbette mükâfatlandırıp cezalandıramaz. Çünkü: Ceza görecek olan öğrenciler öğretmene itiraz edip şikâyette bulunacaklardı. Eğer bizi imtihan etseydin biz zayıf not almazdık, diyerek öğretmeni suçlayacaklardı.

Aynen öylede; Cenab-ı Hakk bizleri şu dünya imtihanına sokmadan cennete veya cehenneme gönderseydi, o vakit cehenneme giden insanlar bu karara karşı çıkıp; eğer sen bizi imtihan etseydin biz cehenneme gitmeyecektik, diye itiraz edeceklerdi.

Cenab-ı Hakk, ezeli ilmi ile bizim akıbetimizi bildiği halde, bu neticeleri bizlere dahi bildirmeyerek gizli tutmuştur. Sadece bizlere bir uyarıcı olarak peygamberleri göndermiş ve kılavuz olarak ta kitaplarını indirmiştir. Aynı zamanda hesap gününde de itiraza mahal bırakmamak için şu dünyayı bir imtihan meydanı olarak yaratmış, bizleri de bu âleme imtihan olmak için göndermiştir. İşte bunlardan dolayı, insanlar ahirette amellerine göre mükâfat veya ceza aldıklarında itiraz edemeyeceklerdir.

Yaratılışımızın en yüksek gayesi ve fıtratın en yüce neticesi Allah’a iman etmekle beraber, Allah’ı mabut tanımak ve O’na ibadet etmektir. “Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye

yarattım.” (Zâriyât, 51/56). İbn-i Abbas (r.a) “bana ibadet (kulluk) etmeleri için yarattım” yerine “beni bilip tanımaları için yarattım” şeklinde tefsir etmiştir. İşte Allah; insanların hem kendisini tanımaları, hem kulluk etmeler için bu âleme göndermiştir. Yani yaratılışımızın gayesi, bu vazifeleri icra ederek imtihanı kazanmaktır.

Bu maksatların hiçbirisi bizim cennete veya cehenneme gitmemize engel değildir. Allah tarafından bilinmesiyle de yok olmamaktadır. İşte bu yüzden Cenab-ı Hakk’ın ezeli ilmiyle akıbetimizi bilmesi, bizim bu dünyaya boşuna geldiğimiz manasına gelmez. O halde biz; “Kaderimizde cennete veya cehenneme gideceğim belli iken bu dünyaya niçin gönderildik.” diyemeyiz. Zira âlemin yaratılmasındaki en yüce gaye, insanların cennete veya cehenneme gitmesi değil, Allah’a iman ve itaattir.

O halde insan; Allah kaderimi yazmış, ben zaten kaderimi yaşayacağım deyip yan gelip yatamaz. Zira Allah, biz daha dünyaya gelmeden kader defterimizi yazmış ama bizi o yazdığı kadere göre cebri olarak hareket etmeğe mecbur kılmış değildir. Bilakis, cüz’i irademizle neyi tercih edecek ve hangi fiili işleyeceksek, ezeliyet sıfatı ile bilmiş ve kader defterimize yazmıştır. Kader defteri, Allah’ın ilminin bir tecellisidir. İlim ise zorlama sıfatı değildir.

İmam-ı Rabbani; Mektubatında şöyle bir hadiseyi aktarmaktadır: “Cebrail (a.s); Resûlullah (s.a.v)’e gelmiş ve yarın sabaha bir gencin vefat edeceğini haber vermiş. Resûlullah efendimiz de o

gencin haline merhamet etmiş. Genci yanına çağırarak, bir isteğinin olup olmadığını sormuş. Genç de “bakire bir kızla evlenmek ve helva yemek isterim” demiş. Resûlullah efendimiz, gencin istediği iki şeyin hemen hazırlanmasını buyurmuş.

Sonra o akşam olmadan bakire bir kız bulunur. Gece olunca, genç eşiyle baş başa kalırlar. Tabakla helva da önlerinde hazır beklemektedir. Tam o sırada bir dilenci gelip kapıyı çalar. Allah için bir şey ister. Bunun üzerine o genç, tabakla helvayı dilenciye verir.

Sabah olunca Resûlullah efendimiz, o gencin ölüm haberinin gelmesini beklemeye başlamış. Haber gecikince: O gencin durumundan bana bir haber getirin demiş. Giderler hemen o gencin yanına uğrarlar. Gencin neşe ve sevinç içinde olduğunu söylerler.

Resûlullah efendimiz, bu işe hayret etmiş. Bu sırada Cebrail de gelip şöyle demiş: O genç, helvayı sadaka olarak verdi; o belâ da ondan gitti.

Sonra bakarlar ki; gencin yastığı altında karnı patlayacak derecede helva ile dolu, zehirli bir yılan ölü olarak bulunur.” [251]

Yukarıda bahsi geçti, kesinlikle Levh-i Mahfuzdaki kader defterinde değişiklik olmaz. Şayet kulun yapacağı iyi bir amelden sonra kaderinde değişiklik olacaksa, bu değişiklikte Levh-i Mahfuzdaki kader defterinde yazılıdır.

---

[251] İmam-ı Rabbani; Mektubat, 217. Mektup.

Cenâb-ı Hakk: Kulun yapmış olduğu güzel bir hareketinden dolayı, ilm-i ezelînin bir nevi olan kudret defteri hükmündeki Kitab-ı Mübin kaza defterinin, Levh-i Mahv-İspat sahifelerindeki kişiyle ilgili takdir ve tasarrufunu dilediği gibi değiştirir.

Cenâb-ı Hakk Kur'an'ın hiçbir ayetinde kul ile Rabbi arasına bir "kader" engeli koymamıştır. Kitab-ı Mübin kaza defterinin Levh-i Mahv-İsbat sayfaları değişmez bir yazı olsaydı; irade, kudret ve amele gerek kalmazdı. Ama Kur'an'ı Kerim; kulun, Allah'a karşı her an duada bulunup, O'na yalvararak sığınmasını istemektedir. Allah ise her an dualara cevap verip ve duaları kabul edendir. Demek ki Allah; kulun ameline, duasına ve ihlâsına göre muamele yapmaktadır.

Aşağıdaki menkıbeleri, meselemize ışık tutması amacıyla, aktarmaya çalışayım. Vaktiyle Hoca efendiyle birlikte hapis yatan birisi şöyle dedi: Hocam, "Ben kaderin mahkûmuyum. Namaz kılmak istiyorum ama kılamıyorum. Demek ki; benim kaderimde namaz kılmamak varmış" dedi.

Hoca efendi latife yaparak dedi ki: "Sen benim yıllardır arayıp da bulamadığım kimsesin. Demek kaderi okuyabiliyorsun. Söyle, benim kaderimde ne var?" demiş. Adam şaşırıp kalmış, diyecek bir şey bulamamış.

Hoca efendi devam ederek: "Bak şurada çeşme var, abdest al iki rekât namaz kıl, bak o zaman kaderin nasıl değişecek. Kaderinde namaz kılmak olacak" demiş.

Her nedense kader daha çok günahlarda kullanılıyor. Öğrenciler zayıf aldıklarında, hoca zayıf verdi derler. Dersinde başarısız olduğu için hocanın zayıf verdiğini söylemez.

Maalesef günah işleyenler de kendi kesbi olduğunu düşünmez, ne yapayım kaderim böyleymiş diyerek kadere yüklemeye çalışırlar. Böylece şeytanın tuzağına düşer ve hata yaparlar.

Hz. Ömer'in halifelik döneminde birisi hırsızlık yapar ve yakalanır. Kendisine had cezası uygulanacaktır. Adam had cezasını duyunca, "Ya Ömer, ben ne yapabilirdim? Bu benim kaderimmiş" der.

Hz. Ömer, had cezasını uygulattığı gibi, ayrıca Allah'a iftira atmaktan dolayı da sopa vurdurur.

KADER ADALET EDER

Kaderin adalet etmesi demek: Adil bir şekilde, hak ve hukuk gözetilerek, doğru olanın yapılması ve hakkın yerine getirilmesi demektir. Kaderin adalet etmesi olmazsa: O zamanda; adalet yerine getirilmemiş, hak ve hukuk gözetilmemiş, doğru olan yapılmamış ve zulüm yapılmış olur.

Zaten herkesin işlediği iyi veya kötü amel karşılığında kader adalet edecek. Bu dünyada adalet etmese de muhakkak ahirette adalet yerini bulacak. Biz genellikle bu dünyaya baktığımız için, kişilerin iyi veya kötü amelleri sonucu hak yerini buldu kader adalet etti diyoruz. Esasında eninde sonunda bu dünyada olmasa da, muhakkak ahirette hak yerini bulacak kader adalet edecektir.

Bir kimse geçmişte bir suç işler ve bu suçunu belki zaman içerisinde unutur, başkaları o kişinin işlemiş olduğu suçu da bilmez yâda hatırlamaz, dolayısıyla o an o suçtan ceza almaz. İleriki zaman içerisinde, bu suç işleyen kimse hiç karışmadığı ve tamamen suçsuz olduğu bir olaydan dolayı ceza alır ve cezasını çeker. Hâlbuki adamın bu olay ile hiçbir ilgisi yoktur. İşte kader bu adamın geçmişte işlediği suçtan dolayı çekmediği cezayı, ilgisi olmadığı olaydan dolayı aldığı ceza ile çektirir. İşte kader adalet etmiş olur.

Başkaları o kişinin işlemiş olduğu suçu bilmedikleri yâda hatırlayamadıkları için, önceden suç işleyen bu kişiye; ilgisi olmadığı olaydan dolayı ceza vererek, zulmetmiş olurlar. İşte kader adalet etmiş, insanlar da zulmetmiş olur.

Yine bir kimse geçmişte gizli bir iyilik yapar; bu yaptığı iyiliği unutur gider. Kimse onun yaptığı o iyiliği bilmez. O an o iyiliğin karşılığını almamış gibi görünsede, bir gün hiç ümidinin olmadığı bir anda karşılıksız iyilik görür. Yine kader adalet etmiş olur. Bu gördüğü iyilikten dolayı da, insanlar nazarında bu kişiye iyilik yapılmış gibi görünür. İşte kader adalet etmiş, insanlar da iyilik yapmış olurlar.

Hiçbir iyilik veya kötülük karşılıksız kalmaz. Atalarımız: “İyilik yap denize at, balık bilmezse halık bilir” demişler. Başka bir atasözüde de: “El için kuyu kazan, kendi düşer kuyuya” demişlerdir. Bizim görevimiz haktan yana olmalı ve salih amel işlemeye çalışmalıyız. Kimsenin yaptığı yanına kâr kalmaz. Çünkü Allah adil-i mutlaktır; imhal eder, yani mühlet verir; ama asla ihmal etmez.

Üstad Bediüzzaman; Kur'an'ın takib ettiği esas maksatların ve asli unsurların; tevhid, risalet, haşir, adalet olmak üzere dört unsur olduğunu beyan etmiştir. Demek ki! Kur’an-ın yeryüzüne indirilme sebepleri olan dört sebepten bir tanesi adaletmiş.

Cenab-ı Hakk’ın kudret sıfatı, insanın kaderini fiile geçiren sıfattır. Kader, bir kimsenin günahını ve bunun cezasını ilme göre takdir ediyor, kudret sıfatı ise vakti gelince fiile geçiriyor. İnsan günah veya sevap işlenmeye yöneldiği zaman kudret sıfatı, kaderin adalet etmesi için devreye girer. Cenab-ı Hakk; dilediğini yapmaya kudreti olduğu halde durup dururken insanı ne cezalandırır nede mükâfatlandırır.

İnsanlar için, Cenab-ı Hakk’ın kudret sıfatının devreye girmesi şu dört şekilden biriyle olabilir.

Birincisi: Cenab-ı Hakk; insanı imtihan etmek için kudret sıfatını devreye sokabilir.

İkincisi: Yapılan tercihlere göre, Cenab-ı Hakk kudret sıfatını devreye sokabilir.

Üçüncüsü: Yapılan dualar neticesinde, Cenab-ı Hakk kudret sıfatını devreye sokabilir.

Dördüncüsü: İşlenilen ameller neticesinde Cenab-ı Hakk kudret sıfatını devreye sokabilir. Cenab-ı Hakk; insanların işlediği günahları yüzünden ahirette ceza çekmemeleri için, kaderin adalet etmesiyle bu dünyada cezalarını çektirmek için kudret sıfatını devreye sokabilir. Yâda Cenab-ı Hakk; insanların işledikleri iyi bir amelinden dolayı, dünyada mükâfat vermek için yine kudret sıfatını devreye sokabilir.

Kaderin adalet etmesi genellikle dördümcü maddeye göre gerçekleşmektedir. İnsanların işlediği bir günah yüzünden, yâda işledikleri iyi bir amelden sonra devreye girmektedir.

Gelelim kaderin adalet etmesi ve beşerin zulmetmesi meselesine: Dördüncü olarak bahsettiğimiz, Cenab-ı Hakk; kaderin adalet etmesi için, insanın iyi veya kötü önceden işlemiş amellerinden dolayı devreye sokmasıyla alakalıdır.

Şöyle ki; bir kimse geçmişte gizli bir suç işler ve bu suçunu gizler, kimse o kişinin işlemiş olduğu suçu da bilmez, dolayısıyla o suçtan dolayı ceza almaz. İleriki bir zaman içerisinde, bu kimse hiç karışmadığı ve tamamen suçsuz olduğu bir olaydan dolayı ceza alır ve cezasını çeker. Hâlbuki adamın bu olay ile hiçbir ilgisi yoktur. İşte kader bu adamın geçmişte işlediği suçtan dolayı çekmediği cezayı, ilgisi olmadığı olaydan dolayı aldığı ceza ile çektirir. Kader bu şekilde adalet etmiş olur. Kaderin adalet etmesi genellikle kişinin ilgisi olmadığı bir olaydan dolayı birisinin iftirasına uğramasıyla yâda yanlış anlaşılmaya vesile olacak bir durum ortaya çıkmasıyla ortaya çıkmaktadır. İnsanlar böyle bir kişiye işlemediği şuçtan dolayı bu şekilde zulum yaparlar. Kader de adalet etmiş, insanlar da zulum etmiş olurlar.

Yine bir kimse geçmişte gizli bir iyilik yapar; bu yaptığı iyiliği gizli tutar. Kimse onun yaptığı o iyiliği bilmez. O iyiliğin karşılığını almamış gibi görünse de, bir gün hiç ümidinin olmadığı bir anda karşılıksız iyilik görür. Kader yine adalet etmiş olur.

Bundan dolayı insan; başına gelen musibet ve belalara isyan etmemeli. Acaba hangi karıncayı öldürdüm, hangi karınca yuvasını bozdum, nerede bir hata işledim de bu başıma geldi diye, kendisini muhasebeye çekmelidir. Kusurunu kendinden bilip tövbe ve istiğfar etmeli. İşte hayatımızda başımıza gelen musibet ve belalara bu nazarla bakmalıyız.

Şu da iyi bilinmeli; kimse yaptığının yanına kar kalacağını sanmasın. Çünkü Allah adil-i mutlaktır; imhal eder, yani mühlet verir; ama asla ihmal etmez. Tarihte olduğu gibi nice Nemrutlar firavunlar helak olup gitmişlerdir.

Hz. Ali (r.a) bir defasında yanındakilere: “Ben kimseye ne bir iyilik ve nede kötülük yapmadım!” dedi. Oradaki insanlar şaşırdılar ve: “Efendim, bu nasıl olur? Kötülük yapmadığınız doğru, fakat hiç kimseye bir iyilik yapmadınız mı? Bizler sizin çok iyiliğinizi gördük!” dediler.

Hz. Ali (r.a): “Ben her ne yaptımsa kendime yaptım” dedi ve şu ayeti okudu: “Kim bir iyi amel yaparsa, bu onun kendi faydasınadır. Kim de bir kötü amel yaparsa, bunun zararı kendi nefsinedir. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz. O size hak ettiğinizi verir.” (Câsiye, 45/15).

Kaderin adalet ettiği bir yerde, bir kimse zulme uğrarsa kaderin bir gün adalet edeceğini bilir kendisini üzmez ve karamsarlığa düşmez. Kötülük yapmak isteyen bir kişiye de, kaderin bir gün adalet edeceğini hatırlatır, yapacağı kötülüğün bir gün kendi başına da geleceğini düşündürür, kötülük yapmaktan vaz geçirir. İşte kaderin adalet etmesi,

zulme uğrayanı kederden kurtardığı gibi, kötülük yapmak isteyeni de kötülük yapmaktan alıkoyor.

İnsanlar başına gelen musibetler ve uğradığı zulümlerden sonra, bir gün muhakkak kaderin adaletiyle karşılaşacaktır. Bir insanın yapmadığı bir işten dolayı o insana birileri zulüm yapabilir. Fakat kader o insanın gizli hatalarına binaen, birilerinin eliyle yapılan musibetle o insanı hem terbiye eder, hem hatasına kefaret yapar.

Allah'ın adaletinin kadere yansımasıyla herkes yaptığının karşılığını ahirette alacağı gibi bu dünyada da alır. Böyle bir adalet te insanı kedere düşmekten kurtarır.

Şuda unutulmamalı insanın başına gelen her musibet ve zulüm, illa kendi işlediği günahları ve yaptığı zülümler neticesinde olacak diye bir kayıt olamaz, Cenab-ı Hakk'ta imtihan etmek için insana musibet verebilir.

Aşağıdaki kıssalar mevzumuza iyi bir örnek teşkil etmekte olduğu için yazmayı uygun bulduk.

Harun Reşit'in ibretlik kıssası:

Harun Reşit'in bahçesinde bir gülfidanı vardı. Bu gülfidanının gülünü merak ediyordu. Bahçıvanına, fidanın bakımını iyi yapmasını, gül açtığında da, gülünü kimseye kopartmadan kendisine getirmesini emretmişti.

Halifenin emrini yerine getirmek için, gece gündüz fidanın üzerine titreyen bahçıvan; bir gün, henüz yeni açılmış olan gülün dalına konan bir bülbülün, gülü gagalayarak yapraklarını uçurup,

darmadağın ettiğini görür ve durumu üzülerek halifeye arz eder. Halife durumu anlayınca: Üzülme bahçıvan efendi, bülbülün yaptığı yanına kâr kalmaz der. Ferahlayan bahçıvan, tekrar ağaçların arasındaki işine döner.

Bir gün bakar ki, otların arasında dolaşan bir yılan, o bülbülü ağzına almış, dikenlerin arasına doğru kayıp gidiyor. Durumu halifeye arz eder. Halife: Üzülme, yılanın da ettiği yanına kâr kalmaz der.

Bir müddet sonra bahçıvan, yine otlar arasında dolaşırken, işi azıtan azgın yılan, bahçıvanın ayağına dolanır ve onu sokmaya çalışır. Bahçıvan, elindeki kürekle kendini kurtarır ve yılanı öldürür ve durumu da halifeye arz eder. Halife Harun Reşit: Üzülme bahçıvan, senin yaptığın da yanına kâr kalmaz der.

Aradan zaman geçer ve bahçıvan, bir suç işler. Halife de, cezalandırılması için hâkimin huzuruna sevk eder. Ancak, bahçıvan, hâkimin bütün suallerini cevapsız bırakır. Ben ancak halifeye karşı konuşurum. Başka kimse, benden cevap alamaz der.

Nihayet Harun Reşit'in huzuruna getirilen bahçıvan, şöyle konuşur. Efendim; siz "bülbülün yaptığı yanına kâr kalmaz" dediniz; onu yılan yuttu. "Yılanın da yaptığı yanına kâr kalmaz" dediniz; onu da ben öldürdüm. Benim de yaptığımın yanıma kâr kalmayacağını söylediniz; işte o da oldu. Zat-ı Şahaneniz, benim kusurumu affedip, bağışlayınız! Siz bana etmeyiniz ki, size de bir eden bulunmasın.

Bahçıvanın bu sözleri, Halife Harun Reşit'in çok hoşuna gider. Kendi şahsına karşı suç işleyen bahçıvanın kusurunu affederek onu bağışlar. Evet atalarımız, "Etme bulma dünyası" "Eden bulur" sözü de bu mânâyı işaret eder.

Aşağıdaki ayet-i kerimelerde bildirildiği gibi; büyüklüğün şanı, sana yapana aynısını yapmak olmayıp, onu affetmektir. Geçmişteki olaylardan ibret almaktır. "İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir". (Rahmân; 55/60).

Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir. (A'râf; 7/199).

Bir kötülüğün karşılığı aynı kötülükle ceza çekmesidir. Ama kim bağışlar, düzeltme yolunu tutarsa onun mükâfatını Allah verir. Hiç şüphe yok ki O haksızlık edenleri sevmez. (Şûra; 42/40) buyurulmaktadır

Onlar, Rablerinin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli olarak ve açıktan Allah için harcayan ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldıranlardır. İşte bunlar için dünya yurdunun iyi sonucu vardır. (Ra'd, 13/22).

Yine bu kıssada da; kaderin adalet ettiğini görüyoruz. Bir yerde, bir kimse zulme uğrarsa kıssada da görüldüğü gibi, kaderin bir gün adalet edeceğini bilir, kendisini üzmez ve karamsarlığa düşmez. Kötülük yapacak bir kişi de, kaderin bir gün adalet edeceğini bilir, yapacağı kötülüğün kendi başına geleceğini düşünür, onun sıkıntısıyla yaşar ve bir daha kötülük yapmama gayretine girer.

Yukarıda kötülük yapanlara
karşı kaderin nasıl adalet ettiği anlattık. Bir kimse kötülük yapar da, hiç dahli olmadığı bir olayda cezasını çektiği gibi, şimdi de yapılan iyilik karşısında kaderin nasıl adalet ettiği görelim.

Kaderin adalet ettiği bir yerde, insan iyilik yapar ve yaptığı iyiliği unutur gider. İnsan unutur ama o iyiliği Cenab- ı Hakk unutmaz, kader bir gün adalet eder o iyiliğin karşılığında kat kat mükâfata ulaşabilir. İşte aşağıdaki hikâyede bir bardak sütte, kaderin nasıl adalet ettiğini göreceğiz.

Atalarımız: “İyilik yap denize at, balık bilmezse Halık bilir” demişler. Bu hikâyede iyiliğin kıymetini hem balığın bildiğini, hemde yüce yaratıcının kaderle nasıl adalet ettirdiğini göreceğiz.

Geçmişte yaşanmış ibretlik bir bardak sütün hikâyesi:

Howard Kelly, yoksul bir ailenin çocuğuydu. Okul masraflarını karşılamak için kapı kapı dolaşarak eşyalar satardı.

Birgün, hiçbir şey satamamıştı ve karnı da çok acıkmıştı. Artık çalacağı ilk kapıdan yiyecek birşeyler istemekten başka çaresi yoktu.

Önüne gelen ilk kapıyı çaldı. Kapıyı sevimli genç bir bayan açtı. Çocuk; kapıyı açan sevimli genç bayanı görünce utandı. Yiyecek bir şeyler istemek yerine, yalnızca: ”Affedersiniz, bir bardak su rica edebilir miyim?” diyebildi.

Genç bayan, çocuğun aç olabileceğini düşünerek, çocuğa kocaman bir bardak süt getirdi.

Çocuk, sütü yavaş yavaş içine sindirerek içti. Genç bayana “Çok teşekkür ederim, borcum ne kadar?” diye sordu.

Genç Bayan: “Borcunuz yok” diyerek, yüzünde sıcak bir gülümsemeyle devam ederek: ”Annem bize, gösterdiğimiz şefkat ve nezaket karşılığı olarak asla bir bedel ödenmesini beklemememizi öğretti” dedi.

Çocuk: “O halde size çok teşekkürler, yürekten teşekkür ederim” dedi.

Howard Kelly, evin önünden ayrıldığı zaman kendisini yalnızca bedensel olarak değil, ruhsal olarak da güçlü hissediyordu. Howard Kelly zamanla kendini çok iyi yetiştirir, çevresinde bilgi tecrübesine başvurulan bir uzman doktor olur.

Yıllar sonra genç bayan çok ender rastlanan bir hastalığa yakalanmıştı. Yöredeki doktorlar çaresiz kalınca, hastalığı ile ilgili araştırmalar yapılması için onu büyük kente gönderdiler. Genelde görüşüne başvurulduğu Dr. Howard Kelly, muayene etmesi için çağrılır. Muayene etmesi için çağrıldığı hastanın hangi kasabadan geldiğini duyunca heyecanlandı. Yıllar geçmesine rağmen, yıllar önce kendisine sevgiyle yaklaşan bayanı ilk gördüğü anda tanıdı. Yaşlı bayanın sağlığına kavuşması için elinden geleni yaptı.

Uzun süren tedaviden sonra bayan sağlığına kavuştu. Hasta taburcu edilirken önüne getirilen faturaya Dr. Howard Kelly, şöyle bir baktı ve üstüne bir şeyler yazarak zarfın içine koydu ve hasta bayanın odasına gönderdi.

Kadın elleri titreyerek aldı zarfı eline. Açmaya korkuyordu. Hastane faturasını asla ödeyemeyeceğini ve geri kalan yaşamı boyunca bu faturayı ödemek için çalışacağını biliyordu. Sonunda zarfı açtı ve faturaya iliştirilmiş bir not dikkatini çekti. Kâğıtta şunlar yazılıydı: “Hastane giderlerinin tamamı bir bardak süt karşılığı ödenmiştir.”

Yine bu kıssada da; kaderin adalet ettiğini görüyoruz. Aşağıdaki ayetlerde de görüleceği gibi; insanlar yaptıkları iyilikleri hem Allah rızasını kazanmak, hem de insani bir görev olarak yaparlar. İşte yüce yaratıcının rahmeti de çok geniş olduğu için, insanların yaptıkları bu iyilikleri karşılıksız bırakmaz, misli misli karşılığını vermektedir.

Allah'ın rahmeti, iyilik edenlere yakındır. (A'raf; 7/56).

Erginlik çağına erişince, kendisine hüküm ve ilim verdik. İşte Biz, iyilik yapanları böyle ödüllendiririz. (Yusuf, 12/22).

De ki: "Ey iman eden kullarım, Rabbinizden sakının. Bu dünyada iyilik edenler için bir iyilik vardır. Allah'ın arz'ı geniştir. Ancak sabredenlere ecirleri hesapsızca ödenir." (Zümer; 39/10).

İşte yukarda hem hikâyede hem de ayetlerde bahsedildiği gibi; kaderin adalet etmesi, zulme uğrayanı kederden kurtarıp, kötülük yapmak isteyeni de kötülük yapmaktan alıkoyduğu gibi, yine kaderin adalet ettiği bir yerde, insanın yaptığı iyilik bir gün karşısına çıkar, o iyiliğin karşılığında kat kat mükâfat görebilir.

Böylece kaderin adalet etmesiyle, insan kederden kurtulduğu gibi, hem de iyilik yapmak için şevki artar. Daima iyilik yapmanın sevdasına düşer, iyilik yapmanın yollarını arar. Yaşamından haz duyar, geleceğe ümitle bakar.

Yine Hz. Musa (a.s)'ın üç kişiyle ilgili ibretlik kıssası da bizim konumuza ışık tutmaktadır.

Allah (c.c) Musa (a.s)'a: Ya Musa sana acayipten bir sır bildireyim mi? buyurdu. Musa (a.s) da: Göster ya Rabbi! Diye iltica etti. Allah tarafından: Ya Musa! Git filan yerdeki çeşmenin başında kimse görmeyecek şekilde bir yere gizlen ve bekle! Emri geldi. Musa (a.s) gitti, tarif edilen çeşmeyi buldu ve beklemeye başladı.

Biraz sonra atlı bir adam çeşmenin başına geldi, atından indi, altın kesesi bağlı olan kemeri çeşmenin üstüne koydu, kendisi su içip atını suladı ve zaruri ihtiyaçlarını tamamlayıp atına bindi gitti. Fakat giderken altın kesesi bağlı olan kemeri çeşmenin üstünde unuttu. Çok geçmeden bir çocuk geldi, o da su içti ve yolcunun unuttuğu altın kesesi bağlı olan kemeri alıp gitti. Aradan çok zaman geçmeden bu sefer bir âmâ geldi, abdest aldı ve bir kenara çekilip ibadete başladı.

Biraz sonra altın kesesi bağlı olan kemeri unutan atlı adam geri geldi. Altın kesesi bağlı olan kemerini çıkarıp bıraktığı yere baktı ki, orada yok. Doğru âmâ'nın yanına vardı ve altın kesesi bağlı olan kemerini unuttuğunu, vermesini söyledi. Âmâ: Görüyorsun ki, iki gözüm de görmüyor. Ben kese falan almadım diyerek adamı iknaya çalıştı ise de,

adam bir türlü inanmadı. Altın kesesi bağlı olan kemeri sen aldın, vermiyorsun diyerek, âmâ'ya vurdu, o da düşüp öldü. Adam altın kesesi bağlı olan kemeri bulamadı gibi, âmâ'yı da öldürmüş oldu.

Hz. Musa gizlendiği yerden manzarayı buraya kadar takip etti ve sırrına vakıf olamadığı bu hadisenin mahiyetini öğrenmek için Cenab-ı Hakk'a ilticada bulundu. Allahü Teâla meseleyi şöyle izah buyurdu: Ey kelimim Musa! Altın kesesi bağlı olan kemeri alan çocuğun babası daha evvel o atlı ağanın hizmetinde çalıştı ve ağa da onun hakkını vermemişti. Şimdi hakkını almış oldu.

Âmâ ise, daha evvel o ağanın babasını öldürmüştü. Sonra gözleri kör olduğu için onu tanıyan çıkmadı ve unutuldu gitti idi. Ama ben unutmadım ve âmâ'nın ölümünü o adam vasıtasiyle yaparak kısası yerine getirmiş oldum. Bu hadise karşısında Musa Aleyhisselam; Allah'a şükrederek secdeye kapandı. [252]

Yine bu kıssada da olduğu gibi, kaderin adalet ettiğini ve kaderin adalet etmesi kederin ilacı olduğunu görüyoruz.

Hz. Yusuf kıssasında da kaderin adalet etmesine şahit olmaktayız.

Kur'an-ı Kerim'de Yusuf suresinde Hz. Yusuf kıssası şöyle anlatılmaktadır. Bir zaman Yusuf babasına, "Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı bana secde ederken gördüm" demişti. (Yusuf, 12/4). Yusuf bu rüyayı, henüz çocuk

[252] İmam-ı Gazzali; Keşfu'z-Zunun et-Tibru'l- Mesbuk fi-Nasihati'l-Mülükkubat, s119.

yaşlarında iken görüyor. Rüyasını Kur'an da, "kuvvet ve basiret sahibi olarak zikredilen" babası Hz. Yakup'a anlatıyor. (Sad, 38/45). (Babası) "Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insana apaçık düşmandır." (Yusuf, 12/5).

"Böylece Rabbin seni seçecek; sana ehadisin te'vilini (rüyaların tabirini) öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi, sana ve Yakup soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Şüphesiz ki Rabbin; Alîm'dir, Hakîm'dir" dedi. (Yusuf, 12/6).

Bu rüya üzerine Hz. Yakup, Yusuf'unu elinden geldiğince korumaya başlar. Zaten Yusuf'u çok seviyordu, birde rüya devreye girince, bu sevgi, şefkat, himaye daha da arttı. Daha önceki yanan sevgi ve şefkat ateşi, etraftakiler tarafından bariz bir şekilde fark ediliyordu.

Yusuf'u bir an olsun yanından ayırmaz oldu. Artık Yusuf güzelliği yanında, ayrıca yüksek bir ahlaka sahip olmuştu. Bu kadar hasletlere sahip bir çocuk, herkesin dikkatini çektiği gibi, anneleri ayrı diğer kardeşlerinde, dikkatini bir şey vesile olarak çekiyor.

(Bu vesileler; Hz. Yakup'un sevgi ve şefkati olabilir, Yusuf rüyasını babasına anlatırken, birileri duymuş olabilir veya şeytan vesvese vermiş olabilir). Kardeşler, Yusuf ve Bünyamin'i kıskanmaya başlarlar. [253]

[253] Taberî; Tarih, c-1, s-165.

Hz. Yusuf'un kardeşleri; Hz. Yusuf'u kıra gezmeye götürme bahanesiyle Hz. Yakup'tan izin alırlar. Kıra götürürler ve orada Hz. Yusuf'a işkence yaparlar ve ardından da kuyuya atarlar. Hz. Yusuf'u kuyudan mısırlı tacirler çıkarırlar ve Mısırda cüz'i bir fiata Mısırlı azize satarlar. Mısırlı azizin evinde gençlik çağına gelince Hz. Yusuf'a azizin eşi sarkıntılık yapmaya kalkar ve suçunu Hz. Yusuf'un üzerine yıkar. Sonuçta Hz. Yusuf zindana atılır.

Hz. Yusuf zindanda iki kişinin rüyasını yorumlar Zindandaki mahkûmlardan birisi Hz. Yusuf'un rüyayı yorumladığı gibi zindandan çıkar. Belirli bir zaman sonra Mısır'ın Meliğ'i bir rüya görür ve rüyasının tabir edilmesini ister. Zindandan çıkan mahkûm ben bu rüyanın tabirini yapacak kişi biliyorum der ve zindana gönderilir. Hz. Yusuf rüyayı yorumlar, bu yorum Meliğ'in çok hoşuna gider. Melik Hz. Yusuf'u zindandan çıkartır ve Mısır hazinelerinin başına geçirir.

Hz. Yusuf hazinelerinin başında iken, Mısır'da kıtlık baş gösterir. Mısır'da kıtlık baş gösterince Hz. Yusuf'un Bünyamin'in haricindeki kardeşleride erzak almak için saraya gelirler. Kardeşler Hz. Yusuf'u tanıyamazlar ama Hz. Yusuf onları tanır.

Hz. Yusuf kardeşlerinin erzağını verir ve bir daha kardeşinizi getirmezseniz size erzak vermem der. Babalarından Bünyamin'e zorla izin alarak tekrar sarayının yolunu tutarlar. Sarayda güzelce ağırlanırlar ve Hz. Yusuf; Bünyamin'in yüküne değerli bir su kabı koydurarak erzaklarını verir.

Yola koyulurlar ve arkalarından bir tellal “Ey kafile herhalde siz hırsızsınız” diye seslendi. Onlar da “ne kaybettiniz?” dediler. “Melikin su kabını kaybettik” dediler. “Su kabını bulup getirene bir deve yükü bahşiş var, ben de buna kefilim” dedi. (Yusuf, 12/70-72).

Kardeşler: “Allah’a yemin olsun ki, biz buraya fesat çıkarmak için gelmedik. Biz hırsız da değiliz” dediler, (Yusuf, 12/73).

“Eğer yalan söylüyorsanız cezası nedir” dediler. Kardeşler: “Kayıp eşya kimin yükünde çıkarsa o kişi mal sahibinin yanında bırakılır” dediler. (Yusuf, 12/74-75).

Su kabı zaten Bünyamin’in yüküne konulmuştu oradan çıkar ve Bünyamin alıkonulur.

İşte Bünyamin’in alıkonulmasında şu dikkatimizi çekmektedir. Kardeşler her türlü tedbiri almalarına rağmen Bünyamin’in alıkonulmasına engel olamadılar. Allah’u a’lem Hz. Yusuf’un kardeşleri Hz. Yusuf’u kuyuya atarak Hz. Yusuf’a zulüm yaptılar.

İşte kardeşlerin Hz. Yusuf’a yaptıkları zulümden dolayı Bünyamin alıkonularak yaptıkları zulmün cezasını çekmişlerdir. Bünyamin’in alıkonulmasında kardeşler suçlu olmamalarına rağmen, kaderin adalet etmesiyle cezalarını çekmişlerdir.

Kaderin adalet etmesi meselesinin, genellikle dünyaya bakan yönündeki adaletini anlatmaya çalıştık. Kaderin adalet etmesi esas ahirette olacaktır. Ahiretteki adalet etmesi ileriki safhalarda

olacağı için, o zamanı beklemek gerekiyor. Aşağıdaki ayetler gibi birçok ayet, buna işaret etmektedir. “Her nefis kazandığına karşılık bir rehindir.” Müddessir: 74/38). “Herkesin kazancı kendine rehin olacak.” (Tûr: 52/21).

Kaderin adalet etmesiyle ilgili olarak, insanın aklına şöyle bir soru gelebilir. Verilen misallerde de olduğu gibi; kader hep fakir ve gariplere mi adalet ediyor? Nemrutlar, firavunlar zalimler hep zulüm yapmışlar yâda hala yapıyorlar, kader bunlara niye adalet etmiyor? Kısaca izah etmeye çalışalım.

Firavun için derler ki: Ahirette hesap gününde Cenab-ı Hakk’ka karşı bahana edecek bir şeyi olmasın diye, bir dişinin dahi ağrımadığı söylenmektedir. Bu hususta ne dersiniz? Bu gibi söylentiler büyük ihtimalle ya yakıştırmadır, yâda İsrailiyat kaynaklarına dayanmaktadır. Bu kaynaklara göre Ebu’ş- Şeyh’in bildirdiğine göre, İbrahim b. Muksim el-Huzelî şöyle demiştir:“ Firavun dört yüz yıl boyunca asla baş ağrısını görmemişti." Bir başka rivayette: “Firavun üç yüz sene yaşadı. İki yüz yirmi yıl boyunca gözünde çapak bile oluşmamıştır.” (Suyutî, ed-Dürrü’l-mensur).

Böyle yakıştırmalar ve rivayetler dünyada şatafat ve ihtişam içerisinde yaşayanlara uymaktadır. Muhakkak onlarda sıkıntı çekerler rahatsız olurlar, biz onların yanlarına yaklaşamadığımız için, onların o sıkıntılı durumlarına vakıf olamıyoruz.

Fakir ve garip tedavisi için hastaneye gider, hastanenin imkân ve şartlarına göre tedavi görür şifa bulur. Muktedir kişiler için ise; doktor ve hastane imkânları ayağına gelir, öyle tedavi görürler. Aradaki fark birisi zor şartlarda ve ağrı sancı içerisinde hizmet görür. Diğeri kolay şartlarda pek ağrı sızı çekmeden hizmet görür.

Zaten muktedir kişilere musibet isabet etmezse, Cenab-ı Hakk'kın tekvini emirlerine ters olur, böyle bir durum da bu dünyada söz konusu olamaz.

Kur'an-ı Kerim'e baktığımız zaman, bu dünyada Cenab-ı Hakk'kın emirlerinin uygulandığına şahit olmaktayız. Zalimler ne zaman haddi aşarlarsa, Cenab-ı Hakk bir sebep yaratarak onları helak etmiştir. İşte o yarattığı sebepler; kendilerinde tecelli eden Cenab-ı Hakk'kın isimleri namına, zalimlere helak tokadını vurarak ölümleriyle sonlarını getirmektedir.

Tarih boyunca insanlar ibret alsınlar diye, bazı kavimler bu helak tokadını yemişlerdir. Helak olanlara; Nuh kavmi, Lût kavmi, Semûd kavmi, Ad kavmini misal olarak verebiliriz. Kuşlarının attığı pişmiş çamur ile Ebrehe ve ordusu helak olmuştur. Çekirge, haşerat, kurbağa ve kan; Firavun ve kavmini helâk etmiştir. Musa (a.s)'ı takip eden firavun ve ordusu, denizde boğulmuştur. Bazı mikroplar masum zalim demeyip ikisini de öldürdüğü gibi hala devam da etmektedir. Yakın zamanda atlatılan korana canlı şahit olarak gözümüzün önünde durmaktadır. Bu helak olan

kavimler gibi nice kavimler de helak olmaktadır. Biz bunun farkına dahi varamıyoruz.

İmtihan gereği bazı kavimlerin ve azılı kâfirlerin durumu ise; aşağıda izah edileceği gibi, ahiretteki büyük mahkemeye bırakılmaktadır. Cenab-ı Hakk kâinatta öyle bir düzen kurmuş ki: İnsanların dışındaki bütün mahlûkatın en zayıf ve en güçsüzden tut, tâ en güçlü ve en kuvvetliye kadar herkese yardım ediliyor, hepsinin rızıkları veriliyor.

Herkes vazifesine dikkat edip başkasının hakkına tecavüz etmiyor. En küçükten en büyüğe kadar, büyük bir itaatle mütevazı bir şekilde itaat etmektedir. Demek ki; Cenab-ı Hakk'ın büyük bir keremi ve geniş bir merhameti var. Hem büyük izzeti, pek celalli bir haysiyeti vardır.

Mahlûkatta durum bu iken, bu yardım insanları da kapsamasına rağmen; irade verilip imtihan edilmesinden dolayı insanlar bu kurallara uymuyorlar. Hâlbuki kerem nimet vermek ister, merhamet ise ihsansız olmaz. İzzet gayret edilmesini ister, celal ve haysiyet ise, kanunlara ve kurallara uymayanların cezalandırılmasını ister.

Hâlbuki bu dünyada o merhamet ve celaliyetin binden biri yapılmıyor. Zalim izzetini koruyor, mazlumunda zillet içerisinde kalıp buradan göçüp gidiyor. Demek ki; hesabı, ahiretteki büyük mahkemeye bırakılıyor.

Görüyoruz ki; Cenab-ı Hakk'ın mülkünde büyük bir hikmet ve intizamla işler yürüyor. Hakikî bir adalet, bir mizanla muameleler görülüyor. Durum

bu iken; bu dünyada bu hikmet ve intizama, bu adalet ve mizana uymayanları görüyoruz.

Hâlbuki hükmetmenin hikmeti, hükmüne uyanların taltif edilmesini, hükmüne uymayanların cezalandırılmasını ister. Zaten adalet; hükûmetin haysiyeti ve saltanatın haşmetinin muhafaza edilmesi için, hükümlere uyan raiyetin hukukunun muhafaza edilmesini ister.

Hâlbuki bu dünyada o hikmete, o adalete lâyık binden biri icra edilmiyor. Kaderin adalet etmesi her zaman herkese uygulanmadığı için, çoğu ceza görmeden buradan göçüp gidiyorlar. Demek ki; bir gün kader adalet edecek, hesabı ahiretteki büyük mahkemede görülecek.

En küçük bir mahlûkun, en küçük hacetinin imdadına koşan bir adalet ve hikmet; mahlûkatın en şereflisi olan ve beka için yaratılan insanın hakkına ve hukukuna riayet etmez mi? Böyle bir yönetim kendi kanunlarını ve insanların hukukunu muhafaza etmek istemez mi?

Görüyoruz ki; şu fâni dünyada kısa bir hayat geçiren insan, öyle bir adaletin hakikatine mazhar olamıyor. Demek ki; işlediği amelin durumuna göre bir kısmı burada yani, kaderin adalet etmesi ile küçük mahkemelerde mükâfat veya ceza verilir. Yine işlediği amelin durumuna göre ahirette büyük mahkemede mükâfat veya cezasını alacak.

Çünkü hakikî adalet insanın işlediği amelin küçük veya büyüklüğü göre, mükâfat veya ceza görsün. İşte şu fâni dünyaya imtihan için gönderilen ve ebet için halk olunan insan için, dünyada öyle bir

adalet ve hikmete mazhar olunamıyor. Demek ki; işlediği büyük amellerin mükâfat veya cezası büyük mahkemelerde görülüp ona göre mükâfat veya cezasını alacaktır.

Daha detaylı bilgi için beşinci kitap olan; “Kader Adalet Eder” kitabından yararlanabilirsiniz.

KADER İNSANI KEDERDEN KURTARIR

İnsanların iradesi ile işlediği amellerden sorumlu tutulacağını bildiği için, insanın iradesini Allah’ın razı olacağı salih amellerde kullanmayı sağlar. Cezayı gerektiren kötü ameller işlemekten sakındırır. Durum bu olunca, kader inancı insanlara sorumluluk duygusu kazandırmaktadır.

Kadere inanan bir kimse, çalışmalarında başarılı olamadığı zaman, yâda başına bir bela, musibet geldiği zaman ümitsizliğe düşmez. Çünkü: İnsanların bu dünyada imtihana tabi tutulacağını bilir. Başına gelen her şeyde bir gaye ve hikmet olduğunu düşünür. İnsan; gücünün yetmeyeceği işlerden sorumlu olmayacağını, gücünün sınırlı olarak yaratıldığını ve bu çerçevede hareket etmesi gerektiğini bilir. Allah'ın takdirinin de bu çerçevede olacağını düşünür,

Allah'ın engin rahmet, merhamet ve şefkatine sığınır, yaşadığı ve yaşayacağı kaderine boyun eğer. İşte bu şekil hareket edilirse, kader inancı insana rahatlık verir ve insanın kederini dindirir.

Yine kader inancı; sebepler perde kılınarak kâinatta meydana gelen her şeyin, bir plân ve program dâhilinde olduğunu insana gösterir. Bu kader inancıyla insan, hayata tutunur, başarıya

ulaşmanın yollarını arar. Üzerine düşen görevleri yerine getirir. Mademki; dünyaya imtihan için gönderildik, buradaki imtihanı kazanmanın yolları arar.

Detaylı bilgi için beşinci kitap olan; “Kederin İlacı Kader” kitabından yararlanabilirsiniz.

BAŞIMIZA GELEN KAZA BELA HASTALIK VE MUSİBETLER KADER MİDİR?

Çevremize baktığımız zaman, başından kaza, bela, hastalık veya herhangi bir musibet geçirmeyen yoktur. Sapa sağlam ayakta durup dururken, bir anda ölen kimseye de pek rastlanmamıştır.

Çünkü Allah; genellikle kâinatta meydana gelen hadiseleri sebeplere bağlı olarak yaratır. Bir şey yaratacağı zaman imtihan gereği sebepleri perde kılar. Dünyada yaratılan herşeyin bir hikmeti ve bir de illeti vardır. Dünya dönmezse gece ve gündüz olmaz. Bulut olmadan yağmur yağmaz. İşte dünyada imtihana tabi tutulmanın sırrı da buradadır. Ekseriyetle ölümler herhangi bir sebebe bağlı olarak, hastalık veya kaza ile meydana gelmektedir.

Genellikle insanlar; kaza, bela, hastalık ve musibetlere uğradıkları zaman kaderi hatırlarlar. Bazıları, sadece doğal afetlerle ölümleri kader kabul ederler. Yani; deprem, sel, yangın, kasırga veya birilerinin başına gökten meteor düşerek ölürse, işte o zaman; ne yapalım emir büyük yerden geldi, kader böyle imiş, yapılacak bir şey yok derler. Bazıları da; tedbire riayet etmedikleri için, kusurlarını da kadere yüklerler.

Ya da; kaza ve kader meselesi iyi anlaşılamadığı için, bunun neresi kader veya kaderle ne alakası var deyip, bilinçsizce kaderi tenkit ederler. Bu açılardan bakıldığı zaman kaza ve kader meselesi bu hadiselerin neresinde ve doğrusu nedir? Ayet-i kerimeler ve hadis-i şerifler ışığında izah etmeye çalışalım.

Allah Teâlâ; kullarına verdiği imkânlar ölçüsünde, kullarının verilen musibetlere sabredip sabretmeyeceğini, emirlerine uyup uymayacağını, tevekkül edip etmeyeceğini dener, yani imtihan eder. İşte bu imtihan sonucuna göre sorumlu tutar, ona göre mükâfat veya ceza verir.

Cenab-ı Hakk; aşağıdaki ayet-i kerimelerde şöyle buyuruyor. “Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Bakara, 2/155). Ve “Her nefis ölümü tadıcıdır. Bir imtihan olarak sizi şerle de hayırla da deneriz. Ve ancak bize döndürüleceksiniz.” (Enbiyâ, 21/35). Bir hadis-i şerif’te Peygamber Efendimiz (s.a.v): Allah her nefsi yaratmış, onun hayatını, ölümünü, rızkını ve uğrayacağı musibetlerini yazmıştır" [254] buyurmaktadır.

Bundan dolayıdır ki; Allah, kimseyi gücünün yetmeyeceği bir şeyle mükellef tutmaz. Kâinatta geçmişte ne kadar mevcudat yaratılmışsa, gelecekte ne kadar mevcudat yaratılacaksa hepsi bir kadere göre görev ve sorumluluklarını sürdürmüşlerdir ve sürdürecektirler. Bu kaderindeki plan ve programa

[254] Tirmizi; Kader, s-9, (2144).

göre de, ecelleri geldiği zaman yerine getirilmektedir.

İnsanlar ve cinlerin haricindeki bütün varlıklarda, imtihana tabi tutulma diye bir şey yoktur. Sadece kaderlerine yazılmış olan plan ve programa göre yaşarlar ve ölürler. Bir saat nasıl zamanı göstermesine rağmen, ne için görev yaptığını bilmez, sadece verilen görevi yerin getirir. Güneş yıllardır kaderinde belirtilen plan ve programda doğar ve batar; ısı ve ışık verir. Keza dünya da güneş gibi, kaderinde belirtilen plan ve programa göre kendi ekseni etrafında belirtilen hızla döner gece ve gündüz meydana gelir. Yine güneşin etrafında belirtilen hızla ilerlerler ve mevsimleri hâsıl eder.

Aynı şekilde ağaçlar ve bitkilerde, zamanı geldiğinde çiçek açar meyve verir. Demek ki; bu varlıklarda olduğu gibi, diğer ne kadar mevcudat varsa hepsi, kaderinde belirlenmiş plan ve programa göre görevlerini yaparlar ve bu kadere göre de zamanı geldiğinde görevlerini sona erdirirler. Ama insanlar ve cinler bu mevcudattan farklı olarak, irade veya ihtiyar sahibi olmalarından dolayı, imtihana tabi tutulmaları diğer mevcudattan farklıdır. Yaşarken kaza ve kader plan ve programlarında bazı değişiklikler vardır.

Başta belirttiğimiz gibi, başımızdan geçen kaza, bela, hastalık ve musibetleri; kaza ve kader plan ve programı çerçevesinde olmadığını kabul edecek olursak, bu sefer kaza ve kaderi ne ile izah edebiliriz? O zaman başımızdan geçen kaza, bela, hastalık ve musibetler tesadüfen mi oluyor? Veya

bazı sebeplerden dolayı mı başımıza geliyor? Diyeceğiz. Bu olayların kaderle hiç alakası yok mu? Başımıza gelen kaza, bela, hastalık ve musibetleri önceden bilip yazamayan ve takdir edemeyen bir İlah düşünülebilir mi? O zaman böyle bir İlahın insanlardan ne farkı kalır?

Hâlbuki aşağıdaki ayet-i kerimeler Allah'ın"Allâmü'l-guyûb" olduğunu ispat etmektedir. De ki: "Rabbim hakkı ortaya koyar. O, gaybları en iyi bilendir." (Sebe, 34/48). Yine: De ki; "Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka bilen yoktur." (Neml, 27/65) ve yine bir başka ayet-i kerimede, "O öyle Allah'tır ki; O'ndan başka ilah yoktur. Gaybı ve şehadeti hakkıyla bilendir. O Rahmandır, Rahimdir." (Haşir, 59/22) buyurmaktadır.

"Allâmü'l-guyûb" demek; bütün gaybları en iyi bilen demektir. Gerek önceden vukûu bulmuş olsun, gerekse gelecekte vukûu bulacak olsun; ezelden ebede kadar meydana gelmiş ve gelecek her şeyi en iyi bilen demektir. Gaybları en iyi bilmek; Allah'ın ilim sıfatının bir gereğidir. Çünkü: "Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları ancak o bilir. Karada ve denizde olanı bilir. Düşen yaprağı, yerin karanlıklarında olan taneyi, yaş kuru ne varsa hepsini O bilir. Ancak, bunlar apaçık kitaptadır." (Enam, 6/59) buyurmuştur.

Demek ki; O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır. O'nun ilminin dışında hiç bir şey meydana gelemez. Başımıza gelen kaza, bela, hastalık ve musibetleri, Allah; önceden bilmiş, belirli bir plan ve program çerçevesinde kader defterimize de yazmıştır. Bizde bu yazılan kader defterinden habersiz olarak, bu

kader defterindeki plan ve programa göre yaşamaktayız.

Şunu da unutmamalı; nasıl olsa Allah kaderimizi yazmış, Allah'ın yazdığı kader de değişmeyeceğine göre; kaza, bela, hastalık ve musibetleri zaten yaşayacağız, o zaman bizim ne suçumuz var diyerek, suçu kaderimize yükleyemeyiz. Allah'ın; ilim sıfatıyla kaderimizi bilip yazması, bize herhangi bir baskı uygulamaz. Zaten, ilim sıfatı insanları zorlayıcı bir etken de değildir. Çünkü: Allah'ın ilim sıfatıyla bilip yazdığı kaderi zaten biz bilmiyoruz. Bizim bilmediğimiz yazılmış kaderimizden ve aynı zamanda kendi irade veya ihtiyarimizle yaptığımız tercihlerden dolayı, Allah'ı nasıl sorumlu tutabiliriz?

Yapacağımız herhangi bir işi, işimize gelirse yaparız, işimize gelmezse yapmayız. Allah Teâla; insanlara iyi tercih yapsın diye; akıl, iz'an, idrak, irade veya ihtiyar vererek, kitapları kılavuz, peygamberleri rehber kılmıştır. Bundan dolayı insanlar yapacağı tercihlerden sorumludur. Muhakkak ki; bu yaptığı tercihlere göre de mükâfat veya ceza görecektir.

Kader meselesinde en önemli şey, insanın hür iradesiyle yaptığı tercihlerden dolayı mesuliyetidir. Bu meseleyi açıklamak için, muzip bir adamın şaka olsun diye yaptığı ve küçük bir hareketinin neye mal olduğu anlatarak aydınlatmaya çalışalım.

Vaktiyle bir adam; çocukluğunda çok sevdiği koç sevgisini tatmin etmek için, müstakil olan evinin bahçesinde bir koç besliyor. Evin bahçesindeki

çimler üzerine bir kazık çakmış, koçu da o kazığa bağlamış, koç o çimlerden yiyerek günlerini geçiriyor.

Bu adamın koç sevgisini bilen ve koçun da bahçede kazığa bağlı olduğunu gören muzip bir komşu, bahçeye giriyor ve koçun kazığını yerinden söküyor, kazıkta bağlı gibi görünmesi için, tekrar kazığı gevşek vaziyette yerine koyuyor. Koç, kazığın etrafında sağa sola ot yemek için uzanırken, kazık yerinden çıkıyor. Koç bahçede dolaşmaya başlıyor.

Evin hanımı da evde temizlik yapmak için evin kapı ve pencerelerini açmış. Evin giriş kapısının hemen karşısında, hanımın babasından kalma çok değerli antika aynası varmış. Koç açık kapıdan içeriye giriyor. Bakıyor ki; karşıda bir koç var. Antika aynada gördüğü koça öyle bir kafa atar ki, koca antika ayna param parça olur. Evin hanımı gürültüyü duyar duymaz oraya gelir. Bakar ki; babasından kalma antika ayna param parça olmuş. Çok üzülür ve bir komşusunu çağırır, o öfkeyle koçu kestirir.

Akşamüzeri eve bey gelir, koçu ve antika aynayı yerlerinde göremeyince merak eder ve hanımına sorar. Hanım olup biteni kocasına anlatır. Bey; hanımına, benim sevdiğim koçu nasıl kestirirsin? Der. Hanımda; babamdan kalan canım antika aynayı param parça etti der. Bunun üzerine adam tabancasını alır ve o da öfkeyle hanımını vurur ve hanımı oracıkta can verir. Bunun üzerine haberi duyan hanımın erkek kardeşi devreye girer, kavga kargaşa sonucu bu sefer de hanımın erkek kardeşi, kız kardeşinin kocasını tabancayla vurur,

evin beyi de ölür. Bu olay üzerine polis gelir, suçlular hapse götürülür, ölenler de mezara konulur.

Bu kadar hadiseden sonra, koçun ipini gevşeten muzip adam bulunur ve ona sorarlar. Muzip adamın cevabı şu olur: Ben ne yaptım ki: Sadece koçun kazığını gevşettim.

Şimdi soruyorum! Bu hadisede suçlu kim? Şaka olsun diye koçun kazığını gevşeten muzip adam mı? Evinin bahçesinde zevk için koç besleyip, hanımını öldüren bey mi? Babasından kalma çok değerli bir antika ayna için, eşinin sevdiği koçunu kestiren hanım mı? Kız kardeşinin kocasını öldüren erkek kardeş mi? Yoksa sonsuz ilmiyle böyle bir olayın olacağını bilip hepsinin kaderine yazan Allah Teâla mı?

Yukarıdaki hadisede de görüldüğü gibi, herkes olayı kendi iradesiyle yaşadı. İradesiyle olayı yaşadığı için de sonuçlarından mesuldür. Kısaca şunu söyleyebiliriz. Böyle bir olayı yaşayanlar tercihlerini kötü yönde kullandıkları için, yaşadıkları olaydan değişik ölçülerde sorumlulukları vardır. İnsanın aklına şöyle bir soru aklına gelebilir. Allah Teâla; mademki böyle bir olayın olacağını önceden bilip yazmış, bu acı olayı yaşayanları önceden ikaz edip engellemesi gerekmez miydi? Cevap olarak deriz ki: Engellenmesi doğru değildir. Dilerse lütfuyla engelleyebilir. Ama burası imtihan diyarı olduğu için, iyi ile kötü tefrik edilmesi gerekir. Bundan dolayı insanların iradeleri serbest bırakılmıştır. İnsanlar, iradeleriyle yaptıkları iyi

veya kötü tercihlerden sorumlu olması için, insanların iradesinin engellenmesi doğru değildir.

Demek ki: Allah Teâla; bütün gaybları çok iyi bildiği için, bütün mahlûkatın geçmiş ve gelecekteki ahvallerini kader defterine yazmıştır. İnsanlar ise bu yazılan kaderlerini bilmezler. Bilmedikleri bu kaderi, hiçbir baskıya maruz kalmadan, kendi hür iradeleriyle tercih yaparak, o fiillere maruz kalırlar ve yaşarlar. Sadece ve sadece; insanların kendi hür iradeleriyle kullandığı tercihe uygun olarak, Allah Teâla o fiili yaratır. İşte Allah Teâla; o fiilin, kılavuz olarak indirilen kitaplara ve rehber olarak gönderilen peygamberlerin ikazlarına uyup uymamalarına paralel olarak, mükâfat veya ceza görürler.

Bundan dolayıdır ki: Kitaplar kılavuzluğunda ve peygamberler rehberliğinde daima ikazlar yapılmasına rağmen, insan kendi hür iradesiyle kullandığı tercihlerden dolayı, başına gelen kaza, bela, hastalık ve musibetler kader değildir diyebilir mi? Kader değildir derse, kaderi tenkit etmiş olmaz mı? Muhakkak ki; kaderi tenkit etmiş olur. İşte bunlardan dolayıdır ki; insanların yaşadığı kaza, bela, hastalık ve musibetler kaderdir.

Dikkat etmemiz gereken en önemli noktalar şunlardır. Yaşadığımız kaza, bela, hastalık ve musibetler sonucu meydana gelen sorumlulukları, gaybları çok iyi bilen Cenab-ı Hakk'ın; önceden yazmış olduğu kadere yükleyemeyiz. Hiçbir zaman, insan kendini temize çıkarıp sorumluluktan kurtaramaz. Aynı zamanda insanlar; kendi hür iradeleriyle yaptıkları tercihlerle oluşan kaderi ile

alt alta veya üst üste örtüşen, Cenab-ı Hakk'ın önceden yazmış olduğu kaderden tamamen sorumludur.

Şu da unutulmamalı: Belâ ve musibetlere uğramakta, hasta ve özürlü olmakta cüz'î bir kısım zararlar olsa bile, bunların sonucu itibariyle fevkalâde yararları vardır. Bazan terbiye gayesiyle veya yaptığı yaramazlıktan dolayı çocuğumuza kızarız hatta canını yakarız.

Çünkü gelecekte büyük fayda için az bir zarar olan terbiye kurallarını uygularız. İşte insan; belâ, musibet ve hastalığa uğramak veya özürlü olmakla, üzerindeki manevi kirlerden arınır ve Cennet'e ehil bir mübarek varlık olur. Böyle bir netice için bu kadarda ikazlar doğaldır.

Allah; canımızı, malımızı, eşimizi ve evladımızı alır ama sonucunda birçok mükâfatlar verir. Çünkü: Az alıp çok vermek, Allah'ın şanındandır. Belâ, musibet ve hastalığa uğramak veya özürlülük hâsıl olduğunda sabır ve tahammül göstermeliyiz. Sabır ve tahammül göstermek, kişinin derecesini de yükseltir. Aynı zamanda insanlara nimetlerin kadrini öğretir ve şükür yolunu açar. Hasta bir kişi sıhhatin kıymetini daha iyi idrak eder ve Allah'a şükreder.

Birde şunları belirtmekte yarar vardır. Belâ, musibet ve hastalığa yakalanma veya özürlülük hali, ayrı bir sabır imtihanıdır. Bu imtihanı kaybeden insanlar, kadere itiraz etme tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. İnsan bu halini sadece Cenab-ı Hakk'a şikâyet edebilir. Bu şikâyet sabrına zarar

vermez. Cenab-ı Hak'tan başkasına şikâyet etmemelidir. Bundan dolayıdır ki: Kaderin her şeyi güzeldir, hayırdır.

İNSAN KADER MAHKÛMU MUDUR? YOKSA KADERİN MAHKÛMU MUDUR?

Kitap denilince aklımıza çok kapsamlı bir kavram gelir. Dar bir çerçeve içerisine alınamaz. Ama kitabın yazarı belirtildiği zaman hususiyet kazanmış olur. Bu hususiyetten dolayı kitabın içeriğinde suç unsuru varsa, kitabın yazarı kitabın içeriğinden dolayı mahkûm olmuş olur. Yoksa yazılan kitaplardan dolayı insanlar kitap mahkûmu olmazlar. İşte yazmış olduğu yazıdan dolayı mahkûm olan bir yazara, kitabındaki içerikten dolayı kitabın mahkûmu denilebilir. Kitap mahkûmu denilemez. Kitap mahkûmu denilirse bütün kitap yazanlar kitap yazmaktan dolayı mahkûm olması gerekir.

Allah Teâlâ insana akıl vermiştir. İnsan aklını hayrada kullanabilir şerre de kullanabilir. Şayet insan aklını şerre kullanmış ise; akıl mı? Suçludur. Yâda; akıl verilmesinden dolayı mı? Mahkûm olmuş olur. O zaman bütün akıl sahipleri akıl verilmesinden dolayı mahkûm olması gerekir. Yoksa aklını şerre kullandığı için, kullandığı aklının mahkûmu mudur? Muhakkak ki; akılın kendinde bulunmasından dolayı değil, aklını kötüye kullanmasından dolayı aklının mahkûmudur denilir.

İşte; kader mahkûmu başka bir şey, kaderin mahkûmu başka bir şeydir. Farklı kavramlardır birbirleriyle karıştırmamak gerekir. İnsan kader

mahkûmu değil, kaderin mahkûmudur. İnsan neden kaderin mahkûmudur? Kaderi meselesini uzunca anlatmıştık. Kısaca üç hususu belirterek mevzumuzu anlatmaya çalışalım.

Birinci husus: Kader; ilm-i ezeli türündendir. İlim; malûma tâbidir. Yani nasıl olacaksa, öyle taalluk ediyor. Malûm ise; ilme tâbi değildir. Şu noktaya dikkat edilmeli: İlim düsturları; malûmun meydana gelişini idare eden esas değildir. Çünkü: Malûmun meydana gelmesi, iradeye bakar ve kudrete dayanır.

İkinci husus: Ezel; geçmiş zamanın başlangıcı değildir. Ezel; geçmiş zamanın başlangıcı olmamasına rağmen, eşyanın yaratılması, o esasa uyarak sanki yaratılmaya mecburmuş gibi tasavvur edilemez. Ezel; bütün zamanların her an görünebildiği bir durumdur.

İlm-i ezeli ise: En yüksek noktadan bakıldığı zaman, olmuş ve olacak, ezelden ebede kadar her şeyi her an görerek kayıt altına alabilecek ilim demektir. Bundan dolayı kader; ilm-i ezeli türündendir. Demek ki: Allah Teâlâ insanın işleyeceği fiilleri ezeli ilmiyle bilip takdir buyurmaktadır.

Üçüncü husus: Kader; ilm-i İlahînin bir türü olduğu için, ilm-i İlahî; insan iradesine alaka duymuş, desteklenmiş nazar etmiştir. İnsan iradesinin fonksiyonu cüz-i olmasına rağmen, Cenab-ı Hakk'ın küll-i iradesinin alaka duymasına, desteklenmesine ve nazar etmesine cüz-i bir şart yapmıştır. Yani; Cenab-ı Hakk insana diyor ki: "Ey

kulum! Sen cüz-i iradenle hangi yolu istersen, Ben küll-i irademle seni o yolda götürürüm. Öyle ise mesuliyet sana aittir!" diyor. Daha detaylı malumat için “İrade” “İlim, malûma tâbidir” “Ezelîyet” konularına bakılabilir.

Kaderi kısaca böyle tarif ettikten sonra insanlara niçin kaderin mahkûmu denilir?

İnsan şu dünyaya imtihan için gönderilmiştir. İşledikleri fiillere göre ya mükâfat ya da ceza görecektir. Elbette insan böyle bir mükâfat ve cezaya müstehak olması için, hür bir iradeye sahip olması ve aynı zamanda tercihlerin seçiminde de serbest olması gerekir. İşte Cenab-ı Hakk; adalet sahibi olduğu için, insana hür bir irade vermiş, hayır ve şer yolunu göstermiş. İmtihan gereği, insanı iki yoldan birini tercih etme hususunda serbest bırakmıştır.

Cenab-ı Hakk; Ayet-i Kerimelerde şöyle buyuruyor:

“De ki Ey insanlar! Rabbinizden size hak gelmiştir. Kim doğru yola girerse kendi lehine girmiş olur. Kim sapıklığa düşerse o da kendi aleyhine sapmış olur.” (Yunus, 10/108)

“De ki, bu Kur’an: Rabbinizden gelen haktır. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.” (Kehf, 18/29)

Ayet-i Kerimelerde görüldüğü gibi Cenab-ı Hakk; insanı hayır veya şer yollarından herhangi birine gitmesi için zorlamamış. Bilakis insana hayır veya şer yolu olan iki yol gösterilmiş ve istediği yolda gitmesi içinde serbest bırakılmıştır. Zaten

insan vicdanı da, işlediği fiillerin kendi hür iradesiyle olduğunu bilir.

İnsan acıkınca acıktığını bilir, açlığını gidermek için ne yiyeceğini bilir. Konuşmak istediğinde konuşur, yürümek istediğinde yürümektedir. Hayır, işlemek istediğinde hayır işler. Şer işlemek istediğinde şer işler. Kimse hayır işlemek isteyeni engellemediği gibi; şer işlemek isteyeni de engelleyen olmaz. İnsan; emanet olarak verilen duyu ve duygularını, şer-i emirlere uygun bir şekilde kullanması gerekir. Şayet bu duyu ve duygularını şer-i emirlere uygun bir şekilde kullanmayan bir kimsenin şunlardan dolayı hiçbir mazereti olamaz.

Birincisi: Hayır ve şer ne varsa bütün fiillerin yaratıcısı Allah Teâlâ olduğu gibi; insanların işledikleri fiillerin yaratıcısı da Allah Teâlâ'dır. İnsanların işledikleri bütün fiiller hem insanların iradesine ve hem de; Allah Teâlâ'nın irade ve meşietine bağlı gerçekleşir. Ama bu gerçekleşme Allah Teâlâ tarafından ezelî ilimle bilinip yazılan kaderinden farklı olmaz. İşte insanlar hayatlarını bu şart ve hususlara bağlı olarak sürdürdükleri i için, insanlara kaderin mahkûmu denilir.

İkincisi: Her bir binanın kaderi olan plan ve projesi değişik olduğu gibi, her bir insanında plan ve programı olan kaderi değişiktir. Nasıl ki; her bir binanın kaderi olan plan ve projesi olmaksızın yapılması düşünülemeyeceği gibi, her insanında bir plan ve programı olan kaderi olmaksızın fiillerin işlenmesi düşünülemez. Kısaca insanın bir plan ve programı olan kaderin dışında hiçbir şey meydana

gelmez. Her bir bina plan ve projenin mahkûmu olduğu gibi, işte her insanda; insanın plan ve programı olan kaderin mahkûmudur.

Bir başka hususu da belirtmekte yarar vardır. Sadece şerlerde yani kötü fiillerde kaderin mahkûmu olunmaz. Hayırlarda yâda iyi fiillerde de kaderin mahkûmu olunur. İnsanlarda dâhil bütün mahlûkat kaderin mahkûmudurlar.

İnsan iradesiyle iyi bir tercihte bulunduğunu düşünür, Allah Teâlâ geleceği en iyi bildiği için, bu tercihi o kişi için iyi olmayacağı, yâda; daha iyi bir netice elde etmesini isteyebilir. İşte Allah Teâlâ kulunun daha iyi bir neticeye ulaşması için, önüne bazı sebepler çıkarır, o sebeplerden sonra daha iyi bir neticeye ulaşır.

Peygamber efendimiz; peygamberlikle müjdelenmezden önce, Mekke'de putlara tapıldığı, Hz. İbrahim'in dini hakkında doğru bilgiye sahip kimselerin bulunmadığı bir dönemde, putlara tapmaktan uzak durmak ve günlerini tefekkürle geçirmek için Hira mağarasına gidiyordu.

Malum; Hira mağarasında günlerini tefekkürle geçirirken peygamberlikle müjdeleniyor. Peygamber efendimiz Mekke'de on iki yıl büyük sıkıntılara katlanarak İslam'ı anlatmaya çalışıyor. Nihayetinde zor şartlar altında Medine'ye hicret etmek zorunda kalıyor. Müslümanlarla müşrikler arasında savaşlar oluyor ve birçok Müslüman şehit oluyor. Nihayetinde İslam dini dünyaya yayılıyor.

Buradan hareketle peygamber efendimiz iyi niyetli olarak putlara tapmaktan uzak durmak ve

günlerini tefekkürle geçirmek için Hira mağarasında kalıyordu. Peygamberlikle müjdelenince Mekkeli müşrikler peygamber efendimizin günlerini tefekkürle geçirmesi bir tarafa, İslam dini yayılmasın diye her türlü kötülüğe maruz bıraktılar.

Şimdi soruyorum: Peygamber efendimiz peygamberlikle müjdelenmesi hayır olduğuna göre; peygamber efendimiz Mekke'de büyük sıkıntılar çekiyor, zor şartlar altında Medine'ye hicret ediyor, savaşlarda yüzlerce Müslüman şehit oluyor. Bu çekilen sakıntılar ve ölümlere şerdir diyebilir miyiz? Diyemeyiz! Çünkü: Ayet-i Kerimede ,"sizin için neyin hayır, neyin şer olduğunu Allah bilir, siz bilmezsiniz" buyuruluyor.

Peygamber efendimizle ilgili verdiğimiz bu misali, diğer peygamberlere de uygulayabiliriz. İşte peygamber efendimiz de, diğer peygamberler de kaderin mahkûmlarıdır.

KISA BİR ÖMÜRDE, BELİRLİ GÜNAHLARA KARŞILIK, SINIRSIZ BİR CEZA VE SOSUZ BİR CEHENNEM AZABI NASIL ADALET OLUR?

Küfür ve dalalet yolunda gidenlerin işlemiş oldukları suç, hukuka daimi olarak yapılan bir tecavüz ve sonsuz bir cinayettir. Aynı zamanda umum mevcudatın vazifelerini ve işlemiş oldukları amellerini inkâr etmektir. Kâinatın yaratılmasının en büyük gayesi, kâinatta bulunan her şeyi idare ve terbiye eden Allah'a karşı, iman ve itaatle mukabelede bulunmaktır.

Hâlbuki: Küfür ve dalâlet ehli ise; kâinatta bulunan her şeyi idare ve terbiye eden Allah'a küfürde bulunarak, O'nu inkâr etmektedir. Allah'a küfürde bulunmak ve O'nu inkâr etmek ise; kâinatın yaratılmasının en büyük gayesi ve onların en büyük meyveleri olan baki amellerini reddetmektir. Umum mahlûkatın meyveleri ve amellerini reddetmek, onların hukukuna en büyük tecavüzdür. İşte bundan dolayı deniliyor ki: Küfür ve dalalet yolunda gidenlerin, kısa bir ömürde işlemiş olduğu suçlara karşılık, sınırsız bir ceza ve sosuz bir cehennem azabı adalettir.

Mesela: Bir kişi kasıtlı olarak masum birisini tüfekle vurup öldürse, dünya kanunlarına göre cezası ömür boyu dediğimiz müebbet hapsidir. Katil bu işi, bir iki saniyede hatta az bir güçle yapar. Ama masum bir kişinin katili olduğu için, ömrünün sonuna kadar hapse müstehak olur.

Şimdi bu katili düşünelim. Katil dese ki; masum kişiyi ben öldürmedim, sadece tüfeğin tetiğini çektim, suç işleyen varsa oda tüfektir. Benim gücüm o kurşunu o mesafeye o hızla atmaya yetmez dese, acaba suçtan kurtulabilir mi? Veya katil; ben bu işi bir iki saniye içinde yaptım, verilen bu kadar ceza ve hapis haksızlıktır, diyebilir mi? Diyemez.

Çünkü: Katil; kısa bir zamanda az bir güçle, sadece tüfeğin tetiğini çekmekle, namludaki kurşunun o masum kişiyi öldüreceğini biliyordu. Katil; o masum kişinin öleceğini bildiği için katillikten ve bir ömür boyu ceza ve hapisten kurtulamaz.

Şimdi gelelim meselemize: Dünya kanunlarına göre, kasıtlı olarak masum birinin tüfekle vurulup öldürülmesi, bir iki saniye içinde az bir güçle yapılmasına rağmen, bir ömür müebbet hapis veriliyor. Hakkı savunan herkes, böyle bir adalet ve hukuka karşı çıkmıyor, bilakis doğru olduğunu söylüyorlar.

Öylede; bir ömür boyunca, bütün gücüyle hakkı görmemiş, görmediği gibi bütün gerçekleri de yalanlayıp, üstüne bir de iftira atarak, ömrünün sonuna kadar cinayet işlemiş bir kişinin, ahirette ceza olarak sonsuz bir azâb ve sonsuz bir hapis verilmesi haksızlık olur mu? Haksızlık olmaz. Çünkü: Küfür; kâinattaki bütün mevcudatı hakir görmektir, kıymetlerini aşağı düşürmektir.

Mükemmel bir san'at eseri olarak yaratılmış olan bütün mevcudat, Allah'ın varlığına birliğine şehadet etmelerine rağmen, küfür içerisinde giden bir insan, onların şehadetlerini tekzip etmektedir. Aynı zamanda; kâinatta bulunan bütün mevcudat, Allah'ın güzel isimlerinin birer aynası olmasına rağmen o aynaları yalanlayıp hakikatleri karartmaktır.

Bundan dolayıdır ki: Kâfir; Allah'ın insana vermiş olduğu aklı ve iradeyi kötüye kullandığı ve kâinatta bulunan bütün mevcudatın hakkına ve hukukuna tecavüz ettiği için, haklıya hakkını kat kat veren Allah; en masumun hakkını suçludan adil bir şekilde almak için, kâfirleri ebedî Cehenneme atması haktır ve adalettir. Küfür; sınırsız bir şekilde hukuka tecavüz olduğu için sayısız bir cinayettir. Sayısız cinayet sonsuz azâbı gerekli kılar.

İşte Allah; insanların küfre düşüp kâfir olarak ölmemeleri için, ayet-i kerime’de onları ikaz ederek:

“Şüphesiz (Allah'ı) inkâr edip, kâfir olarak ölenler yok mu? İste; Allah'ın laneti ve meleklerin laneti ve bütün insanların laneti hep onların üstünedir.” (Bakara, 2/161), buyurarak, Allah'ı inkâr edip, kâfir olarak ölenlerin akıbetinin dehşetini göz önüne sürüyor.

SONUÇ

Aşağıdaki ayeti kerime kaza ve kader çerçevesinde düşünüldüğü zaman, insanın cüz-i irade veya cüz-i ihtiyarının fonksiyonunu, yani insanın görev ve sorumluluğunu kesin ve net bir şekilde anlatmaktadır. ”Siz savaşta (Bedirde) onları kendi kuvvetinizle öldürmediniz, lâkin Allah öldürdü. (Ey Resulüm) Attığın vakit sen atmadın, velâkin Allah attı. Ve bunu Allah; müminleri güzel bir imtihana tâbi tutmak için yaptı. Şüphesiz ki Allah; hakkıyla işitendir ve bilendir.” (Enfâl, 8/17)

“Rivayet olunuyor ki, Kureyş ordusu, Akankal'den çıkınca, Peygamber Efendimiz (a.s) buyurmuştu ki: "İşte Kureyş, gurur ve iftihar ile geldi, Allah'ım bunlar senin Resulünü inkâr ediyorlar. Bana verdiğin vaadi senden istiyorum ya Rabbi!" diye dua etti.

İşte bu sırada Cebrail (a.s) geldi, "Bir avuç toprak al, onlara doğru at" dedi. Ne zaman ki, iki taraf savaşa tutuştular; Peygamber Efendimiz (a.s) bir avuç toprak aldı yüzlerine doğru attı ve "Yüzleri kurusun!" buyurdu.

Bunun üzerine düşman saflarında gözüyle meşgul olmayan bir müşrik kalmadı. Bundan sonra bozuldular, müminler de enselerine bindi; bir yandan öldürüyorlar, bir yandan da esir alıyorlardı.

Sonra savaş sona erince Müslümanlardan "Şöyle kestim, şöyle vurdum, böyle esir aldım." diye ileri geri konuşanlar ve yaptıkları ile övünenler oldu. İşte bu âyet bunun üzerine nâzil oldu.

Yani siz iftihar edip övünüyorsunuz, ama şunu iyi bilmelisiniz ki, onları sırf kendi gücünüzle yenmediniz, onları siz değil, Allah öldürdü. Ve attığın vakit de sen atmadın ya Muhammed! Bir avuç toprak alıp, onlara doğru atış şeklinde bir iş yaptığın vakit, düşmanlara isabet eden ve etkileyen, hepsinin gözlerine batan o atışı sen atmadın, o atışın dış görünüşü senin idi, ama sonuçlarını ve etkisini sen yapmadın ve lâkin Allah yaptı. Zira sana "At!" emrini veren Allah'tı. O attığın şeyi hedefine isabet ettiren, gayesine erdiren ve düşmanı bozguna uğratıp, sizi tepesine bindiren ve galip getiren Allah'tı.

Eğer atanla atılan merminin içyüzü hesaba katılmayacak olursa, bütün şan ve şeref, düşmanın boynuna inen bir kılıcın veya damarına saplanan okun veya gözüne batan çakıl taşının olması gerekir. O zaman da size hiç bir şeref hissesi kalmaz. Fakat şeref ne kınında duran kılıcın, ne de yerinde duran toprağındır. İşte o kılıcın, okun ve toprağın gazilere karşı durumu ne ise, gazilerin de Allah'a karşı durumu ondan da aşağılardadır.

Çünkü onlar Allah'ın emrinde ve hizmetindedir. Binaenaleyh gaziler bilmelidirler ki, hakikatte kendilerinin hiçbir hakları yoktur, büyüklük taslayıp böbürlenmeleri de yersizdir. Bütün bunları yapan ve yaratan Allah'tır.

Buradan hareketle, bunu “vahdet-i vücud” görüşüne delil olarak kullanmaya da gerek yoktur. Böyle bir vehme saplanmak da doğru değildir. Bunda “vahdet-i vücud” veya ittihat değil, fiillerin yaratılışı, görünüşteki etkilerinin ötesinde ve üstünde olan gizli ve hakiki etkinin ispatı ve gerçek etken olan Allah'ın gücü ve kuvveti söz konusudur. Aslında ortada atan ve atılan, gazi olan ve ölen yok değil, ancak bütün bunların üstünde mutlak kudret sahibinin emrinin ve iradesinin geçerliliği vardır.

Aslında bunların hiçbiri tek tek veya hepsi birden Allah’a ait değildir. Fakat hepsinin varlığı üzerinde yegâne etki gücüne sahip, hepsi üzerinde hükümran bir Allah vardır ki, bütün sebepler ve amiller, gizli ve açık tesirler ve bunların sonuçları netice itibariyle O'nun hükmü altındadır.

Ve Allah, müminlere, tarafından güzel bir tecrübe kazandırsın, güzel bir nimet olan nusret ve zafer tecrübesi ihsan etsin diye bunları yaptı. Şüphesiz ki, Allah işitendir, bilendir. Dualarınızı, feryatlarınızı, gizli ve açık seslerinizi, sözlerinizi işitir. Niyetlerinizi, maksatlarınızı, fikirlerinizi ve kuruntularınızı, bütün hâl ve gidişinizi hakkiyle bilir.

"İşte bu, bir öğüttür, bir uyarıdır. Artık dileyen Rabbine varan yolu tutar. Ama Allah dilemedikçe,

siz dileyemezsiniz. Çünkü her şeyi bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olan, Allah'tır. Her şeyi bildiği gibi, rahmet ve hidâyete lâyık olanları da pekiyi bilir." (İnsan,76/29-30).

"Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz." Bu âyet "cebr ve kader" meselesinde fikirlerin çarpışma sahası olmuş ise de, bunda kulların dileme hak ve yetkisi olduğunda, bununla beraber bu dilemelerin mutlak olmayıp Allah'ın dilemesine uygunlukla kayıt altına alındığında şüpheye yer yoktur.

Dolayısıyla sorumluluk kula, hüküm Allah'a aittir. Onun için kul, kendi kaderini kendi keyfine göre çizemez. Kul, Allah'ın dilemesi çerçevesinde sorumludur. Yüce Allah ise, hiçbir kayda bağlı olmadan dilediğini yapar. Yol, onun tayin ettiği; sevap ve ceza da onun hükümleridir." [255]

KAYNAKLAR

Abd el-Cabbar; Kâdî Ahmet; el-Muğni, Kahire, 1962.

Abd el-Cabbar; Kâdî Ahmet; Şerhu'l-Usûli'l-Hamse, Kahire, 1965.

Ahmed b. Hanbel; Müsned, c.1-15, Mısır,1954.

Ahmet Emin; Duha'l-İslam, Daru'l Kitabil-Arabi Beyrut, Trh.

[255] Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, c-4, s-211.

Ali el-Müttakî; Kenzul-Ummal, Beyrut, 1989.

Aliyyü el-Kârî; Şerh Fıkh el-Ekber, Kahire, 1955.

Âlûsî; Ebussena; Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l- Azim ves'sebu'l- Mesani, c.1-30, Beyrut, 1854.

Bağdâdî; Abd el-Kâhir; el-Fark beyne'l-firak, Kahire, 1969.

Bağdâdî; Abd el- Kâhir; Usûl el-Din, İstanbul, 928.

Bâkıllânî; Kâdî Ebû Bekr; el-İnsaf, Kahire, 1309

Bâkıllânî, Kâdî Ebû Bekr; et-Temhid, Beyrut, 1957

Bediüzzaman; Said Nursi; Asa-yı Musa, Envar Neşriyat, İstanbul, 1994.

Bediüzzaman; Said Nursi; İşaretü'l-İ'caz, Söz Basım, İstanbul, 2006.

Bediüzzaman; Said Nursi; Lem'alar, Söz Basım, İstanbul, 2006.

Bediüzzaman; Said Nursi; Mektubat, Söz Basım, İstanbul, 2006.

Bediüzzaman; Said Nursi; Mesnevî-i Nûriye, Söz Basım, İstanbul, 2006.

Bediüzzaman; Said Nursi; Sözler, Söz Basım, İstanbul, 2006.

Bediüzzaman; Said Nursi; Şualar, Söz Basım, İstanbul, 2006.

Bediüzzaman; Said Nursi; Tarihçe-i Hayatı, Söz Basım, İstanbul, 2006.

Belazûrî, Ensabüleşraf, c-I, Mısır, 1959.

Beycûrî; (Bâcûrî) İbrahim b. Muhammed; Şerhu Cevhereti't-tevhid, Beyrut, 1983.

Beyhaki; Ahmet b. Hüseyin, Şuabu'l İman, c-(1-4), Beyrut, 1410.

Bilmen; Ömer Nasuhi; Muvazzaf İlm-i Kelâm, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1971.

Bilmen; Ömer Nasuhi; Hukuk-u İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c,1-8, Bilmen Yayınevi İstanbul, 1985.

Buharî; Es-sahih, c. 1-8, İstanbul, H,1329.

Bursevi; İsmail Hakkı, Rûhü'l-Beyan, Kur'an meali ve tefsiri, Trc. Hasan Kamil Yılmaz ve diğerleri, Erkam yay. İstanbul, 2005.

Bûtî, M.Said Ramazan; İslam Akaidi, Madve Yayınları, İstanbul, 1996.

Butrus el-Bustânî; Muhîtu'l-Muhît, Beyrut 1979.

Canan; İbrahim; Hadis Ansiklopedisi, Akçağ Yayınevi, İstanbul, 1993.

Cürcânî; Seyyid Şerif, Ta'rîfât, Kahire, 1938.

Cürcânî; Seyyid Şerif, Şerhu'l-Mevâkıf, İstanbul 1239.

Cüveynî, İmam el-Harameyn; el-Akîdetü'n-nizâmiyye, Kahire, 1948.

Cüveynî; İmam el-Harameyn; Kitâbul İrşâd ilâ Kavâtil Edilleti fî Usûlil İtikad, Kahire, 1938.

Cüveynî; İmam el-Harameyn; eş-Şâmil fi Usûli'd-din.

Ebu Azbe; Hasen b. Abdilmuhsin, er-Ravdatül-Behiyye fî-mâ Beynel Eş'âri ve'l-Mâtürîdî'ye, Matbaatü Meclisil-Maârifin-Nizâmiyye, Haydarabat 1322,

Ebû Davûd; Sünen-ü Ebû Davut, İstanbul, 1981.

Ebû'l-Bekâ; Eyyub b. Musa; el-Külliyât, Beyrut, 1993.

Ebu'l-Müntehâ; Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber li ebî Hanife, İstanbul, H.1307.

Elmalılı; Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c,1-10, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992.

El-Müttakî; Alâeddin Ali, Muntahabu Kenzu'l-Ummal, c,1-8, Beyrut, 2010.

Eş'arî; Ebû el-Hasan; Kitâbu'l-Lümâ, Kahire, 1955.

Eş'arî; Ebû el-Hasan; Makâlât el-İslâmiyyin, Kahire, 1969.

Fethullah Huleyf; Mukaddime tu Kitâbu't-tevhid, İstanbul, 1979.

Fethullah Huleyf; Kitâbu't-tevhid, Beyrut 1970

Fîruzâbâdî; Kâmûsu'l–muhit, Kahire, 1933.

Gazalî; Ebû Hamîd; İhya-u-Ulumiddin, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1989.

Gazalî; Ebû Hamîd; el-İ'tikad fi el- İktisad, Kahire,1972.

Gelenbevî; Celalüddin, Şerhi'd-Devvanî, İstanbul, h. 1307.

Gölcük, Şerafettin; Bakıllani ve İnsan Fiilleri, T.D.V, Ankara, 1997.

Gölcük; Şerafettin; Toprak, Süleyman; Kelâm, Tekin Kitabevi, Ankara, 1996.

Hâdimi; Şerhi Tarikatı Muhammediye, Kahraman Yayınları, c,1-5, İstanbul, 2002.

Hâkim; el-Müstedrek, c. 1-4, Beyrut, 1990

Harpûti; Abdulatif, Tenkihu'l-Kelâm, Dersaadet, İstanbul, 1330.

İbn-i Asâkir; Tebyin, Dımeşk, 1347h.

İbn-i Esir; el-Kâmil, Beyrut 1965.

İbn Hazm; el-Fasl fi'l- milel ve'l-ehva ve'n-nihal, c-(1-4), Mektebetü'l-hani, Kahire, tsz.

İbn-i Hümam; Fethu'l-kâdir, Daru'l-Firk, Beyrut Trs.

İbn-i Kayyim el-Cevziyye; Şifâu'l-Alîl, Mısır, 1323h.

İbn-i Kesir; Ebu'l-Fida İsmail, Tefsirû'l Kur'an'il Azim, c,1-4, Beyrut, 1969.

İbn-i Mâce; Muhammed b. Yezid el-Kazvini Sünen, c.1-2, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

İbn-i Manzûr; Cemalüddin Muhammed b.Mukrim, Lisânü'l–Arab, Mısır, Trs.

İmam-ı Gazzali; Keşfu’z-Zunun et-Tibru’l-Mesbuk fi-Nasihati’l-Mülükkubat, Beyrut 1996

İmam-ı Rabbani; Mektubat, Semerkand, İstanbul, 2009.

İbn-i Teymiyye; Menâhicü's-Sünne Mısır, 1321.

İsferanî; Ebu Muzaffer; et-Tabsir fi'd-din, Kahire, 1955.

Kırkıncı; Mehmed; Kader Nedir, Zafer Yay. İstanbul, 1993.

Mâturîdî, Ebû Mansur Kitâb el-Tevhid, Beyrut, 1970.

Mâturîdî; Ebû Mansur Te’vilat Ehl el-Sunne, Kahire, 1971.

Maverdî; en-Nuketu ve'l-Uyûnu, Beyrut 1992.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî; Mesnevî, c,1-14, Selam Yayınları, Konya, 1975.

Molla Husrev; Gurer ve dürer tercümesi, (İslam fıkhı ve hukuku), çvr. Arif Erkan, Kit-san, 1979.

Münavî; Feyzu’l-Kadir, Daru’l-Fikr, Beyrut tsz.

Muhammed Fuad Abdülbâkı; el-Mu’cem, Beyrut,2000.

Mustafa Sabri; Mefkîfu'l-Beşer Tahte Sultan’el Kader, Kahire,1933.

Müslim; Ebu’l-Hüseyn Müslim b el-Haccac, Es-sahih, c. 1-5, Mısır, 1956.

Nesefî; Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed; Tabsıretu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn, thk. Claude Selame, Şam, 1992.

Rağıb el İsfahânî; Müfredat fi Garibi'l Kur'an, Çıra, İstanbul, 2012.

Sâbûnî; Nurettin; Kitab el-Bidâye fî usûl'id-dîn, Ankara 1995.

Sadru'ş-Şeria; Şerhu't-Tavdîh li't-Tenkîh, İstanbul, 1310.

Sehâvî; el-Maḳāṣıdü'l-ḥasene, nşr. Abdullah Muhammed Sıddîk, Beyrut, 1987.

Seyyid Bey; Usul-u Fıkıh Dersleri, İstanbul, 1338.

Soyyiğit; Osman Zeki; Şeriat Kavgası, İstanbul, 1987.

Suavi Cüneyt; Hayatın İçinden, c,1-3, Zafer Yayınları, İstanbul, 2003.

Süyûtî; el-Câmiʿu'ṣ-ṣaġīr, Riyad 1988.

Şâfiî; Muhammed b. İdris es- Şâfiî; Kitâbu'l-fıkhi'l-ekber fi't-Tevhid, 1. Baskı, Matbaatu'l-Edebiyye el-Özbekiyye.

Şehristanî el-Milel ve'n-Nihal, Kahire, 1959.

Şehristanî; Nihâyetü'l-Akdâm fî İlmi'l-Kelâm, Mektebetü's-Sikâfeti'd-Dîniyye, Kahire ts.

Şerîf el-Murtazâ; İnḳāẕü'l-beşer mine'l-cebr ve'l-kader; Beyrut 1961.

Şeyhzâde; Nazm el-Ferâid, Kahire, 1317.

Taberâni; Ebu’l Kasım Muhammed b.Ahmed; el-Mu’cemu’l-Kebir, Musul, 1404.

Taberî; Muhammed b. Cerir; Tarih, Mısır, 1326,

Taftâzânî; Sa’duddin; Şerh el-Akâid, İstanbul, H.1326.

Ṭaḥâviyye; Şerḥu’l-‘Aḳīde, Dımaşk 1982.

Tehânevî; Muhammed b. Ali; Keşşâfu Istılahatı Fünun ve ulûm, Mektebetü Lübnân Nâşirûn. C,1-2, Beyrut 1996.

Tirmîzî; Câmiu’s Sahih (sünen) C-1-4, A.M. Şâkir, Kahire, 1962.

Yeğin; Abdullah, Yeni Lügat, Hizmet Vakfı Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Yeprem; M. Saim; İrade Hürriyeti ve İmam Mâturîdî, İstanbul 1984

Zemahşerî; Mahmud b. Ömer, El-Keşşaf, Beyrut, Trs.